

องค์การสาธารณประโยชน์ ในประเทศไทย

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์การสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

สถาบันวิจัยสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2546

- 9 ก.พ. 2548

121517599

องค์กรสุวรรณประโยชน์ในประเทศไทย

คณะทำงาน

ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์

นางจันทิมา ไทรงาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉวีวรรณ สายบัว

นางสาวนิตยา กัทลีระตะพันธ์

นางสาวสุดธิดา วงศ์สถาพรพัฒน์

นางสาวประภาพร ชินวงศ์

นางสาวจิรวรรณ บรรเทาทุกข์

นายสรพงษ์ วิชัยดิษฐ์

นางสาวฐิติวรดา สิงห์สุขศรี

นางสาวกนกรัตน์ กิตติวิวัฒน์

นางสาวจุฑารัตน์ ไพศาลโรจนรัตน์

นางสาวพอเนตร ฟิ่งหลวง

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้จัดพิมพ์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งแรก 2546

ISBN 974-13-2895-8

clb10/48 cu 80334424

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขนาด ขอบเขต การจ้างงาน สถานภาพทางการเงินและทางกฎหมาย ความเป็นมา บทบาทและ คุณลักษณะที่เด่นชัดขององค์กรสาธารณประโยชน์ เพื่อหาแนวทางเพิ่มขีดความสามารถและ สนับสนุนการสร้างเครือข่าย สร้างกระบวนการรับรู้ และชี้ให้ภาครัฐบาลและภาคธุรกิจเอกชน ตลอดจนสาธารณชนทั่วไปตระหนักถึงความสำคัญของภาคสาธารณประโยชน์ รวมทั้งนำเสนอ ข้อมูลและจัดทำฐานข้อมูลขององค์กรสาธารณประโยชน์

ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา การทำหน้าที่ขององค์กรสาธารณประโยชน์เปลี่ยนรูปแบบและ บทบาทจากการทำหน้าที่เป็นองค์กรการกุศลและให้บริการสังคม ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ สองและรัฐบาลเผด็จการทหาร มาเป็นองค์กรมุ่งหาความหมายและคำตอบของการพัฒนา และ ปฏิบัติการการพัฒนาในช่วง พ.ศ. 2516-2535 จากปฏิบัติการการพัฒนาที่พบว่ามีคำตอบอยู่ที่ หมู่บ้านและชุมชน เนื่องจากจึงปรับจากการให้สวัสดิการแก่ผู้เดือดร้อนยากไร้ในลักษณะที่มี บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นกลุ่มเป้าหมายมาเป็นการพัฒนาสังคมและชุมชนแบบองค์รวมให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิของผู้ยากไร้เพิ่มเติมจากเรื่องสวัสดิการที่แต่ละกลุ่มพึงได้รับในการทำงานด้าน การศึกษา สุขภาพอนามัย สังคมสงเคราะห์ ฯลฯ เกิดการปรับเพิ่มหรือทำงานด้านการพัฒนา สังคมทั้งหมด แม้ว่าจะเริ่มจากการทำงานด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ เกิดความเชื่อในการ เคลื่อนไหวทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิดสังคมที่ดีขึ้น มีการสร้างเครือข่ายของคณะองค์กรที่ทำงาน ด้านต่างๆ และการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันประเด็นปัญหาเพื่อเป้าหมายของการแก้ปัญหาใน ประเด็นนั้นๆ รวมทั้งสร้างพลังร่วมกันเพื่อการพัฒนาสังคมไทยโดยรวม

การเคลื่อนไหวในช่วง พ.ศ. 2535 และหลังจากนั้น เน้นในการเคลื่อนไหวผลักดัน ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนในเหตุการณ์พฤษภา ทมิฬ และกระบวนการเรียกร้องและร่างรัฐธรรมนูญ และการติดตามกระบวนการ โลกาภิวัตน์ของ มหาอำนาจและทุนข้ามชาติ ประเด็นการเคลื่อนไหวเป็นการชี้ให้เห็นภัยจากอำนาจเหนือรัฐ นอกเหนือจากอำนาจของรัฐ อำนาจเหนือรัฐที่เป็นเป้าหมายของการรณรงค์คืออำนาจทุน ข้ามชาติในรูปของบริษัทข้ามชาติและสถาบันการเงินระหว่างประเทศ คือ ธนาคารโลก องค์กร การเงินระหว่างประเทศ และธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย วิกฤตเศรษฐกิจและการเงิน พ.ศ.2540 ซึ่งเริ่มในประเทศไทยชี้ให้เห็นชัดเจนว่าองค์กรสาธารณประโยชน์จำเป็นจะต้องผนึกพลังกันทั้ง

ในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศเพื่อทำความเข้าใจและป้องกันไม่ให้อำนาจเหนือรัฐเข้ามามีอิทธิพลต่อแนวทางการพัฒนาประเทศของแต่ละประเทศ

ในเชิงปริมาณ งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาองค์กรที่ปรากฏในทำเนียบองค์กรที่ขออนุญาตจดทะเบียนสมาคมและมูลนิธิกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2540 มี 8,406 สมาคมและมูลนิธิที่จดทะเบียน และ 497 องค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียน รวมทั้งหมด 8,903 องค์กร รายชื่อองค์กรไม่จดทะเบียนรวบรวมจากทำเนียบต่างๆ ที่ได้มีการจัดทำขึ้น คณะวิจัยแยกกิจกรรมขององค์กรเหล่านี้เป็น 11 ด้าน คือ วัฒนธรรมและสันตนาการ การศึกษาและวิจัย สุขภาพอนามัย บริการสังคม สิ่งแวดล้อม การพัฒนาชนบทและเมือง กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง องค์กรการกุศลและให้ทุน กิจกรรมระหว่างประเทศ ศาสนา และองค์กรวิชาชีพ

ผลการวิจัยพบว่า เกิดการจ้างงานประมาณปีละ 70,000 คน อาสาสมัครปีละประมาณ 85,000 คน การใช้จ่ายขององค์กรประมาณปีละ 12,000-16,000 ล้านบาท และรายรับขององค์กรทั้งหมดประมาณปีละ 24,000 ล้านบาท การคำนวณตัวเลขเหล่านี้ใช้ค่าประมาณการจากการสำรวจองค์กรสังคมสงเคราะห์ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งใช้ฐานข้อมูลจากทำเนียบการขออนุญาตจัดตั้งสมาคมและมูลนิธิของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ ปี พ.ศ.2540 และการสำรวจเพิ่มเติมของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉพาะองค์กรที่มีการดำเนินงานอย่างเข้มแข็งในปี พ.ศ.2542 รวมทั้งรายงานสำรวจกลุ่มองค์กรเฉพาะด้านที่มีผู้ดำเนินการและจัดทำรายงานไว้

การศึกษาครั้งนี้เป็นการพยายามศึกษาภาพรวมขององค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งหมดในทุกๆด้านที่มีคุณลักษณะเป็นองค์กรที่ (1) ทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมและสาธารณประโยชน์ (2) ดำเนินงานอย่างเอกเทศ (3) ไม่แสวงหากำไรและไม่มีแบ่งปันผลประโยชน์แก่สมาชิก (4) ไม่ใช่ของรัฐ (5) ไม่ใช่ของศาสนาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศาสนาอย่างเดียว (6) ไม่ใช่ขององค์กรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเมือง (7) ไม่รวมสหภาพ แรงงาน และ (8) ไม่รวมองค์กรประชาชนท้องถิ่น

ABSTRACT

The project titled "Public Interest Organizations in Thailand" has the objectives to trace historical development, identify outstanding characteristics, size, scope, structure, financial and legal status, and potential roles of public interest organizations. Data base formulated and information documented in this report will be made available to government, private, and people's sectors. The aim is to provide support for capacity building and networking possibilities to enable the organizations to function in ways which will most benefit Thai society as a whole.

During the past 50 years, public interest organizations have changed their roles and functions from mostly providing social services during the period after World War II and during the military regimes to organizations seeking development solutions and practices during 1973-1992. Activities during these two decades shifted from social services to community-based development. Focus of activities also shifted from individuals and target group approach to holistic community development approach. Many organizations expanded the scope of their work from single sector to multi-sector and integrated development. Later on, organizations working in the same area formed networks and became social movements advocating issues of rights to development as well as basic rights for certain disadvantaged groups.

After the May incident in 1992 social movements for democracy and people's participation became very much evident. Demand for a new constitution lead to a very participatory constitution drafting process with basic rights and people's participation as the main theme of the constitution. The 1997 economic and financial crisis further support anti-globalization movements believed to be one of the main causes of the crisis. Negative impacts of capitalism and globalization together with the roles of supra-national organizations, especially the international financial institutions, became issues which Thai public-interest organizations join hands with transnational organizations to have their resisting voices heard. Resistance to globalization and economic development became evident in the form of protest against construction of large infrastructure mega projects during the past few years.

In quantitative terms, this research project analyzed data of associations and foundations registered with the Office of National Cultural Commission published in the 1997 directory of the Commission. The National Statistical Office 1997 survey also used the National Cultural Commission directory as their frame to design the survey. List of non-registered organizations were made by CUSRI from various directories available. A survey of active organizations was carried out by CUSRI to provide more in-depth information. The total number of organizations reported in this study covers 8406 registered associations and foundations, 497 non-registered organizations, giving the total number of 8903 organizations. The organizations are further classified into 11 groups based on the International Classification of Non-Profit Organizations. They are: culture and recreation; education and research; health; social service; environment; urban and rural development; advocacy, legal and politics; philanthropy and financial support; international activities; religion; and professional and vocational groups.

The findings suggest that public-interest organizations can generate approximately 70,000 employment and 85,000 volunteers per year. Expenditure is 12,000 – 16,000 million baht while income is 24,000 million baht per year. These figures are calculated based on estimates of NSO and CUSRI surveys as well as survey reports available from other sources.

In this report, public-interest organizations are identified as those with the following characteristics: (1) organizations whose activities are for public interest, (2) autonomous, (3) non-profit and non-profit sharing, (4) non-government, (5) non-religious propagation, (6) non-political and non-political party, (7) non labor union, and (8) not people's organizations.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อ	ก
1 บทนำ	1
1.1 ความนำ	1
1.2 ความหมายขององค์กรสาธารณประโยชน์	2
1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	6
1.4 แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงาน	6
2 ภาพรวมกระบวนการประชาสังคมไทย	10
2.1 ประวัติความเป็นมาขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย	10
(1) อิทธิพลของศาสนาพุทธในยุคแรก	10
(2) อิทธิพลตะวันตกและความหลากหลายทางวัฒนธรรม	11
(3) อิทธิพลของคนจีนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม	14
2.2 องค์กรสาธารณประโยชน์และองค์กรประชาสังคม	16
(1) ระหว่าง พ.ศ.2475 - พ.ศ.2516	16
(2) ระหว่าง พ.ศ.2516 - พ.ศ.2523	17
2.3 การเติบโตของกระบวนการประชาสังคมช่วง พ.ศ.2523-2535	19
(1) เครือข่ายองค์กรด้านสตรี	19
(2) เครือข่ายองค์กรด้านเด็ก	20
(3) เครือข่ายองค์กรด้านสังคมสงเคราะห์	20
(4) เครือข่ายองค์กรพัฒนา	21
(5) เครือข่ายองค์กรด้านสุขภาพอนามัย	23
(6) เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม	23
(7) เครือข่ายองค์กรด้านศาสนาวัฒนธรรม	24
2.4 กระบวนการประชาธิปไตยในช่วง พ.ศ.2535 ถึง ปัจจุบัน	25
(1) อิทธิพลของนโยบายระดับนานาชาติและระดับชาติ	26
(2) กระบวนการสร้างประชาธิปไตย	28
(3) กระบวนการด้านสิ่งแวดล้อม	29
(4) กระบวนการประชาสังคมและการคุ้มครองสิทธิ	33
(5) การตอบโต้กระบวนการโลกาภิวัตน์และวิกฤตเศรษฐกิจของ องค์กรประชาสังคม	38
(6) การเคลื่อนไหวระดับโลก ระดับท้องถิ่น และนโยบายรัฐไทย	40
2.5 สรุปภาพรวมของกระบวนการพัฒนาประชาสังคมในประเทศไทย	42

บทที่	สารบัญ (ต่อ)	หน้า
3	นโยบาย กฎหมาย และกระบวนการประชาสังคมไทย	49
	3.1 นโยบายรัฐบาล	49
	3.2 การเปลี่ยนแปลงทางนโยบายและกฎหมาย	50
	(1) พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2485 พ.ศ.2486 และ พระราชบัญญัติสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2522	50
	(2) พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วน จดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ.2499 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ.2535	51
	(3) พระราชบัญญัติสมาคมการค้าและหอการค้า พ.ศ.2519	51
	(4) พระราชบัญญัติฉาปนกิจสมาคม พ.ศ.2517	52
	(5) พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ.2518	52
	(6) ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจดทะเบียน พ.ศ.2497 ระเบียบอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และคำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 92/2519 เรื่องตั้งคณะกรรมการสอดส่องพฤติกรรมของสมาคม	52
	(7) ประมวลรัษฎากรว่าด้วยภาษีเงินได้และประกาศกระทรวง การคลังว่าด้วยภาษีเงินได้และภาษีการค้า รวมทั้งหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขการเป็นองค์กรสาธารณกุศล	54
	(8) กฎระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กรต่างประเทศ องค์กรเอกชนต่างประเทศ และอาสาสมัครชาวต่างประเทศ	55
	(9) ระเบียบกรมศาสนา	58
	(10) คำสั่ง กฎ ระเบียบสำหรับองค์กรด้านสังคมสงเคราะห์	59
	3.3 นโยบายเสรีของรัฐบาลหลังนโยบาย 66/2523	61
	(1) งบประมาณ	63
	(2) กลไก/องค์กร	66
	(3) การแก้ไขกฎหมาย	67
	3.4 นโยบายด้านประชาสังคมในรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ.2540	70
	3.5 การแก้ไขกฎหมายและกลไกการส่งเสริมองค์กรสาธารณประโยชน์	74
	(1) กฎหมายเกี่ยวกับสถานะและการดำเนินงานขององค์กร	74
	(2) กฎเกณฑ์ด้านงบประมาณสนับสนุนองค์กร รวมทั้งการบริหาร การเงินและภาษีอากรที่พึงจัดเก็บ	75
	3.6 สรุปเรื่องนโยบายรัฐต่อกระบวนการประชาสังคม	77

บทที่

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4	การศึกษาขององค์กรสาธารณประโยชน์เชิงปริมาณ	79
4.1	การจัดทำฐานข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย	79
4.1.1	ฐานในการวิเคราะห์เชิงปริมาณภาคองค์กรสาธารณประโยชน์	84
	(1) องค์ประกอบที่ 1 จำนวนองค์กร	84
	(2) องค์ประกอบที่ 2 การจ้างงาน	87
	(3) องค์ประกอบที่ 3 อาสาสมัคร	91
	(4) องค์ประกอบที่ 4 การใช้จ่าย	94
	(5) องค์ประกอบที่ 5 รายได้	100
4.2	การจำแนกประเภทขององค์กรสาธารณประโยชน์ตามหลักสากล (ICNPO)	103
4.2.1	ด้านจำนวนองค์กร	103
	(1) วัฒนธรรมและสันตนาการ	104
	(2) การศึกษาและการวิจัย	106
	(3) สุขภาพอนามัย	107
	(4) บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	110
	(5) สิ่งแวดล้อม	114
	(6) การพัฒนาชนบทและเมือง	116
	(7) กฎหมาย การณรงค์ และการเมือง	118
	(8) องค์กรกุศลและอาสาสมัคร	120
	(9) กิจกรรมระหว่างประเทศ	122
	(10) ศาสนา	123
	(11) การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	124
4.2.2	การจ้างงานในองค์กรสาธารณประโยชน์แต่ละภาคกิจกรรม :	125
	การประมาณการ	
	(1) แหล่งข้อมูลในเรื่องขนาดและการจ้างงานขององค์กร สาธารณประโยชน์ตามกลุ่มกิจกรรม	126
	(2) การจ้างงาน : แนวทางที่ 2	133
	(3) การจ้างงาน : แนวทางที่ 3	136
4.2.3	การประมาณการอาสาสมัคร	138
4.2.4	การใช้จ่ายในรอบปีขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตาม ประเภทองค์กร	139

บทที่	สารบัญ (ต่อ)	หน้า
	(1) การใช้จ่าย : แนวทางที่ 1	139
	(2) การใช้จ่าย : แนวทางที่ 2	140
	(3) การใช้จ่าย : แนวทางที่ 3	144
	(4) แนวทางที่ 4 : การประมาณการใช้จ่าย : การประมาณแบบ ผสมผสาน	149
4.2.5	รายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม	152
	(1) รายรับ : แนวทางที่ 1	152
	(2) รายรับ : แนวทางที่ 2	155
	(3) รายรับ : แนวทางที่ 3	157
	(4) แนวทางที่ 4 : ประมาณการรายได้ : การประมาณแบบ ผสมผสาน	163
4.3	สรุปภาพรวมจากข้อมูลเชิงปริมาณ	168
4.3.1	ขนาด จำนวนองค์การ	168
4.3.2	การจ้างงาน	168
4.3.3	อาสาสมัคร	169
4.3.4	การใช้จ่าย	169
4.3.5	รายรับ	170
4.3.6	การจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เปรียบเทียบใน ภาพรวมทางเศรษฐกิจ	170
4.3.7	แนวทางเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ	173
5	บทบาทขององค์กรประชาสังคมในปัจจุบัน	175
5.1	การเติบโตขององค์กรประชาสังคม	175
5.2	กลุ่มที่ 1 วัฒนธรรม สันทนาการ และศาสนา	180
5.3	กลุ่มที่ 2 การศึกษาและวิจัย	183
5.4	กลุ่มที่ 3 สุขภาพอนามัย	189
5.5	กลุ่มที่ 4 บริการสังคม สังคมสงเคราะห์ การกุศล และส่งเสริม อาสาสมัคร	198
5.6	กลุ่มที่ 5 สิ่งแวดล้อม	204
5.7	กลุ่มที่ 6 การพัฒนาชนบทและเมือง	208
5.8	กลุ่มที่ 7 กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	213
5.9	กลุ่มที่ 8 กิจกรรมระหว่างประเทศ	216
5.10	กลุ่มที่ 9 กลุ่มวิชาชีพ สมาคมวิชาชีพ และสมาคมพนักงานและลูกจ้าง	217

บทที่	สารบัญ (ต่อ)	หน้า
	5.11 สรุป	219
6	ภาพรวมองค์กรสาธารณประโยชน์และแนวโน้มในอนาคต : ข้อเสนอแนะ	222
	6.1 การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม	222
	(1) หลังสงครามโลกครั้งที่สอง และช่วงรัฐบาลเผด็จการ	222
	(2) พ.ศ. 2510 – 2535	223
	(3) พ.ศ. 2535 – ปัจจุบัน	224
	6.2 การเคลื่อนไหวของภาครัฐ	226
	(1) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ ด้านการพัฒนาสังคม	229
	(2) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ ด้านการต่อรองกับองค์กรเหนือรัฐ	232
	6.3 การปรับตัวของภาคประชาสังคมและภาครัฐในทศวรรษหน้า	234
	(1) นโยบายรัฐและการเกิดและการปิดตัวขององค์กร สาธารณประโยชน์ในประเทศไทย	235
	(2) การมีส่วนร่วมของประชาชนและการขยายตัวขององค์กร สาธารณประโยชน์	236
	บรรณานุกรม	238
ภาคผนวก :	(1) ทำเนียบต่างๆ	1
	(2) การแบ่งประเภทองค์กร	3
	(3) รายชื่อผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อย	4
	(4) สรุปสาระเชิงปริมาณการจ้างงานจากรายงานที่เกี่ยวข้อง	14
	(5) แบบสอบถาม	26
ภาคผนวก ก. :	กรณีศึกษา 4 กรณี [แยกเล่ม]	
ภาคผนวก ข. :	บรรณานิตศน์ (Annotated Bibliography) [แยกเล่ม]	
ภาคผนวก ค. :	รายชื่อองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย [ไม่ได้จัดพิมพ์ จัดเก็บไว้ใน Diskette]	

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความนำ

"โครงการวิจัยองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย" เป็นโครงการที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยมอบหมายให้สถาบันวิจัยสังคมดำเนินการ

สถาบันวิจัยสังคม ได้เริ่มงานวิจัยเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์โครงการแรกจากการจัดทำทำเนียบขององค์กรสาธารณประโยชน์โดยได้รับการสนับสนุนจาก United Nations Development Programme (UNDP) ภายใต้โครงการชื่อ Directory of Public-Interest Nongovernment Organizations in Thailand เนื่องจากงานนี้เป็นงานแรกๆ สำหรับประเทศไทย และต้องจัดเก็บข้อมูลทั่วประเทศ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงร่วมมือกับสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ และ คณะ 1990/2533)

โครงการที่สองเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ของสถาบันฯ คือ โครงการ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, Phase I ประกอบด้วยการศึกษาเปรียบเทียบกิจกรรมเกี่ยวกับองค์กรไม่แสวงหากำไรใน 12 ประเทศ มีประเทศพัฒนาแล้ว 6 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส อิตาลี และญี่ปุ่น ประเทศสังคมนิยม คือ ฮังการี และประเทศกำลังพัฒนา 5 ประเทศ คือ บราซิล อียิปต์ กานา อินเดีย และไทย โดยประเทศที่พัฒนาแล้ว เก็บข้อมูลอย่างละเอียด และประเทศกำลังพัฒนาเก็บข้อมูลเบื้องต้น รายละเอียดของรายงานเหล่านี้อยู่ในบรรณานุกรม

งานชิ้นที่สาม คืองานที่ได้รับการสนับสนุนจาก The Asia Foundation เพื่อสำรวจความคิดเห็นของภาคธุรกิจเอกชนในการให้การสนับสนุนภาคสาธารณประโยชน์ ดังปรากฏในรายงาน Philanthropy, NGO Activities, and Corporate Funding in Thailand (Amara and Nitaya, 1994)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับองค์กรนอกภาครัฐ (Nongovernment Organizations) และองค์กรการกุศล (Philanthropy) ซึ่งจัดทำโดยได้รับการสนับสนุนจาก Japan Center for International Exchange Project (JCIE) และตีพิมพ์ในหนังสือ Emerging

Civil Society in the Asia Pacific Community มี Tadashi Yamamoto เป็นบรรณาธิการ และจัดพิมพ์โดย JCIE และ ISEAS (Institute of Southeast Asian Studies, Singapore) เมื่อปี ค.ศ.1996 หลังจากนั้น สถาบันฯ ได้รวบรวมและเรียบเรียง รายงานทั้งหมดที่ดำเนินการมาแล้วไว้ในหนังสือชื่อ Thailand Nonprofit Sector and Social Development (Amara and Nitaya, 1997)

สำหรับโครงการนี้ขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยทำร่วมกับ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector, Phase II งานวิจัยชิ้นนี้ จึงเก็บข้อมูลตามกรอบการทำงานของ Johns Hopkins Policy Institute เพื่อประโยชน์ของการเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ และเก็บข้อมูลในส่วนเฉพาะของสังคมไทยเพิ่มเติม

1.2 ความหมายขององค์กรสาธารณประโยชน์

การนิยามความหมายขององค์กรสาธารณประโยชน์มีหลากหลาย คำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมีหลายคำ การใช้คำว่าองค์กรสาธารณประโยชน์ในเบื้องต้นใช้ด้วยเหตุผลว่า คำนี้จะทำให้ความหมายที่กระชับเหมาะสมสำหรับการกำหนดขอบเขตของงานวิจัยได้ อย่างไรก็ตาม การเลือกใช้คำและความหมายของคำที่ใช้ก็มีความสำคัญ ส่วนใหญ่แล้วคำที่ใช้มีความสัมพันธ์กับบริบทของสังคม และความหมายที่ต้องการจะสื่อสารกันภายในสังคม เช่น ฝรั่งเศสใช้คำว่า Social Economy Association อังกฤษใช้คำว่า Private Voluntary Association เยอรมันใช้คำว่า Public Service Sector และในโครงการวิจัยเพื่อศึกษาเปรียบเทียบองค์กรไม่แสวงหากำไรของ The Johns Hopkins Policy Institute ทางโครงการเลือกใช้คำว่า Nonprofit Sector Project กรณีประเทศไทยคำที่นิยมใช้กันในระดับองค์กรคือ องค์กรพัฒนาเอกชน โดยใช้ภาษาอังกฤษว่า Nongovernment Organization องค์กรสาธารณประโยชน์ หรือ Public Interest Nongovernment Organization องค์กรประชาสังคม หรือ Civil Society Organization และองค์กรการกุศล หรือ Philanthropic Organizations

ในสังคมที่ซับซ้อนมีความหลากหลายและมีพลวัต กลุ่มทางสังคมอาจแยกได้เป็น 3 ภาคส่วนใหญ่ๆ ภาคแรกประกอบด้วย กลุ่มหรือองค์กรรัฐ (Government Sector) ภาคที่สองประกอบด้วย กลุ่มหรือองค์กรธุรกิจเอกชน (Private Sector) และภาคที่สามประกอบด้วยกลุ่มที่ไม่ใช่รัฐหรือธุรกิจเอกชน ภาคสุดท้ายนี้เรียกว่า Third Sector หรือ Independent Sector หรือ Nonprofit Sector หรือ Nongovernment Sector ในระยะหลังศัพท์ที่ใช้เรียกองค์กรในภาคนี้คือองค์กรประชาสังคม (Civil Society Organization) จากการศึกษาเปรียบ

เทียบรูปแบบขององค์กรสาธารณประโยชน์ใน 12 ประเทศ Salamon และ Anheier (1994) พบว่า ลักษณะและบทบาทขององค์กรในกลุ่มนี้ขึ้นกับปัจจัยหรือมุมมองที่สำคัญ 3 มิติ คือ

1. มิติด้านกฎหมาย ในสังคมที่ใช้กฎหมายแพ่ง (Civil Law) เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี ฮังการี ญี่ปุ่น และไทย กฎหมายแพ่งระบุบทบาทหน้าที่ขององค์กรทางสังคมอย่างชัดเจน ในกรณีของไทย กฎหมายแพ่งพาณิชย์กำหนดบทบาทหน้าที่ของมูลนิธิและสมาคมไว้เช่นเดียวกัน แต่ในสังคมที่มีรากฐานจากกฎประเพณี (Common Law) เช่น อังกฤษและสหรัฐอเมริกา สถาบันและองค์กรเอกชนมีสิทธิที่จะดำเนินงานหรือทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับสาธารณะ แต่จะมีกฎหมายย่อยกำหนดว่ากิจกรรมสาธารณะคือกิจกรรมใดบ้าง

2. มิติด้านการพัฒนา การเปรียบเทียบข้อมูลจากประเทศต่างๆ 12 ประเทศ ชี้ให้เห็นว่าระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจสอดคล้องกับจำนวนและบทบาทขององค์กรทางสังคม ประเทศที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูงจะมองเห็นความหลากหลายและความแตกต่างของกลุ่มสังคม และการรวมกลุ่มทางสังคมบนพื้นฐานของความหลากหลายจะเกิดตามมา

3. มิติด้านการกระจายอำนาจการบริหาร ในสังคมที่มีการรวมอำนาจที่องค์กรบริหารส่วนกลางมาก องค์กรทางสังคมจะถูกควบคุมมาก ทำให้มีจำนวนและบทบาทน้อยกรณีของประเทศไทย การวิเคราะห์ข้อมูลขออนุญาตจัดตั้งและจดทะเบียนสมาคมและมูลนิธิที่สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติชี้ให้เห็นข้อค้นพบนี้ได้อย่างชัดเจน ในช่วงที่ประเทศปกครองด้วยรัฐบาลเผด็จการ จำนวนองค์กรจะน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่รัฐบาลเป็นประชาธิปไตยที่มีจำนวนองค์กรมากขึ้น

นอกจากนี้สถานภาพและบทบาทขององค์กรประชาสังคมอาจอธิบายได้ด้วยทฤษฎี 4 ทฤษฎี คือ

1. Welfare State Theory (Weisbrod, 1995) หรือทฤษฎีรัฐสวัสดิการ ทฤษฎีนี้เชื่อว่า สถานภาพและบทบาทขององค์กรประชาสังคมขึ้นอยู่กับกรณีที่รัฐสามารถให้สวัสดิการสังคมแก่ประชาชนมากน้อยเพียงใด ทฤษฎีนี้สอดคล้องกับมิติการมองมิติที่สองที่กล่าวถึงแล้ว ถ้าสังคมได้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูง และรัฐสามารถจัดสวัสดิการทางสังคมให้แก่ประชาชนได้ บทบาทขององค์กรประชาสังคมก็จะน้อย เพราะสังคมไม่มีความต้องการในขณะเดียวกัน ในสังคมที่พัฒนาแล้วและรัฐบาลจัดเก็บภาษีได้รวมถึงประชาชนมีเงินเหลือใช้ ปัจเจกชนหลายคนก็ยังคงต้องการจะตอบสนองความต้องการของสังคมด้วยตนเอง

มีการบริจาคให้แก่ผู้ยากจน ในกรณีนี้สวัสดิการทางสังคมจะเห็นได้ทั้งในรูปของภาครัฐและภาคเอกชน แต่ในประเทศคือพัฒนาที่รัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ บางครั้งบทบาทและสถานภาพขององค์กรทางสังคมก็ยังไม่ได้รับการยอมรับ เนื่องจากนโยบายของรัฐด้านอื่นที่เข้ามาสะกิดกั้นการเติบโตขององค์กรทางสังคม กรณีของประเทศไทย ช่วงรัฐบาลเผด็จการ นโยบายเรื่องความมั่นคงของชาติทำให้รัฐควบคุมการจัดตั้งสมาคม มูลนิธิ และองค์กรทางสังคมรูปแบบอื่น

2. Heterogeneity Theory (James, 1987) หรือทฤษฎีพหุลักษณะ ในสังคมที่มีกลุ่มคนที่หลากหลายทางวัฒนธรรม โดยทั่วไปรัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนและสังคมได้อย่างทั่วถึง เพราะมีความต้องการที่แตกต่างกัน ส่วนในสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กลไกตลาดควรทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางสังคมโดยการจัดบริการ แต่ถ้ากลไกตลาดล้มเหลวและรัฐก็ล้มเหลว องค์กรทางสังคมที่จัดตั้งขึ้นโดยและ/หรือเพื่อกลุ่มทางสังคมนั้นๆจะช่วยตอบสนองความต้องการเฉพาะกลุ่มได้ดี ถ้ารัฐให้อิสระให้องค์กรทางสังคมเกิดได้ องค์กรทางสังคมเหล่านี้จะช่วยเสริมงานที่รัฐพึงทำแต่ทำไม่ได้เป็นอย่างดี ในกรณีประเทศไทยแม้ในช่วงที่องค์กรทางสังคมถูกควบคุมโดยรัฐในช่วงเผด็จการ องค์กรทางศาสนาคริสต์ และสมาคมแซ่ของคนจีน สามารถทำหน้าที่ให้บริการทางสังคมค่อนข้างดี โรงพยาบาลที่ก่อตั้งโดยกลุ่มคริสต์ เช่น โรงพยาบาลคริสเตียน โรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ และโรงพยาบาลแมคเคน ที่รักษาผู้ป่วยโรคเรื้อน คือตัวอย่างที่เห็นได้ชัด โรงเรียนคริสต์ที่มีชื่อเสียงก็เช่นเดียวกัน ในระยะแรกๆ โรงเรียนเหล่านี้เก็บค่าเล่าเรียนในอัตราเดียวกับโรงเรียนของรัฐ และทำหน้าที่ให้บริการทางสังคมได้ดี

คนจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนต้องการที่พึ่ง ทั้งในเรื่องที่อยู่อาศัยและการมีงานทำ สมาคม/มูลนิธิจีนที่ก่อตั้งตามกลุ่มภาษาพูด เช่น สมาคมไหหลำ สมาคมจีนแคะ ฯลฯ หรือสมาคมตระกูล ไ้้ว ตระกูลจิว ฯลฯ ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้ในกลุ่มของตนได้เป็นอย่างดี ครอบคลุมที่กิจกรรมอยู่ในรูปการกุศล รัฐบาลเผด็จการยอมให้ดำเนินการได้

3. Social Entrepreneur Theory หรือทฤษฎีผู้ประกอบการที่มีสำนึกทางสังคม ถ้าความต้องการทางสังคมมีมาก และรัฐไม่สามารถตอบสนองได้ ขณะเดียวกันองค์กรทางสังคมบางองค์กรไม่สามารถดำเนินการในลักษณะการกุศลได้ การจัดตั้งองค์กรเพื่อให้บริการโดยคิดค่าบริการราคาต่ำ (Fee for Service) ก็เป็นทางเลือกได้ องค์กรทางสังคมในลักษณะนี้อาจมีลักษณะคาบเกี่ยวกับกลุ่มหนึ่งและสองที่กล่าวมาแล้ว แต่มีการจัดการในลักษณะกึ่งธุรกิจกึ่งการกุศล องค์กรเหล่านี้จะค่อยๆกลายเป็นองค์กรเชิงธุรกิจถ้าการพัฒนาทางเศรษฐกิจเติบโตมากขึ้น

4. Civil Society Theory หรือทฤษฎีประชาสังคม ในสังคมที่มีลักษณะเป็นประชาสังคม องค์กรประชาสังคมจะทำหน้าที่เป็นกลไกตรวจสอบการทำงานของหน่วยต่างๆ ประชาสังคมคือสังคมที่มีองค์ประกอบย่อยแตกต่างกันจากกลไกของรัฐ และกลุ่มย่อยหรือกลุ่มองค์กรสังคมเหล่านี้มีวิสัยทัศน์ในเรื่องการพัฒนาทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องจริยธรรม (Seligman, 1993) คนในฐานะสมาชิกของสังคมเป็นปัจเจกบุคคลและสาธารณชนพร้อมๆ กัน บางครั้งปัจเจกชนต้องเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่เป็นสาธารณะและส่วนที่เป็นปัจเจก อาจส่งผลให้ปัจเจกชนเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะในฐานะสมาชิกขององค์กรประชาสังคม เพื่อตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานภาครัฐและภาคธุรกิจ ไม่ให้เอารัดเอาเปรียบ ละเมิดสิทธิส่วนบุคคล หรือค้ำกำไรเกินควรได้ ความคิดเรื่องประชาสังคมกับรัฐธรรมนูญ และบทบาทขององค์กรประชาสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะมีองค์ประกอบร่วมกันหลายองค์ประกอบ ที่เห็นได้ชัดคือการยอมรับว่าสังคมมีความหลากหลาย ความซับซ้อน และองค์กรประชาสังคมควรเป็นตัวจักรช่วยสร้างพลวัตให้เกิดการขับเคลื่อนเพื่อนำสังคมไปสู่ภาวะที่ดีกว่าเดิม องค์กรประชาสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งของการรวมพลังของปัจเจกเป็นกลุ่มย่อยๆ ออกจากภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน ทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ได้กำหนดไว้ในข้อเสนอโครงการว่า องค์กรสาธารณประโยชน์จะมีคุณลักษณะดังนี้คือ

1. ทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมและสาธารณประโยชน์
2. เป็นองค์กรที่ทำงานอย่างเอกเทศ โดยมีคณะกรรมการเป็นผู้กำหนดนโยบายและรับผิดชอบการบริหารงบประมาณการเงินและตัดสินใจเรื่องต่างๆ ที่สำคัญ
3. ไม่แสวงหากำไรและไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก (สหภาพแรงงานไม่รวมอยู่ในคำนิยามนี้ เพราะสมาชิกสหภาพแรงงานดูแลปกป้องผลประโยชน์ของแรงงาน)
4. ไม่ใช่ขององค์กรรัฐ (องค์กรที่จัดตั้งโดยรัฐหรือได้รับการสนับสนุนจากรัฐ จะต้องดำเนินงานอย่างเอกเทศ ไม่ขึ้นตรงต่อหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งของรัฐทางด้านนโยบาย)
5. ไม่ใช่ขององค์กรศาสนาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศาสนาอย่างเดียว
6. ไม่ใช่ขององค์กรการเมืองที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเมือง (ไม่รวมพรรคการเมือง)
7. ไม่จำเป็นต้องจดทะเบียน แต่ต้องเป็นองค์กรที่สังคมรับรู้ว่าได้ดำเนินกิจกรรมมาแล้วไม่ต่ำกว่า 3 ปี

1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

ข้อเสนอโครงการวิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 7 ข้อ คือ

1. เพื่อที่จะเข้าใจหรืออธิบายถึงขนาด ขอบเขต โครงสร้างภายใน การเงิน และสถานะทางกฎหมายของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีลักษณะหลากหลาย และอธิบายถึงการผันแปรที่มีอยู่
2. เพื่อระบุถึงปัจจัยทางกฎหมาย วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สภาพสังคมหรือการเมืองที่ส่งเสริม สนับสนุน หรือถ่วงรั้งการพัฒนาขององค์กรเหล่านี้
3. เพื่อศึกษาพัฒนาการของบทบาทและคุณลักษณะที่เด่นชัดขององค์กรสาธารณประโยชน์เหล่านี้
4. เพื่อหาช่องทางในการเพิ่มขีดความสามารถขององค์กรในการดำเนินการต่อไปในอนาคตข้างหน้า
5. เพื่อหาช่องทางสนับสนุนการสร้างเครือข่ายและขบวนการขององค์กรสาธารณประโยชน์ ให้องค์กรสามารถเพิ่มขีดความสามารถและสร้างเครือข่ายการทำงานสนับสนุนได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น
6. เพื่อสร้างกระบวนการรับรู้และชี้ให้ภาครัฐบาลและภาคธุรกิจเอกชน ตลอดจนสาธารณชนทั่วไปตระหนักถึงความสำคัญขององค์กรสาธารณประโยชน์
7. เพื่อนำเสนอข้อมูลพื้นฐานที่เชื่อถือได้มากขึ้นสำหรับการตัดสินใจทางนโยบายที่มีผลต่อภาคสาธารณประโยชน์

1.4 แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงาน

การดำเนินงานวิจัยตามข้อเสนอโครงการมีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพื่อประมวลพัฒนาการขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาผลงาน นโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ รวมทั้งประโยชน์และอุปสรรคที่เกิดจากนโยบายและกฎหมายในอดีต

ขั้นตอนที่ 3 สํารวจแหล่งข้อมูลที่มีอยู่และจัดทำฐานข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์ แหล่งข้อมูลที่น่ามาจัดทำฐานข้อมูลคือ

- ทะเบียนการขออนุญาตของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

- สถิติการสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ตามฐานของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ
- การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ของหน่วยงานต่างๆ

ขั้นตอนที่ 4 จำแนกประเภทองค์กรที่ได้ในขั้นตอนที่ 3 ตามระบบ International Classification of Non Profit Organization (ICNPO) 11 กลุ่ม ตามแนวทางการศึกษาของ Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector ดังนี้

- กลุ่มที่ 1 วัฒนธรรมและสันทนาการ (Culture & Recreation)
- กลุ่มที่ 2 การศึกษาและวิจัย (Education & Research)
- กลุ่มที่ 3 สุขภาพอนามัย (Health)
- กลุ่มที่ 4 บริการสังคม สังคมสงเคราะห์ (Social Services)
- กลุ่มที่ 5 สิ่งแวดล้อม (Environment)
- กลุ่มที่ 6 การพัฒนาชนบทและเมือง (Urban and Rural Development)
- กลุ่มที่ 7 กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง (Advocacy, Legal and Politics)
- กลุ่มที่ 8 องค์กรการกุศล อาสาสมัคร (Philanthropic Intermediaries and Voluntarism Promotion)
- กลุ่มที่ 9 กิจกรรมระหว่างประเทศ (International Activities)
- กลุ่มที่ 10 ศาสนา (Religion)
- กลุ่มที่ 11 สมาคมธุรกิจและผู้ประกอบการวิชาชีพ (Business and Professional Associations)

ขั้นตอนที่ 5 เก็บข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ จากข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ 3 และ 4 และวิเคราะห์ขนาด ขอบเขต โครงสร้างองค์กร การเงิน และสถานะทางกฎหมาย

ขั้นตอนที่ 6 ประมวลแนวคิดและวิธีการตีค่าผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม โดยจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และเชิญเครือข่ายองค์กรกลุ่มย่อยมาร่วมระดมความคิด และเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการจัดทำกลุ่มสนทนาเพื่อวิเคราะห์บทบาทและผลกระทบขององค์กรสาธารณประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม รายละเอียดการจัดสนทนากลุ่มปรากฏดังนี้

ตารางการประชุม Focus Group โครงการองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

ครั้งที่	วันที่	กลุ่ม / หัวข้อ	สถานที่
1	20 กุมภาพันธ์ 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านองค์กรพัฒนาในประเทศไทย	จ.ขอนแก่น
2	20 เมษายน 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านองค์กรพัฒนาในประเทศไทย	จ.สงขลา
3	26 กรกฎาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
4	17 สิงหาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสังคมสงเคราะห์ / บริการสังคมในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
5	6 กันยายน 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการศึกษาในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
6	2 ตุลาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมและการรณรงค์ทางสังคมในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
7	24 ตุลาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านศาสนาในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
8	1 ธันวาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ขั้นตอนที่ 7 เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยจัดทำกรณีศึกษา 4 กรณี (ปรับจาก 11 กรณี เป็น 4 กรณี ตามข้อตกลงในการประชุมระหว่าง สกว. และคณะวิจัย เมื่อปรับแก้สัญญา วันที่ 11 กันยายน 2544) องค์กรที่ศึกษา คือ

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก

มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรม

ราชินูปถัมภ์

มูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้

องค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพ

ขั้นตอนที่ 8 วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประมวลภาพรวม

ขั้นตอนที่ 9 จัดสัมมนาองค์กรเครือข่ายเพื่อประโยชน์ของหน่วยงานภาครัฐและธุรกิจเอกชน รวมทั้งหมด 4 ครั้ง ดังนี้

ตารางจัดสัมมนารายงานผล / ปรีกษาหารือ

ครั้งที่	วันที่	วัตถุประสงค์	สถานที่
1	28 กรกฎาคม 2543	เพื่อร่วมเสนอแนะและหาข้อยุติเบื้องต้นเกี่ยวกับ -คำนิยาม และการจำแนกองค์กรตามกลุ่มกิจกรรมหลัก ICNPO -พิจารณาและตรวจสอบความถูกต้องของรายชื่อองค์กรสาธารณประโยชน์ -การให้ค่าเชิงปริมาณถึงบทบาทและผลกระทบขององค์กรสาธารณประโยชน์	ห้องประชุมสมาคม นิติเด้า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ
2	7 พฤศจิกายน 2543	ศึกษาบทบาทและผลงานต่อสังคมของภาค องค์กรสาธารณประโยชน์ รวมทั้งปัญหา และจุดอ่อนขององค์กรฯ ต่อสังคมโดยรวม	ห้องประชุม 13 อาคารเกษมอุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ
3	25 มิถุนายน 2544	เพื่อขอความคิดเห็นและเสนอแนะต่อรายงาน เบื้องต้นในส่วนการประเมินขอบเขต ขนาด โครงสร้างและการเงินขององค์กร สาธารณประโยชน์ในประเทศไทย	ห้องประชุม 12 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ
4	24 มกราคม 2545	เพื่อการจำแนกและตรวจทานจำนวนและ ขนาดของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ มีบทบาทสำคัญในประเทศไทยโดยชุมชน	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ขั้นตอนที่ 10 จัดทำบรรณานิทัศน์องค์กรสาธารณประโยชน์ (Annotated Bibliography)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

ภาพรวมกระบวนการประชาสังคมไทย

2.1 ประวัติความเป็นมาขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

การพัฒนาขององค์กรประชาสังคมในประเทศไทยเห็นได้ชัดเมื่อใช้มุมมองทางประวัติศาสตร์ ในอดีตวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากเสมอมา เมื่อมิชชันนารีและคนจีนเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น ก็มีองค์กรของศาสนาคริสต์และองค์กรของคนจีนเกิดขึ้น ผลกระทบจากอิทธิพลตะวันตกและความหลากหลายทางเชื้อชาติและชาติพันธุ์ ตลอดจนการขยายตัวของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ทำให้เกิดองค์กรประชาสังคมที่มีกิจกรรมหลากหลายถึงขนาดที่รัฐบาลกลัวว่าองค์กรประชาสังคมอาจเป็นตัวการบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ

(1) อิทธิพลของศาสนาพุทธในยุคแรก

ศาสนาพุทธมีบทบาทสำคัญยิ่งในการช่วยดำรงความมั่นคงทางการเมืองและความเป็นปึกแผ่นทางวัฒนธรรมของไทยมาตลอด 700 ปี ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ ศาสนาเป็นพื้นฐานของความเชื่อและกระบวนการทางสังคมที่นิยมการทำบุญ ในสมัยแรกเริ่ม พระสงฆ์และวัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความบันเทิง และชีวิตของชุมชน เด็กผู้ชายเรียนรู้หนังสือจากวัด ชาย-หญิงมีโอกาสแสดงความสามารถทางศิลปะ ประกอบพิธีทางศาสนา พักผ่อนและหาความสนุกจากการพบปะกันที่วัด ลานวัดถือเป็นสนามเด็กเล่น งานวัดถือเป็นมหรสพสำหรับครอบครัว คนเดินทางได้อาศัยวัดเป็นที่กินที่นอน ขณะเดียวกันวัดก็ทำหน้าที่เป็นศูนย์รักษาพยาบาลเวลามีผู้คนเจ็บป่วยและต้องการการรักษาด้วยยาพื้นบ้าน นอกจากนี้วัดยังเป็นบ้านเด็กกำพร้าสำหรับลูกคนจนที่ไม่มีที่พึ่ง กิจกรรมของวัดเป็นกิจกรรมการกุศลในตัวเองและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชุมชน องค์กรการกุศลอย่างทางการมิได้เกิดขึ้นจนกระทั่งเร็วๆ นี้

ตั้งแต่ยุคสุโขทัยเป็นต้นมา ศาสนาพุทธในประเทศไทยเป็นศาสนาผสมผสาน ประกอบด้วยสามความเชื่อ คือ พุทธ พราหมณ์ และผี ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เผยแพร่ไปทั่วราชอาณาจักรไทย ทั้งในหมู่ชนชั้นปกครองและสามัญชน ในทุกระดับสังคมมีการใช้พิธีกรรมพุทธและพราหมณ์จนเป็นประเพณี ศาสนาพุทธมีบทบาทในด้านการบริหารและการปกครอง โครงสร้างของสถาบันสงฆ์มีรูปแบบเหมือนของฝ่ายอาณาจักร มีการแต่งตั้งบรรดาศักดิ์สงฆ์ โครงสร้างการปกครองที่เหมือนกันของฝ่ายสงฆ์

และฝ่ายอาณาจักรช่วยสนับสนุนซึ่งกันและกันให้แข็งแกร่งขึ้น ศาสนาพุทธมีอิทธิพลในการกำหนดอุดมการณ์ของรัฐ และในขณะเดียวกันก็มีบทบาทในชีวิตประจำวันของคนไทยทั่วไป บทบาทของศาสนาลดลงอีก เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดโครงสร้างราชการสมัยใหม่ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข และมีผลในการลดบทบาทของวัด

(2) อิทธิพลตะวันตกและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แม้ว่าประเทศไทยจะไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้น กระนั้นกระบวนการเปลี่ยนเป็นตะวันตกก็เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่องังคมไทยในวงกว้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411) และรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) ตั้งพระทัยส่งเจ้าฟ้าหลายพระองค์ไปศึกษาในยุโรปเพื่อไปเรียนรู้วิถีชีวิตตะวันตกและเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ประเทศไทย ในขณะเดียวกันคณะมิชชันนารีจากตะวันตกก็นำการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ เข้ามาเพื่อจูงใจให้คนไทยเข้ารับ ผลกระทบจากกลุ่มคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ แตกต่างกัน

(2.1) คาทอลิก

มิชชันนารีคาทอลิกเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกในสมัยอยุธยาในปี พ.ศ. 2110 จากประเทศโปรตุเกส ตามมาด้วยคณะจากสเปนและฝรั่งเศส ในยุคนุกอบิกนี้การเผยแพร่วิทยาการไม่ได้ประสบความสำเร็จ ไม่มีคนไทยเปลี่ยนศาสนาและกิจการการกุศลที่มิชชันนารีนำเข้ามาก็ไม่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จนกระทั่งในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-2411) เมื่อทรงมีนโยบายเปิดประเทศและนโยบายเสรี คณะมิชชันนารีคาทอลิกจึงได้รับความสำเร็จในการเผยแพร่วิทยาการไปทั่วประเทศ

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในยุคนี้คือ ในปี พ.ศ. 2452 คณะมิชชันนารีคาทอลิกได้รับอนุญาตให้ครอบครองที่ดินได้ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือที่ดินที่ใช้ปลูกสร้างโบสถ์ โรงเรียน ที่พำนักของพระ และพื้นที่ชุมชนสำหรับชาวคริสต์ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน การให้สิทธิเป็นเจ้าของที่ดินแก่คณะมิชชันนารีทำให้เกิดการขยายตัวของโบสถ์ โรงเรียน และโรงพยาบาล โรงเรียนอัสสัมชัญวิทยาลัย ดำเนินการโดยชาวฝรั่งเศส เปิดขึ้นในปี พ.ศ. 2428 หลังจากนั้นก็มีคณะแม่ชีและบาทหลวงเข้ามาเพิ่มขึ้น ในช่วงนี้คนไทยเปลี่ยนศาสนาเพิ่มขึ้นมากกว่าช่วงแรกมาก

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คริสตจักรคาทอลิกทั่วโลกเห็นความจำเป็นต้องปฏิรูปตนเอง จึงมีการสังคายนาครั้งใหญ่ในช่วงปี พ.ศ. 2502-2508 ผลลัพธ์ คือ การเปลี่ยนแนวคิดจากการเน้นการเผยแพร่วิทยาการเชื่อในพระเจ้าเป็นการใช้กลไกศาสนาในการ

ให้บริการสังคม เกิดการตีความใหม่่ว่าศาสนาจะต้องไปหาคนและสังคม อุดมการณ์ของคาทอลิกจากตะวันตกควรจะต้องเปิดรับอุดมการณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ก่อนแล้ว วัฒนธรรมท้องถิ่นและความรู้พื้นบ้านกลายเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นที่นักพัฒนาจะต้องเรียนรู้และหาทางผสมผสานเข้ากับแนวความเชื่อทางศาสนา ในช่วงนี้จะเห็นได้ว่าการปรับปรุงวิธีการทำงานของมิชชันนารีคาทอลิกในประเทศไทยและในประเทศอื่นๆ

(2.2) โปรแตสแตนท์

คณะมิชชันนารีโปรแตสแตนท์เข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกในปี พ.ศ. 2371 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้ประกาศเสรีภาพทางศาสนาในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2421 สมาคมคณะธรรมทูตลอนดอนก็ตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ และกำหนดเอาคนจีนในกรุงเทพฯ เป็นกลุ่มเป้าหมายแรก มีการแจกใบปลิวเป็นภาษาจีน และนักรักษาโรคต่างๆ เข้ามา เช่น ยาแก้หิวขาดโรค ปอดบวม และฝีดาษ เป็นต้น มีการแปลพระคัมภีร์และเอกสารอื่นเป็นภาษาไทย (ซัชชัย, 2533)

คณะธรรมการอเมริกันแบ็บติสต์เข้ามาในเมืองไทยในปี พ.ศ. 2376 ตามคำขอรับรองของสมาคมธรรมทูตแห่งลอนดอน กิจกรรมของทั้งสองกลุ่มคล้ายคลึงกัน ชาวจีนยังคงเป็นกลุ่มเป้าหมายและมีการแปลพระคัมภีร์ต่อไป ในปี พ.ศ. 2480 มิชชันนารีโปรแตสแตนท์แห่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ตั้งขึ้นที่กรุงเทพฯ

ส่วนคณะธรรมการอเมริกันนิกายเพรสไบทีเรียนเข้ามาและเริ่มกิจกรรมในปี พ.ศ. 2378-2383 กิจกรรมเด่นคือการก่อตั้งคลินิกรักษาโรคร้ายในเวลานั้น การปฏิบัติการครั้งแรกในประเทศไทยเริ่มในปี พ.ศ. 2379 คณะศาสนาจารย์จากอเมริกันเพรสไบทีเรียนช่วยนำสิ่งแปลกใหม่หลายอย่างเข้ามา เช่น หนังสือพิมพ์ฉบับแรกชื่อบางกอกกรีคอร์เดออร์ สำหรับผู้อ่านชั้นสูงในกรุงเทพฯ กงสุลอเมริกันคนแรกก็เป็นสมาชิกของคณะธรรมการอเมริกันเพรสไบทีเรียนที่ช่วยก่อตั้ง โบสถ์สองแห่งและโรงเรียนอีกหนึ่งแห่ง โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนสำหรับเด็กชายซึ่งก่อตั้งขึ้นเป็นผลงานของความพยายามของมิชชันนารี 2 คน และมีการให้ศีลจุ่มเป็นครั้งแรกแก่คนจีนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ศาสนาจารย์ที่เป็นที่รู้จักกันมากคือ จอร์จ แมคฟาร์แลนด์ ซึ่งเข้ามาช่วยราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 มีบุตรชายคนโตเป็นเลขานุการของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ดีดไทยเครื่องแรก บุตรชายคนที่สองเป็นเลขานุการของพระองค์เจ้าภาณุฯ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมในขณะนั้น ส่วนบุตรชายคนที่สามเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลศิริราชและคณบดีคณะแพทยศาสตร์ที่เพิ่งตั้งขึ้น

ศาสตราจารย์นายแพทย์บริดเลย์ ได้นำเบิกงานเผยแพร่ศาสนาไปสู่ภาคเหนือของไทยตั้งแต่พินฉุโลกถึงจินตอนใต้และดินแดนสิบสองปันนา รักษาคนป่วยพร้อมกับสอนศาสนาไปด้วย การทำงานเผยแพร่ศาสนาเป็นงานยากและได้ผลจำกัดมาก ในช่วงที่หมอบริดเลย์ทำงาน 10 ปี มีคนเปลี่ยนศาสนาเพียง 4 คนเท่านั้น สองในสี่ถูกประหารหลังจากเปลี่ยนเป็นคริสเตียน หลังจากนั้นคนเข้ารับเพิ่มขึ้นหลังจากรัชกาลที่ 5 ประกาศเสรีภาพในการเลือกศาสนาในปี พ.ศ. 2421 (รัชชชัย, 2533)

งานเผยแพร่ศาสนาของพวกเขาโปรเตสแตนต์ยุคสมัยใหม่อยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 2421 จนถึงปี พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นปีที่สภาคริสตจักรตั้งขึ้น มีคนไทยเป็นนักบวชและมีการขยายงานในรูปการเทศนาสั่งสอนศาสนา สร้างโรงพยาบาลและโรงเรียน สร้างโบสถ์และศูนย์โรคเรื้อน และการทำงานกับกลุ่มอื่นๆ นอกจากชาวจีนซึ่งคณะศาสนาจารย์ได้สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดไว้แล้ว งานของคณะกรรมการโปรเตสแตนต์ยุคร่วมสมัยเริ่มจากปีที่ก่อตั้งสภาคริสตจักร คนไทยเริ่มเข้ามาเป็นคณะกรรมการทำงานด้วยความช่วยเหลือของคณะกรรมการอเมริกันเพรสไบทีเรียนและคณะกรรมการคิสไซเปิล ต่อมาคณะกรรมการทั้งสองแห่งก็สลายตัวในปี พ.ศ. 2500 และ พ.ศ. 2505 ตามลำดับ

อาจกล่าวได้ว่า สภาคริสตจักรในประเทศไทยเป็นองค์กรแรกที่ได้รับการรับรองจากรัฐบาลให้เป็นอิสระและมีการบริหารด้วยตนเองตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2500 หลังจากคณะกรรมการอเมริกันแบ็บติสต์สลายตัวไป สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย มีคณะกรรมการต่างๆ ในสังกัด 25 คณะ ส่วนนิกรอื่นๆ คือ สหกิจคริสเตียน เป็นองค์กรของนิกรโปรเตสแตนต์ที่รัฐบาลรับรองเป็นองค์กรที่สอง เมื่อปี พ.ศ. 2512 และก่อตั้งเป็นมูลนิธิเมื่อปี พ.ศ. 2519 คริสตจักรแบ็บติสต์กรุงเทพฯ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2494 สองปีหลังจากคณะศาสนาจารย์ 13 คนเข้ามาในประเทศไทย ส่วนคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทยมาจากกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา และมาสร้างโรงพยาบาลใหญ่ที่รู้จักกันในนามโรงพยาบาลมิชชัน นอกจากนี้ก็มีการสร้างโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งและมีกิจกรรมอื่นๆ

ประสบการณ์ของมิชชันนารีชาวตะวันตกเป็นตัวอย่างการวิวัฒนาการขององค์กรประชาสังคมยุคแรกๆ ประเภทหนึ่งที่ทำงานช่วยแก้ปัญหาสังคมและทำงานพัฒนา โดยการให้บริการสังคมในรูปของการตั้งโรงเรียนและโรงพยาบาล แม้กระทั่งปัจจุบันองค์กรศาสนาคริสต์ก็ยังเป็นแหล่งสนับสนุนสำคัญด้านการเงินในวงการพัฒนาเอกชนทั่วโลก

(3) อิทธิพลของคนจีนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนชื่อประเทศจาก "สยาม" มาเป็น "ประเทศไทย" สะท้อนความเห็นของรัฐบาลไทยสมัยนั้นว่าประเทศไทยประกอบด้วยคนไทยเท่านั้น คนที่ไม่ใช่คนไทย เช่น คนลาว คนมอญ คนจีน อยู่นอกโครงสร้างสังคมไทย แม้จะมีภูมิลำเนาในประเทศไทย และมีการติดต่อแลกเปลี่ยนอย่างเสรีทางด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจกับคนไทย แท้ที่จริงการหิบบ่มทางวัฒนธรรม การปรับตัวและการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างคนไทย พม่า มอญ ลาว เขมร ฯลฯ เกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับกันตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว

ขบวนการชาตินิยมหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและที่สอง นำไปสู่ความขัดแย้งและไม่ไว้ใจระหว่างผู้คนหลายกลุ่มเชื้อชาติและชาติพันธุ์ในประเทศ กลุ่มแรกที่เห็นชัดคือ "สมาคมคนจีน" หรือ "กลุ่มฮังยี่" ของคนจีนซึ่งมีองค์กรทั้งในประเทศจีนและโพ้นทะเล ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลุ่มฮังยี่มีอิทธิพลมากในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 และปฏิบัติการเป็นแก๊งโจรสลัดขโมยข้าวบ้าน และเรียกค่าคุ้มครองจากผู้คน รัฐบาลมองกลุ่มดังกล่าวเป็นพวกนอกกฎหมายและควรกำจัด แต่ในอีกมุมมองหนึ่ง กิจกรรมของสมาคมคนจีนทั้งที่เป็นฮังยี่และไม่ใช่อาจมองได้ว่าเป็นองค์กรการกุศล เพราะสมาคมดังกล่าวให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองคนจีนที่ขาดที่พึ่งทั้งในประเทศจีนและกลุ่มจีนโพ้นทะเล หลังจากการล่าอาณานิคมของยุโรป กิจกรรมของกลุ่มฮังยี่ค่อยๆ เงียบลง และต่อมามีการก่อตั้งองค์กรใหม่เป็นสมาคมเพื่อช่วยเหลือกันและกัน เช่น สมาคมแซ่หรือสมาคมกลุ่มภาษาต่างๆ

ต่อมาเมื่อรัฐบาลไทยสงสัยว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ได้แพร่กระจายในหมู่คนจีนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตามชายแดน รัฐบาลไทยจึงอาศัยเหตุผลความมั่นคงของชาติออกกฎหมายและระเบียบต่างๆกีดกันและเลือกปฏิบัติต่อคนต่างชาติ กฎหมายต่อต้านคนต่างด้าว มีตัวอย่าง เช่น (1) กฎหมายเกี่ยวกับโรงเรียนต่างด้าว (2) กฎหมายอาชีพสงวนสำหรับคนไทย (3) สิทธิในการถือครองที่ดิน (4) กฎหมายไม่ให้สัญชาติไทยแก่เด็กที่พ่อเป็นคนต่างด้าว เป็นต้น

ปฏิกริยาของคนจีนต่อนโยบาย "นิยมไทย" ที่สำคัญมีสองอย่าง คือ ทำให้พ่อค้าเจ้าของห้างร้านรวมตัวกันเป็นสมาคมการค้า สมาชิกของสมาคมการค้าแลกเปลี่ยนข่าวสารหาแนวทางแก้ปัญหาในเรื่องที่เกี่ยวกับกฎระเบียบของรัฐบาลร่วมกัน พยายามเลี่ยงการแข่งขันที่เกินความจำเป็น และจำกัดคนใหม่เข้ามาในวงการค้านั้นๆ ส่วนคนจีนอีกกลุ่มแสดงปฏิกริยาโดยการตั้งสมาคมลับซึ่งรวมตัวกันโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนในยามที่เศรษฐกิจตกต่ำอย่างรวดเร็ว สมาคมการค้าที่ถูกต้องตาม

กฎหมายก่อตั้งในกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ ขณะที่กิจกรรมของสมาคมลับส่วนใหญ่จะอยู่ต่างจังหวัด (Skinner, 1962 : 245-255)

บทบาทขององค์กรคนจีนในประเทศที่สำคัญในยุคแรกๆ คือการให้สวัสดิการและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เนื่องจากไม่สามารถพึ่งพาระบบสวัสดิการสังคมของประเทศไทยได้ สมาคมคนจีนท้องถิ่นให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้ในชุมชน คนจีนจนๆ พยายามหางานทำเพื่อสร้างฐานะและปรับสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ชนชั้นนำชาวจีนที่สร้างฐานะและเกียรติยศเงินทองได้แล้ว มักยินดีให้ความช่วยเหลือคนจนโดยการทำบุญทำทานอย่างใจกว้างด้วยความรู้สึกเป็นหน้าที่ในฐานะที่ตัวเองได้เคยผ่านสภาพของความยากไร้มาก่อน แนวคิดของการช่วยเหลือญาติมิตรและการทำการกุศลเป็นรากฐานของสมาคมชาวจีนที่ตั้งขึ้นและขยายตัวในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

องค์กรอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญในกรุงเทพฯ ยุคนั้นคือ สมาคมบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งมีจำนวนมากแม้จะมีขนาดเล็กและตั้งขึ้นตามกลุ่มภาษาพูด มุลนิธิ "ป้อเต็กตั้ง" เป็นที่รู้จักทั่วไปว่าเป็นสมาคมบำเพ็ญประโยชน์ที่สำคัญที่สุดในกรุงเทพฯ ด้วยพื้นฐานจากความเชื่อทางศาสนาที่รวมทั้งขงจื้อ พุทธ และเต๋า กิจกรรมหลักๆ ที่รู้จักกันดีคือเก็บและฝังศพไม่มีญาติ ให้โรงศพและฝังศพสมาชิกของครอบครัวที่ยากไร้ และจัดการหน่วยบรรเทาทุกข์แก่เหยื่อเพลิงไหม้และน้ำท่วม

องค์กรการกุศลอีกประเภทหนึ่งของคนจีนคือ สมาคมศาสนา สมาคมสำคัญๆ ได้แก่ ชุงหัว (Chung-hua) หล่งหัว (Lung-hua) และยี่โห (Yi-hua) ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. 2473, 2475 และ 2478 ตามลำดับ นอกจากนี้จะรับเงินบริจาคจากสมาชิกที่ร่ำรวยแล้ว สมาคมยังอาศัยค่าสมาชิกประจำปีและประจำเดือน เมื่อสมาชิกผู้ใดเสียชีวิตสมาคมชาวพุทธจะให้เงินช่วยเหลือศพจำนวนไม่น้อยและจัดพิธีทางศาสนาเพื่อนำส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ (Skinner, 1962 : 257)

หลังจากรัฐบาลไทยรับอุดมการณ์พัฒนาแบบทุนนิยมโดยเห็นได้ชัดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คนจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนได้ตอบรับและกลับกลายเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนาประเทศ บทบาทของสมาคมแซ่หรือสมาคมภาษาพูดลดความสำคัญลง แต่สมาคมการค้า และหอการค้าที่ตั้งขึ้นมาก่อนหน้านี้อีกกลับเริ่มมีบทบาทคึกคักขึ้นมาแทน

2.2 องค์กรสาธารณประโยชน์และองค์กรประชาสังคม

(1) ระหว่าง พ.ศ. 2475 - พ.ศ.2516

กิจกรรมของสมาคมต่างๆ ที่ก่อตั้งในช่วงนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นองค์กรที่ให้บริการสังคม ตัวอย่างเช่น การก่อตั้งลูกเสือไทยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 และสภาอุณาโลมแดง นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2475 บรรณาธิการหญิงของหนังสือพิมพ์ผู้หญิงรายวันได้ตั้งสมาคมสตรีไทยแห่งสยามขึ้น มีสำนักงานอยู่ที่เดียวกับสำนักงานของสมาคมแรงงานธรรมา (ศิริพร, 2526 : 33)

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อมีการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ อุดมการณ์พุทธศาสนาถูกใช้เผชิญหน้ากับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ สถาบันพุทธศาสนาซึ่งเน้นเรื่องการทำบุญอยู่แล้วได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล ขณะที่องค์กรอื่นๆ ถูกควบคุมอย่างใกล้ชิด ความมั่นคงทางการเมืองคือหัวใจของรัฐบาลขณะนั้น หลังจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปฏิวัติได้มีการร่าง พรบ.สงฆ์ใหม่ ในปี พ.ศ. 2505 มีการรื้อฟื้นเถรสมาคมซึ่งยกเลิกไปในพรบ.สงฆ์ พ.ศ. 2484 เพื่อดูแลกิจกรรมสงฆ์และสถาบันพุทธศาสนาในประเทศไทย ในช่วงชาตินิยมเฟื่องฟูหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และช่วงเผด็จการทหาร องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ได้รับการส่งเสริมคือองค์กรการกุศล

ในปี พ.ศ. 2486 สโมสรวัฒนธรรมหญิงได้ก่อตั้งขึ้นโดยท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ภรรยาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม และทำงานสังคมสงเคราะห์ ในช่วงนี้มีองค์กรตั้งใหม่เป็นจำนวนมาก เช่น สมาคมแม่บ้าน สมาคมศิษย์เก่า ตลอดจนกลุ่มอาชีพต่างๆ ในปี พ.ศ. 2499 สโมสรวัฒนธรรมหญิงซึ่งมีสาขาอยู่ทุกจังหวัดโดยมีภรรยาของผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ได้ปรับมาเป็นสภาสตรีแห่งชาติฯ องค์กรสาธารณประโยชน์กลุ่มนี้เป็นตัวอย่างขององค์กรของชนชั้นสูงที่ทำงานสังคมสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือคนยากจนหรือตกยาก

"การพัฒนา" ที่เกิดขึ้นหลังจากมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 มีผลกระทบต่อคนในแต่ละชนชั้นทางสังคมและเศรษฐกิจแตกต่างกัน ในกลุ่มชนชั้นสูงมีสมาคมธุรกิจเกิดขึ้น แต่ในชนบทสมาคมดังกล่าวมีน้อยมาก สมาคมและองค์กรที่ตั้งขึ้นระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองถึง พ.ศ. 2516 ส่วนใหญ่มีเป้าหมายที่จะช่วยเหลือสังคม อย่างไรก็ตาม องค์กรเหล่านี้แทบทั้งหมดจัดว่าเป็นองค์กรของคนชั้นสูง สโมสรนานาชาติก็รวมอยู่ในประเภทนี้ด้วย เช่น สโมสรโรตารี ไลออน และซอนต้าซึ่งมีสาขาในต่างจังหวัดด้วย

สมาคมและสโมสรของคนชั้นกลางที่เกิดขึ้นมักจะเป็นกิจกรรมพัฒนาสังคมด้วย กลุ่มศาสนาบางกลุ่ม เช่น คณะกรรมการของศาสนาคริสต์ก็รวมกลุ่มในทำนองเดียวกัน มีการสร้างเครือข่ายในหมู่กลุ่มที่มีเป้าหมายเดียวกัน และบ่อยครั้งได้รับความช่วยเหลือจากแหล่งทุนเดียวกัน

ในช่วงทศวรรษ 2500 ภายใต้การปกครองรัฐบาลทหาร นักศึกษายังไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเมือง อย่างไรก็ตาม การออกค่ายชนบทเป็นทางเลือกหนึ่งของนักศึกษาที่มีความสนใจทางสังคมการเมือง ค่ายอาสา เปิดโอกาสให้เยาวชนชั้นกลางและชั้นสูงได้เห็นความยากจนในชนบทและความไม่เท่าเทียมกันในสังคม

กิจกรรมขององค์กรประชาสังคมรูปแบบใหม่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนสองกิจกรรม คือ โครงการบัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ริเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2512 โดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ขณะนั้น ดำเนินการในรูปของโครงการการศึกษาขั้นประกาศนียบัตรชั้นสูง บัณฑิตอาสาสมัครสังกัดคณะเศรษฐศาสตร์ เพื่อเปิดโอกาสให้บัณฑิตจบใหม่ได้มีโอกาสฝึกงานในชนบท และเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนชนบทที่แตกต่างจากวิถีชีวิตของคนในเมือง ต่อมาได้ปรับสถานภาพของหน่วยงานเป็นสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มีฐานะเทียบเท่าคณะหนึ่งของมหาวิทยาลัย อีกกิจกรรมหนึ่งคือการก่อตั้งโครงการบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในรูปแบบขององค์กรพัฒนาชนบท ใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า Thailand Rural Reconstruction Movement ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นในหลายๆ ประเทศในช่วงเวลานั้น แนวคิดพัฒนาชนบทในลักษณะนี้เป็นรูปแบบที่แปลกใหม่ในสมัยนั้น เพราะในช่วงเผด็จการทหารกิจกรรมพัฒนาสังคมอยู่ในรูปแบบของโครงการกุศล หรือกลุ่มแม่บ้านและสมาคมศิษย์เก่าเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาโครงการบูรณะชนบทได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิ

(2) ระหว่าง พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2523

หลังจากเหตุการณ์ที่นำไปสู่วันมหาวิปโยคในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 คนไทยเริ่มมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น มีการก่อตั้งองค์กรและมีการบริหารงาน โดยคนที่มีอุดมการณ์ที่มองการพัฒนาสังคมเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ องค์กรใหม่ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้จดทะเบียน แต่ตั้งขึ้นเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชนผู้ด้อยโอกาส และเรียกร้องการปฏิรูปที่ฉับพลันรุนแรงเพื่อกระจายทรัพยากรไปสู่คนที่ยากจนของประเทศ ชัยชนะของกลุ่มฝ่ายซ้ายในปี พ.ศ. 2516 ถูกกลุ่มฝ่ายขวาตอบโต้กลับทั้งทางการเมืองและการทหาร และนำไปสู่การล้มรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 หลังจากนั้นเหตุการณ์ในประเทศค่อนข้างสับสน องค์กรท้องถิ่นจำนวนมากถูกสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์

ช่วงหลัง 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นช่วงตกต่ำขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) กิจกรรมนักศึกษาและกิจกรรมประชาชนถูกจำกัดขอบเขต คนหนุ่มสาวจำนวนมากหนีเข้าป่าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เพื่อแสวงหาทางเลือกอื่นในการพัฒนา ขณะที่นักศึกษาและนักเคลื่อนไหวทำงานใต้ดิน องค์กรหลายแห่งถูกมองว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรือเป็นใจกับคอมมิวนิสต์ ยกเว้นแต่องค์กรการกุศลของชนชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่

หลังจากที่รัฐบาลประกาศนโยบาย 66/2523 นิรโทษกรรมให้แก่ผู้เคยหลบหนีเข้าร่วมขบวนการคอมมิวนิสต์สถานการณ์ก็ค่อยๆ ดีขึ้นสำหรับองค์กรประชาสังคม กลุ่มที่ไม่ได้จดทะเบียนจำนวนมากไม่น้อยเริ่มฟื้นฟูกิจกรรมของตัวเอง พร้อมกับมีกลุ่มใหม่ตั้งขึ้นอีกมาก องค์กรพัฒนาเกิดขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่องและเริ่มมีบทบาทแข่งขันกันเรื่อยๆ จนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมไทย องค์กรพัฒนาที่ตั้งขึ้นด้วยเจตนารมณ์สูงเกิดขึ้นในยุคนี้เป็นส่วนใหญ่ องค์กรเหล่านี้ไม่ได้จดทะเบียนและเป็นองค์กรของชนชั้นกลาง ซึ่งตรงกันข้ามกับองค์กรรุ่นเก่าที่ได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นสูง

องค์กรพัฒนาอีกกลุ่มหนึ่งเกิดขึ้นในประเทศไทยในขณะนี้คือกลุ่มที่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ลี้ภัยอินโดจีน กลุ่มนี้ประกอบด้วยชาวต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ และเป็นกลุ่มที่แยกให้เห็นเด่นชัด กิจกรรมของกลุ่มนี้เกิดขึ้นหลังจากกรุงโซลและกรุงพนมเปญแตกในปี พ.ศ.2518 และมีผู้ลี้ภัยเข้ามาอาศัยในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก มีการตั้งค่ายผู้ลี้ภัยโดย United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) องค์กรพัฒนาต่างชาติเข้ามาหลายองค์กร และทำงานร่วมกับ UNHCR ในการให้ความช่วยเหลือและบริการทั้งระยะสั้นและระยะยาวกับผู้ลี้ภัยอินโดจีน องค์กรเหล่านี้ถือเป็นองค์กรประชาสังคมรูปแบบหนึ่ง

การก่อตัวขององค์กรประชาสังคมที่ตั้งขึ้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประชาชนเป็นผลมาจากสถานการณ์สองอย่าง สถานการณ์แรกคือ ปัญหาที่เกิดขึ้นจาก "การพัฒนา" หรือผลกระทบของ "การพัฒนา" ที่ประชาชนต้องเผชิญอยู่และพบเห็นทั่วไป ความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจคนจนเพื่อที่จะช่วยให้เขาช่วยตัวเองได้จริง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งระดับบุคคลและกลุ่มบุคคลก็คือ ความรู้สึกที่ว่าต้องร่วมมือกันแก้ปัญหาคนจน ผลก็คือ มีองค์กรเพื่อประชาชนตั้งเพิ่มขึ้นอีกมากมาย สถานการณ์ที่สองคือ นักพัฒนาที่ตั้งใจจริงจำนวนมาก เห็นว่า วิธีการทำงานและความพยายามของรัฐบาลที่จะแก้ปัญหาในการพัฒนาไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ดังนั้นองค์กรประชาสังคมที่เน้นงานพัฒนาน่าจะเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้

อย่างไรก็ดี องค์กรของชนชั้นกลางจะต้องสร้างชื่อของตนขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะในสายตาของรัฐบาลหรือข้าราชการ หลังจากที่ถูกสงสัยว่ามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ในอดีต ที่ผ่านมามีองค์กรเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นคู่แข่งและเป็นปรปักษ์กับข้าราชการ คนขององค์กรส่วนมากมีความเห็นขัดแย้งกับวิธีการทำงานของรัฐ มีทัศนคติไม่ดีต่อข้าราชการ และจัดตัวเองเป็นคนละพวกกับรัฐบาล ทำให้มีความตึงเครียดมากระหว่างฝ่ายรัฐบาลและองค์กรพัฒนา

2.3 การเติบโตของกระบวนการประชาสังคมช่วง พ.ศ. 2523 - 2535

เมื่อรัฐบาลเริ่มนโยบายส่งเสริมกระบวนการประชาสังคม หลังนโยบาย 66/2523 มีองค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้นจำนวนมาก กลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มีสมาชิกจากขบวนการนักศึกษา หรือผู้ที่เคยเข้าป่าเป็นผู้ก่อตั้งหรือเป็นสมาชิก องค์กรเหล่านี้เริ่มตั้งคำถามและหาทิศทางการพัฒนา แม้จะรู้ว่าต้องการทำงานพัฒนาแต่ประเด็นเรื่องเป้าหมายของการพัฒนา และแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนและความเดือดร้อนของประชาชนในชนบทยังเป็นประเด็นที่องค์กรใหม่พยายามหาคำตอบ ขณะเดียวกันองค์กรที่ก่อตั้งมาก่อนหน้านี้ซึ่งทำงานทางด้านการกุศลและสงเคราะห์ก็พยายามหาทิศทางเช่นเดียวกัน รูปแบบการทำงานขององค์กรประชาสังคมในช่วงนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นช่วงของการแสวงหาคำตอบ

นอกเหนือจากงานด้านการพัฒนาชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ผลงานขององค์กรประชาสังคมในรูปของการให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายเฉพาะเช่น สตรีและเด็ก รวมทั้งผู้ด้อยโอกาสอื่น ก็เห็นชัดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2523-2533 ตัวอย่างเช่นกรณีของการทำงานกับกลุ่มชาวเขาในช่วงที่มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการทำงานกับผู้ติดเชื้อเอดส์เมื่อสถานการณ์ด้านเอดส์ขยายความรุนแรงขึ้น ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะบางกลุ่มที่มีบทบาทมากเป็นพิเศษพอสังเขป

(1) เครือข่ายองค์กรด้านสตรี

องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีแยกได้เป็นกลุ่มใหญ่ตามลักษณะการทำงาน และเป้าหมายขององค์กร กลุ่มที่มีบทบาทมากกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มที่เป็นสมาชิกของสภาสตรีแห่งชาติซึ่งเดิมใช้ชื่อว่าสโมสรวัฒนธรรมหญิง และจดทะเบียนเป็นสภาสตรีแห่งชาติกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2499 ต่อมาเข้าอยู่ภายใต้พระบรมราชินูปถัมภ์ และเป็นสมาชิกของ International Council of Women ซึ่งมีสถานภาพเป็นที่ปรึกษา (Consultative Status Category 1) คณะกรรมการเศรษฐกิจสังคมของสหประชาชาติ (United Nations Economic and Social Council: ECOSOC) สมาชิกของสภาสตรีฯ

ส่วนใหญ่มีกิจกรรมด้านการให้บริการสังคม เมื่อหน่วยงานขององค์การสหประชาชาติ หน่วยต่าง ๆ ต้องการประสานงานด้านการพัฒนาสตรี สภาสตรีฯ จะทำหน้าที่เชื่อมโยงกับ องค์การต่างประเทศ และบางครั้งก็เป็นตัวแทนขององค์การพัฒนาเอกชนด้านสตรีสำหรับ ประเทศไทย จากการทำงานมายาวนาน ในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา สภาสตรีฯ ได้พยายามปรับปรุงยุทธศาสตร์การทำงานให้เพิ่มมิติของงานพัฒนา นอกเหนือจากองค์กรที่เป็นสมาชิกของสภาสตรีฯ แล้ว ยังมีองค์กรด้านสตรีที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของสภาสตรีฯ ที่มีบทบาทสูงในสังคมไทยอีกหลายองค์กร ในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญในช่วง พ.ศ. 2535-2540 กลุ่มที่ทำงานด้านณรงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิรวมตัวเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญซึ่งรวมองค์กรที่จดทะเบียนและองค์กรท้องถิ่นที่ทำงานด้านสตรีด้วย กลุ่มนี้มีบทบาทสูงในการเรียกร้องให้บรรจุประเด็นเรื่องประชาธิปไตยและสิทธิสตรีในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2540 รายละเอียดจะได้กล่าวถึงต่อไป

(2) เครือข่ายองค์กรด้านเด็ก

องค์กรเครือข่ายด้านเด็กมีการรวมตัวกันชัดเจนในรูปของสภาองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอ.คย.) ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2528 โดยมีคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) เป็นผู้สนับสนุน ผู้บริหารองค์กรด้านเด็กและนักวิชาการรวมตัวกันร่างโครงการจัดตั้งสภาองค์กรด้านเด็กเพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับองค์กรลูกข่ายต่างๆ และมีมติจัดตั้ง สอ.คย. โดยมีกรรมการบริหารชั่วคราวชุดแรก 21 คน วัตถุประสงค์เพื่อเป็นองค์กรประสานงานเกี่ยวกับนโยบายแผนงานและโครงการขององค์กรที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน เป็นศูนย์กลางข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมด้านเด็ก ส่งเสริมการค้าเนินกิจกรรมและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารสู่สาธารณะ ตลอดจนสนับสนุนให้มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานรัฐและหน่วยงานเอกชน สอ.คย. กำหนดนโยบายในการทำงานโดยแบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ คือ (1) การประสานงาน (2) การวิจัยและติดตามผล และ (3) การส่งเสริมและสนับสนุน สอ.คย. มีสมาชิก 63 องค์กร เป็นสมาชิกสามัญ 31 องค์กร และสมาชิกร่วม 32 องค์กร นอกเหนือจากคณะกรรมการบริหาร 14 คน และคณะที่ปรึกษา 12 คน สอ.คย. มีคณะอนุกรรมการอีก 11 คณะและเจ้าหน้าที่สำนักงานอีก 6 คน

(3) เครือข่ายองค์กรด้านสังคมสงเคราะห์

สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2503 โดยจดทะเบียนกับกรมประชาสงเคราะห์ วัตถุประสงค์หลักของสภาสังคมสงเคราะห์ฯ คือเพื่อเป็นศูนย์ประสานงานให้กับองค์กรที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ และได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ ปี พ.ศ. 2504 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงเป็นองค์สภานายิกาถิตติมศักดิ์ สภาสังคมสงเคราะห์นับเป็นตัวแทนขององค์กรภาคเอกชนที่ทำงานร่วมมือกับกรมประชาสงเคราะห์ และเป็นตัวแทนเข้าร่วมประชุมในกิจการด้านสังคมในนามภาคเอกชนอย่าง

สมัครใจ งบประมาณประมาณปีละหนึ่งร้อยล้านบาท เพื่อสนับสนุนองค์กรที่ทำงานด้านสังคมเรื่อยมาจนปัจจุบัน สมาชิกของสภาสังคมสงเคราะห์มีสมาชิกสามัญและสมาชิกสมทบกระจายอยู่ทั่วประเทศ สมาชิกสามัญมีจำนวนมากกว่า 500 องค์กร และสมาชิกสมทบบมีสมาชิกประมาณ 150 องค์กร อย่างไรก็ตามขององค์กรในกลุ่มนี้มีลักษณะที่ทำให้การสงเคราะห์มากกว่าการพัฒนา เมื่อมีการตั้งคำถามว่างาน "สงเคราะห์" เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยหรือไม่ และควรมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ในช่วงต่อมาจึงได้ปรับวิธีการทำงานให้มีรูปแบบของการพัฒนามากขึ้น องค์กรในกลุ่มนี้มีทั้งองค์กรช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส คนพิการ ผู้สูงอายุ เด็กและสตรี รวมทั้งองค์กรที่อิงศาสนา ตลอดจนองค์กรด้านสุขภาพอนามัยและวางแผนครอบครัว ทั้งนี้ขององค์กรมีกิจกรรมหลายด้าน

(4) เครือข่ายองค์กรพัฒนา

กลุ่มองค์กรที่ทำงานพัฒนาชนบทมีหลายกลุ่ม องค์กรกลุ่มนี้เน้นให้ความสำคัญกับงานพัฒนา และพยายามแยกให้เห็นข้อแตกต่างของงาน "สงเคราะห์" และงานพัฒนา เอนก นาถบุตร (2540) แบ่งกิจกรรมของการพัฒนาชนบทตามกระแสการเคลื่อนไหวของระบบเศรษฐกิจสังคมโดยรวมควบคู่กับกระแสการหาทางออกของประชาชนคือ

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2524-27) มุ่งแก้ปัญหาพื้นฐานปากท้องและความยากจนของคนชนบท

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2527-29) ช่วงราคาวิกฤตราคาข้าวและฝิ่นแล้งในภาคอีสานอย่างต่อเนื่องจึงมีการคิดค้นหาทางออกแก้วิกฤตโดยเสนอ "ทางเลือกการพัฒนา" ระดับหมู่บ้าน และเริ่มกระแสการเคลื่อนไหวในระดับภูมิภาค

ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2530-35) จุดเปลี่ยนของระบบเศรษฐกิจไทย รัฐบาลเน้นการพัฒนาไปสู่การแข่งขันเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้เกิดความขัดแย้งในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า งานขององค์กรพัฒนาปรับสู่การสร้างขบวนการเคลื่อนไหว การพัฒนาทางความคิดขององค์กรที่ทำงานพัฒนาในกลุ่มนี้คือการปรับจากความคิดว่า "การพัฒนาอยู่ที่หมู่บ้าน" มาสู่ยุคของการปรับเข้าสู่การทำงานระดับนโยบาย จนกลายเป็นการผนึกกำลังรวมเป็นขบวนการประชาชน (Civil Movement) เกิดเครือข่ายระดับชุมชน เครือข่ายระบบนิเวศชุมชน และเครือข่ายสมัชชา องค์กรที่มีบทบาทในการสร้างเครือข่ายที่ควรกล่าวถึง มี 3 องค์กร คือ

(4.1) โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม (คอส.) (ต่อมาเปลี่ยนเป็นมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม มอส.) เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2523 โดยองค์กรพัฒนา 19 องค์กร เป็นโครงการคัดเลือกและอบรมอาสาสมัครและจัดส่งให้ไปทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนในชุมชนเป็นเวลา 1-2 ปี การส่งอาสาสมัครเข้าไปทำงานกับองค์กรทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายโดยปริยาย และเนื่องจากการคัดเลือกและอบรมอาสาสมัครทุกปีๆ ละ 1-2 รุ่น เครือข่าย คอส./ มอส. จึงเป็นเครือข่ายที่มีสมาชิกกระจายอยู่ทั่วประเทศ ปัจจุบันมีอาสาสมัคร 23 รุ่นจำนวนมากกว่า 500 คน

(4.2) โครงการชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (Local Development Assistance Project – LDAP) ต่อมาเปลี่ยนเป็น มูลนิธิ/สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDF/LDI) เป็นโครงการที่เริ่มจากความช่วยเหลือของรัฐบาลแคนาดาเมื่อปี พ.ศ. 2523 ในระยะแรกเป็นโครงการพัฒนาที่มีสำนักงานอยู่ที่สถานทูตแคนาดา ให้ความช่วยเหลือโครงการ/องค์กรพัฒนาขนาดเล็กที่ทำงานในพื้นที่ โครงการปรับเป็นมูลนิธิ/สถาบันในปี พ.ศ. 2534 โดยมีแนวคิดที่มุ่งพัฒนาให้เกิดผลกระทบทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบาย โดยการเสริมสร้างศักยภาพและความคิดริเริ่มขององค์กรชุมชนในท้องถิ่นให้สามารถพึ่งตนเองได้ วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ/สถาบันโดยรวมคือการเสริมสร้างเครือข่ายองค์กรทั้งองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน ภาครัฐ ภาคธุรกิจ สื่อมวลชนและสถาบันการศึกษา มูลนิธิ/สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา จัดสรรทุนและสนับสนุนองค์กรในพื้นที่ทำให้มีองค์กรเครือข่ายกระจายอยู่ทั่วประเทศ

(4.3) คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนา (กป.อพช.) เกิดขึ้นเมื่อองค์กรพัฒนา 106 องค์กรรวมตัวกันเมื่อปี พ.ศ. 2528 โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ที่มองเห็นบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการพัฒนา วัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง กป.อพช. คือ การประสานงานระหว่างองค์กรภาคเอกชนด้วยกันเองและการประสานกับภาครัฐด้วย เนื่องจากองค์กรสมาชิกมีจำนวนมากและมีความหลากหลายจึงได้แบ่งเป็น กป.อพช. ภาคภาคที่มีกิจกรรมมากในระยะแรกคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ องค์กรสมาชิกของ กป.อพช. มีทั้งองค์กรจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

(4.4) นอกจากนี้ยังมีองค์กรพัฒนาชนบทอื่น ๆ ที่มีขนาดใหญ่พอสมควรแต่ไม่ได้เป็นสมาชิกของเครือข่ายทั้ง 3 ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น (1) สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) (2) มูลนิธิริรักษ์ไทย (CARE (Thailand)) หรือ (3) มูลนิธิศุภนิมิต (World Vision) และ (4) อื่นๆ องค์กรเหล่านี้มีสาขาตั้งอยู่ในหลายจังหวัดทั่วประเทศ

(5) เครือข่ายองค์กรด้านสุขภาพอนามัย

ทางด้านสุขภาพอนามัยกล่าวได้ว่ากลุ่มศึกษาปัญหา (กศย.) เป็นกลุ่มแรกๆ ที่เริ่มบทบาทในการพัฒนาในรูปของกลุ่มศึกษาวิจัยทางด้านยาในมหาวิทยาลัย เพื่อต้องการเผยแพร่ผลงานและข้อค้นพบด้านยาสู่สาธารณะ จากนั้นจึงเกิดกลุ่มสุขภาพอนามัยอื่นๆ ตามมา เมื่อรัฐบาลเริ่มโครงการสาธารณสุขมูลฐานในปี พ.ศ. 2524 กลุ่มแพทย์ เภสัชกร ทันตแพทย์และพยาบาลที่ต้องไปทำงานในชนบทเพื่อใช้ทุนการศึกษา พบปัญหาความยากจนและ สุขภาพอนามัยในชนบท จึงรวมตัวกันเป็นกลุ่ม โครงการเครือข่ายที่เห็นชัดเจนโครงการแรกๆ คือ โครงการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) ซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มศึกษาปัญหา กลุ่มแพทย์ชนบท (รวมเภสัชกร ทันตแพทย์และพยาบาลด้วย) หมอชาวบ้าน โรงพยาบาลชุมชน ฯลฯ วัตถุประสงค์หลักของการรวมตัวคือการหาช่องทางทำงานเพื่อแก้ปัญหาความยากจนและสุขภาพอนามัยของผู้ที่อยู่ในชนบท

องค์กรด้านสาธารณสุขทำงานตามปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อเริ่มทำงานด้านสาธารณสุขมูลฐาน ซึ่งเป็นงานที่ให้ความสำคัญกับการป้องกันและการรักษาทั้ง 2 ด้าน จึงเกิดความสนใจเรื่องการแพทย์พื้นบ้าน รวมทั้งการนวดแผนโบราณและสมุนไพร ตลอดจนปัญหาทางสุขภาพอนามัย เรื่องที่เป็นปัญหาที่ป้องกันได้ 2 เรื่อง คือปัญหาสุขภาพอนามัยจากการสูบบุหรี่ และปัญหาการแพร่กระจายของ HIV/AIDS นอกจากนี้ยังมีองค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่ทำงานทางด้านแพทย์พื้นบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายแพทย์พื้นบ้าน เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค โครงการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ และเครือข่าย HIV/AIDS โดยที่องค์กรสมาชิกของเครือข่ายต่างๆ จะซ้ำกัน ถือได้ว่าเครือข่ายใหม่ๆ แดกถูกออกมาจาก กศย. และ คปอส.

(6) เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม

จากการที่องค์กรพัฒนาเอกชนมีข้อสรุปว่านโยบายของรัฐที่มุ่งพัฒนาเพื่อการส่งออกและพัฒนาเข้าสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้เกิดโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม องค์กรพัฒนาที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมจึงรวมพลังกันเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลปรับนโยบายการพัฒนาและให้ความสำคัญทางด้านสิ่งแวดล้อม การรวมตัวที่เป็นรูปธรรมเห็นชัดในงานมหกรรมด้านสิ่งแวดล้อมภายใต้ชื่อ "สิ่งแวดล้อม 33" โดยในปี พ.ศ. 2533 องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม 32 องค์กรร่วมกันจัด ในปีต่อๆ มาก็มีงาน "สิ่งแวดล้อม 34" "สิ่งแวดล้อม 35" ตามลำดับ

สมฤดี และคณะได้กล่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่มีส่วนสร้างพลังในกระบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมว่า ความเคลื่อนไหวที่สำคัญอีกประการหนึ่งในยุคนี้ คือการที่ประเด็นสิ่งแวดล้อมและความขัดแย้งเชิงทรัพยากรธรรมชาติทวีความสำคัญมากขึ้น

เห็นได้จากสถานการณ์ในท้องถิ่น เช่น ในกรณียูคาลิปตัส (2532) กรณีการทำนาเกลือที่น้ำเสียว (2533) กรณีแทนทาลัมที่ภูเก็ต (2529) การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน (2529) การตายของสี่ นาคะเสถียร (2533) ที่ทำให้เกิดความตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทยอย่างมาก นอกจากนั้นกระแสความเคลื่อนไหวในระดับโลกในเรื่องแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนก็มีส่วนสำคัญในการชูประเด็นสิ่งแวดล้อมให้เติบโตขึ้นเป็นขบวนการในประเทศไทย องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้มีตัวอย่าง เช่น มูลนิธิสี่ นาคะเสถียร (2533) มูลนิธิโลกสีเขียว (2533) เป็นต้น (สมฤดี และคณะ 2536 หน้า 2-38/2-39)

ในปี พ.ศ. 2535 มีการรวมตัวกันขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อประชุมที่กรุงเทพฯ และเมืองค์กรจากต่างประเทศเข้าร่วมจัด “People’s Plan for the 21st Century Campaign” โดยจัดที่กรุงเทพมหานครพร้อมๆ กับการจัดประชุมของธนาคารโลกและ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ เนื้อหาในงานของภาคเอกชนเน้นในเรื่องผลกระทบทางสังคมของโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลกและ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ มีการนำเสนอข้อมูลของเขื่อนปากมูลและเชิญชวนผู้แทนธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศเข้าเยี่ยม โครงการปากมูลด้วย งานนี้กล่าวได้ว่าเป็นกิจกรรมที่เกิดจากความร่วมมือของภาคองค์กรเอกชนระดับ นานาชาติด้วย และเป็นงานแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าที่ระดับสูงของธนาคารโลกและองค์การการเงินระหว่างประเทศได้รับรู้ประเด็นเรื่องผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

(7) เครือข่ายองค์กรด้านศาสนาวัฒนธรรม

งานด้านศาสนาและวัฒนธรรมในอดีตเป็นงานที่ต่างคนต่างทำ และมีลักษณะของการอนุรักษ์ศาสนาวัฒนธรรม หรืองานการกุศลที่ให้บริการแก่ผู้ที่นับถือศาสนาเดียวกัน หรือผู้ยากไร้ ก่อน พ.ศ. 2523 องค์กรประชาสังคมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทมากที่สุดในกลุ่มองค์กรประชาสังคมในประเทศไทย ในช่วง พ.ศ. 2523-2535 เป็นช่วงของการตั้งคำถามเรื่องทิศทางการพัฒนาประเทศ ทิศทางของศาสนา และบทบาทของศาสนาในสังคม ในหมู่ขององค์กรพุทธสำนักต่างๆ เริ่มมีบทบาทในการมุ่งหาคำตอบเรื่องสังคม และการพยายามตีความพระไตรปิฎก พร้อมๆ กับเกิดกลุ่มศาสนาที่ทำงานเพื่อสังคมเพิ่มมากขึ้น เช่น สำนักสันติอโศก ธรรมกาย วัดป่าต่างๆ ในภาคอีสาน มีการตั้งคำถามถึงบทบาทของเถระสมาคม เป็นต้น ในระดับสากลเกิดการหันเข้าหาลัทธิศาสนาเดิมอย่างเคร่งครัดในทุกศาสนา (Fundamentalism Movements) เห็นชัดเจนมากในกลุ่มศาสนาอิสลาม และกลุ่มคริสตศาสนาทั้งคาทอลิกและ โปรเตสแตนต์ รวมทั้งกลุ่มศาสนาพุทธด้วย

นอกเหนือจากการพยายามปรับตัวเองภายในองค์กรแล้ว ในช่วงประชาธิปไตยเติบโต กลุ่มองค์กรด้านศาสนาได้พยายามรวมตัวกันด้วย องค์กรเครือข่าย คือ กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2519 เป็นการรวมตัวกันในระดับองค์กรด้านศาสนา มีตัวแทนกลุ่มโปรเตสแตนต์ คาทอลิก พุทธ อิสลามที่สนใจงานพัฒนา สภาคาทอลิกเป็นแกนจัดทำวารสารสังคมพัฒนาเพื่อเผยแพร่แนวคิดเรื่องงานพัฒนา การรวมกลุ่มขององค์กรทางศาสนาระยะต่อมาหันมาให้ความสนใจในเรื่องสิทธิมนุษยชน เพราะประเด็นเรื่องการถูกสิทธิด้วยเหตุผลทางศาสนาและชาติพันธุ์คือประเด็นร่วมที่เห็นกันอยู่ กลุ่มองค์กรที่มีฐานที่ศาสนาด้านอิสลามในระยะแรกมีจำนวนไม่มาก เพราะเดิมใช้ฐานโรงเรียนปอเนาะ ต่อมาจึงมีการรวมตัวกันในรูปแบบอื่นมากขึ้น เช่น กลุ่มแม่บ้านมุสลิม กลุ่มยุวมุสลิม เป็นต้น

นอกจากนี้องค์กรด้านศาสนายังปรับกิจกรรมเข้าสู่งานทางด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น มีแนวทางของการผสมผสานเรื่องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสงบ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม โดยใช้วัฒนธรรมท้องถิ่น และขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม เช่น การบวชต้นไม้เพื่อรักษาต้นไม้ เป็นต้น

2.4 กระบวนการประชาธิปไตยในช่วง พ.ศ. 2535 ถึงปัจจุบัน

กระบวนการประชาสังคมในช่วง พ.ศ. 2535 ถึงปัจจุบันมีประเด็นสำคัญหลายประเด็น การนำเสนอในตอนนี้จึงจะเป็นการนำเสนอที่ละประเด็นเพื่อให้ได้เห็นการเคลื่อนไหวของกระบวนการชัดเจนขึ้น แต่ในสภาพความเป็นจริงการเคลื่อนไหวของกระบวนการประชาสังคมในหลายๆด้านเกิดขึ้นพร้อมกันและมีส่วนเสริมซึ่งกันและกัน จึงจำเป็นต้องย้ำว่าการแยกนำเสนอที่ละประเด็นเป็นวิธีการจัดระบบการเสนอข้อมูล แต่ผู้อ่านต้องคำนึงถึงบริบทรวมและการบูรณาการประเด็นต่างๆเข้าด้วยกันด้วย

การนำเสนอการเคลื่อนไหวในช่วงนี้แบ่งเป็น 5 เรื่องใหญ่ๆ แม้เมื่อแบ่งเป็นเพียง 5 เรื่องความคาบเกี่ยวก็ยังมีอยู่สูง

- แนวคิดเรื่องการพัฒนาในระดับนานาชาติและระดับชาติ
- ขบวนการประชาธิปไตย
- ขบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- ขบวนการประชาสังคมและการคุ้มครองสิทธิ
- ขบวนการแก้ปัญหาวิกฤตและติดตามตรวจสอบ

(1) อิทธิพลของนโยบายระดับนานาชาติและระดับชาติ

สหประชาชาติก่อตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2488 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยวัตถุประสงค์ของการรักษาสันติภาพ แต่ปรากฏว่าโลกเกิดแยกออกเป็น 2 ค่าย คือค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย (ทุนนิยม) และค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ การแยก 2 ค่ายนี้มีความรุนแรงมากขึ้น และเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนในประเทศไทย เมื่อคนไทยถูกแยกออกเป็น 2 ค่าย เช่นเดียวกัน รัฐบาลสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และรัฐบาลเผด็จการทหารเลือกที่จะอยู่ค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย และเข้าร่วมสงครามเวียดนามต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ในขณะที่คนไทยบางส่วนเลือกที่จะอยู่ค่ายคอมมิวนิสต์ การแยกเป็น 2 ค่าย และการสู้รบที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่าบทบาทขององค์การสหประชาชาติในการรักษาสันติภาพนั้นเป็นความฝันที่มีโอกาสเป็นจริงได้ยาก และสหประชาชาติปรับบทบาทมาทำงานพัฒนามากขึ้น

ในระยะแรกแนวคิดการพัฒนามุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ มหาอำนาจจัดตั้งธนาคารโลก กองทุนการเงินโลก ฯลฯ ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แนวคิดการพัฒนาของมหาอำนาจจึงสนับสนุนการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ต่อมาเมื่อสหประชาชาติให้ความสนใจการพัฒนามากขึ้น และได้ศึกษาแนวทางการทำงานของค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ จึงมีการรับแนวคิดสังคมนิยมบางแนวมาผนวกกับแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย แนวคิดที่นำมาใช้ที่สำคัญคือแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดการพึ่งตนเอง สหประชาชาติได้ผนวก 2 แนวคิดนี้ในกรอบของการทำงานพัฒนาร่วมกับประเทศด้อยพัฒนาและได้รับการยอมรับอย่างทั่วถึง แนวคิดนี้สอดแทรกมาในกระบวนการทำงานขององค์การสหประชาชาติต่างๆ เช่น UNICEF, Population Council, UNFPA, UNIFEM, WHO, UNESCO รวมทั้งโครงการความช่วยเหลือของประเทศมหาอำนาจทวีภาคี เช่น USAID, CIDA, SIDA, GTZ ฯลฯ องค์การต่างๆ เหล่านี้ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศด้อยพัฒนาทั่วโลก

ปฏิเสธไม่ได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนอกประเทศมีผลกระทบต่อกระบวนการประชาสังคมในประเทศไทย และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหลายๆ อย่างที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ. 2535 ในการขับเคลื่อนกระบวนการประชาสังคมในช่วงของการหาคำตอบและกำหนดทิศทางพัฒนา องค์กรพัฒนาไทยได้รับอิทธิพลจากตะวันตกไม่น้อย แต่ในขณะเดียวกันก็มีแนวทางปฏิเสธกระบวนการโลกาภิวัตน์ของตะวันตก การกลับเข้าหาภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมชุมชนถือเป็นกระบวนการที่องถึ้นนิยมเพื่อตอบโต้กระแสโลกาภิวัตน์จากตะวันตกที่ชัดเจนมาก

ดังได้กล่าวแล้ว อิทธิพลของแนวคิดพัฒนาค้น ซึ่งผลักดัน โดยกลุ่มองค์กรสหประชาชาติ เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวทางการทำงานขององค์กรประชาสังคม

จุดสำคัญของการผนวกแนวคิดการมีส่วนร่วมและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ คือการประชุม United Nations Conference on the Human Environment ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ในปี ค.ศ.1972 ซึ่งประกาศแผนปฏิบัติการ Action Plan for the Human Environment และจัดตั้ง United Nations Environment Program (UNEP) การประชุมครั้งนี้สนับสนุนให้เกิดการสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก และระบุชัดเจนว่าองค์กรนอกภาครัฐ (NGO) จะต้องมีส่วนนำเสนอมุมมองของประชาชน เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสหประชาชาติกับองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับชาติ และระดับรากหญ้าทั่วโลก (Rodda : 1991) การปรับจากแนวคิดพัฒนาเศรษฐกิจมาเป็นแนวคิดพัฒนาคน และการปรับจากการพัฒนาทางสุขภาพกายซึ่งเป็นเรื่องของกาให้บริการด้านโภชนาการสุขภาพอนามัย และการศึกษา มาเป็นการพัฒนาคนในลักษณะองค์รวมเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ที่ได้รับการตอบรับอย่างดียิ่ง แนวคิดเรื่องการพัฒนาคนเห็นชัดเป็นรูปธรรมในกิจกรรมของหน่วยงานต่างๆ ในสหประชาชาติต่อไปนี้คือ

การประชุมระดับโลกเรื่องสตรี	2513 / 2523 / 2528 / 2538
การประชุมสหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อมมนุษย์	2515
อนุสัญญาว่าด้วยการจัดความไม่เสมอภาคของสตรี	2528
อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก	2532
การประชุมสุดยอดด้านเด็ก	2533
การประชุมระดับโลกเรื่องการศึกษาสำหรับทุกคน	2533
การประชุมสหประชาชาติเรื่องประเทศด้อยพัฒนาที่สุด	2533
การประชุมสหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา	2535/2545
การประชุมระดับโลกเรื่องสิทธิมนุษยชน	2536
การประชุมระหว่างประเทศเรื่องประชากรและการพัฒนา	2537
การประชุมสุดยอดเรื่องการพัฒนาสังคม	2538 / 2543
การประชุมสหประชาชาติเพื่อกำหนดเป้าหมายการพัฒนาใน สหัสวรรษหน้า	2543
นอกจากนี้ยังมีการกำหนดปีสากล คือ	
ปีสากลสำหรับคนพื้นเมือง	2536
ปีสากลเรื่องครอบครัว	2537
ปีสหประชาชาติเรื่องความอดทน (Tolerance)	2538
ปีสากลว่าด้วยการกำจัดความยากจน	2539

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา องค์การสหประชาชาติ (UNDP) ได้จัดพิมพ์รายงานการพัฒนามนุษย์ทุกปี โดยจัดทำดัชนีวัดการพัฒนามนุษย์เพื่อใช้ทดแทน (หรือ

เปรียบเทียบกับ) ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่ใช้กันมานานแล้ว ประเด็นสำคัญของแนวคิดเรื่อง การพัฒนามนุษย์คือการมองว่า มนุษย์ต้องมีสิทธิขั้นพื้นฐาน ต้องมีทางเลือก ต้องไม่ถูก จำกัดทางเลือก ซึ่งก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิและความเสมอภาคเท่าเทียมกัน แนวคิดเหล่านี้แพร่หลายอยู่ในกระบวนการทำงานขององค์กรประชาสังคมไทย และมีส่วน ช่วยกำหนดทิศทางการทำงานของหลายองค์กรทีเดียว

กรณีประเทศไทย นอกเหนือจากอิทธิพลทางด้านกระบวนการทัศน์และแนวคิดที่ได้ จากต่างประเทศ ทั้งที่ผ่านหน่วยงานรัฐและหน่วยงานเอกชนแล้วเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิด ขึ้นในปีพ.ศ. 2535 ล้วนมีผลจากแนวคิดที่เปลี่ยนไปและมีผลต่อแนวทางการกำหนดทิศทาง ข้างหน้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การปฏิวัติ พ.ศ. 2534 โดยคณะ รสช. จัดแย้งโดยสิ้นเชิงกับ กระบวนทัศน์ของประชาชนและองค์กรประชาสังคมที่มีทัศนะของการพัฒนาคนและ วัฒนธรรม ฝ่ายทหารยังมีกระบวนทัศน์เรื่องการรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและ เศรษฐกิจ ซึ่งในขณะนั้นเชื่อว่าประเทศไทยได้ผ่านขั้นตอนการพัฒนาเศรษฐกิจไปแล้ว

(2) กระบวนการสร้างประชาธิปไตย

นอกจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 รวมทั้งนโยบายนิรโทษ กรรม 66/2523 ปีสำคัญอีกปีหนึ่งในพัฒนาการของกระบวนการประชาสังคมคือ พ.ศ. 2535 เริ่มจากการปฏิวัติในเดือนกุมภาพันธ์ 2534 โดยฝ่ายทหารจับไล่ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ออกจากนายกรัฐมนตรี จัดตั้งสภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) และมอบหมายให้นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีรักษาการ เพื่อจัดให้มีการเลือกตั้ง หลังการเลือกตั้งในเดือนเมษายน 2535 เมื่อ พลเอก สุจินดา คราประยูร ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรีทั้งๆ ที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง เครือข่ายองค์กรด้าน ต่างๆ รวมตัวกันต่อต้าน กลุ่มที่แสดงตัวเป็นหัวหอกคือ สมาพันธ์นิสิตนักศึกษา แห่งประเทศไทย (สนนท.) และคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ซึ่ง ประกอบด้วยองค์กรเครือข่ายต่างๆ องค์กรเครือข่ายเหล่านี้ในยามปกติทำงานตามภารกิจ ของตัวในประเด็นต่างๆ แต่เหตุการณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 แสดงให้เห็นพลังของ องค์กรภาคประชาชนที่รวมตัวกันต่อต้านเผด็จการ เมื่อพลังประชาชนประสบความสำเร็จ ในการต่อต้านไม่ให้ พลเอก สุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรี ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ ซึ่งเป็นประธานสภา ได้เสนอให้นายอานันท์ ปันยารชุน กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีรักษาการอีกครั้งหนึ่ง เหตุการณ์พฤษภาคมมีพหุชี้ให้เห็นบทเรียนหลายข้อ แต่ข้อที่ สำคัญที่สุดคือ การพัฒนาการเมืองในประเทศไทยยังไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และความต้องการของประชาชน แม้เมื่อสมัย พลเอกชาติชาย เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลจะ ได้อวดอ้างตัวเอง และประชาคมโลกก็เห็นคล้อยตามว่าประเทศไทยกำลังพัฒนาไปเป็นเสือ เศรษฐกิจตัวที่ 5 ในเอเชีย ตามหลัง ญี่ปุ่น เกาหลี สิงคโปร์ และได้หวัน บทเรียนที่ได้เป็น

ข้อสรุปในปี พ.ศ. 2535 คือ การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยก้าวหน้าไปเกินกว่าการพัฒนาการเมืองและการพัฒนาสังคม และภาคเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของไทยเคลื่อนตัวในอัตราที่ไม่ สอดคล้องกัน จำเป็นที่จะต้องเร่งพัฒนาด้านการเมืองและสังคมให้ก้าวไปให้ทันการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือชะลอการพัฒนาเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและการเมือง

ข้อสรุปที่ได้ตามมาคือความจำเป็นที่จะต้องมีการรัฐธรรมนูญใหม่ ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์และประชาสังคมจึงร่วมกันรณรงค์ให้มีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ จนเกิดการกำหนดจัดตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) จำนวน 99 คนขึ้น กระบวนการร่างรัฐธรรมนูญใช้เวลาทั้งหมดนานกว่า 1 ปี และปรากฏเป็นรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540

ในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ แม้องค์กรประชาสังคมจะไม่ได้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ แต่องค์กรประชาสังคมได้จัดกิจกรรมในรูปเวทีสาธารณะ เพื่อผลักดันให้ สสร. นำประเด็นที่องค์กรประชาสังคมเห็นว่าสำคัญใส่ในร่างรัฐธรรมนูญ เช่น เครือข่ายองค์กรสิทธิมนุษยชนมีบทบาทมากในการนำเสนอประเด็นเรื่องสิทธิพื้นฐาน เครือข่ายสตรีรวมตัวเป็นเครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญและผลักดันประเด็นเรื่องสิทธิสตรี เครือข่ายสิ่งแวดล้อมผลักดันประเด็นสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 นับเป็นผลงานหนึ่งที่องค์กรประชาสังคมสามารถอดอ้างการมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มปาก กล่าวได้ว่าในช่วงที่นายอานันท์ ปันยารชุนเป็นนายกรัฐมนตรี นโยบายด้านองค์กรประชาสังคมได้รับการยอมรับมากขึ้น มีการปรับปรุงกฎหมายหลายฉบับ ที่สำคัญคือ พรบ.สิ่งแวดล้อมแห่งชาติซึ่งกำหนดให้มีการจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมโดยใช้เงินสนับสนุนจากกองทุนน้ำมัน รวมทั้งมีการจัดกองทุนสนับสนุนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมด้วย นอกจากนี้ยังได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสุขภาพอนามัยภายใต้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข สนับสนุนกองทุนพัฒนาชุมชนเมืองภายใต้สำนักงานการเคหะแห่งชาติ การปรับนโยบายด้านประชาสังคมในปี 2535 มีส่วนสนับสนุนรูปแบบการทำงานขององค์กรทั้งในระดับองค์กรเดี่ยวและองค์กรเครือข่าย ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

(3) กระบวนการด้านสิ่งแวดล้อม

ปี พ.ศ. 2535 เป็นปีสำคัญของงานด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย เพราะมีการประกาศใช้ พรบ.สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ในสมัยนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี เนื้อหาที่สำคัญมี 3 ประเด็นหลัก คือ (1) การจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมไทย ในวงเงิน 4,500

ด้านบาท โดยใช้เงินจากกองทุนน้ำมัน (2) การกำหนดให้มีการจัดทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ก่อนการสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ 7 ประเภท และ (3) การกำหนดให้มีการจัดสรรทุนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมขององค์กรพัฒนาที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม โดยให้องค์กรจดทะเบียนกับกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ดังได้กล่าวแล้วเหตุการณ์สำคัญที่ผลักดันให้เกิดการขยายตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม คือ การประชุมสหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อมมนุษย์ที่กรุงสตอกโฮล์ม ในปี ค.ศ.1972 และการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก (United Nation Conference of Environment and Development - UNCED 1992) ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ในปี ค.ศ. 1992 และได้มีการนำเสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน และจุดประเด็นเรื่องนโยบายการพัฒนาซึ่งมีผลกระทบต่อการศึกษาวิจัยอีกมากมาย รวมทั้งการสนับสนุนบทบาทขององค์กรประชาสังคมในการดูแลสิ่งแวดล้อม แม้การประชุมสุดยอดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development-WSSD) ที่กรุงโจฮานเนสเบิร์ก เมื่อปี ค.ศ. 2002 ก็ยังให้ความสำคัญกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมอยู่มาก

การแสวงหาทางเลือกการพัฒนาและการวิจารณ์นโยบายการพัฒนาของรัฐบาลเกิดขึ้นทั่วโลก รวมทั้งในโลกตะวันตกเอง ส่วนหนึ่งมาจากการประเมินผลงานและประสิทธิภาพของการพัฒนาที่เกิดขึ้นทั่วโลกภายใต้การสนับสนุนของธนาคารโลก และองค์กรระดับสหประชาชาติตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ผลระยะยาวของโครงการเหล่านี้เพิ่งปรากฏให้เห็นในรูปแบบต่างๆกัน ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ กระแสการวิพากษ์วิจารณ์ครอบคลุมตั้งแต่รูปแบบของการพัฒนา การใช้เทคโนโลยีของตะวันตกในการพัฒนา การรับความคิดเรื่องความทันสมัยเหมือนตะวันตก ตลอดจนกระบวนการทำงานพัฒนา เช่น การวางแผนจากบนลงล่าง องค์กรประชาสังคมหัวก้าวหน้าจะปฏิเสธความคิดดังกล่าวเหล่านี้ และเสนอให้ใช้แนวคิดพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมของประชาชนแทน ในเวลาเดียวกันรัฐบาลหลายๆ ประเทศก็นำแนวคิดเรื่องการพัฒนาพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมของประชาชนมาใช้ในการส่งเสริมการพัฒนา ปรากฏว่าในการรับรู้การปรับกระบวนการพัฒนาที่รัฐบาลกับองค์กรประชาสังคมบางครั้งก็ตีความไม่เหมือนกัน

รูปแบบงานพัฒนาที่องค์กรพัฒนาส่วนใหญ่ใช้คือ การใช้ความคิดริเริ่มจากชาวบ้านในท้องถิ่นมาเป็นพื้นฐานของโครงการพัฒนาของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นแนวทางตรงกันข้ามกับวิธีการเดิมๆที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจโดยไม่คำนึงถึงฐานะทางสังคม องค์กรที่ทำเรื่องสิ่งแวดล้อมปัจจุบันจะต่อสู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเชื่อว่าทรัพยากรป่าควรจะอยู่ในสภาพธรรมชาติไม่ถูกรบกวน มีการต่อต้านการสร้างเขื่อน โดยกลุ่มองค์กรพัฒนาในประเทศและต่างประเทศ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันเกี่ยวกับโครงการ

สร้างเงื่อนไขให้เกิดการรวมพลังต่อต้านที่เข้มแข็ง กลุ่มเกษตรทางเลือกคัดค้านการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการปลูกสวนป่าเพื่อเป็นแหล่งเชื้อไม้ให้โรงงานกระดาษหรือแหล่งเนื้อไม้แข็งสำหรับทำเฟอร์นิเจอร์ป้องกันความต้องการของตลาดโลก โดยเฉพาะประเทศที่ร่ำรวย เป็นต้น

แม้กระบวนการเรียกหาความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยจะเกิดขึ้นก่อนหน้านี้นี้คงได้กล่าวไว้บ้างแล้วในหัวข้อเครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม แต่แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดที่กลุ่มที่ทำงานด้านการพัฒนามองเห็นความสำคัญด้วยการเคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการที่มีให้เห็นทุกระดับ ในระดับรากหญ้ามองเห็นปัญหาที่ชัดเจนในพื้นที่ กลุ่มที่ทำงานในเมืองมองเห็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมืองและการเคลื่อนไหวของกลุ่มที่ศึกษาผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ก็มองเห็นได้ชัดเจนมาก กลุ่มเคลื่อนไหวกลุ่มหลังนี้มีเครือข่ายข้ามชาติและมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด ในประเทศไทยเห็นเป็นรูปธรรมตั้งแต่การจัดสัมมนาคุ่งนานกับการประชุมของธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศในปีพ.ศ. 2535 ในการประชุมครั้งนี้ตัวแทนองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมจากอินเดีย ฟิลิปปินส์ และบางประเทศในอเมริกาใต้ได้เข้าร่วมประชุมด้วย

เหตุการณ์ 3 กรณีที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2535 มีผลต่อการตื่นตัวและขยายขอบข่ายการทำงานขององค์กรประชาสังคม นอกจากองค์กรในเมือง มีองค์กรประชาชนในชนบทเพิ่มขึ้นมาก องค์กรที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมแยกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ (1) กลุ่มที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติ ความสมดุลของระบบนิเวศน์ และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และ (2) กลุ่มที่เน้นการพัฒนาคนและการพัฒนาชุมชนและสังคม กลุ่มนี้จะเชื่อในความคิดเรื่อง “คนกับป่า” แนวทางการทำงานของ 2 กลุ่มนี้ค่อนข้างแตกต่างกัน สมถุติและคณะ (2539) มองว่ากลุ่มอนุรักษ์ที่ก่อตัวในระยะแรกมักเป็นองค์กรที่มาจากต่างประเทศ เป็นสาขาขององค์กรต่างประเทศ หรือทำงานร่วมกับองค์กรต่างประเทศที่มีแนวทางการทำงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมายาวนาน ส่วนกลุ่มที่สองมาจากสายงานพัฒนา จึงพยายามมองหาวิธีการพัฒนาโดยรักษาสิ่งแวดล้อมไปด้วย แนวคิดที่มีบทบาทมากคือ

- การมีส่วนร่วมของชุมชน
- การพึ่งตนเอง
- วัฒนธรรมชุมชน
- ภูมิปัญญาชาวบ้าน
- สิทธิชุมชน
- การจัดการแบบองค์รวม

การที่องค์กรที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมมีความแตกต่างทางแนวคิดที่ชัดเจนมากเช่นนี้ ทำให้การรวมตัวกันของทั้ง 2 กลุ่มไม่แน่นอนเท่าใดนัก อย่างไรก็ตามทั้ง 2 กลุ่มก็ยังมีแนวคิดร่วมกัน คือ ปัญหาเรื่องผลกระทบของการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ต่อบุคคล ชุมชน และสังคมโดยรวม จุดร่วมขององค์กรทั้ง 2 กลุ่มในเรื่องนี้มีพลังมากพอที่ทำให้องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมสามารถจัดกิจกรรมร่วมกันเพื่อรณรงค์ในประเด็นที่ต้องการผลักดันได้

ดังได้กล่าวแล้ว การจัดงานสิ่งแวดล้อมประจำปีโดยสมาชิกเครือข่ายสิ่งแวดล้อมได้เริ่มตั้งแต่ปี 2533 ในปี 2538 มีองค์กรเอกชนร่วมจัดงานสิ่งแวดล้อม 38 รวม 150 องค์กร ทั้งนี้ได้มีแต่องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่รวมองค์กรที่ทำงานด้านพัฒนาชนบท องค์กรชาวบ้าน และองค์กรประชาชนด้วย การจัดประชุมประจำปีนี้เรียกว่า FARE (Forum for Annual Reporting on Environment) ต่อมาได้เกิดเครือข่ายความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาไทย (Thailand Environment and Development Network – TEDNET)

ความขัดแย้งระหว่างประชาชนและรัฐในเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ขยายใหญ่มากขึ้น เมื่อประเทศไทยพัฒนาสู่สังคมอุตสาหกรรมมากขึ้นในปี พ.ศ. 2531 ช่วงพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรีมีการเดินขบวนหรือรวมกลุ่มเรียกร้อง 170 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2536 สมัยรัฐบาลชวนมี 739 ครั้ง และปี พ.ศ. 2537 สมัยรัฐบาลบรรหาร มี 754 ครั้ง คิดเป็นสัดส่วนการเรียกร้องด้านสิ่งแวดล้อมร้อยละ 37.4 และ 44.4 ในปี พ.ศ. 2536 และปี พ.ศ. 2537 ตามลำดับ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง: 2541 หน้า 5) ปัญหาที่รัฐบาลต้องแก้ไขแยกเป็นกลุ่มปัญหาได้เป็น (1) ป่าไม้และที่ดิน (2) เชื้อเพลิง (3) การจัดสรรที่ดินเพื่อโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ และการจ่ายค่าชดเชยให้ชาวบ้าน (4) การสนับสนุนโครงการเกษตรทางเลือก และ (5) ประมงขนาดเล็ก

การรวมกลุ่มเรียกร้องการปรับเปลี่ยนนโยบายและแก้ปัญหของผู้ยากไร้เหล่านี้ ทำให้เห็นการก่อตัวขององค์กรประชาชน และองค์กรชาวบ้านอย่างเป็นทางการ องค์กรเหล่านี้ไม่จดทะเบียน แต่มีความยืดหยุ่น เพราะเมื่อเกิดปัญหา ชาวบ้านก็จะมารวมตัวเดินขบวน และเรียกร้องความช่วยเหลือจากรัฐบาล สมัชชาคนจนได้จัดกิจกรรมต่อเนื่องมานานกว่า 10 ปีแล้ว

ปัญหาอีกชุดหนึ่งเป็นปัญหากับหน่วยงานรัฐ/รัฐวิสาหกิจ/หรือธุรกิจเอกชน ปัญหาแรกคือ ปัญหาเรื่องโครงการก่อสร้างโครงสร้างท่อก๊าซยามาคะที่เชื่อมแหล่งก๊าซในประเทศพม่ากับโรงไฟฟ้าราชบุรีซึ่งมีการต่อต้านในปี พ.ศ. 2538-39 แต่โครงการนี้ได้มีการเซ็นสัญญาแล้ว และเป็นโครงการที่เริ่มดำเนินการก่อน พรบ.สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

พ.ศ. 2535 ประกาศใช้ ปัญหาที่สองคือการต่อต้านการก่อสร้างโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย ซึ่งจะขึ้นบกที่จังหวัดสงขลา สำหรับโครงการนี้เป็นโครงการใหม่จึงต้องทำการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมตาม พรบ.สิ่งแวดล้อม 2535 แต่บริษัทเอกชนซึ่งเป็นบริษัทที่การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยถือหุ้นด้วยมีความเห็นว่า รัฐบาลไทยและรัฐบาลมาเลเซียได้ทำข้อตกลงจัดทำโครงการร่วมลงทุนก่อสร้างและซื้อขายไฟฟ้ากันตั้งแต่สมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี

การต่อต้านคัดค้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินที่บ้านกรูดและบ่อนอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีลักษณะคล้ายคลึงกับการต่อต้านโครงการท่อก๊าซที่สงขลา แต่เป็นการปฏิเสธผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งให้เห็นข้อบกพร่องของรายงาน ขณะนี้รายงานทั้ง 3 ฉบับยังไม่ได้รับการยอมรับ ขณะเดียวกันองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ก็เคลื่อนไหวเพื่อแสดงพลังขัดขวางไม่ให้มีการดำเนินงานต่อไปด้วย

(4) กระบวนการประชาสังคมและการคุ้มครองสิทธิ

การทำงานขององค์กรด้านพัฒนาในช่วงนี้ให้ความสำคัญกับการสนับสนุนให้เกิดองค์กรชาวบ้าน มีการปรับตัวในการทำงาน เรื่อง สุขสวัสดิ์ (2540: 22) กล่าวว่า “ความอหังการของปัญญาชนที่คิดว่า ตนเองเก่งกว่าชาวบ้าน กลายมาเป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกัน จนถึงขั้นการเห็นภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น” (เรื่อง สุขสวัสดิ์ 2540: 22) นอกเหนือจากการปรับเชิงแนวทางการทำงานแล้ว การมองหาช่องทางแก้ปัญหาการพัฒนาทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในประเด็นต่างๆ

การทำงานด้านชุมชนเห็นชัดในกลุ่มสมาชิก กป.อพช. เครือข่ายมูลนิธิ/สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และเครือข่ายมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม เพราะ 3 กลุ่มนี้มีสมาชิกทับซ้อนกันอยู่ การแลกเปลี่ยนบทเรียนซึ่งกันและกันเกิดขึ้นบ่อย สนัน ชูสกุล มองว่าภารกิจของกลุ่มนี้ในภาคอีสานคือ

1. การประสานความร่วมมือ-แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างองค์กรสมาชิก เช่น การจัดประชุมสมาชิกตามวาระ การประชุมสัญจรของกรรมการ การออกจดหมายข่าว การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร
2. การยกระดับและพัฒนาเนื้องาน เช่น สนับสนุนการศึกษาเฉพาะกรณี การสนับสนุนคณะทำงาน การเผยแพร่รณรงค์งานของสมาชิกสู่สาธารณะ
3. การประสานความร่วมมือกับภาครัฐ-เอกชน-แหล่งทุน
4. การพิทักษ์สิทธิประโยชน์และจัดสวัสดิการให้แก่ักพัฒนาและองค์กรพัฒนาเอกชน (สนัน ชูสกุล. 2540: 49)

แม้กิจกรรมงานพัฒนามีความแตกต่างกันตามภูมิภาคแต่ข้อสรุปของส่นั้น นับว่าใช้กับภาคอื่นๆ ได้ด้วย

(4.1) การคุ้มครองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อม ดังได้กล่าวแล้วว่ากิจกรรมขององค์กรประชาสังคมประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมผูกโยงใกล้ชิดกับประเด็นเรื่องการคุ้มครองสิทธิ การขยายตัวขององค์กรประชาชน และองค์กรชาวบ้านเกิดขึ้นเพราะการเรียกร้องเรื่องสิทธิโดยการรวมตัวของสมัชชาคนจนกลุ่มต่างๆ สมัชชาคนจนเริ่มเดินทางเข้ามาเรียกร้องรัฐบาลในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ระหว่างเดือนมีนาคมและเมษายน และหลังจากนั้นก็เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ทุกปี การรวมตัวมีลักษณะเป็นระบบและมีการจัดการมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2539 และ 2540 ประเด็นเรียกร้องมีทั้งหมด 7 ประเด็น เป็นเรื่องชนบท 5 ประเด็น และเมือง 2 ประเด็น ในแต่ละประเด็นมีเรื่องย่อยๆ มากมาย รัฐบาลจัดตั้งคณะทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาในประเด็นต่างๆ องค์กรพัฒนาเอกชนช่วยประสานงานและช่วยเป็นที่เสียงองค์กรประชาชน และองค์กรชาวบ้าน จนเกิดการตั้งคำถามถึงแหล่งทุนที่สนับสนุนงบประมาณค่าใช้จ่ายให้องค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน เกิดความไม่ไว้วางใจ มีคำถามเรื่องความโปร่งใส และความเปิดเผยขององค์กรต่างๆ

ความร่วมมือขององค์กรต่างประเทศในการผลักดันประเด็นการพัฒนาในแนวเดียวกัน มีผลทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนพยายามทำงานเป็นฝ่ายวิชาการเพื่อช่วยเหลือองค์กรประชาชน และองค์กรชาวบ้าน ข้อค้นพบด้านปรัชญาการพัฒนาที่พยายามนำเสนอกันมาคือการพัฒนาด้วยกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่ถูกต้อง กลุ่มองค์กรประชาสังคมจึงผลักดันให้ภาครัฐบาลและภาคธุรกิจเอกชนปรับสู่แนวทางการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ วิฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ช่วยสนับสนุนว่าข้อเสนอของภาคประชาสังคมเป็นสิ่งที่ถูกต้อง การพัฒนาของไทยจะต้องลดบทบาทของต่างประเทศ ลดการพึ่งพาเงินทุนต่างประเทศ และส่งเสริมแนวคิดการพึ่งตนเอง สร้างความเป็นไททางเศรษฐกิจ โดย “คณะทำงานวาระประชาชนเพื่อความเป็นไท” ได้จัดสัมมนาที่โรงแรมเชียงใหม่ภูคำเมื่อวันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 และตีพิมพ์เอกสารชุดการจัดการทรัพยากรในกลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อความเป็นไท ในปี พ.ศ. 2545 มีการจัดสัมมนาอีกครั้งหนึ่งที่สถาบันพัฒนาบทบาทหญิงชาย เมื่อวันที่ 27-29 มิถุนายน 2545

นอกจากนี้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ยังได้อนุมัติงบประมาณ 200 ล้านบาท แก่เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก เพื่อจัดทำโครงการและจัดสรรงบประมาณสู่องค์กรสมาชิกในการทำงานด้านเกษตรทางเลือก ขณะเดียวกันแนวคิดเรื่องธุรกิจชุมชน ทฤษฎีใหม่ เกษตร

ผสมผสาน กองทุนหมู่บ้านๆ ละ 1 ล้านบาท หนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล นับเป็นการพัฒนาแนวทางเลือกที่รัฐบาลได้ตัดสินใจให้การสนับสนุน

(4.2) การคุ้มครองสิทธิผู้บริโภคด้านต่างๆ หลังจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ประกาศใช้องค์กรประชาสังคมมีผู้ทางดำเนินการเพื่อรักษาสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิชุมชนมากขึ้น การเปิดเผยการทุจริตยาของกระทรวงสาธารณสุข โครงการผักสวนครัวรั้วกินได้ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โครงการจัดซื้อคอมพิวเตอร์ของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นตัวอย่างของการเรียกร้องความโปร่งใสในการจัดซื้อจัดจ้างของหน่วยงานราชการ บทบาทของชมรมแพทย์ชนบทในการเปิดเผยข้อมูลต่อสื่อมวลชน และร่วมกับเครือข่ายชมรมผู้บริโภค รวมตัวกันเป็น 30 องค์กรด้านสาธารณสุขรวบรวมรายชื่อ 50,000 ชื่อ เพื่อยื่นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการผลักดันให้มีการตรวจสอบ กระบวนการจัดซื้อยาเปิดเผยข้อมูล และลงโทษผู้กระทำผิด นับเป็นบทบาทขององค์กรประชาสังคมยุคใหม่ ทั้งนี้เพราะกลุ่มองค์กรประชาสังคมมีความเชื่อมั่นว่าสามารถใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นเครื่องมือสร้างความโปร่งใสได้ แม้ต่อมาหน่วยงานราชการจะรายงานรายชื่อ 50,000 ชื่อ มีความไม่สมบูรณ์และไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่สาธารณชนมองเห็นผู้ทางว่าสามารถรวบรวมรายชื่อ 50,000 ชื่อ ที่มีที่อยู่และภาพถ่ายบัตรประชาชน และใช้เป็นเอกสารยื่นเพื่อขอตรวจสอบข้อมูลได้

เครือข่ายองค์กรด้านสาธารณสุข เครือข่ายนี้ทำงานใกล้ชิดกับเครือข่ายองค์กรด้านผู้บริโภค เพราะงานคุ้มครองผู้บริโภคพัฒนามาจากเครือข่ายสาธารณสุข นอกเหนือจากการคุ้มครองผู้บริโภคในเรื่องทุจริตยาและคอร์รัปชันแล้ว เครือข่ายสาธารณสุขมีส่วนในการผลักดันกิจกรรมเพื่อสุขภาพอนามัย การรณรงค์ลดการสูบบุหรี่ประสบความสำเร็จในการเรียกร้องให้รัฐจัดสรร ไร่ละ 2 ของภาษีบุหรี่และเหล้าตั้งเป็นกองทุนส่งเสริมสุขภาพ กลุ่มแพทย์ทางเลือก แพทย์แผนไทย เครือข่ายสมุนไพร ประสบความสำเร็จในการผลักดันให้รัฐยอมรับการฟื้นฟูวิธีการรักษาพยาบาลรูปแบบต่างๆ จนมีการจัดตั้งสถาบันแพทย์แผนไทยในปี พ.ศ. 2544

องค์กรด้านการเกษตร การต่อต้านคอร์รัปชันกรณี "ผักสวนครัวรั้วกินได้" เป็นการเปิดเผยข้อมูลโดยสื่อมวลชนร่วมกับองค์กรพัฒนาบางองค์กร ไม่ได้เป็นการผลักดันของเครือข่ายองค์กรด้านเกษตร อย่างไรก็ตามองค์กรเหล่านี้พยายามติดตามตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ในส่วนของกลุ่มองค์กรเกษตรทางเลือกมีบทบาทสูงในการคุ้มครองผู้บริโภคในเรื่องของสารพิษในภาคเกษตร และชูประเด็นเรื่องการบริโภคอาหารที่มีประโยชน์ปราศจากสารพิษ ส่งเสริมธุรกิจชุมชน การแปรรูปผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตร การต่อต้านการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการเสนอเศรษฐกิจ / เกษตรพึ่ง

ตนเอง แทนเกษตรเพื่อส่งออกแต่เพียงอย่างเดียวดังที่เคยทำมาในอดีต กลุ่มเกษตรทางเลือกได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อทำงานด้านเกษตรทางเลือกด้วยงบประมาณ 200 ล้านบาท

เครือข่ายองค์กรด้านสตรี เคลื่อนไหวและผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและอนุสัญญาต่างๆ แต่โอกาสที่จะแก้กฎหมายมีไม่สูงนัก การทำงานที่ดำเนินมาในช่วงแรกของงานพัฒนาสตรีในลักษณะ “สตรีกับการพัฒนา” ประสบความสำเร็จพอสมควรในเรื่องของการพัฒนาอาชีพและสร้างโอกาสในการหารายได้ต่างๆ นอกจากนี้ปัญหาด้านสตรียังมีปัญหาด้านสิทธิให้เห็นเพิ่มขึ้นมาก เครือข่ายสตรีต้องทำงานแข่งกับเครือข่ายอาชญากรรมข้ามชาติในเรื่องกระบวนการค้าหญิงและเด็ก ผลสำเร็จในเชิงรูปธรรมเรื่องนี้คือ การผลักดัน พรบ.ปราบการค้าประเวณี พ.ศ. 2539 ให้ลงโทษผู้ใช้บริการและสถานบริการเพิ่มเติมจากการลงโทษผู้ให้บริการแต่เพียงอย่างเดียว รวมทั้งการกำหนดให้บรรจุโทษเรื่องการละเมิดทางเพศในสถานประกอบการ ในพรบ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ด้วย

องค์กรด้านเด็ก ทำงานใกล้ชิดกับองค์กรด้านสตรีอยู่หลายเรื่อง การปรับวิธีการทำงานขององค์กรด้านเด็กมีแนวโน้มใหญ่ๆ อยู่ 2 แนวคือ แนวของการให้สวัสดิการและบริการกับ แนวของการรณรงค์ด้านสิทธิ ดังได้กล่าวแล้ว องค์กรสหประชาชาติได้ปรับแนวทางการพัฒนาที่เน้นเรื่องการพัฒนาคน อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ.1989 นับว่ามีผลต่อการทำงานด้านเด็กมาก กรณีของประเทศไทยการประเมินผลการพัฒนาเด็ก เมื่อโอกาสที่ UNICEF ครบรอบ 40 ปี เห็นได้ชัดเจนว่า พัฒนาการของเด็กทางด้านสุขภาพอนามัยและโอกาสทางการศึกษาก้าวหน้าไปมาก แต่ก็ยังพบว่าปัญหาเด็กจรจัด เด็กเร่ร่อน แรงงานเด็ก ฯลฯ ยังมีให้เห็นอยู่ทั่วไป (อมรา พงศาพิชญ์ และคนอื่นๆ , 2531) การวิเคราะห์อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กแสดงให้เห็นว่าเนื้อหาในอนุสัญญาแยกได้เป็น 4 หมวด คือ (1) การอยู่รอดทางสุขภาพ (Survival) (2) การพัฒนา (Development) (3) การมีส่วนร่วม (Participation) และ (4) การคุ้มครอง (Protection) กิจกรรมของเครือข่ายองค์กรด้านเด็กจึงปรับมาเป็นกิจกรรมที่ให้ความสำคัญในเรื่องการคุ้มครองเด็กและการมีส่วนร่วมของเด็กในการจัดกิจกรรมของเด็กเพิ่มมากขึ้น นโยบายของรัฐบาล พ.ศ. 2538/39 ปรากฏชัดเจนว่ารัฐบาลจะไม่ยินยอมให้มีโสเภณีเด็กและแรงงานเด็กในประเทศไทย แต่ในความเป็นจริงที่ทราบกันคืออยู่ยังมีโสเภณีเด็กและแรงงานเด็กในประเทศไทย แต่มีลักษณะหลบซ่อนมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้งานขององค์กรด้านเด็กยากขึ้นกว่าเดิม ขณะเดียวกันองค์กรด้านเด็กกำลังผลักดัน พรบ.สงเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพและส่งเสริมความประพฤติเด็กอยู่ ขณะนี้ร่าง พรบ.ดังกล่าวได้ผ่านคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ และมีขั้นตอนของการผ่านคณะรัฐมนตรีและสภาผู้แทนราษฎรต่อไป

องค์กรด้านการศึกษา มีจำนวนมาก ลักษณะกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการให้บริการ ขณะที่มีการทำงานร่วมกันอยู่แต่การกำหนดเป็นเครือข่ายไม่สู้จะชัดเจนนัก อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับเครือข่ายอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว กิจกรรมหลักมี 2 แนว คือแนวบริการและแนว องค์กรด้านสิทธิ งานด้านการศึกษาในระยะก่อนหน้านี้เป็นการให้ความช่วยเหลือนักเรียน ขาดแคลนและต้องการความช่วยเหลือด้านการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมช่วงแรกเป็นการ มุ่งส่งเสริมระดับบุคคล แต่ต่อมาเน้นการพัฒนาการศึกษาของทุกคนในทุก ด้าน ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ปฏิเสธไม่ได้ว่าการประชุมระดับโลก เรื่องการศึกษาสำหรับทุกคน ที่จัดที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และจอมเทียน ช่วย เสริมประเด็นเรื่องการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษาตลอดชีวิต การ ศึกษาสำหรับเด็กพิการซึ่งรวมการส่งเสริมให้เด็กพิการได้เรียนร่วมกับเด็กปกติ โรงเรียน บ้านเด็ก การเรียนที่บ้าน (home school) การศึกษาตามอัธยาศัย ทิศทางการจัดการศึกษาที่ หลากหลาย องค์กรด้านเด็กผลักดันให้มีการบรรจุกิจกรรมประเภทต่างๆ ไว้ใน พรบ. การศึกษา พ.ศ. 2542 ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 เครือข่ายด้านการศึกษา 118 องค์กร จัด ประชุมเพื่อผลักดันให้การดำเนินงานของ พรบ.การศึกษา พ.ศ. 2542 เป็นไปอย่างเหมาะสม รัศกุมและตรงตามกำหนดเวลา

กิจกรรมด้านศาสนาและวัฒนธรรม ในระยะแรกมีลักษณะคล้ายองค์กรด้าน การศึกษา คือมุ่งทำงานเฉพาะของตน เฉพาะสาขาและเนื้อหาที่สนใจ และไม่ได้รับร่วมเป็น เครือข่ายที่มีกิจกรรมเคลื่อนไหวมากนัก แต่ในระยะหลังองค์กรด้านศาสนาได้ผลักดัน ประเด็นเรื่องสิทธิเพิ่มมากขึ้น และมีองค์กรของกลุ่มชาติพันธุ์เพิ่มมากขึ้นด้วย เช่น องค์กร ชาวอาข่า องค์กรกะเหรี่ยง และกลุ่มมุสลิมที่มีสาขาย่อยๆ เพิ่มมากขึ้นด้วย กิจกรรมของ องค์กรศาสนา ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม มีอยู่กลุ่มใหญ่ที่ทำงานเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมและ สิทธิ ทั้งนี้เพราะกลุ่มชาติพันธุ์บนคอคอยหลายกลุ่มมีปัญหาเรื่องที่ทำกิน และมีความขัดแย้ง กับหน่วยงานรัฐ ชาวเขาหลายกลุ่มจึงรวมตัวกัน กลุ่มประมงพื้นบ้านทางภาคใต้ก็มีกลุ่ม มุสลิมประมงพื้นบ้านเช่นเดียวกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งทางด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มศาสนา และชาติพันธุ์ซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกันในการผลักดันประเด็นด้าน สิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นด้วย

ปัญหาภายนอกประเทศมีส่วนสร้างสำนึกชาติพันธุ์และศาสนาเช่นเดียวกัน เหตุ การณ์กรณีติมอร์ตะวันออก สถานการณ์ในประเทศพม่า และอินโดนีเซีย ล้วนมีส่วนสร้าง สำนึกชาติพันธุ์และศาสนาทั้งนั้น ล่าสุดเหตุการณ์ถล่มตึกเวิลด์เทรดเซนเตอร์ และอาคาร เพนตากอนในสหรัฐอเมริกาได้มีส่วนสร้างความแตกแยกทางศาสนา ชาติพันธุ์และ วัฒนธรรม ในอนาคตการขยายตัวและพลังขององค์กรทางศาสนาและชาติพันธุ์จะมีเพิ่มขึ้น อย่างแน่นอน

กระบวนการโลกาภิวัตน์และการขยายตัวของวัฒนธรรมตะวันตกทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ทางศาสนาและวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นนำไปสู่การค้นหารากเหง้าและวัฒนธรรมท้องถิ่นและปฏิเสธวัฒนธรรมตะวันตก กระบวนการค้นหาสัจธรรมที่แท้จริงและการยึดมั่นในคำสอนดั้งเดิม (Fundamentalism) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในทุกศาสนาทั่วโลก ความต้องการสร้างความชัดเจนให้กับตนเองในเรื่องคำสอนของศาสนาทำให้ศาสนิกชนหันเข้าหาศาสนาเพิ่มมากขึ้น กระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้สร้างความตื่นตัวและทำให้เกิดพลังชุมชน (Empowerment) ได้เป็นอย่างดี เราจึงเห็นความเข้มแข็งขององค์กรทางศาสนาและวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น

(5) การตอบโต้กระบวนการโลกาภิวัตน์และวิกฤตเศรษฐกิจขององค์กรประชาสังคม

ดังได้กล่าวแล้วการขยายตัวของกระบวนการโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้จากหลายฝ่าย แม้ในกลุ่มองค์กรสหประชาชาติยังมีการพยายามลดอิทธิพลด้านลบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ UNDP กล่าวถึงกระบวนการโลกาภิวัตน์ว่า

“...กระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นพลังที่มีอิทธิพล ในทศวรรษที่ผ่านมาของศตวรรษที่ 20 มีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติ เศรษฐกิจ และประชาชนในยุคข้างหน้า กระบวนการนี้เพิ่มการติดต่อระหว่างผู้คนข้ามขอบเขตของชาติ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม ตลอดจนธรรมชาติ แต่กระบวนการนี้ทำให้เกิดการแยกส่วนในกระบวนการผลิต ตลาดแรงงาน การเมือง และสังคม ดังนั้นกระบวนการโลกาภิวัตน์จึงมีผลในทางบวกให้เกิดความคิดริเริ่มและพลวัตในการทำงาน แต่ในขณะเดียวกันก็มีผลในทางลบในการทำลายและสร้างความแตกต่างระหว่างศูนย์กลางอำนาจและชายขอบ...” (UNDP, 1999 หน้า 25)

ที่กล่าวมานี้เป็นการกล่าวถึงกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลทั้งทางบวกและทางลบ UNDP จึงเห็นความจำเป็นที่ต้องเพิ่มมิติทางสังคมในกระบวนการพัฒนาเพื่อลดผลทางลบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ และแนวคิดเรื่องการพัฒนาโดยมีคนเป็นศูนย์กลางจึงเป็นรูปแบบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคม และเป็นการปรับกระบวนการพัฒนาที่สำคัญมาก

อย่างไรก็ดีผลทางลบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจก็มีปรากฏให้เห็นกันทั่วไป ในกลุ่มองค์กรประชาสังคมได้เกิดกระบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ในหลาย ๆ ด้าน

(5.1) ด้านการเงินการคลัง การรวมตัวขององค์กรประชาสังคมเกิดขึ้นข้ามพรมแดน การประชุมในกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2535 เพื่อประท้วงการประชุมของธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศสะท้อนให้เห็นพลังของภาคประชาสังคมข้ามชาติ หลังจากนั้นมีการรวมตัวในลักษณะเดียวกันในประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมอีกหลายครั้ง

การต่อต้านองค์กรด้านการเงินการคลังระดับเหนือรัฐชาติ คือ ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (หรืออเมริกา หรือแอฟริกา) เกิดขึ้นทุกครั้งที่มีการประชุมประจำปีของหน่วยงานเหล่านี้ การประชุม World Bank ที่ Washington D.C. ในปี ค.ศ. 1999 มีการประท้วงของเครือข่ายองค์กรประชาสังคมข้ามชาติ การประชุม ADB ที่เชียงใหม่ ในปี ค.ศ. 2000 ก็มีการชุมนุมขององค์กรประชาสังคมคู่ขนานเช่นเดียวกัน

(5.2) ด้านเศรษฐกิจและการค้า การประชุมองค์การการค้าโลก (World Trade Organization - WTO) ที่ Seattle ในปี ค.ศ. 1999 ได้รับการต่อต้านจากองค์กรประชาสังคมข้ามชาติจนไม่สามารถจัดประชุมได้ มีผลทำให้ WTO ประสานความร่วมมือกับ UNCTAD (United Nations Commission on Trade and Development) ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งให้เป็นองค์กรที่ผนวกเรื่องการพัฒนาเพิ่มจากการค้าและมีมิติทางสังคมเพิ่มขึ้น แต่ UNCTAD เป็นองค์กรกึ่งวิชาการและไม่มีพลังอำนาจในการต่อรองหรือกำหนดกฎเกณฑ์ทางการค้าระหว่างรัฐชาติ มหาอำนาจและประเทศกำลังพัฒนา การประชุม UNCTAD ครั้งที่ 10 ในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2543 เปิดโอกาสให้องค์กรประชาสังคมนรวมตัวกัน จัดประชุมคู่ขนานเพื่อนำประเด็นการต่อรองเปิดเผยสู่สาธารณชนชาวโลก

(5.3) ด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มองค์กรประชาสังคมกล่าวหาว่า การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่ได้รับเงินสนับสนุนส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดในรูปเงินกู้จากองค์การการเงินการคลังระหว่างประเทศหรือภูมิภาค ล้วนมีผลเชิงลบต่อสภาพแวดล้อม ขบวนการต่อต้านการสร้างเขื่อนเป็นขบวนการระดับโลก จนถึงขนาดที่สหประชาชาติต้องจัดตั้งองค์กร World Commission on Dams และจัดให้มีการศึกษาเรื่องผลกระทบของการสร้างเขื่อนทั่วโลก ในประเทศไทยขบวนการต่อต้านการสร้างเขื่อนและโครงการการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่มีพลังขององค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับองค์กรชาวบ้านและองค์กรท้องถิ่น กลุ่มพลังงานทางเลือกต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้า กลุ่มเกษตรทางเลือกต่อต้านการสร้างเขื่อน และสมัชชาคนจนกลุ่มต่างๆ คือตัวอย่างของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

(5.4) ด้านพัฒนาสังคม ในการจัดประชุมระดับโลกหรือนานาชาติขององค์การสหประชาชาติต่างๆ จะมีการจัดประชุมขององค์กรพัฒนาเอกชนล่วงหน้าและ/หรือพร้อมๆ กับการจัดประชุมเตรียมการจัดประชุมใหญ่ เช่น การประชุมสุดยอดระดับโลกเรื่องการพัฒนาสังคม (World Summit on Social Development - WSSD) ที่กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก ในปี ค.ศ.1995 เป็นการนำเสนอแนวทางการพัฒนาสังคม ข้อตกลง 10 ข้อ รัฐบาลของชาติผู้เข้าร่วมประชุมซึ่งประกอบด้วยมหาอำนาจ (กลุ่ม G7) และประเทศด้อยพัฒนา (G77) ตกลงเช่นข้อตกลง และเพื่อให้มีการติดตามความก้าวหน้าของการปฏิบัติตาม จึงมีการประชุมติดตามงานใน 5 ปีต่อมาในปี ค.ศ. 2000 ที่นครเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

โดยทั่วไปองค์กรประชาสังคมข้ามชาติมักจะรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อติดตามการทำงานของหน่วยงานมหาอำนาจ เช่น การรวมกันเป็นเครือข่าย Woman Watch หรือเครือข่าย Child Watch เพื่อติดตามงานด้านสตรีและด้านเด็ก เครือข่าย Social Watch เกิดขึ้นที่ Copenhagen ในปี 1995 และเพิ่มบทบาทมากขึ้นในการเตรียมตัวประชุมที่ Geneva ในปี ค.ศ. 2000 กรณีประเทศไทยมีเครือข่ายขององค์กรประชาสังคมเพื่อติดตามนโยบายและโครงการต่างๆ ที่มีผลทางด้านสังคม ภายใต้ชื่อคณะทำงานวาระทางสังคม คณะทำงานชุดนี้ติดตามแนวทางการแก้ปัญหาวิกฤตและผลกระทบทางสังคมด้วย

วิกฤตเศรษฐกิจมีผลต่อกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนด้วย โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจหลายโครงการสนับสนุนให้องค์กรประชาสังคมมีส่วนช่วยทำกิจกรรมบางส่วน บทบาทของภาคประชาสังคมในโครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมที่ใช้งบประมาณจากธนาคารโลก เป็นตัวอย่างของกรณีที่รัฐเปิดโอกาสให้ภาคประชาสังคมได้ทำงานพัฒนาโครงการใหญ่ๆ ด้วยการสนับสนุนทางการเงินจากภาครัฐ

(6) การเคลื่อนไหวระดับโลก ระดับท้องถิ่น และนโยบายรัฐไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างการเคลื่อนไหวขององค์กรประชาสังคมและนโยบายรัฐมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ในระยะ พ.ศ. 2485-2523 นโยบายที่ค่อนข้างเคร่งครัดเป็นนโยบายที่กำหนดโดยแนวคิดเรื่องความมั่นคง เพราะเป็นสมัยที่ความขัดแย้งทางความคิดของค่ายเสรีนิยมและค่ายคอมมิวนิสต์ยังรุนแรงอยู่ ต่อเมื่ออิทธิพลของค่ายคอมมิวนิสต์หมด นโยบายควบคุมของรัฐบาลจึงเปลี่ยนเป็นนโยบายที่ให้เสรีภาพมากขึ้น หลังจากนั้นในช่วง พ.ศ. 2523-2535 เป็นช่วงของการเปิดกว้างทางความคิดและการยอมให้มีกิจกรรมที่กว้างขวางมากขึ้น ชินชัย ชี้เจริญ กล่าวว่า

"...เนื่องจากรัฐบาลสมัย นายอนันต์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้ความสนใจในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสังคม และในขณะนั้นประเทศไทยได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 ซึ่งยังผลให้ผู้มีรายได้ประจำได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายประกันสังคม แต่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเป้าหมายผู้ด้อยโอกาสที่อยู่นอกเหนือขอบข่ายพระราชบัญญัติประกันสังคมยังไม่มีกฎหมายที่ให้การคุ้มครอง ประกอบกับการดำเนินงานด้านสวัสดิการสังคมยังไม่มีกฎหมายแม่บทรองรับ กระทรวงมหาดไทย โดยกรมประชาสงเคราะห์ในสมัยนั้นจึงได้ร่าง พรบ.สวัสดิการสังคม พ.ศ....ขึ้น และระงับการเสนอร่าง พรบ.องค์กรสังคมสงเคราะห์เอกชน พ.ศ. ... เพราะเนื้อหาของร่าง พรบ.สวัสดิการสังคม ได้ครอบคลุมการรับรองและส่งเสริมองค์กรสาธารณประโยชน์แล้ว ในทำนองเดียวกันขณะนั้น ทางกระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้เสนอร่าง พรบ.องค์กรสาธารณประโยชน์ พ.ศ.... โดยมีสาระที่ต้องการแยกการจดทะเบียนองค์กรสาธารณประโยชน์จากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และให้การส่งเสริมองค์กรสาธารณประโยชน์ แต่เนื่องจากมีความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกาว่า การแก้ไขปัญหาการจดทะเบียนสมาคม มูลนิธิที่มีความล่าช้าสามารถแก้ไขในทางปฏิบัติได้ไม่จำเป็นต้องตรากฎหมายใหม่ขึ้นรองรับ ในส่วนของการส่งเสริมองค์กรสาธารณประโยชน์ นั้นมีร่าง พรบ.สวัสดิการสังคม พ.ศ.... ที่ได้ระบุในเรื่องดังกล่าวไว้แล้ว โดยมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปแก้ไขปัญหาในเรื่องการลดขั้นตอนในการจดทะเบียนสมาคม มูลนิธิ..." (ชินชัย ชีเจริญ 2541: 68)

อย่างไรก็ตามร่างต่างๆเหล่านี้ก็ยังคงเป็นร่างอยู่ และไม่มี พรบ.ใหม่ผ่านสภาผู้แทนราษฎรจนกระทั่งปัจจุบัน ขณะนี้ร่าง พรบ.สวัสดิการสังคมอยู่ระหว่างการพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา และคาดว่าจะประกาศใช้ได้ในปี พ.ศ. 2546/2547

การเปิดกว้างของนโยบายเชิงรูปธรรมคือการแก้ พรบ.วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 พรบ.สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2522 และ พรบ.สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เปิดโอกาสให้ทำกิจกรรมด้านรณรงค์ได้ โดยตัดข้อห้ามไม่ให้สมาคม มูลนิธิยุ่งเกี่ยวกับการเมืองออก

เมื่อกิจกรรมรณรงค์ได้รับการยอมรับว่าเป็นกิจกรรมที่ไม่ผิดกฎหมายและเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตย บทบาทของภาคองค์กรประชาชนจึงมีกว้างขวางมากขึ้น อย่างไรก็ตามเมื่อกิจกรรมมีกว้างขวางขึ้นก็มีผลให้มีการวิพากษ์วิจารณ์และตรวจสอบมากขึ้นด้วย ดังได้กล่าวแล้วบทบาทของภาคประชาสังคมในการเรียกร้องสิทธิเพื่อผู้ยากไร้ และการทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของภาครัฐและภาครัฐกิจเอกชนที่มีเพิ่มมากขึ้น ทำให้การทำงานของกลุ่มอำนาจเดิมมีความยากลำบากและต้องพร้อมรับการถูกตรวจสอบ

ทุกขณะ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เปิดโอกาสให้มีกลไกการตรวจสอบอยู่หลายมาตรา กล่าวได้ว่าเมื่อประเทศไทยได้พัฒนาเข้าสู่สังคมที่เป็นประชาธิปไตยและกระจายอำนาจมากขึ้นเรื่อยๆ ภาคประชาสังคมก็จะต้องทำหน้าที่ในด้านนี้เพิ่มมากขึ้น

เมื่อภาคประชาสังคมจะทำหน้าที่ติดตามตรวจสอบการทำงานของผู้อื่น ภาคประชาสังคมจึงจำเป็นต้องพร้อมที่จะถูกตรวจสอบด้วยเช่นเดียวกัน ปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดการตรวจสอบเป็นแนวคิดสากล แนวคิดธรรมาภิบาล (Governance) แพร่กระจายไปทั่วโลก ธนาคารโลก ธนาคารเพื่อการพัฒนาระดับภูมิภาค (เอเชีย อเมริกา แอฟริกา ฯลฯ) OECF (ขณะนี้เปลี่ยนชื่อเป็น JBIC) JICA ฯลฯ ใช้แนวคิดธรรมาภิบาลควบคุมโครงการเงินกู้ แนวคิดนี้ใช้ประกอบการป้องกันคอร์รัปชันในหน่วยงานรัฐ และใช้ควบคุมธรรมาภิบาลในวงการธุรกิจ (Corporate Governance) ด้วย ภาคประชาสังคมก็ต้องถูกตรวจสอบด้วยแนวคิดนี้เช่นกัน การสร้างความน่าเชื่อถือในการทำงานของภาคประชาสังคมจึงต้องอาศัยกระบวนการทำงานที่เป็นที่ยอมรับในรูปของ

การมีส่วนร่วม (Participation)

ความโปร่งใส (Transparency)

การมีหลักการในการทำงานและตรวจสอบได้ (Accountability)

ความชอบธรรม (Legitimacy)

การคาดการณ์ได้ (Predictability)

ประเด็นเหล่านี้จะพิจารณาในรายละเอียดต่อไป

2.5 สรุปภาพรวมของกระบวนการพัฒนาประชาสังคมในประเทศไทย

กิจกรรมขององค์กรประชาสังคมได้ปรับเปลี่ยนจากองค์กรด้านบริการสังคมในช่วง พ.ศ. 2475-2516 มาเป็นกิจกรรมพัฒนาประชาธิปไตยในช่วง พ.ศ. 2516-2523 ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2523-2535 ที่เรียกว่าเป็นช่วงของการแสวงหานั้น สามารถมองเห็นการปรับแนวคิดเรื่องการพัฒนาและกระบวนการพร้อมๆ กัน การเรียนรู้เชิงแนวคิดมีผลในการปรับแนวทางการทำงานและการสร้างเครือข่าย สนัน ชูสกุล (สนัน ชูสกุล 2540: 34) มองว่ามีแนวคิดหลักๆ 4 แนวคิด

1. เศรษฐศาสตร์การเมือง แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่ใช้วิเคราะห์โครงสร้างอำนาจในสังคมไทยและกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนได้ การสร้างองค์กรชาวบ้านให้เคลื่อนไหวกับทุนภายนอกในลักษณะ "ทุนสู้ทุน"

2. วัฒนธรรมชุมชน แนวคิดนี้เชื่อในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และใช้กระบวนการพัฒนาที่เรียกว่า "คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน"

3. การพัฒนาแบบผสมผสานเพื่อการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง เป็นแนวคิดที่องค์กรด้านพัฒนาชนบทดำเนินการในลักษณะบูรณาการให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม

4. สาธารณสุขเพื่อการพัฒนา คือแนวคิดเกี่ยวกับทางเลือกขององค์กรด้านสุขภาพที่ใช้ในการแก้ปัญหาสาธารณสุข สุขมูลฐานและการสนับสนุนการแพทย์แผนไทย สมุนไพร ฯลฯ

นอกเหนือจากการปรับแนวคิด ยังมีการปรับแนวทางการทำงานคือการปรับกิจกรรมในประเด็นสำคัญๆ จากการทำงานเฉพาะองค์กรเป็นการสร้างเครือข่าย และยังเริ่มขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อรณรงค์ ที่เห็นเป็นขบวนการชัดเจนคือ ขบวนการด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชนของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ทิศทางการพัฒนาและผลกระทบต่อชุมชนและกลุ่มคน การคุ้มครองสิทธิผู้บริโภค ขบวนการเหล่านี้เริ่มมีพลังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในช่วง พ.ศ. 2535 และหลังจากนั้นเรื่อยมา

อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนที่นำเสนอมาในส่วนนี้มีได้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายในประเทศแต่เพียงอย่างเดียว อิทธิพลของการทำงานกับองค์กรต่างประเทศและการผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการพัฒนาล้วนมีส่วนเสริมสร้างให้การปรับตัวมีความชัดเจนมากขึ้น ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

เพื่อนำเสนอภาพรวมของกระบวนการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน เบื้องมาศศิริภัทร และสุรพล มุละดา ได้ศึกษาวิเคราะห์ความเป็นมาขององค์กรระดับรากหญ้า และแบ่งยุคของการพัฒนาออกเป็น 8 ยุค ในรายงานวิจัยฉบับนี้จะใช้ฐานของเบญจมาศ และสุรพล เป็นแนวและปรับปรุงเพิ่มเติมดังนี้

1. ช่วงโบราณภายใต้อิทธิพลพุทธศาสนา อิทธิพลตะวันตกและความหลากหลายทางวัฒนธรรมก่อน พ.ศ. 2475

2. ประชาธิปไตยช่วงแรก พ.ศ. 2475 - 2504

3. ช่วงเผด็จการ พ.ศ. 2504 -14 ตุลาคม 2516

4. ช่วงค้นหาคำตอบ 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

5. ช่วงคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน 6 ตุลาคม 2519 - 2523

6. ช่วงดอกไม้แห่งการพัฒนาผืนดิน พ.ศ. 2523 - 2526
7. ช่วงถักทอเป็นเครือข่าย พ.ศ. 2527 - 2533
8. ช่วงหลากหลายประชาคม พ.ศ. 2534 - ปัจจุบัน

เพื่อความกระชับ เบื้องมาศและสรุปผล ได้จัดทำตารางสรุปภาพรวม ซึ่งคณะวิจัยได้ปรับเพิ่มรายละเอียดดังปรากฏในตาราง 2-1

ตารางที่ 2-1: สรุปภาพพัฒนาการขององค์กรสาธารณประโยชน์ตั้งแต่สมัยโบราณถึงปัจจุบัน

ยุค	ประเด็น	กิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	พื้นที่การดำเนินงาน
1. ยุคโบราณ (พ.ศ. 2475) ภายใต้อิทธิพล พุทธศาสนา อิทธิพลตะวันตกและความหลากหลายทางวัฒนธรรม	-ปัญหาด้านการศึกษา -ปัญหาสุขภาพอนามัย -ปัญหาความยากจน	-การให้การศึกษานในวัด -การรักษาผู้เจ็บป่วยในวัด -การสร้างโรงพยาบาลในวัด	-พระ/ชาวบ้าน -พระ/หมอยา -พื้นบ้าน -พระ/คหบดี	-ในวัดทั่วประเทศ
คาทอลิก	-มิชชันนารีมีสิทธิครอบครองที่ดินได้เพื่อสร้างโบสถ์และโรงเรียน -ชุมชนชาวคริสต์สร้างชุมชนและมีอิทธิพลต่อชุมชนใกล้เคียง	-มิชชันนารีสอนหนังสือแก่ผู้ที่สนใจและเปลี่ยนศาสนา -ถ่ายทอดวัฒนธรรมความรู้และการพัฒนาด้านสุขภาพพื้นฐาน	-ชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ -นักสอนศาสนา	-ถิ่นทุรกันดาร
โปรแตสแตนท์		-มิชชันนารีโปรแตสแตนท์แปลตำรารักษาโรคเป็นภาษาจีน -เผยแพร่แก่คนจีน -หมอบรัดเลย์เผยแพร่ศาสนาจากพิษณุโลกไปจน	-มิชชันนารีโปรแตสแตนท์ -คนจีนในกรุงเทพฯ -ผู้ยากไร้และยากจน -หมอบรัดเลย์ -พวกเข้ารีต	-กรุงเทพฯและปริมณฑล -พื้นที่ที่เกิดโรคระบาด -พิษณุโลกถึงสิบสองปันนา (ภาคเหนือ) -กรุงเทพฯ

ยุค	ประเด็น	กิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	พื้นที่การดำเนินงาน
		-รัฐบาลอนุญาตให้สภาคริสตจักรเป็นอิสระปกครองตนเอง บริหารงานได้	-สหกิจคริสเตียน	
อิทธิพลของคนจีนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม		-สมาคมช่วยคุ้มครองคนจีนที่หากิน โดยสุจริต -สมาคมแซ่ สมาคมกลุ่มภาษาช่วยเหลือผู้ตกยาก	-มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง -สมาคมจีนแซ่ต่างๆ -สมาคมภาษา เช่น สมาคมจีนไหหลำ สมาคมแต้จิ๋ว	-กรุงเทพฯและปริมณฑล
2. องค์กรพัฒนาเอกชนช่วงแรก (พ.ศ. 2475 - 2504)	-ภาวะหลังสงคราม -การบริจาคทานของชนชั้นสูง -นักเรียนนอกจบการศึกษากลับมา	-การบรรเทาทุกข์ภัย -การตั้งคมสงเคราะห์ -การจัดงานเพื่อระดมสิ่งของช่วยเหลือและบริจาคแก่คนยากไร้ด้านปัจจัยสี่ -การจัดพิมพ์เอกสารทางวิชาการเผยแพร่ -การอภิปรายเรื่องต่างๆ ในวงแคบๆ เช่น สภาภาแฟ	-พระบรมวงศานุวงศ์ -สภาอุณาโลมแดง (สภาอากาศไทย) -สโมสรวัฒนธรรมหญิง -สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย -สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์	-กรุงเทพฯและปริมณฑล
3. องค์กรพัฒนาเอกชนช่วงที่สอง (พ.ศ. 2504 - 14 ตุลาคม 2516)	-ภาวะการบุกเบิกป่าของชาวบ้าน -ผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นสร้างอาณาจักรและครอบครองทรัพยากร -ทหารเป็นใหญ่ การก่อเกิดพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย	-นโยบายรัฐในการสร้างงานและสาธารณูปกรพื้นฐาน -ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์และคณะจัดตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทเข้าไปสู่อยู่ด้วย ช่วยคิด และจิตประสาน -การเดินทางตามต่อต้านเผด็จการ 14 ตุลาคม 2516	-ประชาชนทั่วไป -นักวิชาการ/ปัญญาชน -องค์กรพัฒนาเอกชน -บัณฑิตอาสาสมัคร	-กรุงเทพฯและปริมณฑล -จังหวัดชัยนาทและบางจังหวัดในภาคกลาง -พื้นที่ชาวเขาในภาคเหนือ

ยุค	ประเด็น	กิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	พื้นที่การดำเนินงาน
4. องค์กรพัฒนาเอกชน ช่วงที่สาม (หลัง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519)	<ul style="list-style-type: none"> -ประชาชนกลายเป็นผู้ถูกรุกป่า -เกิดโครงการของรัฐมากมาย เช่น โครงการจัดสรรที่ดิน -ผลกระทบจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ด้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ -เกิดปัญหาเงินเฟ้อ น้ำมันราคาแพงขึ้น 4 เท่าตัว -การลงทุนชบเซาคนว่างงาน -ค่ายอพยพของชาวอินโดจีนในไทย -การลดอัตราเกิดในประเทศไทย -ประชาธิปไตยเริ่มเบ่งบาน 	<ul style="list-style-type: none"> -โครงสร้างพื้นฐานในเขตภาคอีสาน -คนอพยพจากพื้นที่ประกาศเป็นป่าสงวนไปทำป่าแห่งใหม่ -มีการรวมตัวของนักวิชาการปัญญาชนก่อตั้งมูลนิธิ/สมาคมเพื่อส่งเสริมสิทธิเพื่อให้การศึกษาด้านประชาธิปไตยและพัฒนาคุณภาพชีวิต -องค์กรระหว่างประเทศเข้ามาในประเทศไทยเพื่อช่วยชาวอินโดจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย -การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารโดยหนังสือ บทความ และวงเสวนา 	<ul style="list-style-type: none"> -นักวิชาการ -ปัญญาชน -ทนายความ -ประชาชนทุกหมู่เหล่า -มูลนิธิ/สมาคม -องค์กรพัฒนาเอกชนไทย -องค์กรพัฒนาเอกชนจากต่างประเทศ 	<ul style="list-style-type: none"> -กรุงเทพฯและปริมณฑล -หัวเมืองสำคัญๆ -ชายแดนไทย
5. องค์กรพัฒนาเอกชนช่วงที่สี่ (6 ตุลาคม 2519 - พฤษภาคม 2522) ยุคคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน	<ul style="list-style-type: none"> -นักศึกษาหนีเข้าป่าและเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ต่อสู้กับรัฐบาลไทย -รัฐบาลมีการพัฒนาแนวโน้มปราบปรามคอมมิวนิสต์ -มีการควบคุมการรวมกลุ่มและกวาดล้างกิจกรรมด้านสื่อ 	<ul style="list-style-type: none"> -นักศึกษาต่อต้านนโยบายของรัฐบาลเผด็จการ -มีการลอบฆ่าผู้นำ การสับสนทางการเมืองประกาศกฎอัยการศึก -การสนับสนุนส่งเสริมด้านสิทธิมนุษยชนของกลุ่มต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> -นักศึกษา -นักวิชาการ -เอ็น จี โอ -ทนายความ -ผู้นำศาสนา 	<ul style="list-style-type: none"> -กรุงเทพฯและปริมณฑล

ยุค	ประเด็น	กิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	พื้นที่การดำเนินงาน
6. องค์กรพัฒนาเอกชนช่วงที่ห้า (พ.ศ. 2523 - 2526) ยุคดอกไม้แห่งการพัฒนาพลิบาน	-รัฐบาลประกาศนโยบาย 66/2523 ให้ผู้เข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์วางอาวุธและกลับเข้าเมืองโดยไม้อำผิด -ประเทศไทยอยู่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5	-เกิดโครงการปฏิบัติการเกษตรและพัฒนาชุมชน -ตั้งองค์กรอนุเคราะห์เด็ก -เกิดโครงการด้านสาธารณสุขเพื่อชุมชน	-มูลนิธิต่างๆ -สมาคม -อาสาสมัคร -นักวิชาการ -ผู้นำด้านความคิด -นักศึกษา	-กรุงเทพฯและถิ่นทุรกันดารในชนบท
7. องค์กรพัฒนาเอกชน ช่วงที่หก (พ.ศ. 2527 - 2533) ยุคถักทอเป็นเครือข่าย	-ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 -เกิตนโยบายการกระจายอำนาจสู่ภูมิภาค -การอพยพจากชนบทสู่เมือง -ปัญหาสลัม -โสเภณี ปัญหาผู้อพยพ	-พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณเป็นนายกรัฐมนตรี -การเปลี่ยนสนามรบให้เห็นสนามการค้า -การแก่งำไร -อสังหาริมทรัพย์ -นิคมอุตสาหกรรมเกิดในภูมิภาคต่างๆ -การประสานงานของเครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหา	-องค์กรพัฒนาเอกชนด้านต่างๆ ขยายการทำงานเป็นการทำงานในรูปแบบเครือข่าย องค์กรด้านต่างๆ	-เกิดเครือข่ายเชิงพื้นที่ในภูมิภาคและเครือข่ายตามประเด็นความสนใจทั่วประเทศ (เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายด้านเอดส์)
8. องค์กรพัฒนาเอกชนช่วงที่เจ็ด (พ.ศ. 2534 - ปัจจุบัน) หลากหลายประชาคม	เกิดคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รตช.) ในปี พ.ศ. 2534 -ประเทศไทยอยู่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 และ 8 -หลังจากเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย	-เกิด พรบ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม -ธงเขียวเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 -การกระจายอำนาจและการก่อเกิดองค์กรบริหารส่วนตำบล	-เครือข่ายองค์กรทั่วประเทศจัดกิจกรรมร่วมกันในประเด็นที่ต้องการนำเสนอต่อรัฐและสาธารณะ	-ทั่วประเทศมีการจัดกิจกรรมพร้อมๆกันในแต่ละภูมิภาคเพื่อแสดงให้เห็นการกระจายตัวของกลุ่มพลัง

ยุค	ประเด็น	กิจกรรม	ผู้เข้าร่วม	พื้นที่การดำเนินงาน
	เกิดการพัฒนาที่เป็นกลุ่มก้อนมากขึ้น	-รัฐบาล ฯพณฯ ทักษิณ ชินวัตร โครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค โครงการธนาคารคนจน กองทุน 1 ล้านบาททุกหมู่บ้าน โครงการพักชำระหนี้ของ ธกส.		

ที่มา: ปรับปรุงจาก เบญจมาศ ศิริภัทร และสุรพล มุละดา. "เอ็นจีโอ" นักพัฒนาระดับรากหญ้า พันธุ์ที่สังคมขาดไม่ได้. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2545.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

นโยบาย กฎหมาย และกระบวนการประชาสังคมไทย

3.1 นโยบายรัฐบาล

บทบาทขององค์กรประชาสังคมในสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย นโยบายของรัฐบาลก็เช่นกัน เนื่องจากองค์กรประชาสังคมไทยเริ่มจากรูปแบบของกิจกรรมทางศาสนาที่เน้นการทำบุญให้ทานตามธรรมเนียมไทย รัฐบาลจึงไม่ได้รู้สึกว่าถูกองค์กรศาสนาคูกคามและไม่ได้พยายามเกี่ยวข้องกับด้วย แต่เมื่อคนจีนและมิชชันนารีเข้ามาในระยะหลัง รัฐบาลเริ่มมององค์กรต่างชาติและองค์กรที่ช่วยเหลือคนต่างชาติซึ่งอยู่ในประเทศไทยว่า อาจบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์และยุคก่อนการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่มีกฎหมายข้อบังคับเป็นทางการออกมา จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในปี พ.ศ. 2468 กฎหมายฉบับนี้นับเป็นความพยายามครั้งแรกที่จะใช้มาตรการทางกฎหมายควบคุมกิจกรรมขององค์กร โดยกำหนดให้องค์กรจดทะเบียนเป็นมูลนิธิตามมาตราที่ 110 ถึง 136 และจดทะเบียนสมาคมตามมาตราที่ 79 ถึง 109 (ฉบับแก้ไขปี พ.ศ. 2535) รายละเอียดของกฎหมายครอบคลุมถึงการจดทะเบียนองค์กร การดำเนินงาน ตลอดจนการสิ้นสภาพขององค์กร

นอกเหนือจากกฎหมายแพ่งพาณิชย์ พ.ศ. 2468 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติมอีกหลายฉบับที่ตามมา ในปี พ.ศ. 2485 สมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการร่างพระราชบัญญัติวัฒนธรรมฉบับแรก และฉบับแก้ไข เพื่อกำหนดให้มีการขออนุญาตจัดตั้งสมาคมและมูลนิธิอย่างเป็นทางการ และในปี พ.ศ. 2499 รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 รวมทั้งมีการร่างพระราชบัญญัติสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2522 เพิ่มเติมด้วย

เนื่องจากสมาคมของคนจีนที่ดั่งขึ้นเพื่อร่วมมือกันในธุรกิจการค้าเดียวกัน ทำหน้าที่ไม่เหมือนกับองค์กรวัฒนธรรมอื่นๆ จึงมีความจำเป็นต้องออกกฎหมายต่างหากมากำกับ และได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสมาคมการค้าและหอการค้าในปี พ.ศ. 2509 ในช่วงรัฐบาลทหาร ขณะเดียวกันคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติไม่สามารถที่จะจดทะเบียนและควบคุมองค์กรในระดับหมู่บ้านที่จัดตั้งในรูปของ฼าปนกิจสมาคม ซึ่งเกิด

ขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงที่มีการแทรกแซงของคอมมิวนิสต์ในชนบท รัฐบาลจึงประกาศใช้พระราชบัญญัติมาปณิกสมาคมในปี พ.ศ. 2517 ให้อำนาจกรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้ดูแลกระบวนการประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และในช่วงเดียวกันการตื่นตัวของอุดมการณ์ประชาธิปไตยได้นำไปสู่การเคลื่อนไหวของกลุ่มแรงงานด้วย

เมื่อพิจารณากฎหมายและระเบียบการต่างๆที่ประกาศใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2468-2518 จะเห็นได้ชัดเจนว่ารัฐบาลจะออกกฎหมายใหม่ทุกครั้งที่มีความมั่นคงแห่งชาติถูกคุกคามจากการรวมตัวของประชาชนกลุ่มต่างๆ

ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 หลังจากการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และประเทศอื่นๆ ในเอเชีย รัฐบาลได้ลดการแทรกแซงการก่อตั้งองค์กรใหม่ๆ และการขอทุนจากต่างชาติ มีการยอมรับถึงข้อขัดแย้งที่เคยมีระหว่างรัฐบาลกับองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มก้าวหน้า รวมทั้งมีความพยายามที่จะลดความขัดแย้ง รัฐบาลมีนโยบายเปิดกว้างยอมรับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้น เห็นได้จากการปรับแก้พระราชบัญญัติและกฎระเบียบที่เคยเคร่งครัดให้มีลักษณะผ่อนปรนมากขึ้น ปี พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นปีที่นายอานันท์ ปันยารชุนเป็นนายกรัฐมนตรี มีการปรับแก้ พรบ. และกฎระเบียบอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมขององค์กรสาธารณประโยชน์ เช่น กองทุนสิ่งแวดล้อม กองทุนพัฒนาชุมชนเมือง และกองทุนของกองประกอบโรคศิลปะ กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น

นโยบายที่ผ่อนปรนของรัฐบาลในระยะหลังมีผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ สู่ลักษณะของการผลักดันให้มีการปรับนโยบายในประเด็นต่างๆ มากมาย ดังจะได้กล่าวต่อไป

3.2 การเปลี่ยนแปลงทางนโยบายและกฎหมาย

- (1) พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 พ.ศ. 2486 และพระราชบัญญัติสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2522

ในปี พ.ศ. 2485 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 กำหนดให้สภาวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นนิติบุคคล และในพระราชบัญญัติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2486) กำหนดให้เป็นทบวงการเมือง มีหน้าที่ให้อนุญาตหรือเพิกถอนสมาคมหรือองค์กรใดซึ่งมีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับงานของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2522 ได้มีร่างพระราชบัญญัติสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อก่อตั้งสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

เนื่องจากรัฐบาลในขณะนั้นต้องการส่งเสริมและอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ต่อสู้กับการแทรกแซงของลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วย มูลนิธิและสมาคมในขณะนั้นถูกกำหนดให้เป็นองค์กรที่ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมหรือให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์ แต่การขออนุญาตที่สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) เป็นการขออนุญาตจัดตั้งมูลนิธิหรือสมาคม เมื่อได้รับอนุญาตจาก สวช. แล้วต้องขอจดทะเบียนสมาคมหรือมูลนิธิเป็นนิติบุคคล โดยการจดทะเบียนมูลนิธิดำเนินการที่กอง ปกครองและทะเบียนกรุงเทพมหานคร หรือที่ทำการปกครองจังหวัด กรณีผู้ขออยู่นอกกรุงเทพมหานคร ส่วนการจดทะเบียนสมาคมเป็นนิติบุคคลนั้นต้องยื่นที่กองตำรวสันติบาล กรณีที่อยู่กรุงเทพฯ และที่ว่าการอำเภอกรณีนอกกรุงเทพฯ ในใบสมัครจดทะเบียนองค์กร ผู้สมัครจะต้องระบุว่ามูลนิธิหรือสมาคมไม่ได้มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง “และจะต้องไม่พัวพันกับกิจกรรมการเมือง” และในกรณีจดทะเบียนมูลนิธิต้องมีบุคคลหรือคณะบุคคลตกลงยกทรัพย์สินของตนเองให้เป็นกองทุนมูลนิธิ โดยมีมูลค่าไม่ต่ำกว่า 500,000 บาท มูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการสังคมสงเคราะห์ ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา สาธารณภัย และเพื่อการบำบัดรักษาคนคว่ำป้องกันผู้ป่วยจากยาเสพติด เฮดส์ หรือมูลนิธิก่อตั้งโดยหน่วยงานของรัฐ ได้รับการผ่อนผันให้มีทรัพย์สินเป็นกองทุน 200,000 บาท

(2) พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535

พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดความผิดเกี่ยวกับสมาคม มูลนิธิ ในกรณีการใช้คำว่า “สมาคม” หรือ “มูลนิธิ” โดยไม่ได้จดทะเบียน หรือจดทะเบียนแล้วแต่มิได้ปฏิบัติตามกฎหมายที่กฎหมายบัญญัติไว้ มีโทษปรับในอัตราต่างๆตามความผิดหรืออาจต้องระวางโทษจำคุก หรือทั้งจำทั้งปรับ

(3) พระราชบัญญัติสมาคมการค้าและหอการค้า พ.ศ. 2519

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยมีนโยบาย “พัฒนา” แบบทุนนิยม และต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ รัฐบาลตัดสินใจที่จะส่งเสริมการค้าพร้อมๆ กับควบคุมคนจีนซึ่งทำการค้าและรวมตัวในรูปสมาคมแช่ และสมาคมภาษาพูด องค์กรเหล่านี้ไม่ได้แสวงหากำไร แต่เป็นการสร้างเครือข่ายของคนจีนด้วยกัน กิจกรรมเหล่านี้เติบโตด้วยดีภายใต้การคุมเข้มของรัฐบาล (Skinner, 1962) เครือข่ายที่เกิดขึ้นเป็นผลต่อการพาณิชย์ด้วย

สภาหอการค้าก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2498 เมื่อรัฐบาลเห็นว่ามีความจำเป็นต้องมีการประสานงานกิจกรรมการค้าขึ้น เนื่องจากธรรมชาติของสมาคมเชิงพาณิชย์แตกต่างจากสมาคมเพื่อการกุศลและสวัสดิการสังคม และการที่ทุกสมาคมจะต้องจดทะเบียนอยู่ภายใต้

กฎหมายบังคับเดียวกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ปี พ.ศ. 2468 รัฐบาลจึงออกพระราชบัญญัติสมาคมการค้าและพระราชบัญญัติหอการค้า ในปี พ.ศ. 2509

(4) พระราชบัญญัติฌาปนกิจสมาคม พ.ศ. 2517

ในช่วงปี พ.ศ. 2503 รัฐบาลทหารมีอำนาจและต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ส่วนโครงการพัฒนาของรัฐบาลเน้นแต่การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน เขื่อน โรงเรียนและโรงพยาบาล โดยไม่มีโครงการสวัสดิการสังคมเท่าใดนัก การเกิดขึ้นของฌาปนกิจสมาคมในระดับหมู่บ้านแสดงให้เห็นถึงความต้องการความช่วยเหลือทางด้านสวัสดิการสังคมของประชาชน สมาชิกสมาคมจะจ่ายค่าทำศพให้กับสมาชิกที่เสียชีวิต สมาชิกสมาคมจะได้รับการประกันว่าหลังจากตนเสียชีวิตแล้วศพจะได้รับการจัดการที่ถูกต้องจากเพื่อนสมาชิก เพื่อป้องกันไม่ให้พรรคคอมมิวนิสต์แทรกแซงสมาคมดังกล่าว รัฐบาลจึงออกพระราชบัญญัติฌาปนกิจสมาคม ในปี พ.ศ. 2517 ให้อำนาจกรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้ดูแลกิจการฌาปนกิจทั่วประเทศ

(5) พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518

พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ฉบับนี้เป็นกฎหมายแรงงานฉบับแรกของไทย ก่อนหน้านั้นได้อาศัยใช้ประกาศคณะปฏิวัติ 3 ฉบับ โดยเฉพาะประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 103 ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นการแก้ไขจากฉบับเก่า 2 ฉบับ พรบ.แรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 เกิดขึ้นในยุครัฐบาลประชาธิปไตย หลังการเดินขบวนของนักศึกษาในปี พ.ศ. 2516 กฎหมายฉบับนี้กำหนดและอนุญาตให้มีการก่อตั้งสหภาพแรงงาน สมาพันธ์แรงงาน และองค์กรนายจ้าง โดยให้จดทะเบียนที่กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย

ต่อมามีพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับองค์กรสาธารณประโยชน์โดยตรง

(6) ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจดทะเบียน พ.ศ. 2497 ระเบียบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และคำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 92/2519 เรื่องตั้งคณะกรรมการสอดส่องพฤติกรรมของสมาคม

นอกเหนือจากพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับสมาคมและมูลนิธิซึ่งที่ได้เสนอในหัวข้อ (2) แล้ว กระทรวงมหาดไทยยังได้ออกหนังสือกระทรวงและระเบียบกระทรวงในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสมาคมและมูลนิธิอีก ระเบียบกระทรวง พ.ศ. 2497 มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ในการจดทะเบียน ส่วนคำสั่ง พ.ศ. 2519 มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบว่าการขอตั้งสมาคมใหม่มีพฤติกรรมบังหน้าหรือไม่ รวมทั้งการควบคุมสมาคม บิลเลียดไม่ให้เป็นที่แห่งการพนันด้วย (นันทวัฒน์ บรมานันท์ 2541)

โดยสรุป องค์กรประชาสังคมถูกรัฐบาลควบคุมใกล้ชิดจนกระทั่งปี พ.ศ. 2523 หน่วยงานและกฎหมายที่เกี่ยวข้องที่ประกาศครั้งแรกเป็นการประกาศก่อนปี พ.ศ. 2523 และจะมีฉบับแก้ไขเพิ่มเติมหลังจากนั้น ดังตารางที่ 3-1

ตารางที่ 3-1: ประเภทขององค์กรประชาสังคม นายทะเบียนหรือผู้เกี่ยวข้อง และกฎหมายหรือระเบียบ คำสั่งที่ใช้

ประเภท	นายทะเบียน/ผู้เกี่ยวข้อง	กฎหมาย/ระเบียบ/คำสั่ง
1. มูลนิธิ	1. กระทรวงมหาดไทย 2. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ	1. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2468 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2535 2. พรบ.วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 และ พ.ศ. 2486 3. พรบ.สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2522
2. สมาคม	1. กรมตำรวจ 2. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ	1. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2468 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2535 2. พรบ.วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 และ พ.ศ. 2486 3. พรบ.สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2522
3. สมาคม/มูลนิธิ	กรมการปกครอง	1. ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจัดทะเบียนจัดตั้งมูลนิธิ พ.ศ. 2497 2. พรบ. กำหนดความผิดเกี่ยวกับสมาคมมูลนิธิ พ.ศ. 2499 แก้ไข พ.ศ. 2535 3. คำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 92/2519 เรื่องตั้งคณะกรรมการสอดส่องพฤติกรรมของสมาคม
4. สมาคมการค้า	กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์	พรบ. สมาคมการค้าและหอการค้า พ.ศ. 2509
5. สมาคมอาชีพ	กรมประชาสัมพันธ์	พรบ. อาชีพ สมาคม พ.ศ. 2517
6. สหภาพแรงงาน และสหพันธ์ สหภาพแรงงาน และ ลูกจ้าง	กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม (เดิมอยู่ กระทรวงมหาดไทย)	พรบ. แรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 พรบ. คุ้มครองแรงงาน 2541

(7) ประมวลรัษฎากรว่าด้วยภาษีเงินได้และประกาศกระทรวงการคลังว่าด้วย ภาษีเงินได้และภาษีการค้า รวมทั้งหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการเป็นองค์กร สาธารณกุศล

กรมสรรพากรและกระทรวงการคลัง ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีเงินได้และค่าลดหย่อน รวมทั้งหลักเกณฑ์การพิจารณาโดยกำหนดว่า มูลนิธิสมาคมที่ประกอบกิจการซึ่งมีรายได้ต้องเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล นอกเหนือจากมูลนิธิสมาคมที่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังประกาศให้เป็นองค์กรการกุศล ตามประกาศหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขการเป็นองค์กรสาธารณกุศล และประกาศลดหย่อนเงินบริจาคเพื่อการกุศล ของบุคคลธรรมดา โดยบุคคลธรรมดามีสิทธิหักค่าลดหย่อนเงินบริจาคได้ไม่เกิน 60,000 บาท และต้องไม่เกินร้อยละ 10 ของเงินได้ สุรพรายละเอียดได้ดังปรากฏในตารางที่ 3-2

ตารางที่ 3-2: กฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีมูลนิธิสมาคมของหน่วยงานในกระทรวงการคลัง

ชื่อกฎ-ระเบียบ	หน่วยงานที่รับผิดชอบ	เนื้อหาสาระ
1. ประมวลรัษฎากรกรว่าด้วยภาษีเงินได้นิติบุคคล	กรมสรรพากร	ระบุถึงผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้ ซึ่งกำหนดให้มูลนิธิสมาคมที่ประกอบกิจการซึ่งมีรายได้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้นิติบุคคล และระบุถึงนิติบุคคลที่ไม่ต้องเสียภาษีเงินได้ ได้แก่ มูลนิธิ สมาคม ที่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ประกาศกำหนดให้เป็นองค์กร สาธารณกุศล
2. ประมวลรัษฎากรกรว่าด้วยภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (ค่าลดหย่อนเงินบริจาคเพื่อการกุศลสาธารณะ)	กรมสรรพากร	ระบุถึงการลดหย่อนเงินบริจาคเพื่อการกุศลสาธารณะของบุคคลธรรมดา ผู้มีสิทธิหักลดหย่อนเงินบริจาคได้เท่าที่บริจาคจริง แต่ต้องไม่เกินร้อยละ 10 ของเงินได้หลัง จากหักค่าใช้จ่าย

ชื่อกฎ-ระเบียบ	หน่วยงานที่รับผิดชอบ	เนื้อหาสาระ
3. ประกาศกระทรวงการคลังว่าด้วยภาษีเงินได้และภาษีการค้าเรื่องหลักเกณฑ์การพิจารณาประกาศกำหนดองค์กรสถานสาธารณกุศล สถานพยาบาลและสถานศึกษา ตามมาตรา 47 (7) (ข) และมาตรา 49 ตรี (8) (ข) แห่งประมวลรัษฎากร	กรมสรรพากร	กำหนดหลักเกณฑ์การพิจารณาประกาศให้องค์กรสถานสาธารณกุศล สถานพยาบาลและสถานศึกษา เป็นองค์กรสาธารณกุศล (มูลนิธิ สมาคมที่ได้รับการประกาศให้เป็นองค์กรสาธารณกุศล จะได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้และผู้บริจาคเงินให้สามารถเอาเงินบริจาคไปหักลดหย่อนเงินบริจาคจากภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาได้ นอกจากนี้ยังได้รับสิทธิยกเว้นอากรแก่ของที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร)
4. ประกาศกระทรวงการคลังที่ 3/2531 เรื่อง หลักเกณฑ์และเงื่อนไขการเป็นองค์การสาธารณกุศลเพื่อขอรับสิทธิยกเว้นอากรตามพิกัดอัตราศุลกากรประเภทที่ 11 ภาค 4 แห่งพระราชกำหนดพิกัดอัตราศุลกากร พ.ศ. 2530	กรมศุลกากร	กำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการเป็นองค์การสาธารณกุศลเพื่อขอรับสิทธิยกเว้นอากรแก่ของที่นำเข้ามาในราชอาณาจักรตามพิกัดอัตราศุลกากรของมูลนิธิสมาคมต่างๆ

ที่มา: ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการพิจารณากฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชน ในคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ, มิถุนายน 2533.

(8) กฎระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กรต่างประเทศ องค์กรเอกชนต่างประเทศ และอาสาสมัครชาวต่างประเทศ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับองค์การระหว่างประเทศที่ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยคือ กรมวิเทศสหการ สำนักนายกรัฐมนตรี หน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับผู้อพยพคือ กระทรวงมหาดไทย และหน่วยงานที่ดูแลองค์กรเอกชนต่างประเทศทั่วไป คือ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการออกวีซ่าและการขออนุญาตทำงานซึ่งต้องขออนุญาตจากกองตรวจคนเข้าเมืองด้วย รายละเอียดของกฎระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศปรากฏในตารางที่ 3-3

ตารางที่ 3-3: กฎระเบียบว่าด้วยการเข้ามาดำเนินงานขององค์กรต่างประเทศ

ชื่อกฎ-ระเบียบ	หน่วยงานที่รับผิดชอบ	เนื้อหาสาระ
<p>1. มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2526 เกี่ยวกับสิทธิพิเศษที่รัฐบาลไทยจะอำนวยความสะดวกให้แก่สถาบันเอกชนต่างประเทศที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทย</p> <p>-หลักเกณฑ์การอำนวยความสะดวกพิเศษแก่สถาบันเอกชนต่างประเทศที่เข้ามาดำเนินงานให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทย</p>	กรมวิเทศสหการ	อนุญาตให้แก่สถาบันเอกชนต่างประเทศ ได้แก่ นิติบุคคล สถาบันองค์กร หรือมูลนิธิ และเจ้าหน้าที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย โดยได้รับสิทธิในการพำนักในราชอาณาจักรได้คนละ 1 ปี และได้รับการชดเชยภาษีเงินได้ ภาษีอากรสำหรับรถยนต์ ภาษีอากรสำหรับของใช้สำนักงานและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ตลอดจนภาษีอากรของใช้ส่วนตัวและครัวเรือนที่ใช้แล้ว
<p>2. ระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการเข้ามาดำเนินงานขององค์กรเอกชนต่างประเทศในประเทศไทย พ.ศ.2530</p>	กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน	กำหนดให้องค์กรเอกชนต่างประเทศ ซึ่งหมายรวมถึง สถาบัน หรือหน่วยงาน นิติบุคคลต่างประเทศที่เป็นของเอกชน หรือมิใช่ของรัฐบาลของประเทศนั้นๆ ทั้งนี้ให้รวมถึงองค์กรเอกชนต่างประเทศที่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาลของตนด้วย ที่มีกิจกรรมให้ความช่วยเหลือสนับสนุนไม่ว่าในรูปของการสนับสนุนทางการเงิน การจัดประชุมสัมมนา การบริจาค การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ ครุภัณฑ์ หรืออื่นๆ แก่นิติบุคคล กลุ่มบุคคล หรือบุคคลในประเทศและหรือส่วนราชการไทย ไม่รวมองค์กรเอกชนต่างประเทศที่เข้ามาดำเนินงานตามความต้องการของรัฐบาลไทยหรือภายใต้ความตกลงกับรัฐบาลไทย ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการพิจารณาการดำเนินงานขององค์กรต่างประเทศ

ชื่อกฎ-ระเบียบ	หน่วยงานที่รับผิดชอบ	เนื้อหาสาระ
3. การขอตรวจลงตราวีซ่าก่อนเข้ามาในราชอาณาจักร	กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงมหาดไทย (กองตรวจคนเข้าเมือง กรมตำรวจ)	สำหรับผู้ที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่หรือประกอบธุรกิจเกินกว่า 90 วัน ทางสถานทูตหรือสถานกงสุลจะส่งเรื่องผ่านมายังกระทรวงต่างประเทศ และกระทรวงต่างประเทศจะส่งเรื่องให้กองตรวจคนเข้าเมืองพิจารณา ถ้าหากชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามา มีหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องรับรอง หน่วยงานหรือองค์กรเหล่านั้นสามารถยื่นเรื่องแทนชาวต่างประเทศผู้นั้นต่อกองตรวจคนเข้าเมืองได้เลย เมื่อได้รับอนุญาตแล้วชาวต่างประเทศจะอยู่ในราชอาณาจักรไทยได้เป็นเวลา 1 ปี
4. ประกาศเรื่องคนต่างด้าวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย	กองตรวจคนเข้าเมือง กรมตำรวจ	กำหนดข้อปฏิบัติสำหรับคนต่างด้าวที่เข้ามาในราชอาณาจักรไทย
5. พระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ.2521	กระทรวงแรงงานและ สวัสดิการสังคม	ระบุดังคุณสมบัติของคนต่างด้าว อาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำ การขออนุญาตเงื่อนไขที่กำหนดให้คนต่างด้าวปฏิบัติ และการต่ออายุใบอนุญาต
6. ระเบียบกรมประชาสัมพันธ์ว่าด้วยการออกหนังสือรับรองให้แก่อาสาสมัครชาวต่างประเทศเพื่ออยู่ต่อในราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว พ.ศ.2526	กรมประชาสัมพันธ์	ระบุดังคุณสมบัติของอาสาสมัครชาวต่างประเทศที่กรมประชาสัมพันธ์จะพิจารณาออกหนังสือรับรองเพื่อขอต่ออายุหนังสือเดินทาง และระบุน้ำหนักขององค์กรสังคมสงเคราะห์เอกชนที่รับอาสาสมัครชาวต่างประเทศเข้ามาทำงาน
7. การปฏิบัติเกี่ยวกับองค์การต่างประเทศของศูนย์ดำเนินการเกี่ยวกับผู้อพยพ (สำนักงานศูนย์ดำเนินการเกี่ยวกับผู้อพยพ)	กระทรวงมหาดไทย	กำหนดบทบาทของฝ่ายติดต่อต่างประเทศ สำนักงานศูนย์ดำเนินการเกี่ยวกับผู้อพยพ กระทรวงมหาดไทย เกี่ยวกับการติดต่อประสานงานกับองค์การต่างประเทศในการเข้ามาให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพ และการจัดส่งผู้อพยพออกนอกประเทศ

ที่มา: ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการพิจารณากฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับองค์การสวัสดิการสังคมเอกชน
ในคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ. มิถุนายน 2533.

(9) ระเบียบกรมการศาสนา

องค์กรที่ทำงานด้านศาสนาต้องปฏิบัติตามระเบียบของกรมการศาสนา ว่าด้วยองค์การศาสนาต่างๆ พ.ศ. 2512 และ พ.ศ. 2525 และผู้ที่เผยแพร่ศาสนาต้องปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการเผยแพร่ศาสนาชาวต่างประเทศ พ.ศ. 2524 นอกจากนี้ยังมีระเบียบว่าด้วยการออกหนังสือรับรองเพื่อต่ออายุหนังสือเดินทางของผู้เผยแพร่ศาสนา ชาวต่างประเทศ พ.ศ. 2523 ด้วยรายละเอียดสรุปในตาราง 3-4

ตารางที่ 3-4: กฎระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กรด้านศาสนา

ชื่อกฎ-ระเบียบ	หน่วยงานที่รับผิดชอบ	เนื้อหาสาระ
1. ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยองค์การศาสนาต่างๆ พ.ศ.2512	กรมการศาสนา	กำหนดรายละเอียดหลักเกณฑ์การได้รับอนุญาตจดทะเบียนอยู่ในอุปถัมภ์ของทางราชการขององค์การศาสนาต่างๆ ที่เข้ามาในประเทศไทย
2. ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยองค์การศาสนาต่างๆ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2525	กรมการศาสนา	เพิ่มเติมกำหนดโทษเกี่ยวกับการเพิกถอนการให้ความอุปถัมภ์แก่องค์การศาสนา
3. ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการออกหนังสือรับรองเพื่อต่ออายุหนังสือเดินทางของผู้เผยแพร่ศาสนาชาวต่างประเทศ พ.ศ.2523	กรมการศาสนา	กำหนดรายละเอียดข้อปฏิบัติหลักฐาน และจำนวนผู้เผยแพร่ศาสนาในการขอหนังสือรับรองเพื่อต่ออายุหนังสือเดินทาง
4. ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการเผยแพร่ศาสนาของผู้เผยแพร่ศาสนาชาวต่างประเทศในประเทศไทย พ.ศ.2524	กรมการศาสนา	กำหนดแนวการปฏิบัติสำหรับผู้เผยแพร่ศาสนาชาวต่างประเทศในการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทย

ที่มา: ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการพิจารณากฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับองค์การสวัสดิการสังคมภาคเอกชน ในคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ, มิถุนายน 2533.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(10) คำสั่ง กฎ ระเบียบสำหรับองค์กรด้านสังคมสงเคราะห์

กิจกรรมขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสังคมสงเคราะห์อยู่ภายใต้การดูแลของกรมประชาสงเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ กฎระเบียบที่สำคัญคือการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการพิจารณาให้เงินอุดหนุนแก่องค์การสังคมสงเคราะห์เอกชน งบประมาณในส่วนนี้อยู่ในระดับปีละประมาณ 50 ล้านบาท กรมประชาสงเคราะห์ให้การสนับสนุนแต่ละองค์กรประมาณ 200,000 -300,000 บาท ต่อองค์กร และเป็นการสนับสนุนรายปี

การให้การสนับสนุนองค์กรเอกชนนี้สอดคล้องกับ พรบ. ควบคุมการเรียไร พ.ศ. 2487 ซึ่งกำหนดว่า สมาคมที่ต้องการเรียไรต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการควบคุมการเรียไร ขณะเดียวกันกรมประชาสงเคราะห์ก็สนับสนุนการบริจาคและมีระเบียบกำหนดหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติสำหรับหน่วยงานในการพิจารณาขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับผู้กระทำความดีความชอบ

กรมประชาสงเคราะห์ยังมีกฎระเบียบและเกณฑ์ปฏิบัติเกี่ยวกับองค์กรต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กและชาวเขา สถานสงเคราะห์เด็ก การรับบุญบุญธรรม ดังสรุปในตาราง

3-5

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-5: กฎระเบียบสำหรับองค์กรด้านสังคมสงเคราะห์

ชื่อกฎ-ระเบียบ	หน่วยงานรับผิดชอบ	เนื้อหาสาระ
1. คำสั่งกรมประชาสงเคราะห์ ที่ 105/2533 เรื่อง ระเบียบกรมประชาสงเคราะห์ว่าด้วยการให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรการสังคมสงเคราะห์เอกชน พ.ศ.2533	กรมประชาสงเคราะห์	กำหนดหลักเกณฑ์และระเบียบวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการพิจารณาให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรการสังคมสงเคราะห์เอกชน
2. พระราชบัญญัติควบคุมการเรียไร พ.ศ.2487	กรมตำรวจ	กำหนดข้อห้ามมิให้จัดให้มีการเรียไร กำหนดให้มีคณะกรรมการควบคุมการเรียไร การอนุญาตและไม่อนุญาตให้มีการเรียไร (มูลนิธิ สมาคมใดที่ต้องการทำการเรียไร ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการควบคุมการเรียไร)
3. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการขอเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำหรับผู้กระทำความดีความชอบอันเป็นประโยชน์ยังแก่ประเทศชาติและประชาชน พ.ศ.2530	สำนักนายกรัฐมนตรี กรมประชาสงเคราะห์	กำหนดหลักเกณฑ์ ลักษณะของการกระทำความดีความชอบ และกำหนดแนวปฏิบัติของหน่วยงานในการพิจารณาขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับผู้กระทำความดีความชอบอันเป็นประโยชน์ยังแก่ประเทศชาติและประชาชน (ซึ่งในที่นี้จะรวมถึงศูนย์ปฏิบัติงานและอาสาสมัครที่ทำงานให้กับมูลนิธิ สมาคมต่างๆ)
4. ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 294 หมวด 4 เรื่อง สถานสงเคราะห์เด็ก สถานรับเลี้ยงเด็ก และสถานแนะแนวปัญหาเด็กและครอบครัว -กฎกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2515) ออกตามความในประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 294 ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน 2515 ว่าด้วยการจัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็ก สถานสงเคราะห์เด็ก	กรมประชาสงเคราะห์	กำหนดให้มีการจัดตั้งสถานสงเคราะห์เด็ก สถานรับเลี้ยงเด็ก และสถานแนะแนวปัญหาเด็กและครอบครัว กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติในการจัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็กและสถานสงเคราะห์เด็ก

ชื่อกฎ-ระเบียบ	หน่วยงานรับผิดชอบ	เนื้อหาสาระ
5. พระราชบัญญัติการขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ.2522 มาตรา 4 และ 7 -กฎกระทรวง (พ.ศ.2533) ออกตามความในพระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ.2522 เรื่อง องค์กรสวัสดิภาพเด็ก	กรมประชาสงเคราะห์	ระบุความหมายขององค์กรสวัสดิภาพเด็กและกำหนดให้องค์กรสวัสดิภาพเด็กที่ประสงค์จะดำเนินงานเพื่อให้มีการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม จะต้องยื่นขอรับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ กำหนดหลักเกณฑ์และการปฏิบัติในการขอใบอนุญาตเป็นองค์กรสวัสดิภาพเด็ก เพื่อจะดำเนินการให้มีการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม
6. ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการเข้ามาดำเนินการ โดยตรงกับชาวเขาของเอกชนและองค์กร พ.ศ.2522 -การปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการเข้าไปดำเนินการ โดยตรงกับชาวเขาของเอกชนและองค์กร พ.ศ.2522	กรมประชาสงเคราะห์	กำหนดรายละเอียดหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติสำหรับเอกชน หรือองค์กรที่เข้าไปดำเนินงานกับชาวเขา

ที่มา: ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการพิจารณากฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชน ในคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ, มิถุนายน 2533.

3.3 นโยบายเสรีของรัฐบาลหลังนโยบาย 66/2523

ทัศนคติของรัฐบาลไทยต่อระบอบประชาธิปไตยและเสรีภาพเริ่มเปลี่ยนแปลงภายหลังจากยึดอำนาจรัฐบาลในปี พ.ศ. 2519 ซึ่งทำให้นักศึกษาและประชาชนจำนวนมากหนีเข้าป่าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเพราะไม่มีทางเลือก ในปี พ.ศ. 2523 เมื่อรัฐบาลเห็นว่าพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ล่มสลายแล้ว รัฐบาลประกาศให้นิรโทษกรรมแก่นักศึกษาและประชาชนทุกคนที่ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์และต้องการกลับคืนสู่สังคม ตั้งแต่นั้นมาทัศนคติที่มีต่อองค์กรประชาสังคมก็เปิดเสรีมากขึ้น

หลังการนิรโทษกรรม ปี พ.ศ. 2523 องค์กรท้องถิ่นส่วนใหญ่เริ่มฟื้นฟูกิจกรรมของตน โดยเน้นการพัฒนาชนบทและการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพเป็นสำคัญ ในช่วงแรกๆ มีความตึงเครียดมากระหว่างหน่วยงานรัฐบาลกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน จนกระทั่งมีการตั้งคณะกรรมการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐบาลกับองค์กรพัฒนา ภายใต้ชื่อว่ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กป.อพช. NGO-CORD) และได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการระดับภูมิภาคซึ่งปัจจุบันมีบทบาทแข็งขันอยู่ในภูมิภาคต่างๆ (ต่อมาเปลี่ยนเป็นคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนา : NGO-COD)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2529-2533) แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่ารัฐบาลได้ยอมรับบทบาทขององค์กรประชาสังคมในการพัฒนาประเทศ โดยกล่าวไว้ในหัวข้อการส่งเสริมองค์กรท้องถิ่นในการพัฒนาชนบท ในอดีตแม้ว่ารัฐบาลจะเห็นว่าภาคเอกชนควรจะมีบทบาทส่งเสริมงานพัฒนา แต่ก็ไม่เคยมีแผนปฏิบัติการส่งเสริมออกมาจนกระทั่งเร็วๆ นี้ ขณะที่บทบาทของภาคเอกชนชัดเจนมากในวงการธุรกิจและการลงทุนทางเศรษฐกิจ

เมื่อเศรษฐกิจของประเทศเฟื่องฟู และประชาชนมีกินมีใช้มากขึ้น รัฐบาลตัดสินใจจัดงบประมาณการพัฒนาและเริ่มเรียกร้องให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ในการพัฒนาระดับท้องถิ่นและระดับรากหญ้า รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน (พ.ศ. 2534) ซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ประกาศนโยบายผ่อนปรนการควบคุมองค์กรประชาสังคม มีมาตรการแก้ไขกระบวนการการจดทะเบียนและกฎเกณฑ์ภาษี เพื่อที่จะส่งเสริมกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชน

นอกจากนี้ยังมีองค์กรเครือข่ายหรือองค์กรประสานงาน ซึ่งเป็นที่ที่องค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิ สมาคม โครงการ ฯลฯ เข้ามาร่วมทำกิจกรรมประเภทเดียวกัน เช่น งานพัฒนาชนบท งานสิ่งแวดล้อม งานสาธารณสุข งานสิทธิมนุษยชน เป็นต้น องค์กรประสานงานนี้มีอยู่ประมาณ 10 องค์กรซึ่งยังไม่ได้จดทะเบียน องค์กรที่เป็นที่รู้จักกันมากที่สุดคือ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กป.อพช. NGO-CORD) ซึ่งมีคณะกรรมการประจำภูมิภาคต่างๆ มีสมาชิกประมาณ 220 องค์กร ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งรวมทั้งชนบทและเมือง โดยใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า NGO-COD องค์กรประสานงานอื่นๆ ได้แก่ คณะทำงานด้านเด็ก คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชุมชนแออัด ที่มีสมาชิกเริ่มจากประมาณ 20-40 องค์กร ระยะเวลาหลังเกิดเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองมากขึ้น

นโยบายเสรีของรัฐบาลเปิดโอกาสให้องค์กรประสานงานจำนวนมากมีบทบาทในงานพัฒนาชนบทและในการเรียกร้องสิทธิต่างๆ องค์กรเหล่านี้คือ ผู้ริเริ่มกิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากประชาชน เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ก็เกิดจากการนำของสมาพันธ์ นักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนทท.) และคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) โดยสององค์กรนี้เป็นแกนนำในการเริ่มต้น สมาชิกขององค์กรเหล่านี้ก็เป็นสมาชิกของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนด้วย ต่อมาพรรคการเมืองฝ่ายค้านบางพรรคจึงเข้าร่วมด้วย การเคลื่อนไหวทางการเมืองนี้เริ่มเข้มแข็งและมีผู้ให้ความสนับสนุนมากขึ้น และกลายเป็นการเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญใหม่และให้ขับไล่นายกรัฐมนตรีทหารที่ไม่ได้

มาจากการเลือกตั้งออกไป ผลลัพธ์ของเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งให้เห็นชัดเจนถึงบทบาทขององค์กรประชาสังคมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองเรียกร้องรัฐบาลประชาธิปไตยที่ชอบธรรม

การพยายามปรับเปลี่ยนนโยบายให้มีความก้าวหน้าและส่งเสริมบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์มากขึ้นนั้น เป็นกระบวนการที่ยาวนานและผ่านขั้นตอนของการปรับตัวทั้งทางฝ่ายหน่วยงานรัฐและหน่วยงานภาคประชาชนเป็นอย่างมาก การปรับตัวของทั้งภาครัฐและภาคเอกชน/ประชาชนอย่างชัดเจน อาจสรุปย่อได้ดังนี้

(1) งบประมาณ

ในภาครัฐการให้งบประมาณผ่านกรมประชาสงเคราะห์ในรูปของการให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรเอกชน เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 โดยให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรเอกชนรวม 3 องค์กร เป็นเงิน 570,000 บาท ได้แก่ มูลนิธิช่วยและให้การศึกษาก่อนตาบอด มูลนิธิสงเคราะห์เด็กอนาถา และโรงเรียนคอนบอสโก และในปี พ.ศ. 2505 เงินอุดหนุนองค์กรเอกชนได้รับการจัดสรรเป็นประจำทุกปี ในเอกสาร งบประมาณประจำปี 2541 กรมประชาสงเคราะห์ให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรเอกชนรวม 135 องค์กร เป็นเงิน 40 ล้านบาท

ส่วนการส่งเสริมการระดมทุนได้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์ชุมชนในสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ ในปี พ.ศ. 2514 และคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้มีการส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนสังคมสงเคราะห์ในจังหวัดต่างๆ ในปี พ.ศ. 2531

โดยทั่วไป เห็นได้ชัดว่า การสนับสนุนด้านงบประมาณเรียกได้ว่าต่ำมากจนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 มีการให้เงินอุดหนุนแก่องค์กรเอกชนของกระทรวงสาธารณสุข กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อสนับสนุนองค์กรที่ทำงานสาธารณประโยชน์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 สรุปงบประมาณสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ผ่านหน่วยงานรัฐได้ดังนี้

ตารางที่ 3-6: งบประมาณจากรัฐบาลเพื่อสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ (หน่วย : ล้านบาท)

หน่วยงาน	ปี พ.ศ.									
	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544
กรมประชาสงเคราะห์ ¹	11.00	15.00	15.00	15.00	24.90	40.00	40.00	40.00	59.65	35.77
สำนักงานคณะกรรมการ การวัฒนธรรมแห่งชาติ ²	.80	.80	1.30	1.30	32.00	32.00	32.00	32.00	32.00	32.00
กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม ³	เริ่มให้ทุนปี 2535 เป็นปี แรก แต่ยังไม่ มีผู้ขอทุน		4.69	21.98	46.79	14.79	0	18.06	4.83	43.82
กระทรวงสาธารณสุข										
-กองการประกอบ โรคศิลปะ ⁴	49.20	49.20	49.20	49.20	49.20	49.20	35.00	33.19	35.32	22.56
-กองโรคเอดส์ ⁵	11.90	15.00	10.00	75.00	80.00	90.00	90.00	87.60	60.00	70.00

ที่มา: ¹ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, กรมประชาสงเคราะห์.

² กองเอกชนสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ งบประมาณจำนวน 32 ล้านบาท ที่แปรเป็นเงินอุดหนุนให้กับสภาวัฒนธรรมที่กระจายให้ทั้ง 76 จังหวัดทั่วประเทศ

³ สังคม คุณชนกการสกุล. โครงการวิจัยเรื่องระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา : กรณีศึกษากองทุนสิ่งแวดล้อม. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

⁴ รายงานการประเมินผล โครงการองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกระทรวงสาธารณสุข ปี 2543, สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2543.

⁵ กองโรคเอดส์ กรมควบคุมโรคติดต่อ, กระทรวงสาธารณสุข.

งบประมาณที่จัดสรรให้องค์กรสาธารณประโยชน์ผ่านกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งสนับสนุนองค์กรด้านบริการสังคมเป็นหลัก ได้เพิ่มจาก 11 ล้านบาทในปี 2535 เป็น 60 ล้านบาทในปี 2543 และลดลงเหลือ 36 ล้านบาทในปี 2544 เปรียบกับงบประมาณของกองประกอบโรคศิลปะของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งได้รับอนุมัติประมาณ 50 ล้านบาท สมัยนายกอานันท์ ปันยารชุน ในปีงบประมาณ 2535 ตลอดมาจนถึงปี 2540 เมื่อมีการเปิดโปงเรื่องทุจริตยาในกระทรวงสาธารณสุขและงบประมาณเมล็ดพันธุ์พืชในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จากนั้นงบประมาณสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ผ่านกระทรวงสาธารณสุขก็ถูกตัดจาก 50 ล้านบาท เหลือ 35 ล้านบาท และ 23 ล้านบาทในปีงบประมาณ 2544 ตรงกันข้ามกับงบประมาณของกองโรคเอดส์ซึ่งเพิ่มจาก 12 ล้านบาทในปี 2535 มาเป็น 90 ล้านบาทในปี 2541 และลดลงมาบ้างในปี 2543 และ 2544 เป็น 60 และ 70 ล้านบาทตามลำดับ

การจัดสรรงบประมาณสำหรับองค์กรสาธารณประโยชน์ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดสรรผ่านคณะกรรมการ แม้กองทุนสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับงบประมาณจากกองทุนน้ำมันจะมีจำนวนเงินมากถึง 7,250 ล้านบาท แต่การจัดสรรให้กับ

องค์กรสาธารณประโยชน์มีประมาณปีละ 5-50 ล้านบาทเท่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การพิจารณาแต่ละปี (สังคม, 2544)

ส่วนสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาตินั้น ระยะแรกได้งบประมาณปีละ 800,000-1,300,000 บาทเท่านั้น ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ได้รับงบประมาณเพิ่มเพื่ออุดหนุนให้ กับสภาวัฒนธรรม ซึ่งกระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ การจัดสรรงบประมาณใน ส่วนนี้จึงเป็นการหารแบ่งให้จังหวัดต่างๆในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน

สำหรับกรมประชาสงเคราะห์ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กองประกอบโรคศิลปะ และกองโรคเอดส์ กระทรวงสาธารณสุขนั้น องค์กรที่จะมีสิทธิ์ขอรับการ สนับสนุนจะต้องจดทะเบียนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวนองค์กรที่จดทะเบียน ณ ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2545) มีดังนี้

ตารางที่ 3-7: องค์กรที่จดทะเบียนและได้รับทุน

	จำนวนองค์กรที่ จดทะเบียนกับแหล่งทุน	จำนวนองค์กรที่ ได้รับอนุมัติปี 2541
กรมประชาสงเคราะห์ ¹⁾ (เปิดรับองค์กร จดทะเบียนทั้งหมด)	6,364	135
กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ²⁾	113	17
กองประกอบโรคศิลปะ ³⁾	305	101
กองโรคเอดส์ ⁴⁾	434	244
รวม	7,216	497

ที่มา: ¹⁾ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, กรมประชาสงเคราะห์

²⁾ สังคม คุณชนาการสกุล, โครงการวิจัยเรื่องระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษากองทุนสิ่งแวดล้อม, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544

³⁾ รายงานการประเมินผล โครงการองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกระทรวงสาธารณสุข ปี 2543, สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2543

⁴⁾ กองโรคเอดส์ กรมควบคุมโรคติดต่อ, กระทรวงสาธารณสุข

จากจำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ประมาณ 8,000 องค์กรที่จดทะเบียน จำนวนที่ได้รับจัดสรรงบประมาณผ่านคณะกรรมการของแต่ละกองทุน นับว่าเป็นสัดส่วนที่น้อยมาก ทั้งในด้านของจำนวนองค์กรและจำนวนเงิน

(2) กลไก/องค์กร

การปรับกลไกของหน่วยงานภาครัฐในช่วง พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เป็นการจัดตั้งฝ่ายหรือกองเพื่อดูแลกิจการด้านองค์กรสาธารณประโยชน์ในหน่วยงาน เช่น การตั้งกองการสังคมสงเคราะห์เอกชนของกรมประชาสงเคราะห์ (2533) และกองเอกชนสัมพันธ์ในสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (2532) การตั้งศูนย์ข้อมูล (2529) รวมทั้งคณะกรรมการและสำนักงานส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติในกรมประชาสงเคราะห์ (2537) มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ปัญหาสังคม (2537) ฯลฯ

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ในภาคประชาชน การปรับองค์กรและกลไกเห็นในรูปแบบของการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายที่ประสานองค์กรที่ทำงานในเรื่องเดียวกันด้วยกัน การขยายตัวของเครือข่ายเห็นชัดเจนมากหลังการเกิดมูลนิธิศูนย์กลางประสานงานพัฒนาชนบท (2522) และมูลนิธิธิดาสาสมิตรเพื่อสังคม (2523)

ชินชัย (2541) รายงานว่าข้อมูลทำเนียบองค์กรประสานงานด้านสวัสดิการสังคม ปี พ.ศ. 2541 จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ กรมประชาสงเคราะห์มีองค์กรประสานงานและส่งเสริมสนับสนุนงานพัฒนา 28 องค์กร แต่ข้อมูลชุดนี้เป็นของกรมประชาสงเคราะห์ คณะวิจัยเชื่อว่าการจัดกลุ่มนี้ยังไม่เป็นที่ยืนยัน หรือเห็นพ้องต้องกันในกลุ่มผู้ทำงานด้านนี้ อย่างไรก็ตาม การจัดกลุ่มของกรมประชาสงเคราะห์ปรากฏดังนี้

- (1) ด้านประสานงานทั่วไป จำนวน 3 องค์กร
- (2) ด้านสตรี จำนวน 1 องค์กร
- (3) ด้านเด็กและเยาวชน จำนวน 4 องค์กร
- (4) ด้านผู้สูงอายุ จำนวน 1 องค์กร
- (5) ด้านคนพิการ จำนวน 1 องค์กร
- (6) ด้านสาธารณสุข จำนวน 3 องค์กร
- (7) ด้านพัฒนาชนบท จำนวน 1 องค์กร
- (8) ด้านการพัฒนาชุมชนแออัด จำนวน 1 องค์กร
- (9) ด้านสิทธิมนุษยชน จำนวน 2 องค์กร
- (10) ด้านศาสนาเพื่อการพัฒนา จำนวน 5 องค์กร
- (11) ด้านธุรกิจเพื่อสังคม จำนวน 1 องค์กร
- (12) ด้านสนับสนุนการพัฒนา จำนวน 5 องค์กร

จะเห็นได้ว่าองค์กรประสานงานและสนับสนุนงานพัฒนามีเป็นจำนวนมาก สิ่งที่นำพิจารณา คือ ศักยภาพขององค์กรดังกล่าวสามารถพัฒนาองค์กรสมาชิกและเป็นตัวแทน

ขององค์กรสมาชิกได้มากขึ้นเพียงใดรวมทั้งการพิจารณาถึงความร่วมมือกันขององค์กร
ประสานงานแต่ละแห่งว่าจะสามารถผลักดันนโยบายในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว
นโยบายต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพได้มากขึ้นเพียงใด เมื่อเปรียบเทียบกับกลไกการ
ประสานงานของภาคเศรษฐกิจ ซึ่งมีสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรม
แห่งประเทศไทย และสมาคมธนาคารไทยเป็นหลัก โดย 3 องค์กร รวมตัวกันเป็น
คณะกรรมการร่วมภาคเอกชน 3 สถาบัน ที่รวมตัวกันอย่างมีประสิทธิภาพและมีอำนาจในการ
ต่อรองกับรัฐในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ (ชินชัย 2541)

(3) การแก้ไขกฎหมาย

หลัง พ.ศ. 2530 มีความพยายามเสนอร่างพระราชบัญญัติด้านสังคมสงเคราะห์ เอก
ชนหรือสวัสดิการสังคม (2537) หรือองค์กรสาธารณประโยชน์ (2534) ตลอดจนร่าง
พรบ.ส่งเสริมการค้าเงินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (2539) แต่ไม่ประสบความสำเร็จ
การปรับแก้กลไกทางกฎหมายปรากฏเป็นผลชัดเจนในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งบุคลากร
ขององค์กรสาธารณประโยชน์ได้มีบทบาทอย่างมากในการผลักดันให้เกิดคณะกรรมการ
ร่างรัฐธรรมนูญ และสอดคล้องแนวคิดเรื่องเสรีภาพและประชาธิปไตย รวมทั้งการส่งเสริม
กระบวนการประชาสังคม ดังปรากฏในมาตราต่างๆ ในรัฐธรรมนูญ ชินชัย (2541) สรุป
พัฒนาการของกฎหมายและกลไกในการส่งเสริมองค์กรสาธารณประโยชน์ดังปรากฏใน
ตาราง 3-8

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-8: พัฒนาการของกฎหมายและกลไกในการส่งเสริมองค์กรสาธารณประโยชน์
ของประเทศไทย

ปี พ.ศ.	กลไกทางกฎหมาย	กลไกภาครัฐบาล	กลไกภาคเอกชน
ระยะที่ 1 ก่อนปี 2500	- ประมวลกฎหมาย แพ่งและพาณิชย์ (2468) เรื่องสมาคม มูลนิธิ - พระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติ (2485)	- กรมประชาสงเคราะห์ (2483) - คณะกรรมการประชาสงเคราะห์ ประจำชาติ (2493) - ให้เงินอุดหนุนองค์กรเอกชน (2493) - คณะกรรมการสังคมสงเคราะห์ แห่งชาติ	- สภากาชาดไทย (2436) - พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย (2476) - สภาศรีแห่งชาติ (2499) - สหกิจคริสเตียน (2499)
ระยะที่ 2 2501-2510		- ตั้งแผนก โครงการและส่งเสริม บริการสังคม ในกองวิชาการ สังคม กรมประชาสงเคราะห์ (2502) ทำหน้าที่ส่งเสริม องค์กรเอกชน - มีการให้เงินอุดหนุนแก่องค์กร เอกชน โดยระบุไว้ในเอกสาร งบประมาณ (2505)	- สภาสังคมสงเคราะห์ แห่งประเทศไทย (2503) - สภายูวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ (2503) - สันนิบาตมูลนิธิ (2503) - สภาคาทอลิกฯ (2503)
ระยะที่ 3 2511-2520		- คณะกรรมการส่งเสริมและ พัฒนางานสังคมสงเคราะห์ จังหวัด (2519)	- กองทุนสงเคราะห์ชุมชนสภาสังคม สงเคราะห์ (2514)
ระยะที่ 4 2521-2530		- ฝ่ายส่งเสริมองค์กร สังคม สงเคราะห์เอกชน กองวิชาการ กรมประชาสงเคราะห์ (2522) - คณะกรรมการส่งเสริมและ พัฒนางานสังคมสงเคราะห์ แห่งชาติ (2527) - ศูนย์ข้อมูลสวัสดิการสังคม (2529)	- มูลนิธิศูนย์กลางประสานงานพัฒนา ชนบท (2522) - มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (2523) - คณะกรรมการเผยแพร่และ ส่งเสริมงานพัฒนา (2526) - สภาคนพิการทุกประเภท แห่งประเทศไทย (2526) - คณะกรรมการประสานงาน องค์กรสิทธิมนุษยชน (2526) - คณะกรรมการประสานงาน องค์กรเอกชนเพื่อการ สาธารณสุขมูลฐาน (2526) - สมาคมสวัสดิการเด็กใน ประเทศไทย (2527) - คณะทำงานด้านเด็ก (2528) - สภาองค์กรพัฒนาเด็กและ เยาวชน (2528) - คณะกรรมการประสานงาน องค์กรพัฒนาเอกชน (2528) - คณะกรรมการประสานงานองค์กร พัฒนาเอกชนชุมชนแออัด (2530)

ปี พ.ศ.	กลไกทางกฎหมาย	กลไกภาครัฐบาล	กลไกภาคเอกชน
ระยะที่ 5 2531-2540	<ul style="list-style-type: none"> - ร่าง พรบ.องค์การสังคมสงเคราะห์ เอกชน (2531) - ร่าง พรบ.สวัสดิการสังคม (2534) - ร่าง พรบ.องค์กรสาธารณประโยชน์ (2534) - ร่าง พรบ.ส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (2539) - รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 	<ul style="list-style-type: none"> - สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติตั้งกองเอกชนสัมพันธ์ (2532) - กรมประชาสงเคราะห์ตั้งกองการสังคมสงเคราะห์เอกชน(2533) - ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนสังคมสงเคราะห์จังหวัด (2532) - มีการให้เงินอุดหนุนแก่ องค์กรเอกชนของกระทรวงสาธารณสุข กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ - ตั้งสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ ในกรมประชาสงเคราะห์ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ พ. ศ. 2537 - คณะกรรมการร่วมภาครัฐบาล และเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม(2537) 	<ul style="list-style-type: none"> - สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย (2532) - คณะกรรมการองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์(2532) - คณะทำงานเพื่อสิทธิมนุษยชนของสตรี (2534) - เครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อน (2535) - มูลนิธิวิเทศพัฒนา (2536) - ภาควิความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา(2538) - กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมไทย (2539) - ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม (2540)
ระยะที่ 6 2541- ปัจจุบัน		<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์ประสานงานองค์การเอกชนประจำจังหวัด ตามมติคณะรัฐมนตรี - จัดตั้งศูนย์ประสานงานอาสาสมัครแห่งชาติในกรมประชาสงเคราะห์ - คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ 	

ที่มา: ชินชัย ชี้เจริญ, 2541.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.4 นโยบายด้านประชาสังคมในรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2540

การรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนในการเคลื่อนไหวเพื่อขับไล่พลเอกสุจินดา คราประยูร การรณรงค์เรียกร้องรัฐธรรมนูญใหม่ การรวมพลังผลักดันให้มีการตั้ง คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และเนื้อหาในรัฐธรรมนูญแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงพลัง ประชาชน ชินชัย ชีวีเจริญ (2541) วิเคราะห์เนื้อหาของรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวกับประชา สังคมไว้ดังต่อไปนี้

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

มาตรา 45 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมตัวกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์กรเอกชน หรือหมู่คณะอื่น

การจำกัดสิทธิเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตาม บทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อคุ้มครองประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน เพื่อรักษา ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันมิให้มีการผูกขาด ครอบงำในทางเศรษฐกิจ

มาตรา 52 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุขที่ได้มาตรฐานและ ผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่า ใช้จ่าย ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การบริการสาธารณสุขของรัฐต้องเป็นไปอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ โดยจะ ต้องส่งเสริมให้องค์กรปกครองท้องถิ่นและเอกชนมีส่วนร่วมด้วยเท่าที่จะกระทำได้

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมด้วยกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ใน สิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของ คน ย่อมได้รับการคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อ คุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้าน

สิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจราชการ ส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับการคุ้มครอง

มาตรา 57 สิทธิของบุคคลซึ่งเป็นผู้บริโภคย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่ง ต้องบัญญัติให้มีองค์การอิสระซึ่งประกอบด้วย ตัวแทนผู้บริโภค ทำหน้าที่ให้ความเห็นในการตรากฎหมาย กฎ และข้อบังคับ และให้ความเห็นในการกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค

หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ

หมวด 6 รัฐสภา

มาตรา 190 การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่ประธานสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยว่ามีสาระสำคัญเกี่ยวกับเด็ก สตรี และคนชรา หรือผู้พิการหรือทุพพลภาพ หากสภาผู้แทนราษฎรมิได้พิจารณาโดยกรมการเต็มสภา ให้สภาผู้แทนราษฎรตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้น ประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนเกี่ยวกับบุคคลประเภทนั้นจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในสามของจำนวนกรมการทั้งหมด

มาตรา 199 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ประกอบด้วยประธานกรรมการคนหนึ่งและกรรมการอื่นอีกสิบคน ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตามคำแนะนำของวุฒิสภา

จากผู้ซึ่งมีความรู้หรือประสบการณ์ด้านคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นที่ประจักษ์ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้แทนจากองค์กรเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนด้วย

จีนชัย ชีเจริญ (2541) ได้สรุปสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรเอกชน (ดูรูปที่ 3-1) และให้ความเห็นว่า เมื่อพิจารณารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรเอกชน จะเห็นได้ว่าการระบุส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรเอกชนไว้ในหลายมาตรา ไม่ว่าจะเป็นการให้สิทธิแก่ประชาชนในการรวมตัวกันเป็นองค์กรเอกชน การให้องค์กรเอกชนมีส่วนร่วมในงานด้านสาธารณสุข ด้านการศึกษา รวมทั้งให้สิทธิแก่องค์กรเอกชนในการให้ความเห็นเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมที่อาจจะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม การให้มีตัวแทนผู้บริโภคให้ความเห็นในการกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค การให้มีผู้แทนองค์กรเอกชนไม่น้อยกว่าหนึ่งในสามของจำนวนกรรมการวิสามัญทั้งหมดในการพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับเด็ก สตรี คนชรา ผู้พิการหรือทุพพลภาพ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้แทนจากองค์กรเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนในการตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งทั้งหมดนี้จะเป็นหน้าที่ขององค์กรสนับสนุนการพัฒนาที่จะต้องให้ความสำคัญและส่งเสริมสนับสนุนเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติตามที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญในการให้สิทธิ และหน้าที่แก่องค์กรเอกชนไว้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 3-1 บทบาทขององค์การเอกชนตามรัฐธรรมนูญ

ที่มา: ชินชัย ชี้อเจริญ (2541)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.5 การแก้ไขกฎหมายและกลไกการส่งเสริมองค์กรสาธารณประโยชน์

แม้เมื่อมีรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งมีเนื้อหาที่ส่งเสริมการทำงานขององค์กรประชาสังคมเป็นอย่างมาก แต่ยังคงจำเป็นต้องพิจารณาปรับแก้กฎหมายและกลไกในการส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเด็นหลัก 2 ประเด็น คือ

- (1) การแก้ไขกฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับสถานะและการดำเนินงานขององค์กร และ
- (2) กฎเกณฑ์ด้านงบประมาณสนับสนุนการบริหารการเงินและภาษีอากร

(1) กฎหมายเกี่ยวกับสถานะและการดำเนินงานขององค์กร

นันทวัฒน์ บรมานันท์ ได้เสนอให้มีการสร้างกฎหมายใหม่เพื่อให้เป็นกฎหมายกลางที่เกี่ยวกับการรองรับสถานะและส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กร (นันทวัฒน์ 2541) มีหลักการและสาระสำคัญคือ

(1.1) กำหนดให้มีการรับรองสถานะขององค์กรพัฒนาเอกชน เนื่องจากในปัจจุบันองค์กรพัฒนาเอกชนไม่มีกฎหมายที่กำหนดรองรับสถานะขององค์กรไว้โดยเฉพาะแต่อย่างใด จึงควรกำหนดให้มีการรับรองสถานะขององค์กรพัฒนาเอกชนขึ้น โดยให้องค์กรพัฒนาเอกชนใดที่ประสงค์จะขอรับการรับรองต้องยื่นคำขอต่อนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชน เมื่อนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชนได้พิจารณาคำขอพร้อมวัสดุประสงค์ขององค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบแล้ว ก็จะทำให้การรับรองโดยออกใบสำคัญการรับรองให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับการรับรองจากนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วก็จะมีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย

(1.2) กำหนดให้มีนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้มีการส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน และสามารถตรวจสอบและกำกับดูแลผลการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับการรับรองสถานะและได้รับสิทธิตามกฎหมายฉบับนี้ จึงได้กำหนดให้มีนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชนขึ้น เพื่อทำหน้าที่รับรององค์กรพัฒนาเอกชนให้มีสถานะตามกฎหมาย เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน และพิจารณาถึงการดำรงอยู่

(1.3) กำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้การดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนได้รับการส่งเสริมจากรัฐเพียงพอที่จะดำเนินกิจกรรม และไม่ให้เกิดอยู่ภายใต้การครอบงำของนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชนมากเกินไป จึงควรให้มีคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งทำหน้าที่ในการพิจารณาให้การส่งเสริมแก่องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนกำกับดูแลและติดตามผลการดำเนินการขององค์กร

พัฒนาเอกชน ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวเรียกว่า “คณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน” มีสาระสำคัญ ดังนี้

(1.3.1) องค์กรประกอบคณะกรรมการชุดนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 22 คน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

-กรรมการโดยตำแหน่ง จำนวน 7 คน

-กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 คน มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี ประกอบ

ด้วยบุคคลที่มีที่มาแตกต่างกัน โดยแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

--กลุ่มที่ 1: กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย

--กลุ่มที่ 2: กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้แทนขององค์กรพัฒนาเอกชน

(1.3.2) อำนาจหน้าที่ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่หลักในการพิจารณาส่งเสริมการดำเนินการกำกับและติดตามผลการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานและการดำเนินการของนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชน และพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อให้การส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดให้มีอำนาจหน้าที่ที่เป็นสาระสำคัญดังนี้

(1) เสนอแนะนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อขอความเห็นชอบต่อคณะรัฐมนตรี

(2) ให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีผู้เกี่ยวข้อง

(3) พิจารณาและให้ความเห็นชอบเกี่ยวกับผลการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับการรับรอง

(4) พิจารณาการอุทธรณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนเกี่ยวกับคำสั่งการไม่รับรองหรือการเพิกถอนการรับรองของนายทะเบียนองค์กรพัฒนาเอกชน

(5) ออกระเบียบตามความจำเป็น

(2) กฎเกณฑ์ด้านงบประมาณสนับสนุนองค์กร รวมทั้งการบริหารการเงินและภาษีอากรที่พึงจัดเก็บ

ดังได้รายงานแล้วในตารางที่ 3-6 งบประมาณขององค์กรสาธารณประโยชน์ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างเพียงพอ จึงมีผลให้องค์กรสาธารณประโยชน์ต้องพึ่งพิงงบประมาณจากนอกประเทศ และเป็นที่ครหานินทาและสร้างปัญหาเรื่องความโปร่งใสของแหล่งเงินเป็นอย่างมาก รัฐบาลจึงจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณแผ่นดินเพื่อสนับสนุนการทำงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ในสัดส่วนที่สูงพอ เพื่อให้องค์กรเหล่านี้สามารถทำงานได้ตามกำลังความสามารถที่มี ปัจจุบันนโยบายด้านภาษีอากรของไทยให้

การสนับสนุนองค์กรสาธารณกุศลโดยยกเว้นภาษีเงินได้ที่ได้รับจากการบริจาค รวมทั้งผู้บริจาคเงินให้กับองค์กรสาธารณกุศลดังกล่าวสามารถนำเงินบริจาคไปหักลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาได้ไม่เกินร้อยละ 10 ของเงินได้พึงประเมิน

ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ การที่จะเข้าไปเป็นองค์กรสาธารณกุศล ตามความหมายของ มาตรา 39 และมาตรา 47(7)(ข) แห่งประมวลรัษฎากร นับเป็นเรื่องยาก ทั้งนี้เนื่องจาก หลักเกณฑ์ที่กระทรวงการคลังวางไว้ว่า หากสมาคมหรือมูลนิธิมีรายจ่ายเพื่อการกุศล สาธารณะน้อยกว่าร้อยละ 60 ของรายได้ ก็จะไม่ประกาศให้เป็นองค์กรสาธารณกุศลตาม ประมวลรัษฎากร ซึ่งจะทำให้ไม่ได้สิทธิพิเศษทางด้านภาษีอากร ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ สร้างปัญหาสำคัญให้แก่มูลนิธิหรือสมาคมที่ต้องการได้รับเงื่อนไขดังกล่าวมาก ทั้งนี้ เพราะในการพิจารณาว่าอะไรเป็นรายจ่ายเพื่อสาธารณกุศลนั้น เจ้าหน้าที่กรมสรรพากรจะ เป็นผู้พิจารณา โดยไม่ให้ความสำคัญกับรายจ่ายของสมาคมหรือมูลนิธิบางอย่างว่าเป็น รายจ่ายเพื่อสาธารณกุศล เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนา หรือการฝึกอบรมต่างๆ ซึ่งเป็นรายจ่ายที่จ่ายเพื่อให้ความรู้กับประชาชนเช่นกัน จะจำกัดเฉพาะรายจ่ายเพื่อสาธารณ กุศลว่าได้แก่การบริจาคแต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ประกอบธุรกิจเพื่อนำเงินรายได้มาใช้ใน งานสาธารณะควรได้รับการพิจารณาเป็นการเฉพาะ องค์กรที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะ หรืออาชีพ จำเป็นจะต้องทำหน้าที่ด้านการตลาดเพื่อขายสิ่งที่ผลิตมาได้ และนำเงินที่ได้ จากการขายผลิตภัณฑ์กลับมาพัฒนาสังคมชุมชนต่อไป รายละเอียดทางด้านภาษีเงินได้ และภาษีมูลค่าเพิ่มคงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

การพิจารณาอนุมัติงบประมาณสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ควรมีองค์กร หรือกลไกที่ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าใจการทำงานขององค์กรและรูปแบบต่างๆ เช่น คณะกรรมการส่งเสริมการค้าและการดำเนินงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ (องค์กรพัฒนา เอกชน) ดังที่ได้เสนอโดยนักทวิทัศน์ ในหัวข้อที่แล้ว นอกจากนี้คณะกรรมการชุดนี้อาจทำ หน้าที่รับรองสถานะขององค์กรพัฒนาเอกชน (Accreditization) ด้วยตามที่เสนอไว้แล้วใน ข้อ (1.1)

รายละเอียดด้านการจัดสรรงบประมาณรวมทั้งกฎเกณฑ์ด้านการเงินควรมีการตั้ง คณะทำงานเพื่อพิจารณาต่อไป เนื่องจากองค์กรพัฒนาเอกชนไม่ใช่หน่วยงานของรัฐที่จะ ได้รับเงินงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมเป็นรายปีตามกฎหมายว่าด้วยวิธีการ งบประมาณ จึงทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนต้องจัดหาเงินทุนเพื่อใช้จ่ายในการดำเนิน กิจกรรมต่างๆเอง และเงินดังกล่าวมักจะมีที่มาจาการรับบริจาคจากบุคคล บริษัทและ

ห้างร้านทั่วไป หรือได้รับการอุดหนุนจากองค์กรในต่างประเทศ โดยรัฐได้ให้การส่งเสริม โดยวิธีการทางด้านภาษีอย่างจำกัดและไม่มีลักษณะจูงใจให้มีการบริจาคให้แก่องค์กรพัฒนาเอกชนแต่อย่างใด ดังนั้นควรมีหลักการเกี่ยวกับการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไว้ดังนี้

(1) ลักษณะขององค์กรพัฒนาเอกชนที่จะขอรับการส่งเสริม

(2) วิธีการในการส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน

(2.1) วิธีการทางด้านภาษี ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมด้วยวิธีการนี้โดยแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

(ก) ให้รายได้ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับการส่งเสริมแล้ว ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีโดยการตราเป็นพระราชกฤษฎีกาตามประมวลรัษฎากร

(ข) ให้สิทธิแก่องค์กรพัฒนาเอกชนที่รับการส่งเสริมแล้วได้รับการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีอากรประเภทต่างๆ โดยการตราเป็นพระราชกฤษฎีกาตามประมวลรัษฎากร

(ค) ให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับการส่งเสริมแล้วมีสิทธิได้รับการยกเว้นอากรขาเข้าสำหรับทรัพย์สินหรือสิ่งของที่ได้รับการบริจาคจากต่างประเทศ แต่ต้องยื่นคำขอต่อคณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อกำหนดชนิด ประเภท และปริมาณที่สามารถนำเข้าและจะได้รับการยกเว้นอากรขาเข้าเสียก่อน

(ง) ให้สิทธิแก่ผู้ที่บริจาคเงิน ทรัพย์สิน หรือสิ่งของให้แก่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับการส่งเสริม สามารถนำมูลค่าของเงิน ทรัพย์สิน หรือสิ่งของดังกล่าวไปคำนวณเพื่อเป็นค่าลดหย่อนการเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ภาษีเงินได้นิติบุคคลหรือภาษีมูลค่าเพิ่มได้ แล้วแต่กรณี

(2.2) วิธีการขอรับการสนับสนุนจากรัฐ ได้กำหนดให้องค์กรพัฒนา เอกชนที่ได้รับการส่งเสริมแล้วขอรับการสนับสนุนในด้านบุคลากร วิทยากร และการสนับสนุนในด้านต่างๆจากรัฐได้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในระเบียบที่คณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนกำหนด

3.6 สรุปเรื่องนโยบายรัฐต่อกระบวนการประชาสังคม

ปัจจุบันนโยบายรัฐต่อกระบวนการประชาสังคมยังมีลักษณะ “ควบคุม” แม้จะมีการ “ส่งเสริม” และ “สนับสนุน” อยู่บ้าง ในสังคมยุคใหม่รัฐบาลจึงต้องปรับนโยบายเกี่ยวกับประชาสังคม จาก “ควบคุม” มาเป็น “ส่งเสริม” และ “สนับสนุน” เพื่อลดบทบาทภาครัฐในการพัฒนาสังคม และเสริมความเข้มแข็งให้แก่ภาคประชาชน มาตรการหลักๆ ที่รัฐได้เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2002 แต่ยังไม่บรรลุผลคือ

(1) ได้มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อศึกษากฎหมายต่างๆ โดยมีคุณมีชัย ฤชุพันธ์เป็นประธานคณะทำงาน ในส่วนภาคสาธารณประโยชน์จะต้องมีการตรวจสอบกฎหมาย กฎระเบียบ และมาตรการต่างๆ ที่มีมาตั้งแต่อดีต และยกเลิกสิ่งที่ล้าสมัย และมีลักษณะ “ควบคุม” ทำให้ไม่เกิดการ “ส่งเสริม” และ “สนับสนุน”

(2) รัฐบาลกำลังพิจารณาปรับแนวคิดด้านการจัดเก็บภาษี สิ่งที่จะมีประโยชน์คือ การพิจารณาลดหย่อนภาษีให้มีลักษณะสนับสนุนให้มีการบริจาคเพิ่มมากขึ้น การที่เงินบริจาคมาจากบุคคลหรือธุรกิจที่ดำเนินการในประเทศไทย

นโยบายของรัฐบาล พันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร ในเรื่องเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ มีความคลุมเครือไม่ชัดเจนว่าสนับสนุนหรือตรวจสอบ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษาองค์กรสาธารณประโยชน์เชิงปริมาณ

การศึกษาองค์กรสาธารณประโยชน์เชิงปริมาณที่นำเสนอในบทนี้แยกเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ (1) การจัดทำฐานข้อมูล ซึ่งแสดงถึงการรวบรวมข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ 18,406 องค์กร และการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม 497 องค์กร โดยแยกตามองค์ประกอบ 5 เรื่อง คือ จำนวนองค์กร การจ้างงาน จำนวนอาสาสมัคร ค่าใช้จ่ายและรายได้ (2) การจำแนกองค์กรสาธารณประโยชน์ตามหลักสากล 11 หมวด และการวิเคราะห์ภาพรวมเชิงปริมาณด้านจำนวนองค์กร การจ้างงาน จำนวนอาสาสมัคร ค่าใช้จ่ายและรายได้

4.1 การจัดทำฐานข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

ภารกิจแรกในโครงการนี้คือการรวบรวมรายชื่อองค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งหมดในประเทศไทย ฐานข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์ในโครงการการศึกษานี้ประกอบด้วยสองส่วน ส่วนแรกเป็นฐานข้อมูลขององค์กรจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิทั่วประเทศ ส่วนที่สองเป็นส่วนองค์กรที่ไม่จดทะเบียน จำนวนองค์กรที่รวบรวมได้ทั้งหมดเป็นตัวบ่งชี้ตัวแรกถึงขนาดของภาคองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ที่ไม่แสวงหากำไรในประเทศไทย

ส่วนที่ 1 องค์กรที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิทั่วประเทศ

โครงการการศึกษานี้ใช้ข้อมูลหลักจากทำเนียบองค์กรเอกชนทั่วประเทศปี พ.ศ. 2540 ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) แล้วเพิ่มเติมองค์กรที่จดทะเบียนที่ขาดหายไปจากรายการแรก โดยใช้รายชื่อเปรียบเทียบจากทำเนียบต่างๆ จากหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษาและทำเนียบของคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) และอื่นๆ โปรดดูรายการแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการจัดทำฐานข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์ในภาคผนวก

ตามรายงานในคำนำทำเนียบองค์กร โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) (ทำเนียบ พ.ศ. 2540 ฉบับล่าสุด) องค์กรที่ขออนุญาตจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ร.บ.วัฒนธรรม

แห่งชาติ พ.ศ. 2485) มีเป็นจำนวนมากถึง 13,000 องค์กร แต่มีรายชื่อองค์กรอยู่ประมาณ 8,000 องค์กรในทำเนียบ (ที่ถือว่ายังมีการสื่อสารกับ สวช.) ประเด็นที่มีการถกเถียงกันอยู่เสมอๆ คือมีองค์กรที่ทำงานอยู่จริงเท่าไร ซึ่งไม่มีใครมีคำตอบที่ชัดเจนที่จะหาได้โดยตรงว่า องค์กรใดล้มเลิกกิจการ หรือทำกิจกรรมในความเข้มข้นเท่าไร ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงมหาดไทยที่เป็นนายทะเบียนมูลนิธิ หรือสันติบาลที่เป็นนายทะเบียนสมาคม หรือคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคม โดยกรมประชาสงเคราะห์ต่างให้จำนวนองค์กรที่แตกต่างกัน งานวิจัยโครงการนี้จึงใช้ข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) เป็นหลัก เนื่องจากเป็นต้นกำเนิดของการขออนุญาตจัดตั้งสมาคมและมูลนิธิเพื่อสาธารณประโยชน์

ส่วนที่ 2 องค์กรไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ

องค์กรไม่จดทะเบียนในประเทศไทยเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของภาคที่สามหรือภาคประชาชน ที่มีขอบเขตกว้างขวางและยืดหยุ่นสูง องค์กรไม่จดทะเบียนมีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาระดับรากหญ้า และมีประสบการณ์ด้านการแก้ปัญหาพื้นฐานของชุมชนและประชาชนมาไม่ต่ำกว่า 30 ปี องค์กรเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานโดยมีปัญหาสังคมและกิจกรรมเป็นตัวตั้ง มีความคล่องตัวในการทำงานในพื้นที่และตอบรับปัญหาที่เกิดขึ้นได้เร็ว มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาการมองปัญหาสังคมมาโดยตลอด องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ไทยที่ไม่จดทะเบียนมีรูปแบบหลากหลาย ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของคณะกรรมการ โครงการ ศูนย์ ชมรม กลุ่ม ภาควิชา สถาบัน ปัจจุบันมีวัดที่มีกิจกรรมทางสังคมเป็นพิเศษกว่ากิจกรรมสาธารณะปกติของวัด เช่น การช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ องค์กรหรือหน่วยงานศาสนาที่ทำกิจกรรมทางสังคมและพัฒนา องค์กรไม่จดทะเบียนรวมถึงองค์กรชุมชนและองค์กรประชาชน ตลอดจนองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิในประเทศไทย องค์กรไม่จดทะเบียนมีจำนวนประมาณ 300-500 องค์กร และตัวเลขจำนวน องค์กรมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงง่ายตามพลวัตของสังคม ขณะเดียวกันก็มีองค์กรแกนที่ดำเนินงานและมีพัฒนาการมานานกว่า 20 ปี

องค์กรต่างประเทศที่ดำเนินการในประเทศไทย ในที่นี้ไม่รวมหรือไม่นับองค์กรระหว่างประเทศที่เป็นองค์กรเหนือชาติ (Supra-national Organization) เช่น องค์กรในระบบของสหประชาชาติ โครงการวิจัยนี้รวบรวมเฉพาะองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศ ซึ่งอาจจะเป็นหรือไม่เป็นนิติบุคคลในประเทศต้นทางก็ได้ หนึ่ง การที่หน่วยงานของรัฐขึ้นทะเบียนองค์กรเอกชน หรือองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีหรือทำกิจกรรมในสายงานของหน่วยงานนั้นๆ ก็เพื่อประโยชน์ร่วมกันในการปฏิบัติงานประสานงาน การมีสิทธิขอรับการสนับสนุนการเงินและอื่นๆ การขึ้นทะเบียนกับหน่วย

งานของรัฐในลักษณะดังกล่าวไม่ได้ทำให้องค์กรนั้นเป็นนิติบุคคลเช่นสมาคมหรือมูลนิธิ ในบางครั้งการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการได้ขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานภาครัฐเฉพาะด้าน

โครงการ ศูนย์และหน่วยปฏิบัติงานที่เป็นสาขาและหน่วยงานที่ชัดเจนขององค์กร จดทะเบียนจะไม่นำมานับเป็นจำนวนองค์กรเพื่อเป็นฐานในการคำนวณ เพื่อไม่ให้เกิดการ นับซ้ำซ้อน แต่จะแยกศึกษาเพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ขนาดขอบเขตของภาคประชา สังคมนี้

(1) ฐานข้อมูลองค์กรชุดที่ 1 (สมาคมและมูลนิธิทั่วไปที่จดทะเบียน และองค์กรไม่ จดทะเบียนที่มีบทบาทเหมือนสมาคม และมูลนิธิ)

ฐานข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยประกอบด้วย องค์กรที่จด ทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิทั้งประเทศ และองค์กร ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ ตามที่อธิบายข้างต้น ฐานข้อมูลชุดที่ 1 จะใช้เป็นกรอบในการแบ่งประเภทองค์กรตามหลัก สากล และให้ภาพรวมของขนาดขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยทั้งหมด

ประเด็นถกเถียงที่น่าสนใจเกี่ยวกับองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย คือมีความเชื่อว่ามืองค์กรที่มีบทบาทและทำงานเพื่อสังคมจริงจังอยู่ไม่มากนัก นักวิชาการบางคนเชื่อว่าองค์กรที่ทำงานจริงๆมีอยู่ไม่กี่ร้อยองค์กรเท่านั้น และผู้ปฏิบัติงาน พัฒนาในวงการพัฒนาเอกชนก็ยืนยันว่าไม่ได้มีจำนวนมากนัก ขณะที่ผู้แทนจากภาครัฐที่ เกี่ยวข้องจะยืนยันว่ามืองค์กรที่ดำเนินงานต่อเนื่องและแข็งขันเป็นจำนวนมากหลายพันองค์ กร และจากการจำแนกประเภทองค์กรจดทะเบียนทั้งหมดกว่า 8,000 องค์กรในโครงการนี้ก็ เห็นได้ว่าองค์กรจะมีบทบาท มีความสำคัญหรือมีผลกระทบต่อสังคมในขอบเขตที่ไม่เท่า เทียมหรือใกล้เคียงกัน มีเพียงองค์กรจำนวนหนึ่งและจำนวนน้อยเท่านั้นที่โดดเด่นออกมา เนื่องจากโครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาองค์กรที่มีบทบาท มีผลงานต่อสังคม มี การดำเนินการต่อเนื่อง โครงการวิจัยจึงแบ่งองค์กรในฐานข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม องค์กรแกนที่มีบทบาท และดำเนินกิจกรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมในวงกว้าง และกลุ่มองค์กร เล็กที่มีอิทธิพลต่อสังคมในวงแคบกว่า ในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานต่างๆ จึงมีการทำ ฐานข้อมูลองค์กรชุดที่ 2 ในฐานะที่เป็นส่วนย่อย (Subset) ของภาคองค์กรสาธารณ ประโยชน์ทั้งหมด (ฐานข้อมูลองค์กรชุดที่ 1) เพื่อนำจำนวนองค์กรมาใช้ในการวิเคราะห์ เปรียบเทียบเชิงปริมาณ การแยกองค์กรที่เป็นแกนของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์หรือ ศึกษาถึงบทบาทเชิงปริมาณในปัจจุบันของภาคนี้ได้ชัดเจนมากขึ้น และสะท้อนภาพความ เคลื่อนไหวเชิงคุณภาพได้มากกว่า

(2) **ฐานข้อมูลองค์กรชุดที่ 2 (องค์กรที่มีการดำเนินงานแข่งขันและมีบทบาทในประเทศไทย)**

ฐานข้อมูลองค์กรชุดที่ 2 นี้ประกอบด้วยองค์กรจดทะเบียนและองค์กรไม่จดทะเบียน ที่มีการดำเนินงานแข่งขันและมีบทบาทในประเทศไทยในปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นกรอบในการสำรวจองค์กรด้วยแบบสอบถาม และใช้ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณถึงขนาดขอบเขต โครงสร้าง และการเงินของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ และใช้เป็นฐานกว้างๆ ในการวิเคราะห์บทบาทเชิงลึกขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และการทำกรณีศึกษาต่อไป คณะผู้ศึกษาพิจารณาและตัดสินคัดเลือกองค์กรชุดที่สองโดยใช้เอกสารข้อมูล รายชื่อที่ปรากฏซ้ำๆ ในหลายๆ ทำเนียบและการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ หรือการยอมรับของแหล่งทุน ร่วมกับการขอคำปรึกษากับผู้ที่ทำงาน และผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการองค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งภาคเอกชนและภาครัฐ ในระหว่างการศึกษารายชื่อข้อมูลชุดนี้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมองค์กรตามข้อมูลที่ได้รับจากผลการสำรวจ การประชุมกลุ่มย่อยต่างๆ และจากงานเอกสารค้นคว้าหลายครั้ง ข้อมูลชุดนี้ไม่มีความซ้ำซ้อน ในเชิงพื้นที่หรือสาขาขององค์กรจดทะเบียน คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมเพื่อปรึกษาและทบทวนองค์กรที่สมควรรวมอยู่ในฐานข้อมูลองค์กรชุดที่ 2 ครั้งสุดท้ายในเดือนมกราคม พ.ศ. 2545 (รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมปรากฏในภาคผนวก)

การรวบรวมองค์กรที่มีบทบาททางสังคมในฐานชุดที่ 2 นี้ จะเน้นองค์กรด้านการพัฒนาสาธารณสุข บริการสังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม และการรณรงค์ มากกว่ากลุ่มอื่นๆ อาทิเช่น องค์กรการกุศล ศาสนาหรือวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังเน้นบทบาททางสังคมที่เป็นผลกว้างกว่าแวดวงของสมาชิกขององค์กรเท่านั้น เน้นการดำเนินงานที่มีกิจกรรมหรือให้บริการสังคมอย่างต่อเนื่อง เป็นที่รู้จักในวงการพัฒนาเอกชนและด้านสังคมสงเคราะห์ และหรือทั่วไป กิจกรรมขององค์กรเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมหรือความขาดแคลนของสังคม หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น หรือสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับพื้นที่ ประชากร หรือนโยบายก็ได้ ฐานข้อมูลส่วนนี้ควรจะมองว่าเป็นองค์กรที่เป็นแก่นสำคัญ (Core) ของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ ที่ทำงานสม่ำเสมอ มีบทบาททางสังคม สร้างผลกระทบทางนโยบาย ให้บริการจนเป็นที่รู้จักทั่วไป ในแง่หนึ่งคือเป็นตัวแทนของภาคนี้ในเชิงลึก ส่วนใหญ่ขององค์กรจดทะเบียนที่มีบทบาทจัดเป็นองค์กรระดับชาติหรือเป็นที่รู้จักในระดับชาติมากกว่าเป็นองค์กรท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม จำนวนขององค์กรที่มีบทบาทนี้ไม่ได้เป็นการบ่งชี้ว่า องค์กรที่สำคัญในด้านต่างๆ ในประเทศไทยมีเพียงเท่านี้ กรอบองค์กรส่วนนี้จัดทำขึ้นเพื่อประเมินเชิงปริมาณดังกล่าวต่อไป

องค์กรกลุ่มแกนนี้ไม่ได้รวม องค์กรที่มีบทบาททางสังคมทางวิชาการที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยหรือในหน่วยงานฝ่ายวิชาการของรัฐ และหน่วยงาน/สถาบันวิชาการในสถาบันการศึกษาชั้นสูงของประเทศ ซึ่งทำบทบาทหน้าที่กระตุ้นส่งเสริมและเผยแพร่ทางวิชาการและวิเคราะห์สภาพสังคม แม้ว่าสมาคม/สถาบันส่วนใหญ่จะมีบทบาทและสถานภาพทางสังคม แต่ในที่นี้ถือเป็นการขยายบทบาทหน้าที่หลักต่อสังคมของสถาบันการศึกษาชั้นสูง นอกจากนี้ก็ไม่ได้รวมองค์กรสาธารณประโยชน์ในระดับท้องถิ่นและระดับกิ่งปทุมภูมิที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทั่วทุกพื้นที่และมีเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น สมาคมศิษย์เก่า สมาคมผู้ประกอบการ ครูและนักเรียน (ถือเป็น Civic Group กลุ่มหนึ่ง) มูลนิธิโรงเรียนและสถานศึกษา มูลนิธิโรงพยาบาล(ส่วนใหญ่ของรัฐ) มูลนิธิการกุศลของปัจเจกชน มูลนิธิของวัด สมาคมคนจีน (ในฐานะ Civic Group) สมาคมและมูลนิธิของท้องถิ่น ฯลฯ รวมทั้งองค์กรที่ก่อตั้งโดยการสนับสนุนของรัฐเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและกระจายจัดตั้งไปตามจังหวัดหรือที่ทำการของรัฐ ซึ่งองค์กรส่วนนี้ได้แก่มูลนิธิของสถานสงเคราะห์เด็กหรือคนชรา มูลนิธิสงเคราะห์เด็กของศาลคดีเด็กและเยาวชน มูลนิธิป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ฯลฯ เป็นต้น การที่ไม่ได้รวมองค์กรเหล่านี้ไว้ในกลุ่มองค์กรที่มีบทบาทไม่ได้เป็นการปฏิเสธคุณค่าและบทบาทขององค์กรเหล่านี้ แต่เป็นการจำกัดขอบเขตการศึกษาเชิงปริมาณในฐานะข้อมูลชุดที่สองนี้เท่านั้น

ผู้ศึกษาใน โครงการนี้ไม่ได้ตั้งสมมุติฐานว่าองค์กรที่ไม่เลือกเข้ามาเป็นองค์กรแกนเป็นองค์กรที่ไม่สำคัญ หรือมีกิจกรรมน้อยหรือนานาครั้งหรือกลายเป็นองค์กรที่ตายแล้ว แม้ว่าจะมีการรายงานว่าองค์กรที่ยังมีการเคลื่อนไหวดำเนินการอย่างจริงจังมีเพียงร้อยละ 10 ถึง 15 ขององค์กรที่ขอลงทะเบียนทั้งหมด จากการศึกษาจากเอกสาร รายงานและทำเนียบต่างๆ เปรียบเทียบกัน และจากการจัดแบ่งประเภทองค์กรตามหลักสากล และพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่าองค์กรที่เป็นของปัจเจกบุคคลส่วนหนึ่งจะทำการอยู่ชั่วคราวหนึ่งและเลิกไป บางส่วนที่มีความเป็นสถาบันค่อนข้างสูงก็จะได้รับการฟื้นฟูและมีกิจกรรมต่อเนื่องสืบทอดเจตนารมณ์ผู้ก่อตั้งสืบต่อไปได้ ผู้ศึกษาประมาณว่าองค์กรจดทะเบียนขนาดเล็กและกลาง ในระดับท้องถิ่นและระดับชาติทั่วประเทศที่ยังดำเนินกิจกรรมนานาประเภท ที่ยังไม่ตายน่าจะมิมีไม่น้อยกว่า 4,000 ถึง 5,000 องค์กรจากฐานข้อมูลชุดที่หนึ่ง 8,406 องค์กร

งานฐานข้อมูลเป็นงานที่ไม่อยู่นิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในกรณีนี้ก็เช่นเดียวกันกับการจัดทำทำเนียบโดยหน่วยงานต่างๆ ที่ประสบปัญหาข้อมูลไม่ทันสมัย เพราะมีการเปลี่ยนที่อยู่ และหมายเลขโทรศัพท์ เป็นต้น ความไม่ทันสมัยเกิดขึ้นได้ไม่ว่าสื่อที่นำเสนอจะเป็นหนังสือ สิ่งพิมพ์หรือข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์หรือออนไลน์ อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะมีการปรับปรุงเพิ่มเติม แก้ไขเพื่อให้มีความถูกต้องครบถ้วนและสมบูรณ์สักเพียงไร ก็คงจะมีความคลาดเคลื่อนตกหล่นอยู่บ้าง วัตถุประสงค์ของโครงการศึกษานี้คือให้

ภาพรวมที่กว้างและลึกพอที่จะอธิบายขอบเขต ขนาด จำนวน และบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยให้ชัดเจนขึ้นในฐานะที่เป็นกรอบการศึกษาเชิงปริมาณ ข้อมูลที่สร้างขึ้นครั้งนี้แม้จะไม่ครบสมบูรณ์พร้อมแต่เพียงพอที่จะให้ภาพ และเป็นการนับจำนวนที่ไม่ซ้ำซ้อน

แบบสำรวจสำหรับฐานข้อมูลชุดที่ 2 ปรากฏในภาคผนวก

4.1.1 ฐานในการวิเคราะห์เชิงปริมาณภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

(1) องค์กรประกอบที่ 1 จำนวนองค์กร

ตารางข้างล่างคือฐานการวิเคราะห์เชิงปริมาณ 2 ชุดของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ ที่ใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบการจ้างงาน การใช้จ่าย และรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

ตารางที่ 4-1: ฐานจำนวนองค์กรในการวิเคราะห์เชิงปริมาณภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

ประเภทขององค์กร	ชุดที่ 1 องค์กรทั้งหมด	ชุดที่ 2 องค์กรแกนที่สำคัญ
1. จดทะเบียน (สมาคม/มูลนิธิ)	8,406	551
2. ไม่จดทะเบียน		
(1) ต่างประเทศ	68	68
(2) ไทย	429	429
จำนวนองค์กรทั้งหมด	8,903	1,048

ฐานการวิเคราะห์ชุดแรกประกอบด้วย (1) องค์กรที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิทั้งประเทศ คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลในทำเนียบองค์กรเอกชนทั่วประเทศ พ.ศ. 2540 ของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติมาจัดทำฐาน และจัดหมวดหมู่ตามหลักสากล เพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ (2) องค์กรไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ ซึ่งมี 2 ส่วน คือ องค์กรไทยและองค์กรเอกชนต่างประเทศที่ทำการในประเทศไทย รวมจำนวนองค์กรทั้งหมด 8,903 องค์กร

ฐานการวิเคราะห์ชุดที่สอง เป็นชุดตัวแทนขององค์กรที่เป็นแกน มีบทบาท ทำงานต่อเนื่องประกอบด้วย (1) องค์กรที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิที่มีบทบาท ทำงานต่อเนื่อง มีความเป็นตัวแทน (2) องค์กรไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ ซึ่งมี 2 ส่วน คือ องค์กรไทยและองค์กรเอกชนต่างประเทศที่ทำการในประเทศไทย รวมจำนวนองค์กรทั้งหมด 1,048 องค์กร

เพื่อการวิเคราะห์เชิงปริมาณ การพัฒนาฐานข้อมูลจำเป็นต้องมีความอ่อนไหวต่อระดับหรือตำแหน่งขององค์กรอยู่มาก เนื่องจากผลการสำรวจในโครงการนี้และการศึกษาเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีอยู่ ทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ บ่งชี้ให้เห็นว่าองค์กรที่เป็นแกนสำคัญในภาคนี้มีความหลากหลายและแนวโน้มที่จะมีลักษณะเป็นสองรูปแบบทั้งในเรื่องขนาดและขอบเขต (Scope) กล่าวคือประเทศไทยมีแนวโน้มที่มีองค์กรขนาดใหญ่ซึ่งหมายถึงจำนวนคนทำงานและหรืองบประมาณการใช้จ่ายสูง และมีระบบระเบียบการทำงานแบบองค์กรทางการอยู่จำนวนไม่น้อย ขณะเดียวกันก็มีองค์กรขนาดเล็กระดับท้องถิ่นอีกเป็นจำนวนมากที่มีบทบาททางสังคม

การเลือกใช้ค่าประมาณการ (Estimator) ที่เหมาะสมจึงสำคัญมากในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อไม่ให้ภาพรวมเชิงปริมาณที่ประเมินออกมาสูงเกินจริง การประมาณการที่ต่ำกว่าหรือค่อนข้างจะอนุรักษ์จะให้ภาพรวมที่คลาดเคลื่อนน้อยกว่าและลดผลกระทบต่อสิ่งที่ตามมา ค่าประมาณการ สามารถหาได้จากหลายแหล่งทั้งจากการสำรวจองค์กรต่างๆ โดยตรง และจากแหล่งทุติยภูมิ ในที่นี้พยายามใช้ค่าประมาณการที่เหมาะสมกับฐานข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์ที่จัดทำขึ้นแต่ละชุด ซึ่งแบ่งการวิเคราะห์เป็นองค์กรจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน โดยคำนึงถึงน้ำหนักของจำนวนองค์กรที่จดทะเบียนซึ่งมีจำนวนถึง 8,406 องค์กรแต่สัดส่วนองค์กรที่มีการทำงานต่อเนื่องมีบทบาทมากไม่สูงนัก และคำนึงถึงลักษณะสำคัญขององค์กรไม่จดทะเบียนที่ไม่มีกร็อยองค์กรด้วย

แหล่งข้อมูลในการหาค่าประมาณการ ด้านขนาด ขอบเขต ขององค์กรในภาค สาธารณประโยชน์

1. สำนักงานสถิติแห่งชาติ ทำการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไรในประเทศไทยทุก 5 ปี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 กรอบในการศึกษาและการรายงานแต่ละครั้งได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติม ในที่นี้จะใช้รายงานการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นฐานเดียวกับฐานข้อมูลชุดที่ 1 ในโครงการนี้

กรอบที่ใช้ในการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร พ.ศ.2540 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ คือองค์กรที่ขออนุญาตจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และยังทำงานอยู่ (ในแง่การทำงานคือติดต่อได้มีรายชื่อจากทำเนียบสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ) ซึ่งมีจำนวน 6,449 องค์กร และได้รับแบบสอบถามส่งคืนมา 3,689 ฉบับ ส่วนการสำรวจในปี พ.ศ.2535 กรอบที่ใช้สำรวจเป็นองค์กรด้านสังคมสงเคราะห์ที่กรมประชาสงเคราะห์จัดเก็บข้อมูลองค์กรไว้เท่านั้น ซึ่งมีจำนวน 2,828 องค์กร

ในการสำรวจจากกรอบนี้ไม่ได้มีการจำแนกประเภทองค์กรแต่อย่างใด แม้ว่าสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) จัดแบ่งองค์กรออกเป็น 18 ประเภท ใกล้เคียงกับการแบ่งแบบสากล (ICNPO) แต่ในรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ.2540 เรียกองค์กรต่าง ๆ ที่สังกัด สวช. ในกรอบนี้เป็นองค์กรที่ดำเนินกิจการหลักเกี่ยวกับบริการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งอันที่จริงจัดเป็นเพียงหนึ่งหรือสองกลุ่มใน 18 กลุ่มของสมาคมและมูลนิธิสังกัด สวช. ทั้งหมด ผู้ศึกษาได้สอบถามรายละเอียดที่มาของกรอบการสำรวจกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ เพื่อความชัดเจนและเพื่อวินิจฉัยความเหมาะสมในการใช้รายงานต่อไป สรุปได้ว่าแม้รายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติจะรายงานเป็นองค์กรสังคมสงเคราะห์ ข้อมูลส่วนนี้คือองค์กรจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิทั้งหมดที่ขออนุญาตจดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติทุกประเภท

2. การสำรวจองค์กรภาคสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยที่มีบทบาททางสังคม โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2543 ครอบคลุมการดำเนินงาน ณ ปี พ.ศ. 2542 การสำรวจในโครงการนี้ใช้กรอบขององค์กรที่มีบทบาทสำคัญและยังดำเนินการอยู่ ประกอบด้วยองค์กรจดทะเบียนและองค์กรไม่จดทะเบียน จำนวนกว่า 500 องค์กร ในครั้งแรก จากการสำรวจทำให้มีการปรับฐานข้อมูลองค์กรอีกหลายครั้ง ทั้งในเรื่องสถานภาพการดำเนินการ ที่อยู่ ความซ้ำซ้อนขององค์กรที่เป็นสาขาขององค์กรแม่ การสำรวจครั้งนี้จึงไม่เป็นเพียงการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเท่านั้น แต่ช่วยให้เห็นขอบเขต (Scope) การทำงานขององค์กรสาธารณประโยชน์กลุ่มแกน และแนวทางการวิเคราะห์ที่เหมาะสม อนึ่ง การสำรวจครั้งนี้ได้รับตัวเลขข้อมูลจากองค์กรจดทะเบียนที่เป็นองค์กรแม่หรือสำนักงานใหญ่ ซึ่งมีผลต่อการคำนวณค่าเฉลี่ย เพื่อไม่ให้เกิดการประมาณการสูงเกินจริง ผู้ศึกษาจึงต้องปรับฐานข้อมูลจำนวนองค์กรให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกันกับข้อมูลจากการสำรวจ ดังนั้นฐานข้อมูลทั้ง 2 ชุด ที่อธิบายมาข้างต้นจึงไม่มี องค์กรสาขา ศูนย์หรือหน่วยปฏิบัติการขององค์กรจดทะเบียน และเป็นการนับจำนวนที่ไม่ซ้ำซ้อนในเชิงพื้นที่ (Physical Coverage) ตัวอย่างเช่น สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน มูลนิธิรักษ์ไทย (แคร์) มูลนิธิศุภนิมิตร์ แม้จะมีสาขา ศูนย์ และโครงการอีกเป็นจำนวนมากทั่วประเทศ ก็จะนับองค์กรละหนึ่งเท่านั้น ส่วนข้อมูลด้านสาขาสามารถอธิบายขอบเขต (Scope) การทำงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่สำคัญได้ชัดเจนขึ้น การวิเคราะห์ต่อไปนี้จะแบ่งการวิเคราะห์ตามลักษณะสำคัญที่แตกต่างกันขององค์กรเป็น (1) องค์กรจดทะเบียน (2) องค์กรไม่จดทะเบียนในประเทศไทยที่เป็นองค์กรต่างประเทศ และ (3) องค์กรไม่จดทะเบียนไทย

3. ในกรณีขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศ ข้อมูลitudิยภูมิของภาครัฐที่มีข้อมูลระดับองค์กรที่นำมาประกอบการศึกษาครั้งนี้ มาจาก 2 แหล่งคือ กองแรงงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และกรมวิเทศสหการ

ท่านนายกรัฐมนตรี รายงานจากกรมวิเทศสหการมีเฉพาะข้อมูลช่วยเหลือด้านการเงินต่อประเทศไทย องค์กรเอกชนต่างประเทศที่มีกิจกรรมในประเทศไทย โดยการทำบันทึกความเข้าใจกับรัฐบาลไทย (Memorandum of Understanding) จะขึ้นทะเบียนกับกรมวิเทศสหการ และได้รับการอำนวยความสะดวกในการดำเนินการในประเทศไทยในหลายรูปแบบ ตั้งแต่พิธีการเข้าเมือง วีซ่า ฯลฯ ส่วนองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ไม่มีการทำบันทึกความเข้าใจกับรัฐบาลไทยแต่เข้ามาทำการในประเทศไทยต้องรายงานกิจกรรมไปยังกอง แรงงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมทุกปี และชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำงานจะต้องรายงานและขอต่ออายุทุกปี องค์กรในสองหน่วยงานนี้ไม่ได้เป็นกลุ่มเดียวกัน แนวโน้มในปัจจุบัน คือ กรมวิเทศสหการจะให้กระทรวงแรงงานฯ ดูแลองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันกระทรวงแรงงานฯ ยังไม่ได้รับการรายงานจากองค์กรเหล่านี้อย่างครบถ้วน และประสงค์ที่จะได้รายงานจากองค์กรไทยที่รับเงินจากต่างประเทศด้วย ซึ่งยังมีองค์กรไทยที่รายงานเข้าไปน้อยมาก

โครงการนี้ได้ใช้เอกสารข้อมูลที่รวบรวมจากกองแรงงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงานฯ ซึ่งไม่ได้เจาะจงรูปแบบการรายงาน (Report format) จากแต่ละองค์กร และเป็นข้อมูลที่หลากหลายแตกต่างกันมาก จากองค์กรทั้งหมด 32 แห่งที่รายงานไว้ ผู้ศึกษานำข้อมูลมาจัดระเบียบและวิเคราะห์ข้อมูล ณ ปี 2542 ได้ผลการศึกษาเป็น คำเฉลี่ยของเจ้าหน้าที่ที่ทำงานต่อองค์กร ขนาดงบประมาณการใช้จ่ายและรายรับ

(2) องค์กรประกอบที่ 2 การจ้างงาน

(2.1) การประมาณการการจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

การประมาณการจะแบ่งตามฐานจำนวนองค์กรในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ 2 ฐานแยกเป็น 4 ส่วนคือ (1) องค์กรจดทะเบียนทั่วประเทศ ที่เป็นสมาคมและมูลนิธิ (2) ฐานองค์กรจดทะเบียนกลุ่มแกน ที่มีบทบาทผลงานต่อเนื่อง และเป็นองค์กรจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ (3) องค์กรไทยที่ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ (4) องค์กรที่ไม่จดทะเบียน และเป็นองค์กรจากต่างประเทศ โดยใช้ค่าเฉลี่ยจำนวนคนทำงานจากแหล่งข้อมูลในการประมาณการทั้ง 3 แหล่งที่อธิบายมาข้างต้น

ตารางต่อไปนี้เป็นค่าเฉลี่ยคนทำงานต่อองค์กรที่ได้จากการสำรวจองค์กรในภาคสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยที่มีบทบาททางสังคม โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2543

ตารางที่ 4-2: ค่าเฉลี่ยคนทำงานต่อองค์กร (คน)

	องค์กรจดทะเบียน	ไม่จดทะเบียน	
		องค์กรต่างประเทศ	องค์กรไทย
ค่าเฉลี่ยคนทำงานต่อองค์กร (คน)	32.26	19.88	4.92
จำนวนองค์กรที่ตอบ (N)	87	8	51
Missing data	3	0	1

ที่มา: โครงการวิจัยภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2543

จากการรายงานการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร ปี พ.ศ. 2540 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประเทศไทยมีองค์กรที่มีคนทำงานเกิน 50 คนขึ้นไป 205 องค์กร แต่เมื่อคิดค่าเฉลี่ยออกมาแล้วมีคนทำงานเพียง 3.1 คนต่อองค์กรเท่านั้นจากองค์กรที่ตอบ 3,689 องค์กร ดังนั้นการจัดทำฐานการวิเคราะห์เป็น 2 ฐานเพื่อการศึกษาในโครงการนี้ ทำให้เห็นอย่างน้อยแนวโน้มและน้ำหนักขององค์กรขนาดกลางและใหญ่ที่ทำงานต่อเนื่องในประเทศไทย ที่จำนวนองค์กรในตัวเองอาจจะไม่มากแต่มีศักยภาพในทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ในการวิเคราะห์ภาคนี้คือ ขนาดองค์กรเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจ พอๆ กับหรืออาจจะมากกว่าจำนวนองค์กรทั้งหมด ผลเปรียบเทียบนี้ทำให้เห็นว่าองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานต่อเนื่องจริงจึงมีผลกระทบทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง

(2.2) การคำนวณ

ส่วนที่ 1 องค์กรจดทะเบียนทั่วประเทศ (สมาคมและมูลนิธิ)

จำนวนองค์กรทั้งหมด	8,406 องค์กร
ค่าเฉลี่ยจำนวนเจ้าหน้าที่ (รวมเจ้าหน้าที่ประจำและชั่วคราว ไม่รวมอาสาสมัคร)	3.1 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งหมด	26,059 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ 2540
จำนวน 3,689 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 2 ฐานองค์กรจดทะเบียนในกลุ่มแกน ที่มีบทบาท ผลงานต่อเนื่อง
องค์กรจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	551 องค์กร
ค่าเฉลี่ยจำนวนเจ้าหน้าที่ (รวมเจ้าหน้าที่ประจำและชั่วคราว)	32.26 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งหมด	17,775 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543 จำนวน
87 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 3 องค์กรไทยไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	429 องค์กร
ค่าเฉลี่ยจำนวนเจ้าหน้าที่ (รวมเจ้าหน้าที่ประจำและชั่วคราว)	4.92 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งหมด	2,111 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543 จำนวน
46 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 4 องค์กรที่ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ: องค์กรจากต่างประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	68 องค์กร
ค่าเฉลี่ยจำนวนเจ้าหน้าที่ (รวมเจ้าหน้าที่ประจำและชั่วคราว)	19.88 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งหมด	1,352 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543 จำนวน
8 องค์กรที่ตอบ

โครงการนี้ได้ใช้เอกสารข้อมูลที่รวบรวมจากกองแรงงานคนต่างด้าว กระทรวง
แรงงานฯ จากองค์กรทั้งหมด 32 แห่งที่รายงานไว้ ผู้ศึกษานำข้อมูลมาจัดระเบียบและ
วิเคราะห์ข้อมูล ณ ปี พ.ศ. 2542 ได้ค่าเฉลี่ยของเจ้าหน้าที่ที่ทำงานร้อยละ 15.78 คนต่อ
องค์กร เป็นเจ้าหน้าที่ไทย ร้อยละ 12.77 คน และเจ้าหน้าที่สัญชาติอื่นๆ ร้อยละ 3.25 คนต่อ
องค์กร

หากใช้ค่าเฉลี่ยจากกองแรงงานคนต่างด้าวคือองค์กรละ 15.78 คน จำนวน
เจ้าหน้าที่ทั้งหมดจะเป็น 1,073 คน (68 องค์กร) เปรียบเทียบเฉลี่ยกับข้อมูลที่ได้จากการ
สำรวจองค์กรของสถาบันวิจัยสังคมข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าองค์กรเอกชนสาธารณ

ประโยชน์จากต่างประเทศในประเทศไทยทำให้เกิดการจ้างงานประมาณ 1,073 ถึง 1,352 คนต่อปี ณ ปี พ.ศ. 2542 หรือเฉลี่ย 1,213 คนต่อปีโดยประมาณ

(2.3) ภาพรวมของการจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

องค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งหมดในประเทศไทยทำให้เกิดการจ้างงานประมาณ 29,383 งาน/คนต่อปี ณ ปี พ.ศ. 2542 และองค์กรสาธารณประโยชน์ที่เป็นแกนสำคัญของภาคนี้ (ชุดที่ 2) ทำให้เกิดการจ้างงานรวมทั้งสิ้น 21,099 คน คิดเป็นร้อยละ 72 ของค่าประเมินการจ้างงานทั้งสิ้นจากองค์กรทั้งประเทศชุดแรก สัดส่วนนี้ชี้ให้เห็นบทบาทเชิงปริมาณที่สำคัญขององค์กรที่ทำงานจริงอย่างต่อเนื่องในภาคนี้ต่างๆ ที่มีจำนวนองค์กรไม่เกินร้อยละ 12 ขององค์กรทั้งหมด และมีขนาดองค์กรที่หลากหลาย (ตาราง 4-3)

ตารางที่ 4-3: ภาพรวมขนาดการจ้างงานขององค์กรภาคสาธารณประโยชน์

	ฐานข้อมูลชุดที่ 1		ฐานข้อมูลชุดที่ 2	
	องค์กร	คนทำงานทั้งหมด (คน)	องค์กร	คนทำงานทั้งหมด (คน)
องค์กรจดทะเบียนทั้งหมด	8,406	26,059	551	17,775
องค์กรไม่จดทะเบียน				
(1) ต่างประเทศ	68	1,213	68	1,213
(2) ไทย	429	2,111	429	2,111
รวม	8,903	29,383	1,048	21,099

องค์กรที่มีบทบาทผลงานต่อเนื่องนี้ (ชุดที่ 2) ยังมีสาขาและหน่วยงานและโครงการในภูมิภาคประมาณ 24 องค์กร ประกอบด้วย 51 สาขาและ 68 หน่วยงานได้แก่โครงการ ศูนย์ หรือบ้านพัก ซึ่งจำนวนหน่วยย่อยเหล่านี้ไม่ได้นับเข้ามารวมในฐานการคำนวณเพื่อไม่ให้ทับซ้ำซ้อนและทำให้ได้ประมาณการที่สูงเกินจริง (เนื่องจากในการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ใช้ข้อมูลตัวเลขรวมจากสำนักงานใหญ่แล้ว) แต่บ่งชี้ถึงศักยภาพในการครอบคลุมพื้นที่หรือให้บริการในด้านต่างๆ ขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่เป็นแกนหลักสำคัญของภาคนี้ส่วนหนึ่งได้

ในด้านการจ้างงานจะเห็นได้ว่าองค์กรขนาดใหญ่แม้จะมีจำนวนไม่มากแต่ก็มีน้ำหนักมากในการจ้างงานโดยรวมของประเทศ ขณะที่องค์กรระดับชุมชนหรือระดับชาติที่มีขนาดเล็กอาจจะมีจำนวนมากกว่าหลายเท่าแต่ศักยภาพในการสร้างงานต่อองค์กรต่ำอย่างไรก็ดี องค์กรในระดับชุมชนและองค์กรไม่จดทะเบียนขนาดเล็กที่ทำงานธรรมาภิบาลหรือ

งานพัฒนา คือ ตัวแทนของความหลากหลายและความเข้มแข็งของชุมชนที่แสดงออกโดยความสามารถในการรวมกลุ่มเพื่อกลุ่มของตนหรือชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตและทางการเมืองที่สำคัญ องค์กรทั้งสองลักษณะต่างมีความสำคัญต่อพัฒนาการของภาคที่สามหรือภาคประชาชน

(3) องค์กรประกอบที่ 3 อาสาสมัคร

(3.1) การประมาณการค่าเฉลี่ยต่อองค์กร

จากรายงานการสำรวจและการศึกษาที่รายงานเรื่องอาสาสมัครทั่วไป ข้อมูลเรื่องอาสาสมัครเป็นข้อมูลหายบคือบอกได้เพียงจำนวนคนที่ทำงานอาสาสมัครรายหัว (head-count) ไม่มีข้อมูลรายละเอียดในการทำงานมากพอที่จะบอกถึงระดับการทำงานที่เต็มเวลา (full time equivalent) จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่สามารถบอกลักษณะงานและคนที่ทำงานอาสาสมัครได้แต่ไม่มีรายละเอียดให้มากพอที่จะพิจารณาเปรียบเทียบระดับการทำงานเต็มเวลาได้จากข้อมูลที่ได้มาการทำงานของอาสาสมัคร โดยทั่วไปเป็นการทำงานเป็นครั้งคราว หรือตามความจำเป็นของกิจกรรม บางครั้งไม่แน่นอน บางกรณีเป็นการทำงานเป็นชิ้นงาน บางกรณีแยกออกจากการมีส่วนร่วมเป็นครั้งคราวของคนในชุมชน ได้ยาก ความแตกต่างของงานอาสาสมัครขึ้นกับงานหรือกิจกรรมของแต่ละองค์กร จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมพบว่า ในองค์กรที่อาสาสมัครเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการดำเนินงานประจำขององค์กรและที่มีเป็นจำนวนมาก การบริหารจัดการและจัดหาอาสาสมัครจะทำเป็นระบบ ตัวอย่างเช่น มูลนิธิป่อเต็กตึ๊งตั้งและสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) แต่ในองค์กรทางด้านสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นงานในเชิงรับ ที่มีอาสาสมัครเป็นส่วนเสริม องค์กรเองไม่สามารถคาดการณ์หรือประเมินจำนวนคนที่อาสาสมัครช่วยกิจกรรมได้ชัดเจนเนื่องจากมีปัจจัยเกี่ยวข้องหลายประการ ในกรณีอาสาสมัครชาวต่างประเทศมีบางกรณีที่ทำงานอาสาสมัครเต็มเวลาแต่มีจำนวนน้อยมากที่สำรวจพบ ข้อมูลที่ได้จากการนับรายหัวหายบๆ นี้ หากนำไปใช้คำนวณผลผลิตทางเศรษฐกิจ หรือเป็นมูลค่าเป็นตัวเงินอาจจะทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนสูง

(3.2) การประมาณการจำนวนอาสาสมัคร

ส่วนที่ 1 ใช้ฐานข้อมูลชุดที่ 1 องค์กรจดทะเบียนทั่วประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	8,406 องค์กร
ค่าเฉลี่ยจำนวนอาสาสมัคร	10.1 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนอาสาสมัครทั้งหมด	84,901 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2540 จำนวน 3689 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 2 ฐานองค์กรจดทะเบียนในกลุ่มแกน ที่มีบทบาท ผลงาน ต่อเนื่อง
องค์กรจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	551 องค์กร
ค่าเฉลี่ยจำนวนอาสาสมัคร	340 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนอาสาสมัครทั้งหมด	187,340 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543

จำนวน 87 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 3 องค์กร ไทยไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	429 องค์กร
ค่าเฉลี่ยจำนวนอาสาสมัคร	14 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนอาสาสมัครทั้งหมด	6,006 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543

จำนวน 49 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 4 องค์กรที่ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ: องค์กรจากต่างประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	68 องค์กร
ค่ามัธยฐานจำนวนอาสาสมัคร	3 คนต่อองค์กร
รวมจำนวนอาสาสมัครทั้งหมด	204 คน

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543 จำนวน
8 องค์กรที่ตอบ

ในกรณีนี้ใช้ค่ามัธยฐานเหมาะสมกว่าค่าเฉลี่ยเพราะมีเพียงองค์กรเดียวที่ให้คำตอบ
ที่สูงมากและดึงค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนไปมากจากการกระจายของคำตอบทั้งหมดซึ่งมีเพียง 8
องค์กร

(3.3) ภาพรวมของอาสาสมัครในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

องค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งหมดในประเทศไทยทำให้เกิดอาสาสมัครปฏิบัติงาน โดยประมาณ 91,111 ถึง 193,550 คนต่อปี ณ ปี พ.ศ. 2542 หรือเฉลี่ย 284,661 คนต่อปี

ตารางที่ 4-4: ภาพรวมขนาดอาสาสมัครขององค์กรภาคสาธารณประโยชน์

	ฐานข้อมูลชุดที่ 1		ฐานข้อมูลชุดที่ 2	
	องค์กร	อาสาสมัครทั้งหมด (คน)	องค์กร	อาสาสมัครทั้งหมด (คน)
องค์กรจดทะเบียนทั้งหมด	8,406	84,901	551	187,340
องค์กรไม่จดทะเบียน				
(1) ต่างประเทศ	68	204	68	204
(2) ไทย	429	6,006	429	6,006
รวม ฐานองค์กรชุดที่ 1	8,903	91,111	1,048	193,550

ประเด็นเรื่องอาสาสมัครกับการทำงานที่เต็มเวลาเพื่อคำนวณหาผลกระทบในการสร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจ ยังมีปัญหาข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจน นอกจากนี้ในรายงาน เอกสาร และการศึกษาเกี่ยวกับองค์กรหลายๆ รายงานยังไม่ได้แยกคนทำงานที่ได้รับเงินเดือน ค่าจ้าง ค่าตอบแทนออกจากอาสาสมัคร ซึ่งอาจจะมีค่าเบี้ยเลี้ยงหรือเงินสนับสนุนบ้าง แต่รวมเสนอเป็นผู้ปฏิบัติงาน (ตัวอย่างเช่น รายงานการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร พ.ศ. 2535 ซึ่งปรับปรุงในฉบับต่อมา หรือ รายงาน/ทำเนียบองค์กรเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ปัญหาเอดส์ในประเทศไทย พ.ศ.2542/43) และมักจะไม่มีรายละเอียดที่มากพอเกี่ยวกับลักษณะการทำงาน และเวลาทำงานของอาสาสมัคร ทำให้ยากที่จะประเมินผลผลิตที่ได้จากอาสาสมัครในภาพรวมเชิงปริมาณได้

อาสาสมัครเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของงานสาธารณประโยชน์ และในองค์กรสาธารณประโยชน์เอกชนที่ไม่แสวงหากำไรยังมีอาสาสมัครอีกรูปแบบหนึ่งที่มีจะไม่อยู่ในการสำรวจหรือเจ้านับในฐานะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ส่วนนั้นคืออาสาสมัครในฐานะกรรมการในคณะกรรมการบริหารขององค์กร แม้ส่วนหนึ่งไม่ใช่งานเต็มเวลาแต่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญต่อองค์กรในเชิงนโยบายยุทธศาสตร์ ให้การสนับสนุน เป็นผู้นำสร้างความน่าเชื่อถือและสร้างเครือข่ายที่จำเป็นต่อองค์กร จากการสำรวจองค์กรที่มีบทบาทในเมืองไทย รายชื่อของคณะกรรมการองค์กรต่างๆ ในกลุ่มนี้บอกถึงความตื่นตัวเข้มแข็งของปัจเจกชนหลายกลุ่มในสังคมไทย มีคุณลักษณะร่วมคือมักจะเป็นบุคคลที่เป็นที่รู้จักใน

สังคม มีสถานภาพทางสังคม มีชื่อเสียงทั้งที่มาจากตำแหน่งทางสังคมและจากผลงาน บางคนมีอิทธิพลทางความคิดและแนวคิดต่อสังคม และมีแนวโน้มที่จะทำงานให้หลายองค์กร ทำหลายบทบาทหรือใส่หมวกหลายใบ ทั้งในฐานะนักวิชาการ นักพัฒนา พระ เณร จีไอ นักกฎหมาย หรือข้าราชการผู้ใหญ่ หรือข้าราชการเกษียณ หรือนักคิด นักปฏิบัติอิสระ ฯลฯ ส่วนใหญ่อยู่ในฐานะที่มีหรือสามารถสร้างเครือข่ายการสนับสนุนทั้งแนวคิดและ/หรือทางวัตถุและการเงินจากสังคมแวดวงของตน เช่น ตามสายอาชีพการงาน เดิมและปัจจุบัน ตามสายกิจกรรมที่มักจะทำมานาน หรือสายธุรกิจ เป็นต้น

(4) องค์ประกอบที่ 4 การใช้จ่าย

(4.1) การประมาณการการใช้จ่าย ขององค์กรในภาคสาธารณประโยชน์

แหล่งข้อมูลแห่งแรกมาจากการสำรวจองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ดังได้กล่าวมาแล้ว กรอบในการศึกษาของสำนักงานสถิติในปี พ.ศ. 2540 คือทำเนียบจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงไม่ได้มีแต่องค์กรด้านสังคมสงเคราะห์เท่านั้น ค่าเฉลี่ยที่จะนำมาใช้ในการประเมินขนาดการใช้จ่ายจะมาจากค่าเฉลี่ยปี 2540 ที่ 1,358,210 บาทต่อองค์กร

จากการสำรวจองค์กรในภาคสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยที่มีบทบาททางสังคม โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2543 ครอบคลุมค่าใช้จ่ายต่อองค์กร ณ ปี พ.ศ. 2542 ดังแสดงในตาราง 4-5

ตารางที่ 4-5: ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายต่อองค์กร

	องค์กรจดทะเบียน	ไม่จดทะเบียน	
		องค์กรต่างประเทศ	องค์กรไทย
ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายต่อองค์กร (บาท)	19,094,941	28,667,248.50	1,431,202
จำนวนองค์กรที่ตอบ (N)	87	8	46
Missing data	3	0	6

ที่มา : โครงการวิจัยภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2543

(4.2) การคำนวณ

ส่วนที่ 1 ใช้ฐานข้อมูลชุดที่ 1 ส่วนที่ 1 องค์กรจดทะเบียนทั่วประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	8,406 องค์กร
ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่าย	1,358,210.20 บาทต่อองค์กร
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	11,417,114,941 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2540

จำนวน 3689 องค์กรที่ตอบ (N)

ส่วนที่ 2 ฐานองค์กรจดทะเบียนกลุ่มแกน ที่มีบทบาทผลงานต่อเนื่อง
องค์กรจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	551 องค์กร
ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่าย	19,094,941 บาทต่อองค์กร
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	10,521,312,491 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543 จำนวน
87 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 3 องค์กรไทยไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	429 องค์กร
ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่าย	1,431,202 บาทต่อองค์กร
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	613,985,658 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543

จำนวน 46 องค์กรที่ตอบ

ส่วนที่ 4 องค์กรที่ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ: องค์กรจากต่างประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	68 องค์กร
ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่าย	28,667,249 บาทต่อองค์กร
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	1,949,372,898 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม พ.ศ. 2543

จำนวน 8 องค์กรที่ตอบ

ในกรณีขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศ จากแหล่งข้อมูล กองแรงงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงานฯ จากองค์กร 32 แห่งที่รายงานค่าใช้จ่าย ณ ปี พ.ศ. 2542 ไว้ ค่าเฉลี่ยของค่าใช้จ่ายทั้งหมดคือ 14.85 ล้านบาทต่อองค์กร เฉพาะ 32 องค์กรที่รายงานกิจกรรมและค่าใช้จ่ายต่างๆ โดยคร่าวๆ ไว้ มูลค่าทั้งสิ้นของค่าใช้จ่ายเป็น จำนวน 475 ล้านบาท

แหล่งข้อมูลด้านการเงินอีกแหล่งหนึ่งคือกรมวิเทศสหการ สำนักงานรัฐมนตรี ที่มีรายชื่อองค์กรเอกชนต่างประเทศที่มีกิจกรรมในประเทศไทยโดยการทำบันทึกความเข้าใจ กับคณะรัฐมนตรี (Memorandum of Understanding) มีจำนวน 21 องค์กร และมีมูลค่าความช่วยเหลือที่ให้แก่ประเทศไทยโดยเฉลี่ยองค์กรละ 21.3 ล้านบาท ณ ปี พ.ศ. 2542 รวมความช่วยเหลือที่ให้จาก 21 องค์กรเป็นจำนวน 446.5 ล้านบาทต่อปี ซึ่งข้อมูลทุกข้อมูขุคนี้สามารถมองได้ว่าเป็นทั้งงบการใช้จ่ายและรายรับขององค์กรหรือในรูปของการส่งผ่านทางการเงิน ผู้รับประโยชน์จากองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ต่างประเทศเหล่านี้มีทั้งหน่วยงานในภาครัฐ เช่น กระทรวงเกษตรฯ ทบวงมหาวิทยาลัย ฯลฯ และองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์หรือองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย

หากนำค่าใช้จ่ายของข้อมูลทั้งสองแหล่งมารวมกันสามารถคิดเป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมดได้ 921.5 ล้านบาทต่อปี เนื่องจากข้อมูลมาจากการรายงานขององค์กรต่างประเทศต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบของภาครัฐ (แม้จะไม่ครบถ้วน) และสัญญาที่เป็นทางการ ค่าใช้จ่ายทั้งหมดไม่น่าจะคลาดเคลื่อนมากนัก และน่าจะใช้เป็นค่าประมาณการขั้นต่ำได้

หากนำค่าเฉลี่ยจากทั้งสามแหล่งมาเฉลี่ยอีกครั้งจะได้ ค่าเฉลี่ยใหม่ที่ 21.6 ล้านบาทต่อองค์กร และนำมาคำนวณอีกครั้ง จะได้ค่าประมาณการดังนี้

ส่วนที่ 4 องค์กรที่ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ: องค์กรจากต่างประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	68 องค์กร
ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่าย	21.6 ล้านบาทต่อองค์กร
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด	1,468.8 ล้านบาท

องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศในประเทศไทยทำให้เกิดค่าใช้จ่ายประมาณ 1,468.8 ล้านบาทต่อปี ณ ปี พ.ศ. 2542 ในประเทศไทย

(4.3) ภาพรวมของการใช้จ่ายในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ จากการประมาณการข้างต้นสรุปในตารางที่ 4-5 ดังนี้

ตารางที่ 4-5: ภาพรวมขนาด การใช้จ่าย ขององค์กรภาคสาธารณประโยชน์

	ฐานข้อมูลชุดที่ 1		ฐานข้อมูลชุดที่ 2	
	องค์กร	ค่าใช้จ่ายทั้งหมด (ล้านบาท)	องค์กร	ค่าใช้จ่ายทั้งหมด (ล้านบาท)
องค์กรจดทะเบียนทั้งหมด	8,406	11,417.1	551	10,521.3
องค์กรไม่จดทะเบียน				
(1) ต่างประเทศ	68	1,468.8	68	1,468.8
(2) ไทย	429	614.0	429	614.0
รวม	8,903	13,499.9	1,048	12,604.1

การใช้จ่ายขององค์กรที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิทั่วประเทศ 8,406 องค์กรและ ไม่จดทะเบียนทั้งหมด 497 องค์กร ประมาณการเป็นเงินทั้งสิ้น 13,499.9 ล้านบาท ณ ปี พ.ศ. 2542 เมื่อรวมองค์กรที่มีบทบาทต่อเนื่องทางสังคมทั้ง 3 กลุ่ม 1,048 องค์กร ก็จะมีค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในประเทศประมาณ 12,604.1 ล้านบาทต่อปี (ใช้ค่าประมาณ รายได้เฉลี่ยตัวล่างขององค์กรต่างประเทศ 21.6 ล้านบาทต่อองค์กร) ทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 93 ของฐานองค์กรชุดที่ 1

องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศมีการใช้จ่ายเป็นสัดส่วนร้อยละ 11 ถึง 12 ของการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เอกชนที่ไม่แสวงหากำไร ไม่ว่าจะเป็นฐานองค์กรชุดที่ 1 หรือ ชุดที่ 2 องค์กรต่างประเทศที่ดำเนินกิจกรรมในประเทศไทยมีการทำงานหลากหลายประเภท มีลักษณะการทำงานแบ่งกว้างๆ 2 ด้านๆ แรกคือ ให้ความช่วยเหลือ ความร่วมมือ สนับสนุนทางเทคนิค (Technical Assistance) หรือทางการเงิน ให้แก่ภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนไทยในสาขาที่ตนมีความเชี่ยวชาญ ตัวอย่างเช่น Population Council หรือ แตร์เดอชอม หรือ IRRI และด้านที่สองคือการดำเนินการในพื้นที่ด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่น องค์กรการกุศล Pearl S Buck หรือ PLAN International โดยมีศูนย์หรือสาขาในพื้นที่หลายแห่ง เช่น PLAN ทำมากในพื้นที่ภาคอีสานหลายจังหวัด เป็นต้น บางองค์กรเลือกทำโดยเป็นส่วนร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนไทยเพื่อสร้างความใกล้ชิดกับโครงการที่ตนให้ความสนับสนุนมากขึ้น องค์กรต่างประเทศบางองค์กรมีสำนักงานภูมิภาคในประเทศไทยด้วย และแยกโปรแกรมสำหรับประเทศไทยเป็นเอกเทศ สำนักงานภูมิภาคบริหารดูแลโครงการในพื้นที่ประเทศเพื่อนบ้านของไทย ในกรณีเช่นนี้นับเป็นองค์กรต่างหาก

องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ต่างประเทศมีบทบาทในการพัฒนาในประเทศไทยมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะด้านการศึกษา การสร้างบุคลากร การสาธารณสุข และการเกษตร ปัจจุบันบทบาทและความสนใจขององค์กรเอกชนต่างประเทศมีความหลากหลายมากขึ้นกว่าด้านการพัฒนาขั้นพื้นฐาน และมุ่งเน้นคุณภาพชีวิต ช่วยเหลือคนด้อยโอกาส กลุ่มย่อยต่างๆ การมีส่วนร่วมของประชาชน ฯลฯ องค์กรทางศาสนาที่ทำงานด้านสังคมยังเป็นกลุ่มที่ยังมีบทบาทแข็งขันในหมู่องค์กรต่างประเทศ

องค์กรไทยที่ไม่จดทะเบียนมีจำนวนไม่มากและมีผลผลิตในเชิงปริมาณน้อย จากการสำรวจองค์กรไทยที่ไม่จดทะเบียนมีขนาดองค์กรค่อนข้างเล็ก งบประมาณการใช้จ่ายไม่มาก แต่มีลักษณะพิเศษคือความหลากหลาย การมีเครือข่ายที่ยืดหยุ่น และสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนไทยที่ไม่จดทะเบียนมักจะมีปัญหาด้านการเงิน องค์กรไม่จดทะเบียนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของภาคสาธารณประโยชน์โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาเน้นการมีส่วนร่วมในระดับรากหญ้า

องค์กรไม่จดทะเบียนเป็นมูลนิธิหรือสมาคมของไทยไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีสังกัดหรือโครงสร้างองค์กรเสียทั้งหมด แม้ว่าเครือข่ายขององค์กรไม่จดทะเบียนไทยโดยทั่วไปจะหลวมๆ เช่นการเป็นสมาชิก กป อพช. ยังมีองค์กรกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญคือหน่วยงานระดับต่างๆ ของสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยที่แบ่งการทำงานเพื่อสังคมเป็นอย่างน้อย 5 คณะกรรมการ โดยเฉพาะคณะกรรมการสภาคาทอลิกเพื่อการพัฒนา (สภาคาทอลิกเพื่อการพัฒนาเดิม) มีศูนย์สังคมพัฒนาที่ทำงานพัฒนาชุมชนหลายๆ ด้าน 10 แห่งทั่วประเทศและมีความเป็นเอกเทศของหน่วยงาน ในเชิงของจำนวนองค์กรแล้ว นับว่ามีบทบาทมากในฐานะองค์กรไม่จดทะเบียนไทย

นอกจากนี้ สังฆมณฑลคาทอลิกแต่ละแห่งยังมีโครงการและกิจกรรมพัฒนาสังคม ครอบคลุมและอื่นๆ ด้วยเช่นกันกับคณะในนิกายคาทอลิกอื่นๆ คริสตจักรของนิกายโปรเตสแตนต์และวัดพุทธบางแห่งที่เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือเกื้อกูลดูแลผู้ป่วยเอดส์ โดยเฉพาะในระยะสุดท้าย ปัจจุบันงานในลักษณะนี้นับเป็นกิจกรรมสาธารณประโยชน์ที่ทรงคุณค่าที่องค์กรทางศาสนากำลังมีบทบาทอย่างสูงร่วมกับชุมชน

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานและความต้องการฝึกอบรมขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นเครือข่ายและเป็นกลุ่มเป้าหมายของภาคีความร่วมมือเพื่อการสนับสนุนการพัฒนา (Development Support Consortium --DSC) โดย อรุณสา สรรวิริยะ และ จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2542) ขนาดการใช้จ่ายขององค์กรในภาคสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย แสดงในตารางข้างล่างนี้ จำนวนองค์กรที่ตอบ (N) 49 องค์กร

ตารางที่ 4-6: งบประมาณค่าใช้จ่ายขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่เป็นเครือข่ายภาคีความร่วมมือเพื่อ
การสนับสนุนการพัฒนา

งบประมาณที่ใช้/ปี	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
ต่ำกว่า 100,000 บาท	1	2.0
100,001 – 500,000 บาท	12	24.4
500,001 – 1,000,000 บาท	13	26.5
1,000,001 – 6,000,000 บาท	18	36.7
6,000,001 – 10,000,000 บาท	2	4.1
มากกว่า 10,000,000 บาทขึ้นไป	3	6.3
รวม	49	100.0

ที่มา: อรุณา สรรวีริยะ และจตุรงค์ บุญรัตนสุนทร, 2542.

จากตารางข้างต้น องค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 37 มีงบประมาณการใช้จ่ายต่อปี 1-6 ล้านบาท และเมื่อใช้ตัวเลขในตารางข้างต้นประมาณการค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อปีต่อองค์กรในกลุ่มที่ทำงานด้านพัฒนานี้ ทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ค่าเฉลี่ยของปี 2542 คือ 2,303,061 บาทต่อองค์กรต่อปี

รายงานการสำรวจข้างต้น ไม่ได้แยกวิเคราะห์องค์กรจดทะเบียนออกจากองค์กรไม่จดทะเบียน จากตัวอย่างในการสำรวจ 131 องค์กร ประมาณร้อยละ 76 เป็นองค์กรไม่จดทะเบียน ตัวอย่างบางส่วนเป็นองค์กรที่เป็นสาขาหรือศูนย์ขององค์กรจดทะเบียนขนาดใหญ่และองค์กรไม่จดทะเบียน เช่น สภากาชาดเพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรที่มีสำนักงานใหญ่ที่เป็นองค์กรขนาดใหญ่มากเพียงองค์กรเดียว ดังนั้นจึงเป็นข้อมูลที่เป็นตัวอย่างขององค์กรระดับปฏิบัติการที่ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ

จากตัวอย่าง 131 องค์กร มีองค์กรที่ตอบข้อมูลการใช้จ่าย 49 องค์กร มีค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายเป็นเงิน 2,303,061 บาทต่อองค์กร ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยที่มากกว่าขององค์กรไทยที่ไม่จดทะเบียน จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ไม่มากนัก (1,431,202 บาท) แต่ต่ำกว่าองค์กรจดทะเบียนมาก (19,094,941 บาท) ซึ่งมีเหตุผลสมควร เนื่องจากตัวอย่างองค์กรที่สถาบันวิจัยสังคมได้ข้อมูลมาส่วนใหญ่เป็นข้อมูลระดับสำนักงานใหญ่และไม่ซ้ำซ้อนสาขา ภาพคร่าวๆ ที่เห็นคือ องค์กรที่ทำงานปฏิบัติการด้านพัฒนาในพื้นที่น่าจะมีขนาดการใช้จ่ายเฉลี่ยประมาณ 1.4 ถึง 2.3 ล้านบาท

(5) องค์กรประกอบที่ 5 รายได้

(5.1) การประมาณการรายได้ของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

แหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สำรวจเรื่องค่าใช้จ่ายและการเงินขององค์กรสาธารณประโยชน์ทั่วประเทศ ที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิในประเทศไทย ที่มีตัวอย่างการสำรวจขนาดใหญ่ถึงกว่า 3,000 ตัวอย่างคือ การสำรวจองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำหรับการสำรวจใน พ.ศ. 2540 รายงานรายรับขององค์กรในรอบ ปี พ.ศ. 2539 เฉลี่ยต่อองค์กรเท่ากับ 2,852,887.20 บาท

แหล่งข้อมูลที่สองมาจากการสำรวจขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีบทบาทสำคัญของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครอบคลุมกิจกรรมในรอบปี 2542 ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-7: ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อองค์กร

	องค์กรจดทะเบียน สมาคม/มูลนิธิ	ไม่จดทะเบียน	
		องค์กรต่างประเทศ	องค์กรไทย
ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อองค์กร (บาท)	19,304,138	25,460,375	1,564,468
รายได้รวมทั้งหมด (Sum)(บาท)	1,660,155,877	203,683,000	73,530,000
จำนวนองค์กรที่ตอบ (N)	86	8	47
Missing data	4	-	5

ที่มา : โครงการวิจัยภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2543

(5.2) การคำนวณ

ส่วนที่ 1 ใช้ฐานข้อมูลชุดที่ 1 องค์กรจดทะเบียนทั่วประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด 8,406 องค์กร
 ค่าเฉลี่ยรายได้ 2,852,887.20 บาทต่อองค์กร
 รวมรายได้ 23,981,369,803 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ 2540
 จำนวนที่ตอบ (N) 3,689 องค์กร

ส่วนที่ 2 ฐานองค์กรจดทะเบียนในกลุ่มแกน ที่มีบทบาท ผลงาน ต่อเนื่อง
องค์กรจดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	551 องค์กร
ค่าเฉลี่ยรายได้	19,304,138 บาทต่อองค์กร
รวมรายได้	10,636,580,038 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม 2543 จำนวน ที่
ตอบ (N) 86 องค์กร

ส่วนที่ 3 องค์กรไทยไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	429 องค์กร
ค่าเฉลี่ยรายได้	1,564,468 บาทต่อองค์กร
รวมรายได้	67,156,772 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม 2543 จำนวน ที่
ตอบ (N) 47 องค์กร

ส่วนที่ 4 องค์กรที่ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ: องค์กรจากต่างประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	68 องค์กร
ค่าเฉลี่ยรายได้	25,460,375 บาทต่อองค์กร
รวมรายได้	1,731,305,500 บาท

แหล่งที่มาของค่าประมาณการ: การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม 2543 จำนวน ที่
ตอบ (N) 8 องค์กร

เนื่องจากจำนวนองค์กรที่ตอบน้อย ค่าประมาณการส่วนนี้อาจจะมีความคลาดเคลื่อนได้ จึงจะพิจารณาค่าเฉลี่ยจากอีกสองแหล่ง ตามการอธิบายในข้างต้นในเรื่องค่าใช้จ่าย จากแหล่งข้อมูลกองแรงงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงานฯ จากองค์กร 32 แห่งที่รายงานรายรับ ณ ปี 2542 ไว้ ค่าเฉลี่ยของรายรับหรือรายได้ทั้งหมดคือ 15,384,336 ล้านบาทต่อองค์กร มูลค่าทั้งสิ้นของรายได้เป็นจำนวน 492.3 ล้านบาท

แหล่งข้อมูลด้านการเงินอีกแหล่งหนึ่งคือกรมวิเทศสหการ สำนักนายกรัฐมนตรียมีองค์กรในสังกัด 21 องค์กร มูลค่าความช่วยเหลือที่ให้แก่ประเทศไทยโดยเฉลี่ยองค์กรละ 21.3 ล้านบาท ณ ปี 2542 รวมความช่วยเหลือที่ให้จาก 21 องค์กรเป็นจำนวน 446.5

ล้านบาทต่อปี ซึ่งข้อมูลทุกข้อมูตุดีนี้สามารถมองได้ว่าเป็นทั้งงบการใช้จ่ายและรายรับขององค์กรหรือในรูปของการส่งผ่านทางการเงิน

เมื่อนำค่าเฉลี่ยจากทั้งสามแหล่งมาเฉลี่ยอีกครั้งจะได้ ค่าเฉลี่ยที่ 20,714,903.67 บาทต่อองค์กร และนำมาคำนวณอีกครั้ง จะได้ค่าประมาณการดังนี้

ส่วนที่ 4 องค์กรที่ไม่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ: องค์กรจากต่างประเทศ

จำนวนองค์กรทั้งหมด	68 องค์กร
ค่าเฉลี่ยรายได้	20.7 ล้านบาทต่อองค์กร
รวมรายได้ทั้งหมด	1,408.6 ล้านบาท

(5.3) ภาพรวมของรายได้และการเงินในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

จากตารางที่ 4-8 องค์กรทั้งประเทศที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิและองค์กรไม่จดทะเบียนทั่วประเทศ 8,903 องค์กรหรือฐานองค์กรชุดที่ 1 ประมาณการเป็นรายได้ทั้งสิ้น 25,457.1 ล้านบาทต่อปี ณ ปี 2542 องค์กรที่มีบทบาทต่อเนื่องทางสังคม 1,048 องค์กรจากสามกลุ่ม จะมีรายได้ประมาณ 12,112.4 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 49 ของรายได้ทั้งสิ้นของฐานองค์กรชุดแรก

ตารางที่ 4-8: ภาพรวมขนาดรายได้ขององค์กรภาคสาธารณประโยชน์

	ฐานข้อมูลชุดที่ 1		ฐานข้อมูลชุดที่ 2	
	องค์กร	รายได้ (ล้านบาท)	องค์กร	รายได้ (ล้านบาท)
องค์กรจดทะเบียนทั้งหมด	8,406	23,981.3	551	10,636.6
องค์กรไม่จดทะเบียน				
(1) ต่างประเทศ	68	1,408.6	68	1,408.6
(2) ไทย	429	67.2	429	67.2
รวม	8,903	25,457.1	1,048	12,112.4

ตารางที่ 4-10 ข้างล่างแสดงผลเปรียบเทียบองค์ประกอบ 3 ด้านของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จาก ฐานองค์กรชุดที่ 1 และชุดที่ 2 ซึ่งให้เห็นบทบาทและน้ำหนักขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานสม่ำเสมอในด้านการจ้างงาน และการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ ถึงร้อยละ 72 และ 91 ตามลำดับ แต่มีสัดส่วนในรายได้ไม่ถึงครึ่งของฐานองค์กรทั้งหมด

ตัวเลขการใช้จ่ายและรายรับขององค์กรที่ทำงานมีบทบาทสม่ำเสมอใกล้เคียงกัน แต่องค์กรจดทะเบียนที่สำรวจโดยสำนักงานสถิติมีส่วนต่างระหว่างรายรับกับรายจ่ายอยู่มากหรือมีเงินเหลือนั่นเอง โดยค่าใช้จ่ายทั้งหมดเป็นเพียงร้อยละ 52 ของรายรับทั้งหมด และหากคิดเพียงเฉพาะองค์กรจดทะเบียนที่ใช้ค่าประมาณการของสำนักงานสถิติเท่านั้น ค่าใช้จ่ายจากทุกองค์กรยังเป็นร้อยละ 48 ของรายรับทั้งหมด แสดงว่าองค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนมีรายได้น้อยกว่ารายจ่าย ขณะที่สถานการณ์ขององค์กรที่มีการดำเนินงานสม่ำเสมอมีผลงาน มีค่าใช้จ่ายต่อองค์กรที่สูงประมาณ 19 ล้านบาทต่อองค์กร และมีรายได้ใกล้เคียงกับรายรับ

ตารางที่ 4-9: การสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร

	ค่าเฉลี่ย (บาท/องค์กร)
ค่าเฉลี่ยรายได้	2,852,887.2
ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่าย	1,358,210.2

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540.

ตารางที่ 4-10: ภาพรวมขนาด ค่าใช้จ่าย และการเงินขององค์กรภาคสาธารณประโยชน์

	คนทำงานทั้งหมด (คน)	ค่าใช้จ่ายทั้งหมด (ล้านบาท)	รายได้ทั้งหมด (ล้านบาท)
ฐานองค์กรชุดที่ 1 (8,903)	29,383	13,499.9	26,061.1
ฐานองค์กรชุดที่ 2 (1,048)	21,099	12,604.1	12,716.4
อัตราองค์กรแกนต่อองค์กรทั้งหมด (%)	72 %	93 %	49 %

4.2 การจำแนกประเภทองค์กรสาธารณประโยชน์ตามหลักสากล (ICNPO)

4.2.1 ด้านจำนวนองค์กร

จากการสร้างฐานข้อมูลองค์กรที่ได้อธิบายในส่วน 4.1 แล้ว ฐานข้อมูลชุดแรกหรือชุดใหญ่เป็นฐานที่ใช้ในการจำแนกประเภทองค์กรสาธารณประโยชน์ตามหลักสากล (ICNPO) มีส่วนประกอบด้วยสองส่วน คือ องค์กรที่จดทะเบียนเป็นสมาคม มูลนิธิ และ องค์กรไม่จดทะเบียน องค์กรไม่จดทะเบียนประกอบด้วยองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไรต่างประเทศและองค์กรไทย ตารางต่อไปนี้แสดงการจำแนกประเภทองค์กร แสดงจำนวนและสัดส่วนขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย โดยแบ่งเป็นกลุ่มหลัก 11 กลุ่มและกลุ่มย่อยในแต่ละกลุ่มตามหลักสากล การจำแนกประเภทองค์กรในที่นี้เป็น การจำแนกที่ไม่ซ้ำซ้อนประเภทและพื้นที่

ตารางที่ 4-11: จำนวนองค์กรเอกชนที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ร้อยละ (%)	จำนวนองค์กร ที่ไม่ได้จดทะเบียน	ร้อยละ (%)
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	22.25	12	2.39
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	13.56	28	5.63
3. สุขภาพอนามัย	286	3.40	145	29.14
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	22.79	70	13.99
5. สิ่งแวดล้อม	86	1.02	50	9.94
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	2.66	100	20.02
7. กฎหมาย การณรงค์และการเมือง	612	7.29	68	13.67
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	4.89	10	2.01
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	0.14	7	1.41
10. ศาสนา	942	11.21	5	1.0
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	10.53	2	0.4
รวม	8,406	100	497	100

ที่มา : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2544.

(1) วัฒนธรรมและสันตนาการ

ตามหลักสากล

กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ (1) กลุ่มศิลปวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยองค์กรที่ให้บริการด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ การแสดง ศิลปะ ดนตรีสากลและพื้นบ้าน วรรณคดี ฯลฯ (2) กีฬา และ (3) สมาคมหรือสโมสรทางสังคม และสันตนาการ

ประเทศไทย

กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการมีจำนวนทั้งหมด 1,870 องค์กร คิดเป็นร้อยละ 22 ขององค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งหมด (8,406) ที่ทำงานด้านศิลปวัฒนธรรมโดยตรงนั้นมีจำนวนน้อยเพียง 129 องค์กร (ร้อยละ 1.5) เท่านั้น ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตัวอย่างองค์กรระดับชาติได้แก่ สยามสมาคม มูลนิธิประไพวิริยะพันธ์ มูลนิธิบางกอกchim โฟนี องค์กรในระดับท้องถิ่น เช่น สมาคมหมอลำ สมาคมดนตรีไทย เป็นต้น กลุ่มย่อยที่มีจำนวนเป็นเท่าครึ่ง หรือกว่าพันองค์กร (1,144 องค์กร หรือร้อยละ 14) คือสมาคมของคนในหรือคนจากท้องถิ่นเดียวกัน และสมาคมศิษย์เก่าในทุกระดับการศึกษา ทั้งสองกลุ่มดังกล่าวจัดเป็นองค์กรระดับท้องถิ่น และเป็นองค์กรทุติยภูมิระดับต้นที่ปัจเจกชนทั่วไปเป็นสมาชิก กลุ่มย่อยของสันตนาการ เช่น งานอดิเรกนั้นมีจำนวนน้อยมาก คือ 63 องค์กร หรือน้อยกว่าร้อยละหนึ่งขององค์กรทั้งหมด ตัวอย่างองค์กรด้านนี้ เช่น สมาคมวิทยุสมัคร

เล่น สมาคมผู้เลี้ยงนกเขาชวา เป็นต้น สำหรับกลุ่มย่อยการกีฬา นอกจากสมาคมส่งเสริมกีฬาทั่วไปประจำจังหวัดต่างๆแล้ว มีข้อสังเกตว่าภาคกลางมีสมาคมยิงปืนเป็นจำนวนมากกว่าภาคอื่นๆ ส่วนประเภทของกีฬาก็มีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นกีฬาสากล สำหรับในระดับท้องถิ่น ภาคใต้มีองค์กรกีฬามากกว่าภาคอื่นๆ เช่น ตะกร้อ เทเบิลเทนนิส เทนนิส เป็นต้น

ตารางที่ 4-12: จำนวนองค์กรเอกชนด้านวัฒนธรรมและสันตนาการที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. ศิลปวัฒนธรรม (สากลและพื้นบ้าน)	129	1.53	10	1.99
2. กีฬา กิจกรรมสนับสนุนการกีฬา บริการทางกีฬา	328	3.90	-	-
3. สมาคมของคนจาก/ในท้องถิ่นเดียวกัน	1288	13.63	2	0.40
4. ส่งเสริมการเป็นแบบอย่างอันดีทางสังคม	125	1.49	-	-
รวม	1,870	22.25	12	2.39
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

สำหรับประเทศไทยมีองค์กรส่วนหนึ่งที่จัดเป็นองค์กรทางวัฒนธรรมแต่ไม่อยู่ในกลุ่มย่อยที่จัดตามหลักสากลเสียทีเดียว คือ องค์กรหรือมูลนิธิที่จัดตั้งขึ้นเพื่อจัดสร้างหรือดูแลอนุสรณ์สถาน หรือเฉลิมฉลองโอกาสสำคัญของประเทศหรือท้องถิ่น รวมถึงองค์กรที่ส่งเสริมการเป็นแบบอย่างอันดีทางสังคมและการบำเพ็ญประโยชน์ องค์กรกลุ่มเหล่านี้จัดและนำเสนอเป็นกลุ่มอื่นๆ

ข้อสังเกต นอกจากการจัดแบ่งประเภทอีกข้อหนึ่งคือ ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น และประเทศจะปรากฏให้เห็นเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นในยุคสมัยต่างๆ กันในภาคเหนือมีองค์กรหลายแห่งที่เกี่ยวข้องกับค่ายทหารกับความเป็นวีรบุรุษผู้เสียสละเพื่อชาติ เป็นต้น ในด้านประวัติศาสตร์ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ก็จะมีองค์กรที่ตั้งขึ้นมาทำนุบำรุงอนุสรณ์สถานแห่งชาติของบุคคลสำคัญ สถานที่สำคัญ

องค์กรไม่จดทะเบียนแทบทั้งหมดเป็นองค์กรด้านศิลปวัฒนธรรมและเน้นการเป็นสื่อถึงประเด็นทางสังคม การศึกษา และการเรียนรู้ เช่น สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) กลุ่มรุ่งอรุณ กลุ่มต้นฝัน กลุ่มมะขามป้อม เป็นต้น

(2) การศึกษาและการวิจัย

ตามหลักสากล

การแบ่งกลุ่มย่อยของภาคการศึกษาวิจัยตามหลักสากลนั้น จะแบ่งเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา และการวิจัย

ประเทศไทย

กลุ่มกิจกรรมในระดับประถมและมัศึกษามีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 11.54 ขององค์กรที่จดทะเบียนทั้งหมด ในบริบทของประเทศไทย องค์กรสาธารณประโยชน์ (มูลนิธิ/สมาคม) ที่ดำเนินการให้บริการการศึกษาโดยตรงนั้นมีน้อย ส่วนใหญ่จะดำเนินการในรูปแบบของการส่งเสริม สนับสนุนกิจการของโรงเรียนแต่ละแห่ง และอีกส่วนหนึ่งจะเป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนการศึกษาในระดับอำเภอ หรือจังหวัด เช่น มูลนิธิเพื่อการประถมศึกษาของอำเภอหรือจังหวัดหนึ่งๆ องค์กรที่สนับสนุนกิจการการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัศึกษานี้มีเป็นจำนวนมาก (923 แห่ง ร้อยละ 10.98) องค์กรเหล่านี้เป็นองค์กรระดับท้องถิ่นและกระจายทั่วภูมิภาคในประเทศ

ตารางที่ 4-13: จำนวนองค์กรเอกชนด้านการศึกษาและวิจัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. ระดับประถมและมัธยมศึกษา (ทั่วไป) (กลุ่มเข้าถึงยาก)	923 47	10.98 .56	14	2.82
2. ระดับอุดมศึกษา	143	1.70	8	1.61
3. กิจกรรมวิจัย	4	0.05	4	0.80
4. สนับสนุนวิทยาการเพื่อการพัฒนาทั่วไป	23	0.27	2	0.40
รวม	1,140	13.56	28	5.63
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

นอกจากนี้แล้ว ในระดับประถมและมัศึกษายังมีองค์กรจดทะเบียนที่ทำงานด้านการศึกษาอีก 23 องค์กรที่ให้บริการการศึกษาในแนวทางและรูปแบบของการศึกษาเพื่อเข้าถึงกลุ่มเด็กที่เข้าถึงได้ยาก กลุ่มชนเผ่า กลุ่มเด็กหญิง เด็กชนบท หรือขยายการเข้าถึงการศึกษาให้ทั่วถึงมากขึ้น องค์กรไม่จดทะเบียนในกลุ่มย่อยนี้มีประมาณ 14 องค์กร ตัวอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้านการศึกษาได้แก่ มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก (ไม่จดทะเบียน) เป็นต้น (ดูรายละเอียดกลุ่มย่อยในภาคผนวก)

ในระดับอุดมศึกษา องค์กรด้านการศึกษาแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ องค์กรที่สนับสนุนและพัฒนากิจการการเรียนการสอนการวิจัยและสมาคมทางวิชาการทั้ง 2 กลุ่มนี้มีสัดส่วนเพียงร้อยละ 1.7 หรือ 143 องค์กร ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในมหาวิทยาลัยหลักๆ ของรัฐ สำหรับองค์กรไม่จดทะเบียน มีองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไรต่างประเทศที่มีกิจกรรมสนับสนุนทางวิชาการร่วมกับหน่วยงานของรัฐ เช่น กระทรวงเกษตรฯ และทบวงมหาวิทยาลัย เช่น IRRI หรือ CIMMYT หรือ FORD หรือ Rockefeller หรือ ICRISAT สถาบันบทบาทหญิงชาย (ไม่จดทะเบียน) เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากงานวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังเกิดในระบบมหาวิทยาลัยของรัฐ โดยอาศัยบุคลากรของมหาวิทยาลัยเป็นหลัก และไม่ได้รวมอยู่ในกลุ่มองค์กรสาธารณสุขประโยชน์

นอกจากนี้ ในประเทศไทยยังมีองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ที่ดั่งขึ้นเพื่อสนับสนุนวิชาการหรือการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมทั้งภาครัฐและเอกชน งานราชการต่างๆ อีกจำนวนหนึ่ง ที่จดทะเบียน 23 องค์กร และไม่จดทะเบียนอีกสององค์กร ซึ่งจัดเป็นกลุ่มอื่นๆ เพิ่มเติมจากการจัดกลุ่มย่อยตามสากล องค์กรจดทะเบียนส่วนนี้บ่งบอกถึงการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจจากส่วนกลางของภาครัฐ ซึ่งต้องอาศัยวิชาการและการส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐและจากองค์กรระหว่างประเทศ

ภาพรวมขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ที่ทำงานสนับสนุนการศึกษาทั้งระดับประถม - มัธยม และอุดมศึกษา สะท้อนให้เห็นบทบาทเสริมขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ต่อสถาบันหลักที่ทำหน้าที่ให้การศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐาน (ประถม-มัธยม) สำหรับบทบาทในการเป็นตัวกระตุ้นทางวิชาการในวงการอุดมศึกษาและวงการวิชาการในการพัฒนาเศรษฐกิจ/อุตสาหกรรม ขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ทางวิชาการน่าจะเป็นบทบาทที่ขยายมาจากบทบาทโดยตรงของการศึกษาในฐานะพื้นฐานในการพัฒนาประเทศ

ประเด็นที่น่าตั้งคำถามคือ ทำไมองค์กรหลักที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาพื้นฐาน (ประถม-มัธยม) จึงต้องตั้งองค์กรขึ้นมาสนับสนุนการศึกษาเป็นการหลัก เพื่อช่วยเหลือกิจการของสถาบัน ซึ่งมีปัญหาทรัพยากรไม่พอเพียง มีความขาดแคลนเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ถือเป็นความพยายามช่วยตัวเองของสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นที่นายก้อง

(3) สุขภาพอนามัย

ตามหลักสากล

ภาคสุขภาพอนามัยจำแนกประเภทตามหลักสากลมุ่งเน้นการให้บริการรักษาพยาบาล โดยแบ่งเป็น (1) โรงพยาบาลและสถานบำบัด (2) บริการทางสุขภาพจิต และ (3) บริการด้านสุขภาพและอนามัยอื่นๆ

ประเทศไทย

ภาคสุขภาพอนามัยเป็นภาคที่มีสัดส่วนเพียงร้อยละ 3.4 ขององค์กรที่จดทะเบียนทั้งหมด (8,406 องค์กร) แต่มีสัดส่วนสูงที่สุดถึง 29.14 ในจำนวนองค์กรไม่จดทะเบียน 497 องค์กร ทั้งนี้เนื่องจากความตื่นตัวในเรื่องเอดส์ในกลุ่มองค์กรประชาชน องค์กรศาสนาที่เข้ามาทำงานด้านนี้มากขึ้น

ตารางที่ 4-14: จำนวนองค์กรเอกชนด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. โรงพยาบาลและสถานบำบัด	137	1.63	1	0.20
2. สุขภาพจิต	3	0.03	1	0.20
3. บริการสาธารณสุขด้านอื่นๆ	119	1.40	15	2.99
4. กิจกรรมด้านเอดส์	27	0.32	128	25.75
รวม	286	3.40	145	29.14
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

กลุ่มโรงพยาบาลและสถานบำบัด ในบริบทของไทย องค์กรสาธารณสุขประ โยชน์ด้านสาธารณสุขมีความหลากหลายทั้งรูปแบบและแนวทาง สะท้อนถึงปัญหาพื้นฐานทางการสาธารณสุขและการพัฒนาของประเทศไทย มูลนิธิที่ดำเนินการให้บริการรักษาบำบัดพยาบาลโดยตรงในประเทศไทยมีจำนวนน้อย แทบทั้งหมดเป็นมูลนิธิเก่าแก่ที่ตั้งมานาน เช่น มูลนิธิโรงพยาบาลก๋อวงสิ่ว มูลนิธิจิงจินต์ (เพื่อคนชรา) ในลักษณะเดียวกับมูลนิธิของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา โรงพยาบาลของรัฐ (ส่วนใหญ่) มีมูลนิธิเพื่อสนับสนุนการดำเนินการต่างๆ ด้านของโรงพยาบาล มูลนิธิเหล่านี้มีจำนวนได้เพียงครั้งหนึ่ง (132 แห่ง) ขององค์กรด้านสาธารณสุขทั้งหมด สำหรับกลุ่มย่อยทางด้านสุขภาพจิต ประเทศไทยมีองค์กรที่ทำงานด้านนี้น้อยมาก ที่เด่นชัดในการทำงานให้ความช่วยเหลือในภาวะวิกฤติให้คำปรึกษาทางจิตใจ ได้แก่ มูลนิธิฮอทไลน์ มูลนิธิสมรติพันธ์ที่ช่วยคนพยายามฆ่าตัวตาย ปัจจุบันมูลนิธิฮอทไลน์ทำงานเพิ่มเติมด้านเอดส์ด้วย

ในประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย ปัญหาพื้นฐานและปัญหาพิเศษตามสถานการณ์ทำให้เกิดกลุ่มกิจกรรมทางสาธารณสุขและอนามัยย่อยๆ แต่มีความสำคัญ นอกจากนี้ยังมีอีกหลายกลุ่มที่จัดอยู่ในกลุ่มอื่นๆ เช่น กิจกรรมการวางแผนครอบครัวหรืออนามัยสตรี การแพทย์แผนไทย งานอนามัย งานสาธารณสุขมูลฐานซึ่งอาจจัดเป็นการ

แพทย์ป้องกัน การควบคุมและกำจัดโรคร้ายเฉพาะโรค การให้ความรู้และความเข้าใจด้านสาธารณสุขและการดูแลเฉพาะโรค เป็นต้น องค์กรในกลุ่มอื่น ๆ นี้มีจำนวน 119 องค์กรหรือร้อยละ 1.40

องค์กรด้านวางแผนครอบครัวและประชากร องค์กรด้านนี้ส่วนใหญ่เป็นองค์กรขนาดใหญ่มีโครงสร้างชัดเจน มีความเป็นนักวิชาชีพสูง และมีเครือข่ายกับองค์กรพัฒนาต่างประเทศค่อนข้างดี แม้จะเพียง 7-8 องค์กรแต่เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในฐานะองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในประเทศไทยมาตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มตระหนักถึงผลกระทบของปัญหาประชากรกับการพัฒนาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2520 องค์กร กลุ่มนี้เริ่มเข้ามามีบทบาททางด้านเอดส์เป็นกลุ่มแรกๆ ร่วมกับสภาวิชาชีพในการเข้ามาแก้ไขปัญหาการเริ่มระบาดของเอดส์ ปัจจุบันบางองค์กรก็ทำงานในด้านเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ เพศศึกษา

งานสนับสนุนงานสาธารณสุข งานอนามัย งานสาธารณสุขมูลฐาน แพทย์/เภสัชชนบท ซึ่งเป็นงานสนับสนุนกิจกรรมสาธารณสุข การป้องกัน และสนับสนุนบุคลากรสาธารณสุข เป็นงานสำคัญที่ทำงานเกี่ยวข้องกับปัญหาในการพัฒนาขั้นพื้นฐานในเขตชนบท องค์กรบางส่วนในกลุ่มย่อยนี้มีความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายของกลุ่มศึกษาปัญหาในมหาวิทยาลัย สามารถนำประสบการณ์ในการทำงานในภาคสนามมาเชื่อมต่อการนำเสนอปัญหาทางสาธารณสุขในระดับนโยบายต่อประชาชน สื่อ และภาครัฐ

กลุ่มให้ความรู้ด้านสุขภาพการกินคืออยู่ดีโดยทั่วไป มีประมาณ 22 องค์กร และการป้องกันรักษาเฉพาะโรค เช่น มะเร็ง คางคก ฟัน เบาหวาน โรคหัวใจ ฯลฯ มีประมาณ 18 องค์กร องค์กรที่เน้นเฉพาะโรคนี้มีทั้งที่เป็นโรคติดต่อและโรคที่มีสาเหตุจากพฤติกรรมวิถีชีวิต ส่วนใหญ่จะตั้งในเขตกรุงเทพมหานคร ยกเว้นกรณีของมูลนิธิพิทักษ์ดวงตาที่จะมีในภูมิภาคหลายจังหวัด โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มให้บริการรักษาพยาบาลในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่โรงพยาบาล เช่น แพทย์เคลื่อนที่ จัดเป็นการให้บริการรักษาพยาบาลเพิ่มเติมให้แก่ประชาชนทั่วไป หรือในพื้นที่พิเศษมี 6 องค์กร

องค์กรสาธารณสุขประโยชน์ที่เน้นวิธีการมองเรื่องสุขภาพแตกต่างไปจากการรักษาทางแพทย์สายหลักหรือที่เรียกว่าสาธารณสุขทางเลือกมีอย่างน้อย 7 องค์กร เช่น มูลนิธิชีวิต มูลนิธิธรรมนามัย ขณะเดียวกัน องค์กรการแพทย์แผนไทย หรือแผนโบราณก็มีจำนวนไม่น้อย (28 องค์กร) ส่วนหนึ่งเป็นองค์กรเก่าแก่ ตามสำนักแพทย์แผนโบราณดั้งเดิม และเครือข่ายแพทย์แผนโบราณในต่างจังหวัด เช่น ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อย่างไรก็ดี องค์กรแพทย์แผนไทยส่วนใหญ่เน้นวิชาชีพการแพทย์แผนไทย มุ่งการได้ใบอนุญาตประกอบการอาชีพแพทย์แผนไทยที่ถูกต้อง

องค์กรที่ดำเนินงานด้านเอดส์โดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการทำงานแบบเข้าหากลุ่มเสี่ยง (outreach) กลุ่มผู้ติดเชื้อ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลการป้องกันเอดส์ ให้คำปรึกษา ช่วยเหลือในการปรับตัวแก่ผู้ป่วยและครอบครัวผู้ป่วย รวมทั้งสร้างความเข้าใจเรื่องเอดส์กับสังคมและชุมชน องค์กรด้านเอดส์โดยตรงอย่างเดียวที่จดทะเบียนเป็นสมาคม / มูลนิธิมีไม่มาก ประมาณ 27 องค์กร องค์กรที่ทำงานด้านเอดส์ส่วนใหญ่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิหรือสมาคม มีประมาณ 128 องค์กร หรือร้อยละ 25.75 ขององค์กรที่ไม่จดทะเบียนมีทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานพัฒนาชุมชนหรือการศึกษาไปด้วย รวมไปถึงองค์กรศาสนาคริสต์จักร องค์กรจากต่างประเทศ องค์กรชาวบ้าน และองค์กรของผู้ป่วยเอดส์เอง ส่วนใหญ่จะทำงานในระดับชุมชน

(4) บริการสังคม สังคมสงเคราะห์

ตามหลักสากล

ภาคบริการสังคม สังคมสงเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ส่วนแรกคืองานบริการสวัสดิการสังคม ช่วยเหลือประชากรในภาวะยากลำบากหรือที่สมควรได้รับการดูแลจากสังคม ส่วนนี้เน้นการให้บริการช่วยเหลือและคุ้มครอง ส่วนที่สองคืองานบรรเทาสาธารณภัย อุบัติเหตุ การกู้ภัย ส่วนที่สามคืองานสนับสนุนช่วยเหลือด้านการครองชีพ (Income Maintenance/Support) เน้นช่วยค่าใช้จ่ายในการครองชีพและเสริมรายได้

ประเทศไทย

ภาคบริการสังคม สังคมสงเคราะห์ทั้ง 3 ส่วน มีจำนวนองค์กรทั้งสิ้น 1,938 องค์กร หรือร้อยละ 22.79 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด และองค์กรไม่จดทะเบียน 70 องค์กร นับเป็นภาคที่มีสัดส่วนสูงที่สุดในทั้ง 12 ภาค ประชากรที่ได้รับบริการช่วยเหลือสงเคราะห์ โดยองค์กรสาธารณประโยชน์ในส่วนบริการ สวัสดิการสังคม เด็ก นักเรียน เยาวชนทั่วไป เยาวชนที่เพิ่งพ้นโทษ กลุ่มผู้พิการ กลุ่มคนชรา กลุ่มผู้ประสบปัญหาเดือดร้อน หรืออยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก เช่น ผู้หญิง เด็กเร่ร่อน คนงาน องค์กร ส่วนหนึ่งให้บริการกับกลุ่มเป้าหมายหลายประเภทพร้อมๆ กัน เช่น ทั้งแม่และเด็ก รวมถึงช่วยคนพิการและคนชรา

ตารางที่ 4-15: จำนวนองค์กรเอกชนด้านบริการสังคม สังคมสงเคราะห์ที่จดทะเบียนและ
ไม่จดทะเบียน ในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. บริการทางสังคม	217	2.58	45	8.96
2. บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	0.44	1	0.20
3. ช่วยการครองชีพและรายได้	1,684	19.77	24	4.83
รวม	1,938	22.79	70	13.99
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

กลุ่มที่หนึ่งให้บริการสวัสดิการสังคมและการคุ้มครอง มีจำนวน 217 องค์กรที่
จดทะเบียน และ 45 องค์กรที่ไม่จดทะเบียน กลุ่มประชากรที่ได้รับบริการช่วยเหลือ
สงเคราะห์โดยองค์กรสาธารณประโยชน์ในส่วนบริการสวัสดิการสังคมได้แก่ เด็ก
นักเรียน เยาวชนทั่วไป เยาวชนที่เพิ่งพ้นโทษ กลุ่มผู้พิการ กลุ่มคนชรา กลุ่มผู้ประสบ
ปัญหาเดือดร้อน/อยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก เช่น ผู้หญิง เด็กเร่ร่อน คนงาน และกลุ่ม
ผู้เปราะบางที่ต้องการการดูแลรักษาส่วนใหญ่เป็นผู้เปราะบางที่สุดท้าย มีองค์กรส่วนหนึ่งให้
บริการกับกลุ่มเป้าหมายหลายประเภทพร้อมๆกัน เช่น ทั้งแม่และเด็ก รวมถึงช่วยคนพิการ
และคนชรา

องค์กรที่ทำงานให้บริการสวัสดิการสังคมกับเด็ก มีตั้งแต่ให้ที่พักอาศัยชั่วคราว
เลี้ยงดูอาหารจนถึงจัดหาครอบครัวใหม่ทดแทนให้เด็กกำพร้า องค์กรอีกบางส่วนจะทำ
เฉพาะเรื่องอาหารกลางวัน และให้บริการที่เติมคุณภาพชีวิตให้เด็กในชุมชน องค์กรอีกส่วน
หนึ่งให้บริการด้านพัฒนาการและสันติภาพของเยาวชน สำหรับเยาวชนที่มีปัญหาต้อง
โทษ เมื่อพ้นโทษแล้วมีมูลนิธิที่ให้ความช่วยเหลือเยาวชนให้ปรับตัวเตรียมพร้อมกลับเข้าสู่
สังคม หลังจากผ่านกระบวนการยุติธรรมซึ่งส่วนนี้้องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ตั้งขึ้น
ทำงานคล้ายกับเป็นแขนขาต่อให้กับระบบราชการ ทำนองเดียวกันกับด้านยาเสพติดมี
องค์กรต่อต้านป้องกันการใช้ยาเสพติดเกิดขึ้นจำนวนหนึ่งในส่วนกลางและภูมิภาค
ส่วนใหญ่จะเป็นมูลนิธิที่ใกล้ชิดกับโครงสร้างระบบราชการ ภาครัฐ

งานสวัสดิการสังคม สำหรับคนพิการทุกประเภท คนพิการเป็นกลุ่มเป้าหมาย กลุ่ม
แรกๆ ในประเทศไทยที่ได้รับความช่วยเหลือทางสวัสดิการสังคม มีการพัฒนา ฝึกอาชีพ
รวมถึงการบริการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพ ปัจจุบันสังคมมีความตื่นตัวในเรื่องสถานะของ

คนพิการมากขึ้นและมีการณรงค์เพื่อสิทธิของคนพิการ ให้มีโอกาสเท่าเทียมที่จะได้รับการศึกษา มีโอกาสมีอาชีพที่ดีเท่าเทียมกับคนปกติ

องค์กรที่ทำงานสวัสดิการสังคม ช่วยผู้ป่วยเอดส์ปรับตัวให้ที่พักชั่วคราวและผู้ป่วยใกล้ตาย ให้ความดูแลเอาใจใส่จนกว่าจะเสียชีวิตมักเป็นองค์กรทางศาสนา ทั้งพุทธ คริสเตียน และคาทอลิก มีทั้งที่จดทะเบียน (7) และที่ไม่จดทะเบียน (24) องค์กรด้านนี้เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ตอบสนองต่อปัญหาพื้นฐานของชีวิตและความตาย และปัญหามนุษยธรรมที่ทำให้ทาสังคม

องค์กรแม่ข่ายทางด้านสวัสดิการสังคมจัดอยู่ในส่วนแรกนี้มีทั้งสิ้น 11 องค์กร มีลักษณะเป็นตัวแทนองค์กรที่ทำงานด้านนี้และกลุ่มประชากรเป้าหมาย เช่น สภาสังคมสงเคราะห์ สภาก่อตั้งพัฒนาเด็กและเยาวชน สภาคณพิการทุกประเภทแห่งประเทศไทย สภาผู้สูงอายุฯ เป็นต้น

เนื่องจากสังคมไทยยังมีเครือข่ายสวัสดิการสังคมหรือการประกันทางสังคมที่ยังไม่สมบูรณ์ และไม่ได้รองรับทุกคนในสังคม แม้กระทั่งคนที่ต้องการและสมควรได้รับความช่วยเหลือ และคุ้มครองก็ยังไม่มีบริการรองรับอย่างพอเพียง เช่น เด็ก คนชรา คนพิการ บุคคลผู้เป็นเหยื่อของความรุนแรง ผู้มีปัญหาชีวิตและครอบครัว เป็นต้น องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ในส่วนงานบริการสวัสดิการสังคมนี้จึงมีบทบาทมากและสำคัญ ในฐานะผู้อุดหนุนโหว่ในตาข่ายสวัสดิการสังคมปัจจุบัน แม้ว่าลักษณะการทำงานส่วนใหญ่ยังเป็นการตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วอันเนื่องด้วยสาเหตุต่าง ๆ และน่าจะมีบทบาทเชิงรุกต่อปัญหาที่กำลังจะเกิดและสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาให้มากขึ้น นอกจากนี้ งานส่วนนี้มิแต่จะมีความซับซ้อนและยุ่งยากมากขึ้นตามปัญหาสังคมในปัจจุบันที่มีความหลากหลายและมีลักษณะเชิงซ้อน

กลุ่มที่สองด้านบรรเทาสาธารณภัย อุบัติภัย ภัยธรรมชาติและภัยธรรมชาติ องค์กรที่ดำเนินการด้านนี้ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ มูลนิธิป่อเต็กตึ้งตั้ง (ป่อเต็กตึ้ง) มูลนิธิร่วมกตัญญู มูลนิธิกุ๊กภัยทางทะเล ลักษณะพิเศษส่วนหนึ่งขององค์กรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงต่อชีวิตและทรัพย์สินในประเทศไทยคือ ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มีพื้นฐาน ความเชื่อทางศาสนาหรือทางคุณธรรม การบำเพ็ญกุศลต่อคนตาย ส่วนใหญ่มักจะเป็นองค์กรการกุศลของจีนทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค แหล่งทุนส่วนใหญ่เป็นการบริจาคเพื่อการบุญกุศล องค์กรกลุ่มนี้จะมีอาสาสมัครทำงานมาก ในกรณีมูลนิธิป่อเต็กตึ้งเป็นองค์กรเก่าแก่องค์กรหนึ่งที่มีการพัฒนาองค์กรและขยายตัวอย่างมั่นคง ได้รับการยอมรับจากสาธารณชน และได้รับทุนสนับสนุนจากกลุ่มธุรกิจพ่อค้าชาวจีนในไทยอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

กลุ่มที่สามสนับสนุนการครองชีพ (Income Maintenance) งานด้านนี้เน้นด้านการให้ความช่วยเหลือเนื่องจากความขาดแคลนขัดสนในการครองชีพ รายได้ อาชีพ และโอกาส เพื่อให้มีชีวิตที่ปกติสุข หรือมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น กลุ่มที่สามมีจำนวนจดทะเบียนมากถึง 1,684 องค์กร หรือร้อยละ 19.77 และองค์กรไม่จดทะเบียนอีก 24 องค์กรหรือร้อยละ 4.83 ขององค์กรไม่จดทะเบียน

ผู้ได้รับประโยชน์ของส่วนนี้คือประชากรทั่วไป คนที่ตกทุกข์ได้ยาก คนยากจน คนด้อยโอกาส ผู้หญิง คนเจ็บป่วยที่ยากจน (คำรักษาพยาบาล) นักเรียนนักศึกษาที่ขาดแคลน ผู้ป่วยจากโรคที่มีผลต่อเนื่องระยะยาว เช่น โรคเรื้อรัง วัณโรค รวมไปถึงสมาชิกของหน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่รับใช้ประเทศชาติที่มีรายได้น้อย เช่น ทหารผ่านศึก ทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน และสวัสดิการที่จำกัดเฉพาะคนในองค์กรหรือวิสาหกิจหนึ่งๆ องค์กรสาธารณประโยชน์ส่วนที่ให้บริการเจ้าหน้าที่ของรัฐนี้ส่วนใหญ่มีความใกล้ชิดกับระบบราชการ และภาครัฐ ตัวอย่างเช่น มูลนิธิสายใจไทย เป็นต้น

กลุ่มย่อยที่น่าสนใจที่จัดไว้ในงานสนับสนุนการครองชีพคือกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการศึกษาเน้นการให้ทุนการศึกษากับนักเรียน นักศึกษาทั่วไปและที่ยากจน ด้อยโอกาส ทั้งในลักษณะต่างๆ ไปและในสถาบันการศึกษาเฉพาะแห่ง องค์กรที่ให้ทุนการศึกษามีจำนวนมากถึง 1,200 องค์กร หรือร้อยละ 14.28 ขององค์กรจดทะเบียน มีทั้งองค์กรที่มาจากภาครัฐกิจเอกชน มูลนิธิของวัดหรือปัจเจกชน และมูลนิธิที่บริหารจัดการกองทุนการศึกษาโดยผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ขอบเขตในการทำงานขององค์กรเหล่านี้มีความแตกต่างกันหลากหลายและเน้นระดับการศึกษาต่างๆ กัน บางองค์กรที่เป็นเจ้าของตนเองก็จะดำเนินการให้ทุนและความช่วยเหลือเพิ่มเติมด้านอื่น ๆ บางองค์กรเป็นองค์กรกลางรับบริหารจัดการให้กองทุนการกุศลเพื่อการศึกษาอื่นๆ

หากค่าใช้จ่ายในการศึกษาเป็นอุปสรรคในการได้รับการศึกษาจริงๆ ทุนการศึกษาก็มีความสำคัญมากเพราะเป็นการให้โอกาสให้นักเรียนนักศึกษามีโอกาสได้สำเร็จการศึกษาในระดับหนึ่งๆ โดยมีสมมติฐานว่าการศึกษานำไปสู่พื้นฐานอาชีพที่ดี และมีโอกาสในชีวิตมากขึ้น เพื่อจะได้ช่วยยกสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจของครอบครัวนั้นให้เข้มแข็งช่วยตนเองได้ต่อไป สำหรับเด็กบางคนการขาดทุนการศึกษาอาจทำให้ขาดโอกาสในชีวิต ดังนั้นกระบวนการคัดเลือกผู้สมควร (และครอบครัว) ได้รับทุนการศึกษาและแนวทางการสนับสนุนที่ต่อเนื่องเหมาะสม จึงต้องได้รับความสำคัญจากผู้บริหารทุนอย่างมาก และทุนประเภทนี้น่าจะมีประโยชน์ในระยะยาวมากกว่าทุนขนาดเล็กๆ ที่ไม่ต่อเนื่องเป็นจำนวนมากหรือที่ให้กันเหมือนการแจกรางวัล

องค์กรกลุ่มย่อยอีกกลุ่มหนึ่งในกลุ่มที่สามนี้ มีลักษณะผสมผสานทั้งสงเคราะห์และพัฒนา มากกว่าการให้ความช่วยเหลือทางวัตถุ การเงินโดยตรง เน้นการเสริมสร้างศักยภาพ การช่วยตนเอง ส่งเสริมอาชีพและรายได้ของผู้ด้อยโอกาส ผู้หญิงทั่วไป ผู้หญิงชนบท เยาวชน องค์กรกลุ่มนี้มีจำนวนไม่มากนักคือ 21 องค์กรที่จดทะเบียนและองค์กรไม่จดทะเบียนอีก 22 องค์กร กลุ่มย่อยนี้มีลักษณะการทำงานใกล้เคียงกับองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรพัฒนาชุมชน ความแตกต่างน่าจะอยู่ที่องค์กรที่เรียกว่าเป็นองค์กรสวัสดิการนั้นมองและช่วยเหลือปัจเจกบุคคลให้ช่วยตนเองได้มากกว่าเน้นสร้างความเข้มแข็งหรือศักยภาพชุมชน ตัวอย่างองค์กรด้านนี้ได้แก่ สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย สมาคมวายุดับปลิวชีเอ มูลนิธิสุภณิมิตแห่งประเทศไทย

(5) สิ่งแวดล้อม

ตามหลักสากล

องค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมแบ่งเป็นสองกลุ่มกว้างๆ กลุ่มแรกคือด้านสิ่งแวดล้อมทั่วไป กลุ่มที่สองเป็นการคุ้มครองสัตว์ และสัตว์ป่า

ประเทศไทย

องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมยังมีจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรด้านอื่นๆ ในประเทศไทย ที่จดทะเบียนมีเพียงร้อยละ 1 หรือ 86 องค์กรเท่านั้น และเป็นองค์กรไม่จดทะเบียนอีก 50 องค์กรหรือร้อยละ 9.94 ขององค์กรไม่จดทะเบียน นับเป็นภาคที่มีขนาดเล็กที่สุดรองจากภาคกิจกรรมระหว่างประเทศ แต่แม้จะมีจำนวนน้อย บทบาทขององค์กรกลุ่มนี้มีสูงมากเป็นกลุ่มที่ทำงานรณรงค์และปรากฏเป็นข่าวมาก

ตารางที่ 4-18: จำนวนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. การดูแลรักษาปกป้องสิ่งแวดล้อม	75	0.89	49	9.74
2. การปกป้องคุ้มครองสัตว์และสัตว์ป่า	11	0.13	1	0.20
รวม	86	1.02	50	9.94
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

กลุ่มการดูแลปกป้องสิ่งแวดล้อมมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก นิยามคำว่าสิ่งแวดล้อมสามารถตีความได้ ตั้งแต่สิ่งแวดล้อมในธรรมชาติในระบบนิเวศป่า ลุ่มน้ำ ภูเขา และชายฝั่ง ตลอดจนสิ่งแวดล้อมในเมือง เช่น อากาศเป็นพิษ และน้ำเสีย ขยะ ความน่าอยู่ของเมือง

องค์กรที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยมีขนาดแตกต่างกันค่อนข้างมาก และมีตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น และส่วนใหญ่ทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไปมากกว่าทางด้านการคุ้มครองหรืออนุรักษ์สัตว์และสัตว์ป่า กลุ่มแรกนี้ประกอบด้วยองค์กรที่ทำงานหลากหลาย ตั้งแต่องค์กรที่ปลูกป่า องค์กรที่ใช้การศึกษาสร้างประสบการณ์เรียนรู้สอนให้เด็กและเยาวชนรักป่าและธรรมชาติ ดูแลรักษา สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะที่ไม่จดทะเบียนเป็นองค์กรขนาดเล็กที่เน้นการศึกษา และสร้างการตระหนักรู้ของวิถีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่คนเราอยู่อาศัยในระดับชุมชน บางส่วนเน้นการใช้วิถีทางเลือกที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง เช่น การรณรงค์การขี่จักรยาน การรีไซเคิลหมุนเวียนขยะ และรวมถึงองค์กรในระดับจังหวัดที่ส่งเสริมสิ่งแวดล้อมที่ดี บางองค์กรสอดแทรกในเนื้อหาสิ่งแวดล้อมผ่านทางระบบการศึกษาให้เด็กมีส่วนร่วมในโครงการรักษาสิ่งแวดล้อม งานด้านสิ่งแวดล้อมเป็นขบวนการที่มีองค์กรชาวบ้าน หรือองค์กรประชาชนในพื้นที่เข้ามาเกี่ยวข้องร่วมด้วยมาก โดยเฉพาะในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำ และชายฝั่งต่าง ๆ

ตัวอย่างองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ มูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิต มูลนิธิโครงการราชพฤกษ์ โครงการรักษาป่ารักษาลุ่มน้ำ สมาคมหยาดฝน จนถึงโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ เป็นต้น ส่วนองค์กรที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในระบบเมืองและอุตสาหกรรมยังมีน้อยมาก ได้แก่ มูลนิธิป้องกันสิ่งแวดล้อมและคว้นพิช และมูลนิธิสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ซึ่งองค์กรหลังจัดเป็นองค์กรขนาดใหญ่มีระบบโครงสร้างเป็นทางการ

งานอนุรักษ์และคุ้มครองสัตว์และสัตว์ป่า ในประเทศไทยมีองค์กรด้านนี้อยู่เพียงไม่กี่องค์กร (12 องค์กร) และบางส่วนต้องมีขอบข่ายงานเกี่ยวข้องไปถึงงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของระบบนิเวศธรรมชาติ ป่า ลุ่มน้ำ และชายฝั่งด้วย เนื่องจากสัตว์ป่าเป็นตัวบ่งชี้ถึงสภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศธรรมชาติ ในขณะเดียวกัน ระบบนิเวศของประเทศก็ได้รับความกดดันอย่างสูงจากความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน น้ำ ป่า ชายหาด และ การจัดหาพลังงาน ทั้งทางตรงและทางอ้อมของประชากรทั้งในเมืองและชนบทที่เพิ่มมากขึ้น อันเนื่องจากสถานะของประเทศกำลังพัฒนาที่มีประชากรค่อนข้างหนาแน่นอย่างประเทศไทย ที่ยังมีสัดส่วนประชากรในภาคการเกษตรสูงและยังมีการขยายพื้นที่การเกษตรเพิ่มอยู่ทุกปี พร้อมๆ กับการมีนโยบายส่งเสริมการขยายตัวทางอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) จึงมิใช่แต่ประชาชนในพื้นที่หนึ่งๆ เท่านั้น งานด้านนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาเชิงซ้อนจึงเป็นงานยากที่ทำทาบและเป็นงานที่โดยธรรมชาติมักจะมี ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ และยังคงใช้เวลาพัฒนานาน การตระหนักรู้ของสังคมถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสัตว์ป่าถึงแม้จะมีมากขึ้นบ้างแต่ก็ยังไม่มากและลึกซึ้งพอ ปัจจุบันก็ยังไม่มีการคัดค้านที่ถึงตัว

และชัดเจนว่าความสมดุลระหว่างธรรมชาติ พันธุ์พืช สัตว์ป่าและความต้องการทรัพยากรของคนและประเทศจะอยู่ที่ตรงไหน ประเด็นการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติน่าจะเป็นปัญหาอันแรงที่ยังแก้ไขไม่ได้ของประเทศไทยไปอีกหลายปี และสมควรใช้กรอบการมองปัญหาระยะยาวและเป็นระบบมากกว่าจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นเรื่องๆ ไป

องค์กรหลักๆ ที่ทำงานด้านอนุรักษ์และคุ้มครองสัตว์ป่า ได้แก่ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชฯ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร มูลนิธิเพื่อนช้าง น่าสังเกตว่ามีองค์กรเกี่ยวกับช้างหลายองค์กร และเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกบางชนิด ขณะที่สัตว์ป่าใกล้สูญพันธุ์อื่นๆ อีกหลายชนิดในประเทศไทยที่ยังไม่มีองค์กรดูแล ส่วนองค์กรที่ทำงานเน้นด้านการทอดทิ้งทารุณสัตว์มีเพียงองค์กรเดียว

(6) การพัฒนาชนบทและเมือง

ตามหลักสากล

ภาคการพัฒนาชนบทและเมืองแบ่งออกเป็นสามกลุ่มกิจกรรมกว้างๆ กลุ่มแรกคือการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีขอบเขตกว้างมาก กลุ่มที่สองการพัฒนาเมืองและที่อยู่อาศัย และกลุ่มที่สามเกี่ยวกับการจ้างงาน การฝึกทักษะอาชีพ ในที่นี้นำเสนอกลุ่มที่หนึ่งกับกลุ่มที่สองไปด้วยกัน เพราะในประเทศไทยงานพัฒนาที่ทำในเขตเมือง ซึ่งส่วนใหญ่คือในเขตชุมชนแออัดก็ยังเป็นงานพัฒนาที่เน้นที่คนและชุมชนที่ไม่ได้แตกต่างมากนักกับงานพัฒนาชนบทหรือในระดับหมู่บ้าน และไม่ได้เป็นกิจกรรมพัฒนาเมืองและที่อยู่อาศัยโดยตรงเท่านั้น

ประเทศไทย

องค์กรที่ทำงานในภาคการพัฒนาที่จดทะเบียนมีจำนวน 224 องค์กร หรือร้อยละ 2.66 และเป็นองค์กรไม่จดทะเบียน 100 องค์กรหรือร้อยละ 20 จัดเป็นภาคที่มีสัดส่วนขององค์กรที่ไม่จดทะเบียนสูง แม้ว่าจำนวนองค์กรทั้งหมดมีเพียง 224 องค์กร ซึ่งจัดเป็นภาคขนาดเล็กใกล้เคียงกับภาคสาธารณสุข และภาคการกุศลและอาสาสมัคร

ตารางที่ 4-17: จำนวนองค์กรเอกชนด้านการพัฒนาเมืองและชนบทที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. พัฒนาชุมชน	127	1.51	65	13.01
2. การฝึกทักษะ พัฒนาอาชีพ การจ้างงาน	97	1.15	35	7.01
รวม	224	2.66	100	20.02
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

กลุ่มที่หนึ่งการพัฒนาชุมชน มีขอบเขตกว้างครอบคลุมกิจกรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชน จึงมีกิจกรรมหลาย ๆ ด้านผสมผสานไปตามสภาพและปัญหาในท้องถิ่น จะแตกต่างจากกลุ่มที่สองที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจการทำมาหากิน การทำงานอาชีพมากกว่าด้านศักยภาพชุมชน กลุ่มที่หนึ่งเน้นการสร้างศักยภาพการแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชน วิเคราะห์ปัญหา สร้างกลุ่มต่างๆ กระตุ้นให้เกิดภาวะผู้นำในชุมชน งานพัฒนาส่วนใหญ่จะเน้นพื้นที่ชนบท พื้นที่ยากจน กันดาร และชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ องค์กรระดับพื้นที่มีมากในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ตามลำดับ ส่วนองค์กรที่ทำงานกับชุมชนแออัดจะอยู่ในเขตเมืองใหญ่และกรุงเทพมหานคร องค์กรที่ทำงานด้านพัฒนาชุมชนในที่มีทั้งที่เป็นองค์กรประชาชนในท้องถิ่นขนาดเล็ก และที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) ระดับต่างๆ

กลุ่มที่หนึ่งมีจำนวน 193 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน เนื่องจากข้อจำกัดในการจัดกลุ่มย่อยตามหลักสากล จึงอนุโลมเอาองค์กรพัฒนาเอกชนบางส่วนมารวมในกลุ่มย่อยนี้ด้วย ได้แก่ กลุ่มที่สนับสนุนกระบวนการพัฒนาและองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) และองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทเป็นเวทีแลกเปลี่ยนกระตุ้นความคิดด้านการพัฒนา สองกลุ่มย่อยนี้โดยธรรมชาติส่วนใหญ่ไม่ได้ลงทำงานกิจกรรมในพื้นที่ หรือท้องถิ่นด้วยตนเอง องค์กรสองกลุ่มย่อยนี้มีรวมกันประมาณ 45 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร

กลุ่มที่สองเป็นงานพัฒนาส่วนการงานอาชีพ เน้นเศรษฐกิจการทำมาหากินสร้างทักษะหรือเพิ่มทักษะอาชีพ เพื่อนำไปสู่การมีงานทำ หรือได้ค่าแรงหรือผลผลิตที่มีราคาขึ้น กิจกรรมส่วนนี้ในประเทศไทยรวมถึงการพัฒนาการเกษตร การส่งเสริมระบบสหกรณ์ ธุรกิจชุมชน การฝึกทักษะและตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ ฯลฯ งานส่วนนี้บางส่วนจะเน้นกลุ่มเยาวชนและกลุ่มสตรี กลุ่มที่สองนี้มีองค์กรหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชาติที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมต่างๆ ไปจนถึงองค์กรประชาชนระดับท้องถิ่นที่ทำงานเฉพาะด้าน เช่น สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน นอกจากนั้นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจนี้ยังมีด้วยกันหลายแนวทาง ตั้งแต่การเข้าไปแก้ไขสภาพกายภาพที่เป็นข้อจำกัด ในการดำรงชีวิต ในการทำมาหากิน การจัดการจัดสรรปัจจัยในการผลิตในชุมชน การพัฒนาการเกษตรสายหลักจนถึงการเกษตรทางเลือก เกษตรผสมผสาน หรือเกษตรยั่งยืน ไปจนถึงธุรกิจชุมชน องค์กรกลุ่มที่สองเป็นองค์กรจดทะเบียน 97 องค์กรและไม่จดทะเบียน 35 องค์กร

องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานด้านการพัฒนามีหลายระดับ ขนาดและหลายแนวทาง องค์กรพัฒนาระดับชาติบางองค์กรมีความใกล้ชิดกับระบบราชการและภาครัฐ และบางองค์กรมาจากภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งองค์กรระดับนี้ แม้จะมีอยู่น้อย แต่มีบทบาทมาก

มีกำลังคนและเงินทุนสูง มีลักษณะเฉพาะพิเศษ และทำงานโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกันเหมือนองค์กรขนาดเล็กในพื้นที่ ตัวอย่างองค์กรระดับนี้ เช่น มูลนิธิโครงการหลวง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง และจากด้านธุรกิจเอกชนมีมูลนิธิพัฒนาชนบทของบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ เป็นต้น

องค์กรพัฒนาที่สำคัญและน่าสนใจคือองค์กรสนับสนุน (Supporting Organization) ซึ่งทำหน้าที่สนับสนุนและช่วยเหลือในการสร้างศักยภาพความเข้มแข็งให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานพัฒนา รวมถึงการระดมทุน กิจกรรมส่วนนี้มีตั้งแต่เป็นเครือข่ายประสานงานทั่วไป ให้การอบรมเทคนิคและทักษะที่องค์กรพัฒนาเอกชนต้องการ เช่น การทำงานในพื้นที่ การเขียนข้อเสนอโครงการ การหาแหล่งทุน หน้าที่สำคัญส่วนหนึ่งคือเป็นตัวกลางและเป็นประจักษ์พยานให้องค์กรพัฒนาเอกชนกับสังคมทั่วไป เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องถึงบทบาทหน้าที่กิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชน บทบาทสำคัญอีกบทบาทหนึ่งขององค์กรสนับสนุนในปัจจุบันคือเชื่อมประสานระหว่างภาคธุรกิจเอกชนซึ่งเป็นแหล่งทุนภายในประเทศในปัจจุบัน และมีศักยภาพที่จะเป็นแหล่งข้อมูลเทคโนโลยี และการตลาดให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชุมชน และในขณะเดียวกันองค์กรสนับสนุนก็ทำหน้าที่พยายามเชื่อมประสานกับภาครัฐและระบบราชการที่ปัจจุบันยอมรับและให้ความสำคัญกับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่ามีการยอมรับแนวความคิดที่จะต้องประสานงานระหว่างรัฐ ภาคธุรกิจกับองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณประโยชน์ และมีกลไกในการทำงานร่วมกันพอสมควร แต่ความร่วมมือที่เกิดขึ้นบ้างแล้วยังไม่ได้กระจายทั่วถึงองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วไป คือเรื่องทุน การระดมทุนและการกระจายทรัพยากรทุนยังคงเป็นปัญหาใหญ่ในหมู่องค์กรพัฒนาเอกชนขนาดกลางและเล็ก นอกจากนี้องค์กรสนับสนุนการพัฒนาด้านหนึ่งดำเนินกิจกรรมในลักษณะการจัดเวทีระดมความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ผลักดันนโยบายสาธารณะผ่านกระบวนการระดมความคิดเห็นภาคประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางและกลไกที่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เปิดทางไว้

(7) กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง

ตามหลักสากล

ภาคกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มกว้างๆ คือ กลุ่มประชาชน (Civic Group) ซึ่งในประเทศต่างๆ จะรวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และประชาสังคม (Civil Society Organization) กลุ่มการรณรงค์ กลุ่มกฎหมายรวมถึงบริการทางกฎหมาย และกลุ่มด้านการเมืองหมายถึงพรรคการเมืองซึ่งเป็นองค์กรที่มีจุดมุ่งหมายและวาระทางสังคมระยะยาว ในที่นี้หมายความว่าแต่ละพรรคควรจะต้องมีความแตกต่างใน

จุดยืนและแนวทางนโยบายที่ชัดเจน ในการจำแนกองค์กรสาธารณประโยชน์ครั้งนี้ไม่ได้รวมพรรคการเมืองไทยในการศึกษา

ประเทศไทย

ในบริบทประเทศไทย ภาคนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนกลุ่มประชาคมและประชาสังคม ซึ่งรวมถึงการรณรงค์ด้านการเมืองโดยรวมกลุ่มย่อยด้านบริการทางกฎหมายไว้ด้วยกัน เพราะด้านกฎหมายมีจำนวนน้อยและกิจกรรมก็ไม่ได้แยกจากการรณรงค์อย่างเด่นชัด ในกรณีของขนาด เนื่องจากกลุ่มพลเมืองประชาคมมีจำนวนค่อนข้างมาก 567 องค์กรหรือร้อยละ 6.75 ขององค์กรจดทะเบียน เมื่อเทียบกับกลุ่มการรณรงค์ทั้งหมด 113 องค์กร (จดทะเบียน 45 องค์กรและไม่จดทะเบียน 68 องค์กร) จึงทำให้ภาคนี้อยู่ในขนาดกลางที่ใหญ่กว่าภาคสุขภาพอนามัยและภาคการพัฒนา

ตารางที่ 4-18: จำนวนองค์กรเอกชนด้านกฎหมาย การรณรงค์และการเมืองที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. กลุ่มประชาคม (Civic Group)	567	6.75	10	13.01
2. การรณรงค์	45	0.54	58	7.01
รวม	612	7.29	68	13.67
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

กลุ่มประชาคมที่จดทะเบียนสมาคม/มูลนิธิ ในประเทศไทยมี 3 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มสมาคมคนจีน ซึ่งเป็นสมาคมแม่ และสมาคมกลุ่มคนจีนที่แยกตามภาษา ได้แก่ และแต้จิ๋ว กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน ไหหลำ สมาคมเหล่านี้เป็นองค์กรระดับท้องถิ่น และมีบางส่วนเป็นระดับประเทศ มีจำนวนทั้งสิ้น 64 องค์กรหรือร้อยละ 0.76 กลุ่มที่สองคือ สมาคมผู้ปกครอง ครู นักเรียน และศิษย์เก่าของโรงเรียนและสถาบันการศึกษาในระดับท้องถิ่น ที่จัดเป็นสมาคมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีจำนวน 491 องค์กร หรือร้อยละ 5.84 จัดเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากกว่ากลุ่มหนึ่งกลุ่มที่สามคือกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน จดทะเบียนองค์กรเป็นสมาคมและมูลนิธิจำนวน 12 องค์กร

สำหรับกิจกรรมการรณรงค์ (Advocacy) มีองค์กรจดทะเบียนที่มุ่งเน้นกิจกรรมการรณรงค์เป็นหลักจำนวนน้อยเพียง 45 องค์กร และไม่จดทะเบียน 58 องค์กร และตามสภาพความเป็นจริง องค์กรด้านการศึกษา สาธารณสุข การพัฒนา หรือบริการ

สังคมที่ทำงานเข้มแข็งจริงจัง มักจะมีกิจกรรมการรณรงค์เพื่อส่งเสริมหลักการขององค์กร (Good Cause) หรืองานสายหลักของตนอยู่แล้ว ดังนั้น การแยกงานรณรงค์ออกมาเป็นภาคเฉพาะต่างหากเพื่อแยกให้เห็นลักษณะงานที่ชัดเจนขององค์กรส่วนหนึ่งที่มุ่งเน้นการติดตามวาระทางสังคม นำเสนอแนวคิด วิธีการ นโยบาย การแลกเปลี่ยนทางสังคม ด้วยการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ให้ข้อมูลความรู้ สร้างเวทีแลกเปลี่ยนความคิด ฯลฯ ไม่ว่าจะด้วยแนวคิดหรืออุดมการณ์ใดๆก็ตาม ส่วนเนื้องานก็เป็นสิ่งจับต้องหรือวัดผลได้ยากกว่างานด้านอื่นๆ ในประเทศไทยงานรณรงค์ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นเรื่องความเป็นประชาธิปไตย สิทธิพื้นฐานของประชาชน ความชอบธรรม การเมืองการปกครอง ปรัชญา การพัฒนา สันติภาพ ความยั่งยืน ภูมิปัญญาไทย พลังงาน ฯลฯ อีกส่วนหนึ่งแยกเป็นประเด็นปัญหาด้านผู้บริโภค ด้านผู้หญิง ความรุนแรง แรงงาน และด้านสาธารณสุขมีประเด็นย่อยๆ ได้แก่ เรื่องยา ความพิการ การใช้สมุนไพรรักษา ฯลฯ จุดแข็งขององค์กรด้านการรณรงค์ คือการติดต่อประสานเป็นเครือข่ายใกล้ชิดกับองค์กรที่ทำงานในสาขาอื่นๆ เมื่อถึงคราวที่จะระดมกำลังในปัญหาหรือวาระทางสังคมเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ทำได้อย่างรวดเร็วด้วยความร่วมมือกับพันธมิตรที่มีแนวคิดและแนวทางการทำงานเหมือนกัน โดยที่แต่ละองค์กรก็ยังดำรงความเป็นอิสระเอกเทศของตนอยู่

ตัวอย่างองค์กรด้านการรณรงค์ได้แก่ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค (มพบ.) มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก มูลนิธิผู้หญิง สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) มูลนิธิธรรมา พงศ์พັນ มูลนิธิเสมสิกขาลัย เป็นต้น สำหรับองค์กรที่ไม่จดทะเบียนได้แก่ คณะกรรมการยุติธรรมและสันติ (ยส.) ในสังกัดสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)

(8) องค์กรกุศลและอาสาสมัคร

ตามหลักสากล

ตามสากลไม่ได้แบ่งภาคนี้ออกเป็นกลุ่มย่อยใดๆ

ประเทศไทย

แก่นขององค์กรการกุศลคือการให้ การบริจาค หรือสาธารณกุศล ซึ่งเป็นการให้ทั้งการเงิน กำลังทรัพย์ สิ่งของและกำลังกาย หรือการอาสาสมัคร อย่างไรก็ตาม ภาคนี้มีความใกล้เคียงภาคสังคมสงเคราะห์กลุ่มที่สามที่ให้ความช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลนในการครองชีพ ในการแบ่งประเภทองค์กรครั้งนี้ จึงได้พยายามแยกองค์กรที่มีกิจกรรมการบริการทางสังคมต่อกลุ่มเป้าหมายเฉพาะอย่างชัดเจนให้ไปอยู่ในกลุ่มบริการสังคมหรือสวัสดิการสังคมและ

เอาองค์กรที่ไม่ได้บ่งชี้ว่ามีกิจกรรมดังกล่าวโดยตรง แต่มีจุดมุ่งหมายการให้เพื่อการกุศล ทั่วๆ ไปไว้ในภาคนี้ อนึ่ง องค์กรการกุศลเหล่านี้อาจจะดำเนินการเองหรือเป็นเพียงผู้บริจาค สมทบแก่องค์กรการสาธารณประโยชน์อื่นๆที่มีกิจกรรมทางสังคมก็ได้

ตารางที่ 4-19: จำนวนองค์กรเอกชนด้านองค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียนและไม่ จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. เพื่อสาธารณกุศล	359	4.27	6	1.21
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์	52	0.62	4	0.80
รวม	411	4.89	10	2.01
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ในประเทศไทยพอจะแบ่งภาคนี้ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนการกุศลทั่วๆ ไป และ ส่วนการอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์ ทั้งสองส่วนมีองค์กรทั้งหมด 421 องค์กร เป็นองค์กรจดทะเบียน 411 องค์กร หรือร้อยละ 4.89 ขององค์กรจดทะเบียนในส่วนแรก ในที่นี้ได้รวมเอาองค์กรทุน (Resource Organization) ซึ่งมีขอบเขตกิจกรรมการกุศลและการให้ทุนในกิจกรรมประเภทต่างๆ มากกว่าการให้ทุนการศึกษา องค์กรในส่วนสาธารณ กุศลนี้มีทั้งสิ้น 359 องค์กรและจัดเป็นองค์กรไม่จดทะเบียนเพียง 6 องค์กร องค์กรการกุศล มีตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคลทั้งที่เป็นอนุสรณ์แก่สมาชิกในราชินิกุลและบุคคลที่มีชื่อเสียง ในวงการต่างๆ และคนทั่วๆ ไป รวมไปถึงระดับบริษัทธุรกิจ วัด และมูลนิธิเพื่อการกุศล ของชุมชนระดับท้องถิ่น ส่วนที่จัดเป็นองค์กรให้ทุนมีเพียง 7 องค์กรและทั้งหมดเป็นมูลนิธิ ของบริษัท/บรรษัทธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ ที่มีขอบเขตของการทำกิจกรรมสาธารณ ประโยชน์หลายอย่าง และเป็นองค์กรที่เป็นที่รู้จักในสังคม เช่น มูลนิธิไทยรัฐ ซีเมนต์ไทย ทิสโก้ โตโยต้าแห่งประเทศไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงดำเนิน กิจกรรมและโครงการของตนเองอยู่มาก แม้จะมีการให้ทุนและทำงานร่วมกับองค์กร สาธารณประโยชน์อื่นๆ ด้วย ในปัจจุบันองค์กรให้ทุน (Resource Organization) แท้ๆ ที่ตั้ง ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์โดยตรงเพื่อกระจายทุนให้กับองค์กรหรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ต่อสังคมยังไม่ค่อยจะปรากฏในประเทศไทย

ส่วนองค์กรอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์มีทั้งสิ้น 52 องค์กร แทบทั้งหมด เป็นองค์กรจดทะเบียน องค์กรอาสาสมัครเป็นกลุ่มองค์กรที่ได้รับการส่งเสริมอย่างมาก จากหน่วยงานหลายส่วนของภาครัฐ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับระบบราชการค่อนข้าง

มาก องค์กรอาสาสมัครมีทั้งระดับชาติและระดับจังหวัด มีทั้งที่เป็นสมาคมและมูลนิธิ ตัวอย่างได้แก่ สมาคมแม่บ้านของหน่วยราชการหรือกระทรวงหลักต่างๆ และเหล่าทัพ สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดง สมาคมอาสาสมัครประชาสงเคราะห์ สมาคมอาสาสมัครคุมประพฤติกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น ส่วนสมาคมอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย มีกฎกระทรวงรองรับสถานภาพเป็นพิเศษอันสืบเนื่องจากบทบาททางด้านความมั่นคงแห่งชาติ

(9) กิจกรรมระหว่างประเทศ

ตามหลักสากล

ภาคกิจกรรมระหว่างประเทศกำหนดไว้เพียงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศเป็นหลัก เช่น ในทางวัฒนธรรม มิตรภาพระหว่างประเทศ และกิจกรรมความช่วยเหลือระหว่างประเทศ เป็นต้น

ประเทศไทย

ภาคกิจกรรมระหว่างประเทศเป็นภาคที่เล็กที่สุดมีจำนวนเพียง 19 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน องค์กรจดทะเบียนส่วนใหญ่เป็นองค์กรเพื่อกิจกรรมระหว่างประเทศและเป็นองค์กรแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ทั้งสองส่วนมีจำนวน 12 องค์กรคิดเป็นร้อยละ 0.14 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด ส่วนองค์กรไม่จดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์จากต่างประเทศที่เข้ามาตั้งสำนักงานและมีกิจกรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือเป็นองค์กรส่วนภูมิภาค (Regional Organization) นั้นเอง ในกรณีที่มีแผนงานสำหรับประเทศไทยก็จะแยกการบริหารจัดการเป็นเอกเทศจากแผนงานประเทศไทยอย่างชัดเจน

ตารางที่ 4-20: จำนวนองค์กรเอกชนด้านกิจกรรมระหว่างประเทศที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. องค์กรระหว่างประเทศ/องค์กรระดับภูมิภาค	7	0.08	7	1.41
2. องค์กรแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม	5	0.06	-	-
รวม	12	0.14	7	1.41
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ตัวอย่างองค์กรด้านนี้ได้แก่ สมาคมมิตรภาพสมาชิกรัฐสภาไทย-ญี่ปุ่น มูลนิธิพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศ สมาคมไทยวิเทศสหกิจ เป็นต้น

(10) ศาสนา

ตามหลักสากล

ภาคศาสนาหมายถึงกิจกรรมทางศาสนาและระบบความเชื่อ เช่น กิจทางศาสนา การทำนุบำรุงศาสนาการเผยแพรศาสนาและคำสอน เป็นต้น

ประเทศไทย

องค์กรทางศาสนาที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิมีจำนวน 942 องค์กร คิดเป็นร้อยละ 11.21 จัดเป็นภาคที่มีขนาดใหญ่ภาคหนึ่งขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่มหลักๆ คือ พุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ และกลุ่มพุทธสายจีน องค์กรทางศาสนาที่สร้างขึ้นมีทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นด้วยจุดมุ่งหมายทั่วไปเพื่อทำนุบำรุงศาสนา วัด อาราม พระสงฆ์ รวมทั้งความเป็นอยู่สวัสดิการของพระสงฆ์และเณร องค์กรทางพุทธมีร้อยละ 90.7 ขององค์กรศาสนาทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นองค์กรระดับท้องถิ่น มีทั้งองค์กรมูลนิธิของวัด ของปัจเจกชนผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป และของพระสงฆ์พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือในท้องถิ่นและในระดับสูง และรวมถึงยุวพุทธิกสมาคมในระดับจังหวัด ส่วนองค์กรระดับชาติได้แก่ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ซึ่งมีพุทธสมาคมระดับจังหวัดจดทะเบียนมีจำนวนหนึ่ง ส่วนองค์กรทางศาสนาคริสต์ส่วนใหญ่จะเป็นองค์กรที่เป็นระดับนิคมมากกว่าจะเป็นองค์กรที่ปัจเจกชนสร้างขึ้น เช่น มูลนิธิแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย มูลนิธิสหกิจคริสเตียน สภาพระสังฆราชคาทอลิก เป็นต้น อนึ่ง องค์กรทางคริสต์ศาสนาที่มีกิจกรรมโดยตรงเพื่อการสังคมสงเคราะห์จัดไว้ในด้านบริการสังคมหรือสวัสดิการสังคม ส่วนองค์กรศาสนาจีนมีลักษณะพิเศษคือเน้นบุญกุศลและการบำเพ็ญบุญกุศลกับคนตาย องค์กรจีนหลายๆ แห่งในระดับท้องถิ่นมีกิจกรรมสุสาน และ/หรือเก็บศพเพิ่มเติมจากการเป็นธรรมสถานหรือศาลเจ้าที่เคารพนับถือของคนในท้องถิ่น องค์กรพุทธสายจีนมีกระจายในเขตกรุงเทพมหานคร ภาคตะวันออก ภาคใต้ และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน ตัวอย่างองค์กรทางศาสนาของฮินดูได้แก่สมาคมฮินดูธรรมสภา ของซิกข์ได้แก่สมาคมศรีคุรุสิงห์สภา และของอิสลามได้แก่สมาคมอัลกออิม สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย มูลนิธิอุมาร์เพื่อเผยแพร่อิสลาม เป็นต้น

ตารางที่ 4-21: จำนวนองค์กรเอกชนด้านศาสนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. พุทธ	855	10.17	3	0.60
2. อื่น ๆ	87	1.03	2	0.40
รวม	942	11.21	5	1
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

(11) การค้าวิชาชีพ และแรงงาน

ตามหลักสากล

ภาคการค้า วิชาชีพ และแรงงาน แบ่งออกเป็นสามส่วนตามชื่อภาคนั้นเอง อาจจะรวมหรือไม่รวมสหภาพ เช่น สหภาพกรรมกรก็ได้ ขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศ เพียงแต่ต้องระบุไว้ในการศึกษา ซึ่งในที่นี้ไม่ได้รวมไว้

ประเทศไทย

จากองค์กรที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สมาคมอาชีพ สมาคมวิชาชีพและสมาคมของลูกจ้าง มีจำนวน 885 องค์กรหรือร้อยละ 10.53 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด องค์กรด้านอาชีพในที่นี้ไม่รวมถึงสมาคมการค้าหรือหอการค้าที่จดทะเบียนภายใต้การดูแลของกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ และสมาคมของลูกจ้างในที่นี้ก็ไม่ได้รวมถึงองค์กรนายจ้าง ลูกจ้าง หรือสหภาพที่จดทะเบียนต่างหากกับกรม สวัสดิการแรงงาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

ตารางที่ 4-22: จำนวนองค์กรเอกชนด้านการค้า วิชาชีพ และแรงงานที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. ผู้ประกอบวิชาชีพเดียวกัน (Trade)	694	8.26	2	0.40
2. สมาคมวิชาชีพ	170	2.02	-	-
3. สมาคมพนักงานและลูกจ้าง	21	0.25	-	-
รวม	885	10.53	2	0.40
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ส่วนองค์กรผู้ที่ประกอบอาชีพเดียวกัน (Trade) แสดงให้เห็นความหลากหลายของอาชีพของคนไทยในภูมิภาค และการรวมตัวโดยลักษณะการทำมาหากิน (Vocation or Occupation) ตั้งแต่ช่างต่างๆ เช่น ช่างเครื่อง ช่างกล ช่างซ่อม ช่างตัดผม กลุ่มอาชีพเกษตร เช่น สวนส้ม เลี้ยงกุ้ง สวนยาง ชวนา ชาวไร่ ผู้เลี้ยงสุกร ฯลฯ จนถึงสมาคมพ่อค้าระดับอำเภอหรือจังหวัด องค์กรส่วนนี้มีจำนวนมากถึง 694 องค์กรหรือร้อยละ 8.26 ส่วนนี้เป็นองค์กรในระดับท้องถิ่นแทบทั้งสิ้น

ส่วนกลุ่มวิชาชีพชั้นสูง (Professional) มีจำนวน 170 องค์กรหรือร้อยละ 2.02 ซึ่งในจำนวนนี้มีเพียงวิชาชีพด้านสาธารณสุขและการแพทย์ที่มีจำนวนมากพอที่แยกออกมาเป็นสาขาได้ (ประมาณ 22 องค์กร) ซึ่งมีการรวมตัวอยู่ในเขตกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลและมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ ส่วนในระดับภูมิภาค กลุ่มวิชาชีพที่ปรากฏมากได้แก่ วิชาชีพครู นักปกครอง (สายรัฐศาสตร์) นักข่าว และนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มวิชาชีพอื่นๆ ส่วนมากยังรวมกลุ่มอยู่ในเขตเมืองใหญ่และกรุงเทพมหานคร เช่น สมาคมแนะแนวแห่งประเทศไทย นักวิจัยประยุกต์ทางสังคมศาสตร์ วิศวกรสิ่งแวดล้อม สตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย ฯลฯ กลุ่มวิชาชีพ (Professional) เป็นกลุ่มที่มีบทบาทตามสาขาของตน เป็นที่รู้จักมากบ้างน้อยบ้างจากสังคมทั่วไป สาขาที่มีบทบาทที่ประชาชนรับรู้ค่อนข้างมากกว่าสาขาอื่นมักจะเป็นสาขาการแพทย์และสาธารณสุข ซึ่งมีบทบาททั้งในด้านกระตุ้นทางวิชาการ วิชาชีพช่วยสมาชิกในวงการแล้วยังมีบทบาทต่อประชาชนและสังคมโดยตรง เนื่องจากเป็นสาขาที่มีภาคปฏิบัติใกล้ชิดกับปัญหาพื้นฐานด้านการเจ็บไข้ได้ป่วยของประชาชนมากกว่าสาขาอาชีพอื่น ตัวอย่างองค์กรวิชาชีพด้านนี้ ได้แก่ สมาคมกุมารแพทย์แห่งประเทศไทย แพทย์ผิวหนังแห่งประเทศไทย พยาบาลแห่งประเทศไทย สมาคมเภสัชกรรมโรงพยาบาล เป็นต้น สมาคมวิชาชีพอื่นๆที่เป็นที่รู้จักของสาธารณชนทั่วไปมักจะเกี่ยวข้องกับกฎหมาย ข่าวสารบ้านเมือง ข่าวคราวของสมาคมจะปรากฏให้เห็นเป็นครั้งคราวตามสถานการณ์

กลุ่มการรวมตัวของแรงงานหรือสมาคมพนักงานและลูกจ้าง ที่มาจดทะเบียนภายใต้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาตินี้โดยทั่วไปเป็นองค์กรพนักงานในกิจการทั้งเอกชนและรัฐวิสาหกิจ มีจำนวนทั้งสิ้น 21 องค์กร

4.2.2 การจ้างงานในองค์กรสาธารณประโยชน์แต่ละภาคกิจกรรม : การประมาณการ

ฐานในการวิเคราะห์ระดับภาคกิจกรรมจะใช้ฐานองค์กรทั้งสองชุด คือ ชุดแรกหรือชุดใหญ่ 8,903 องค์กร และชุดที่สองซึ่งรวมองค์กรที่ทำงานมีบทบาทต่อสังคมสมาชิกจำนวน 1,048 องค์กร

(1) แหล่งข้อมูลในเรื่องขนาด และการจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ตาม กลุ่มกิจกรรม

รายงานการศึกษาเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์ส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับ
ทำเนียบรายชื่อ และมักเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องเป็นด้านๆ ไป เช่น การศึกษาองค์กรด้าน
สิ่งแวดล้อม องค์กรด้านเด็กและเยาวชน องค์กรผู้หญิง องค์กรศาสนา รูปแบบการศึกษา
มีทั้งกรณีศึกษา ทบทวนวรรณกรรม วิจัยเอกสารโดยใช้ทำเนียบในด้านนั้นๆ เป็นหลัก
และการสำรวจองค์กรซึ่งมีไม่มากและแทบทั้งหมดใช้วิธีส่งทางไปรษณีย์ (รวมทั้ง
สำนักงานสถิติแห่งชาติ) อันที่จริงการทำทำเนียบรายชื่อขององค์กรด้านต่างๆ ถือเป็นการ
ศึกษารวบรวมข้อมูลในตัวเองด้วย ทำเนียบจัดทำโดยหน่วยงานทั้งของรัฐ สถาบันการ
ศึกษาและองค์กรพัฒนาเอกชนเอง หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเช่น กรมส่งเสริม
สิ่งแวดล้อม กองโรคเอดส์ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเด็กและ
เยาวชนแห่งชาติ โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ โดย
กรมประชาสงเคราะห์ ที่ทำทำเนียบเฉพาะด้านออกมาหลายฉบับ บางทำเนียบรวบรวม
องค์กรของรัฐ ธุรกิจ และเอกชนสาธารณประโยชน์ไม่แสวงกำไร บางทำเนียบรวบรวม
ทั้งวัด และโรงเรียนด้วย ส่วนทำเนียบที่รวบรวมรายชื่อองค์กรพัฒนาเอกชนที่มาจาก
การสำรวจสนามทั่วประเทศด้วยความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาในภูมิภาคโดยสถาบันวิจัย
สังคม จุฬาฯ ในปี 2531 นอกจากนี้ยังมีการสำรวจเฉพาะด้านโดยหน่วยงานต่างๆ อีกหลาย
ครั้ง และทำเนียบที่จัดทำโดยคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.)
ปี พ.ศ. 2540 และ 2544 ทำเนียบต่างๆ เฉพาะด้านเหล่านี้มีทั้งทำเนียบที่แบ่งตามกลุ่ม
เป้าหมายและแบ่งตามกิจกรรม ส่วนใหญ่ก็มักจะมืองค์กรที่เข้าช้อนกันอยู่ส่วนหนึ่งเสมอ

(1.1) การจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์แบ่งตามกลุ่มกิจกรรมสากล : แนวทางที่ 1

แนวทางที่ 1 ใช้ฐานข้อมูลองค์กรจดทะเบียนขนาดใหญ่ 8,406 องค์กรโดยใช้ค่า
ประมาณการการจ้างงานจากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐาน
สำหรับองค์กรสาธารณประโยชน์ทั่วไป ร่วมกับข้อมูลการจัดแบ่งประเภทองค์กรตามสากล
ที่จัดทำโดยสถาบันวิจัยสังคม โดยใช้ฐานจากการสำรวจของกิจการเอกชนไม่แสวงหากำไร
พ.ศ.2540 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานค่าเฉลี่ยคนทำงานที่ได้รับเงินเดือนค่าจ้างที่
3.1 คนต่อองค์กร (หากรวมอาสาสมัครด้วยจะมีเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเฉลี่ย 13.1 คนต่อ
องค์กร) จาก 3,689 ตัวอย่างทั่วประเทศ และงานสำรวจชิ้นนี้ไม่ได้แบ่งประเภทกิจกรรม
ตามที่ได้กล่าวแล้ว ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นค่าเฉลี่ยทั่วไปที่ดีสำหรับองค์กร
สาธารณประโยชน์โดยรวมทั่วประเทศ เนื่องจากมีขนาดตัวอย่างมากและจากทั่วประเทศ
และใช้ฐานองค์กรที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติทั้ง 18 กลุ่ม
กิจกรรม จากรายชื่อองค์กร 6,449 ที่รวบรวมได้ ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นค่า

เฉลี่ยที่ต่ำที่สุดในการศึกษาขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีรายงานไว้ การจ้างงานที่เกิดในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จำแนกให้เห็นในตารางต่อไปนี้ เป็นการประมาณตัวเลขการจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ไม่แสวงหากำไรที่ต่ำที่สุด สำหรับฐานจำนวนองค์กร 8,406 องค์กรที่จดทะเบียนทั่วประเทศ

ตัวเลขขององค์กร ไม่จดทะเบียน (497) จะเป็นตัวเลขชุดเดียวกันที่จะนำเสนอต่อไปในการประมาณการจ้างงานแนวทางที่ 2 และ 3

ตารางที่ 4-23: การจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ตามกลุ่มกิจกรรมสากล 11 กลุ่ม

	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ย สำนักงานสถิติฯ	การจ้างงาน ผลการคำนวณ
1. วัฒนธรรมและสันทนาการ	1,870	3.1	5,797.0
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	3.1	3,534.0
3. สุขภาพอนามัย	286	3.1	886.6
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	3.1	6,007.8
5. สิ่งแวดล้อม	86	3.1	266.6
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	3.1	694.4
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	3.1	1,897.2
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	3.1	1,274.1
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	3.1	37.2
10. ศาสนา	942	3.1	2,920.2
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	3.1	2,743.5
รวม	8,406		26,058.6

(1.2) การจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์แบ่งตามกลุ่มกิจกรรมสากล :
แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 ใช้ฐานจำนวนองค์กรชุดที่สอง ซึ่งรวบรวมองค์กรที่ทำงานมีบทบาทต่อสังคมสม่ำเสมอ มีจำนวนทั้งสิ้น 1,048 องค์กร เป็นองค์กรจดทะเบียน 551 องค์กร และไม่จดทะเบียน 497 องค์กร แนวทางที่ 2 นี้ใช้ผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ในปี พ.ศ.2543 ซึ่งวิเคราะห์โดยไม่เข้าเงื่อนไขประเภท ในการประมาณการจ้างงานของแต่ละกลุ่ม ยกเว้นบางกลุ่มที่สำรวจไม่ได้และไม่มีข้อมูลของกลุ่มนั้นๆ โดยตรงก็จะใช้ข้อมูลจาก

แหล่งอื่นที่เหมาะสม และใช้ข้อมูลเชิงปริมาณจากการศึกษาเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านอื่นๆ มาประกอบเปรียบเทียบด้วย ทว่าเพื่อให้รายงานกระชับ สรุปรายงานจากการศึกษาเปรียบเทียบขององค์กรสาธารณประโยชน์เฉพาะด้าน 7 ชิ้น ได้นำเสนอไว้อย่างละเอียดในภาคผนวก ส่วนในที่นี้เน้นหนักที่ค่าเฉลี่ย การจับกลุ่มของข้อมูลขนาดองค์กร และอิทธิพลขององค์กรขนาดใหญ่ต่อค่าเฉลี่ยในผลศึกษา เพื่อ (1) สนับสนุนการใช้ค่ามัธยฐานแทน ค่าเฉลี่ยในการประมาณการทั้งประเทศ (2) นำเสนอเรื่องขนาดหรือระดับขององค์กรในกลุ่ม หรือกลุ่มย่อยด้านต่างๆ ข้อสังเกตคือตัวอย่างรายงานการศึกษาองค์กรสาธารณประโยชน์เฉพาะด้านต่างๆ มักจะมีค่าเฉลี่ยหรือค่ามัธยฐานสูงกว่าของสำนักงานสถิติ นอกจากนี้ การศึกษาเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์หลายชิ้นมักเป็นกิจกรรมที่ซ้อนทับกันเช่นภาคการกุศลกับภาคบริการสังคมหรือศาสนา

แนวทางที่ 3 จะใช้ค่าประมาณการชุดเดียวกับแนวทางที่ 2 แต่องค์ประกอบจำนวนองค์กรจะใช้ฐานข้อมูลชุดแรกหรือชุดใหญ่ ทั้งจดทะเบียน 8,406 องค์กรและไม่จดทะเบียน 497 องค์กร

(1.3) การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2543

สถาบันวิจัยสังคมรวบรวมรายชื่อองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ที่มีบทบาทสำคัญในสังคมจากทำเนียบของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องด้านต่างๆ รายงานการศึกษาและทำเนียบที่จัดทำโดยองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสิ้นทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในรอบแรก 474 องค์กร เพื่อใช้เป็นฐานในการเก็บข้อมูลสำรวจในปี พ.ศ. 2543 หลังจากการสำรวจ ได้ทำการชำระข้อมูลและฐานข้อมูลและตรวจสอบเพิ่มเติมอีกหลายครั้งให้เป็นไปตามสภาพข้อเท็จจริง เช่นในกรณีที่บางองค์กรยุบเลิกไปแล้ว และกรณีที่องค์กรจดทะเบียนขนาดใหญ่มากที่มีสาขาที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคหลายสาขา และให้ข้อมูลของทั้งองค์กรมาแล้ว (โดยสำนักงานใหญ่) แบบสอบถามของสาขาขององค์กรนั้นๆ ก็ไม่นำมาใช้ เพราะจะเป็นการนับซ้ำ และตัวสาขาจะถูกตัดออกจากบัญชีองค์กรฐานไป (เพื่อไม่ให้นับจำนวนซ้ำและนำมาประเมินค่าสูงเกินไป) เป็นต้น จากแบบสอบถามที่ใช้ทั้งหมด 152 ฉบับ ผลการสำรวจครั้งนี้มีส่วนขององค์กรในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลร้อยละ 54 ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนถึงสำนักงานใหญ่ขององค์กร และเป็นองค์กรระดับชาติถึงร้อยละ 42.8 และนานาชาติร้อยละ 13.2 ในด้านการจ้างงานมีองค์กรขนาดใหญ่ (51-450 คน) 15 องค์กร หรือร้อยละ 10 ของตัวอย่างทั้งหมด อนึ่ง องค์กรไม่จดทะเบียนในที่นี้รวมถึงองค์กรเอกชนต่างประเทศที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิในประเทศไทยด้วย

เมื่อแยกประเภทองค์กรที่สำรวจได้ออกตามประเภทสากลแล้ว ตัวอย่างส่วนใหญ่จะจับกลุ่มอยู่ในกิจกรรมด้านที่เป็นปัญหามากในประเทศ คือด้านการพัฒนา เป็นลำดับแรก ต่อมาจึงเป็นด้านบริการสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสุขภาพ การรณรงค์ ตามลำดับกลุ่มกิจกรรมที่มีองค์กรน้อยมากในตัวอย่างก็เป็นกลุ่มที่มีจำนวนน้อยในฐานะข้อมูลองค์กร ได้แก่ ด้านการกุศลและอาสาสมัคร (ในตัวอย่างเป็นกลุ่มย่อยขององค์กรการกุศลและองค์กรให้ทุน) การศึกษา วัฒนธรรม และศาสนา

ตารางต่อไปนี้จะนำเสนอการจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ แสดงค่าเฉลี่ยและค่ามัธยฐาน ค่าต่ำสุดและสูงสุด จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-24: ค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐานการจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์จำแนกตามกลุ่ม
กิจกรรม พ.ศ.2542

ประเภทองค์กร	ค่าเฉลี่ย	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	N
1. กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ					
จดทะเบียน	8.50	8.50	7	10	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
2. กลุ่มการศึกษาและวิจัย					
จดทะเบียน	18.83	12.50	1	65	6
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
3. กลุ่มสุขภาพอนามัย					
จดทะเบียน	23.57	10.00	0	111	7
ไม่จดทะเบียน	22.54	7.00	2	176	11
4. กลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์					
จดทะเบียน	52.17	9.00	0	360	23
ไม่จดทะเบียน	7.83	5.00	0	27	6
5. กลุ่มสิ่งแวดล้อม					
จดทะเบียน	30.69	9.00	0	177	13
ไม่จดทะเบียน	7.55	5.00	0	16	9
6. กลุ่มการพัฒนาชนบทและเมือง					
จดทะเบียน	36.90	11.00	1	430	21
ไม่จดทะเบียน	7.69	3.00	0	80	23
7. กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง					
จดทะเบียน	12.78	11.00	3	37	9
ไม่จดทะเบียน	4.50	3.00	1	11	6
8. กลุ่มองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร					
จดทะเบียน	4.25	4.50	0	8	4
ไม่จดทะเบียน	4.75	4.50	0	10	4
11. กลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน					
จดทะเบียน	3	3	3	3	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
รวมทั้งหมดในตัวอย่าง					
จดทะเบียน	32.26	10.00	0	430	87
องค์กรไม่จดทะเบียนไทย	4.92	4.00	0	16	51
องค์กรต่างประเทศที่ไม่จดทะเบียน	19.88	10.50	4	80	8

ที่มา: การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2543.

หมายเหตุ: กลุ่มกิจกรรมระหว่างประเทศ ศาสนา ไม่มีตัวอย่างที่ทำการศึกษานี้

จากการวิเคราะห์โดยแยกองค์กรจดทะเบียน และองค์กรไม่จดทะเบียนตามตารางข้างต้น พบว่า (1) ลักษณะแตกต่างพิเศษระหว่างองค์กรจดทะเบียนและไม่จดทะเบียนคือขนาดและขอบเขตการดำเนินการที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก ทั้งจำนวนคนทำงาน และงบประมาณหรือค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ส่วนข้อจำกัดในการวิเคราะห์ตามกลุ่มกิจกรรม ในกรณีนี้ คือ จำนวนตัวอย่างที่ได้ในการสำรวจในบางกลุ่มมีน้อย แต่จะเป็นชุดข้อมูลที่มีรายละเอียดมากทั้งเชิงปริมาณและคุณลักษณะและให้ความกระจ่างในด้านต่างๆ ขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่สำคัญของประเทศไทย ความละเอียดและความลึกส่วนนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถวินิจฉัยความเหมาะสมของการแบ่งกลุ่มและการประเมินค่าประมาณการแต่ละตัวของแต่ละกลุ่มที่เหมาะสม

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า (2) การจ้างงานมีความแตกต่างสูงมากระหว่างค่าเฉลี่ยกับค่ามัธยฐานซึ่งเป็นค่ากึ่งกลาง โดยเฉพาะในกิจการด้านบริการสังคม การพัฒนาสิ่งแวดล้อม สาธารณสุข เนื่องจากมีองค์กรขนาดใหญ่มากที่แตกกลุ่มออกมา (Extreme Value) อยู่ในกลุ่มตัวอย่างและมีอิทธิพลต่อค่าเฉลี่ยของแต่ละกลุ่มอย่างมาก อันที่จริงกลุ่มบริการสังคมเป็นกลุ่มที่มีองค์กรขนาดย่อมๆ และใหญ่อยู่หลายองค์กร ขณะที่กลุ่มที่เหลือมีองค์กรขนาดใหญ่เพียงหนึ่งหรือสององค์กรในแต่ละกลุ่ม ลักษณะการกระจายตัวในแต่ละกลุ่มเหล่านี้ทำให้ค่าเฉลี่ยของกลุ่มสูงมาก ขณะที่ค่ามัธยฐานจะชี้ถึงตำแหน่งกลางของการกระจายของข้อมูลและลคติอิทธิพลของค่าที่สูงแตกกลุ่มขององค์กรใหญ่เดี่ยวๆ ออกไป และสะท้อนให้เห็นลักษณะทั่วไปขององค์กรส่วนใหญ่ในภาคกิจกรรมนั้นๆ ส่วนกลุ่มการณรงค์ การกุศล การศึกษา มีค่าเฉลี่ยใกล้เคียงกับค่ามัธยฐานเพราะไม่มีองค์กรขนาดใหญ่มากแตกกลุ่มออกมา อนึ่ง การแบ่งกลุ่มของตัวอย่างเป็นการแบ่งองค์กรที่ไม่ซ้ำซ้อนประเภท และไม่นับสาขาขององค์กรใหญ่

วัตถุประสงค์ของการศึกษารั้งนี้เพื่อให้ได้ค่าประมาณการ (Estimator) ที่จะนำไปใช้กับองค์กรทั้งหมดในประเทศและของแต่ละกลุ่ม ซึ่งในส่วนนี้จะนำมาใช้กับฐานข้อมูลส่วนที่สองคือ ฐานองค์กรที่มีบทบาททางสังคมจริงๆ ในประเทศไทย ซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีการทำงานจริงจัง แผนงาน โครงการในการทำงานมีความต่อเนื่องหรือเรียกว่าเป็นองค์กรแกน ซึ่งมีจำนวน 1,048 องค์กร ทั้งจดทะเบียน (551) และไม่จดทะเบียน (497)

เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการศึกษา และคุณสมบัติของค่าเฉลี่ย (Mean) ที่เป็นสถิติที่อ่อนไหวต่อค่าที่สูงแตกกลุ่ม (Extreme Value) ซึ่งตรงกับลักษณะข้อมูลจากการสำรวจในโครงการนี้ ประกอบกับจำนวนตัวอย่าง (Sample) ของบางกลุ่มที่มีไม่มากนัก ดังนั้นสถิติที่เหมาะสมสำหรับวัตถุประสงค์ในการประเมินการจ้างงานระดับกลุ่มกิจกรรม

(Generalization) และตามสถานการณ์นี้น่าจะเป็นค่ามัธยฐาน (Median) ซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของการกระจายของข้อมูลทั้งหมด ทั้งในตัวค่า และจำนวนความถี่ของตัวอย่าง

ในเรื่องของขนาดองค์กรวัดจากขนาดการจ้างงาน จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม มีองค์กรขนาดใหญ่ (51-450 คน) 15 องค์กรหรือร้อยละ 10 ของตัวอย่าง (ตาราง 4-25) และจากการสำรวจของสำนักงานสถิติ (ตาราง 4-26) รายงานว่ามี 205 องค์กรหรือร้อยละ 3.2 (50-499 คน) ตามข้อเท็จจริงแล้วองค์กรสาธารณประโยชน์ขนาดใหญ่เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นชั่วข้ามคืนหรือเกิดเพิ่มขึ้นใหม่ทุกปี แม้ว่าองค์กรขนาดใหญ่จะมีผลกระทบโดยรวมในเชิงปริมาณมากทั้งๆที่มีสัดส่วนไม่เท่าไรในประเทศตามที่วิเคราะห์ในภาพรวมทุกกลุ่มในช่วงแรก แต่ในการแยกวิเคราะห์รายกลุ่มกิจกรรมแล้ว การให้น้ำหนักองค์กรขนาดใหญ่ที่มีอยู่น้อยมากในแต่ละกลุ่มโดยการใช้ค่าเฉลี่ยจะทำให้การประเมินการจ้างงานของกลุ่มนั้นมีจำนวนสูงเกินไป

จุดนี้ยังเน้นให้เห็นความสำคัญของการจัดประเภทองค์กรที่ไม่ซ้ำซ้อน ซึ่งเป็นความยุ่งยากที่พบเมื่อนำรายงานการศึกษาวิจัยที่ทำเฉพาะด้านมาเปรียบเทียบใช้ ข้อสังเกตข้อหนึ่งคือองค์กรขนาดใหญ่เหล่านี้มักตกเป็นตัวอย่างในการศึกษารายงานเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งเสมอๆ บางครั้งองค์กรเดียวถูกใช้เป็นตัวอย่งในการศึกษาหลายฉบับ (ทั้งการศึกษาแบบสำรวจและกรณีศึกษา) ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เอดส์ และการพัฒนา (หรือเฉพาะบางสาขาขององค์กร) เช่น สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน และมีผลกระทบต่อค่าเฉลี่ยในแต่ละด้านอย่างมากเพราะเป็นองค์กรขนาดใหญ่เป็นพิเศษกว่าองค์กรส่วนใหญ่ในประเทศไทย ดังนั้น เมื่อจะใช้ข้อมูลจากรายงานเหล่านี้เพื่อศึกษาภาพรวมต้องนำไปใช้อย่างระมัดระวังและให้ความสนใจกับกรณีพิเศษเหล่านี้เสมอ ซึ่งกรณีนี้มีใช้มีแต่สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนเท่านั้น การหลีกเลี่ยงการนับองค์กรซ้ำก็เพื่อไม่ให้ค่าเฉลี่ยของแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องได้รับอิทธิพลจากองค์กรเดียว ซึ่งจะทำให้การประมาณการจ้างงานของแต่ละกลุ่มมีค่าเกินจริง และเมื่อรวมเป็นภาพรวมใหญ่ทั้งภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ก็ทำให้การประมาณการสูงเกินจริงมากขึ้นอีก

ตาราง 4-25 และ 4-26 นำเสนอเพื่อเปรียบเทียบในการเลือกใช้ค่าประมาณการทั้งสองตารางแสดงการกระจายของขนาดองค์กร โดยจำนวนคนทำงานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม และของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำหรับการจ้างงานจากการศึกษาอื่นยังสามารถดูได้ในภาคผนวก

ตารางที่ 4-25: การแบ่งช่วงชั้นในการจ้างงานในปี 2542 ขององค์กรสาธารณประโยชน์

ขนาดการจ้างงาน	จำนวน (องค์กร)	ร้อยละ (1)	ร้อยละ (2)
ไม่มี	11	7.3	7.3
1-5	53	35.3	56.6
6-10	32	21.3	
11-15	20	13.3	22.0
16-20	13	8.7	
21-50	6	4.0	4.0
51-100	5	3.3	10.0
101-200	7	4.7	
201-450	3	2.0	
รวม	150	100.0	100.0

ที่มา: โครงการวิจัยภาคองค์กรสาธารณประโยชน์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปี 2543.

ตารางที่ 4-26: จำนวนและร้อยละขององค์กรเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร จำแนกตามขนาดของ
คนทำงาน

ขนาด	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5 คน	2,742	42.6
5-9 คน	1,132	17.6
10-19 คน	1,603	24.9
20-29 คน	548	8.5
30-49 คน	214	3.3
50-99 คน	106	1.6
100-499 คน	99	1.5
500 คนขึ้นไป	-	-
รวม	6,444	100.0

(ประเภทสังคมสงเคราะห์ซึ่งรวมถึงทุกกลุ่มที่จดทะเบียนกับคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ)

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร ปี 2540.

(2) การจ้างงาน : แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 นี้ใช้ฐานจำนวนองค์กรขนาดเล็ก (551 และ 497 องค์กร) ค่าประมาณการของแต่ละกลุ่มส่วนใหญ่มาจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมที่แบ่งเป็นจดทะเบียนเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ และที่ไม่จดทะเบียน ในกรณีที่ไม่มีข้อมูล ผู้วิจัยเลือกใช้ตัวเลขที่ใกล้เคียงเหมาะสมที่สุดที่มีอยู่ และกำกับที่มาของตัวประมาณการไว้

การจ้างงานที่เกิดขึ้นในองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจึงสม่ำเสมออย่างน้อย 7,320 คน ณ ปี 2542 เป็นการจ้างงานในองค์กรจดทะเบียน 4,901 คน และองค์กรไม่จดทะเบียน 2,419 คนหรือครึ่งหนึ่งขององค์กรจดทะเบียน ตัวเลขชุดนี้เป็นตัวเลขการประเมินการจ้างงานที่ค่อนข้างเข้มงวด (Conservative) เพราะเลือกใช้ค่ามัธยฐานแทนค่าเฉลี่ย ขณะที่องค์กรที่มีบทบาทที่จัดเข้ามาในฐานองค์กรชุดนี้เป็นองค์กรขนาดกลางและใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทางด้านสังคมสงเคราะห์ที่อาจจะมีตัวเลขค่อนข้างต่ำ

ตัวเลขชุดขององค์กรไม่จดทะเบียนจะเป็นตัวเลขชุดเดียวกันที่จะนำไปรวมกับตัวเลขของฐานจำนวนองค์กรชุดใหญ่ (8,406 องค์กรจดทะเบียนและ 497 องค์กรไม่จดทะเบียน)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-27: การจ้างงานที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม (ฐานข้อมูล ชุดที่สอง) แนวทางที่ 2

(หน่วย : คน)

ภาคกิจกรรม	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	จำนวนองค์กรจดทะเบียน	ค่าประมาณการ	การจ้างงานขององค์กรจดทะเบียน	จำนวนองค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียน	ค่าประมาณการ	การจ้างงานขององค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียน	
1. วัฒนธรรมและสุนันทนาการ	15	8.5	127.5	12	4	48	175.5
2. การศึกษาและวิจัย	21	12.5	262.5	28	4	112	374.5
3. สุขภาพอนามัย	95	10	950	145	7	1,015	1,965.0
4. บริการสังคมสังคมสงเคราะห์	158	9	1,422	70	5	350	1,772.0
5. สิ่งแวดล้อม	56	9	504	50	5	250	754.0
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	82	11	902	100	3	300	1,202.0
7. กฎหมายการณรงค์และการเมือง	38	11	418	68	3	204	622.2
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	36	4.5	162	10	4.5	45	207.0
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ **1	2	3.1	6.2	7	9.5	66.5	72.7
10. ศาสนา **1	28	3.1	86.8	5	4	20	106.8
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน **1	20	3.0	60	2	4	8	68.0
รวม	551		4,901	497		2,418.5	7,320.0

**1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

**2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

**3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

(3) การจ้างงาน: แนวทางที่ 3

แนวทางที่ 3 เป็นการประมาณการจ้างงานที่สูงที่สุด เพราะใช้องค์ประกอบจำนวนองค์กรจากฐานข้อมูลทั้งหมด (ชุดใหญ่) และใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม ที่สูงกว่าของสำนักงานสถิติ ส่วนค่ามัธยฐานในกรณีนี้จะทำให้การประเมินการจ้างงานลดลงและใกล้ความเป็นจริงมากขึ้นกว่าค่าเฉลี่ย เพราะในกรณีนี้องค์กรทั่วประเทศไม่ว่าจะทำงานมากน้อยแข่งขันแตกต่างกันอย่างไรหรือขนาดใดก็นำมาคิดรวมกันหมด จะเห็นว่าในส่วนของการจ้างงานขององค์กรจดทะเบียน แนวทางที่ 3 (69,877.9 คน) มีการจ้างงานสูงกว่าแนวทางที่ 1 (26,059 คน) 2.7 เท่า (ไม่นับองค์กรไม่จดทะเบียนซึ่งเท่ากัน) ตัวเลขชุดนี้น่าจะเป็นการประมาณการจ้างงานที่เกิดขึ้นในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยในระดับค่อนข้างสูง (Upper Range) โดยมีแนวโน้มที่จะประเมินสูงเกินไปในกลุ่มวัฒนธรรม การศึกษา สังคมสงเคราะห์ การรณรงค์ (ในส่วนกลุ่มประชาคม) เนื่องจากกลุ่มย่อยบางกลุ่มในแต่ละกลุ่มเหล่านี้จะมีขนาดเล็กกว่าค่าประมาณการ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-28: การจ้างงานที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย
ฐานข้อมูลชุดที่ 1 (ชุดใหญ่) แนวทางที่ 3

(หน่วย: คน)

ภาคกิจกรรม	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	จำนวน องค์กรจ ทะเบียน	ค่า ประมา ณการ	การจ้างงาน ขององค์กร จดทะเบียน	จำนวนองค์กร ที่ไม่ได้ จดทะเบียน	ค่า ประมา ณการ	การจ้างงาน ขององค์กร ที่ไม่ได้ จดทะเบียน	
1. วัฒนธรรมและ สันทนาการ	1,870	8.50	15,895.00	12	4	48	15,943.00
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	12.50	14,250.00	28	4	112	14,362.00
3. สุขภาพอนามัย	286	10.00	2,860.00	145	7	1,015	3,875.00
4. บริการสังคม สงเคราะห์	1,938	9.00	17,442.00	70	5	350	17,792.00
5. สิ่งแวดล้อม	86	9.00	774.00	50	5	250	1,024.00
6. การพัฒนา ชนบทและเมือง	224	11.00	2,464.00	100	3	300	2,764.00
7. กฎหมาย การ รณรงค์และ การเมือง	612	11.00	6,732.00	68	3	204	6,936.00
8. องค์กรการกุศล และอาสาสมัคร	411	4.50	1,849.50	10	4.5	45	1,894.50
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ	12	3.10	37.20	7	9.5	66.50	103.70
10. ศาสนา	942	3.1	2,920.20	5	4	20	2,940.20
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	3.00	2,655.00	2	4	8	2,663.00
รวม	8,406		67,878.90	497		2,418.50	70,297.40

**1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

**2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจขององค์กรไม่จดทะเบียน ไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

**3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับ
กองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

4.2.3 การประมาณการอาสาสมัคร

ในที่นี้คณะผู้วิจัยนำเสนอการประเมินจำนวนอาสาสมัครตามประเภทองค์กร โดยใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติเท่านั้น และไม่ใช้ข้อมูลของสถาบันวิจัยสังคม เนื่องจากข้อมูลเรื่องอาสาสมัครจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมชี้ให้เห็นว่าข้อมูลอาสาสมัครยังเป็นข้อมูลที่หายาก เป็นการประเมินจำนวนอาสาสมัครรายหัว และมีลักษณะการทำงานไม่ประจำสม่ำเสมอ หรือไม่แน่นอน การทำงานส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครั้งคราวและไม่สามารถกำหนดได้ล่วงหน้า ทำให้เห็นว่าเรื่องอาสาสมัครน่าจะเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่อาจสรุปได้จากตัวเลขรายหัวอย่างเดี๋ยวจึงได้ง่ายๆ และสิ่งส่งต่อการนำไปเชื่อมต่อกับเรื่องผลผลิตอันเกิดจากอาสาสมัคร ในเมื่อข้อมูลยังไม่เพียงพอที่จะบอกว่าอาสาสมัครทำงานเป็นสัดส่วนเท่าใดหากเทียบกับการทำงานเต็มเวลาหรืองานประจำ (Full-time Equivalent) การให้ค่าจำกัดความอาสาสมัครโดยใช้การไม่มีค่าตอบแทนเป็นเกณฑ์เท่านั้นยังไม่พอสำหรับการศึกษาเชิงปริมาณ จำเป็นจะต้องมีข้อมูลปริมาณ เช่น ชั่วโมงหรือวันทำงานอาสาสมัครต่อช่วงเวลาหนึ่งๆ เช่น สัปดาห์หรือเดือนหรือปี ซึ่งเป็นข้อมูลที่องค์กรส่วนใหญ่ไม่เก็บ นอกจากนี้ลักษณะของงานที่ทำก็เป็นข้อมูลที่สำคัญ

ตัวอย่างของคำตอบเกี่ยวกับอาสาสมัครที่มีจำนวนสูง คือ คำตอบจากสมาคมปอเต็กตึ๊ง ซึ่งให้ตัวเลขอาสาสมัครประมาณ 2,000 คน สภาศตรีแห่งชาติมีอาสาสมัคร 1,000 คน สมาคมพัฒนาประชากรและสังคมและสมาคมวางแผนครอบครัว มีอาสาสมัครประมาณ 12,000 คน ทั้ง 2 องค์กร เนื่องจากคณะผู้วิจัยไม่สามารถคำนวณการทำงานอาสาสมัครโดยเปรียบเทียบกับการทำงานเต็มเวลาได้ จึงทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากตัวเลขเหล่านี้ บางครั้งคำตอบเกี่ยวกับอาสาสมัครมีลักษณะครอบคลุมสมาชิกในชุมชนทั้งหมด เพราะทุกคนมีส่วนเกี่ยวกับกิจกรรม แต่ไม่สามารถคำนวณตัวเลขได้เช่นกัน

รายงานในส่วนนี้จึงเสนอเพียงชุดเดียว ซึ่งใช้ตัวเลขค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ให้ค่าเฉลี่ย 10.1 คนต่อองค์กร ทำให้ได้จำนวนอาสาสมัครทั้งหมด 84,901 คน สำหรับองค์กรจดทะเบียน 8,406 องค์กร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-29: การประมาณการอาสาสมัครตามประเภทองค์กร

ประเภทองค์กร	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ย สำนักงานสถิติ ฯ	ผลการคำนวณ
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	10.1	18,887.00
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	10.1	11,514.00
3. สุขภาพอนามัย	286	10.1	2,899.00
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	10.1	19,574.00
5. สิ่งแวดล้อม	86	10.1	869.00
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	10.1	2,262.00
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	10.1	6,181.00
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	10.1	4,151.00
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	10.1	121.20
10. ศาสนา	942	10.1	9,514.20
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	10.1	8,938.50
รวม	8,406	10.1	84,901.00

หมายเหตุ: ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

4.2.4 การใช้จ่ายในรอบปีขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามประเภทองค์กร

วิธีการและแนวทางในการประมาณค่าใช้จ่ายของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จะเป็นในลักษณะทำนองเดียวกันกับการประมาณการจ้างงาน

(1) การใช้จ่าย: แนวทางที่ 1

ใช้องค์กรจดทะเบียน 8,406 องค์กรและค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณประโยชน์จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ 1,358,210.2 บาทต่อองค์กร (สำนักงานสถิติไม่ได้จัดแบ่งช่วงชั้นค่าใช้จ่ายขององค์กร) คิดเป็นมูลค่าการใช้จ่ายโดยองค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งสิ้น 11,417.1 ล้านบาท รายละเอียดค่าใช้จ่ายแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-30: ค่าใช้จ่ายในรอบปีขององค์กรสาธารณประโยชน์ แบ่งตามประเภทองค์กร

(จำนวน : บาท)

ประเภทองค์กร	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ย สำนักงานสถิติฯ	การใช้จ่าย รวม
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	1,358,210.20	2,539,853,074
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	1,358,210.20	1,548,359,628
3. สุขภาพอนามัย	286	1,358,210.20	388,448,117
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	1,358,210.20	2,632,211,368
5. สิ่งแวดล้อม	86	1,358,210.20	116,806,077
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	1,358,210.20	304,239,085
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	1,358,210.20	831,224,642
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	1,358,210.20	558,224,392
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	1,358,210.20	16,298,522
10. ศาสนา	942	1,358,210.20	1,279,434,008
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	1,358,210.20	1,202,016,027
รวม	8,406	1,358,210.20	11,417,114,941

(2) การใช้จ่าย: แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 ใช้ค้ำมีชัยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ตามที่ได้
อธิบายมาแล้วข้างต้นในเรื่องการจ้างงาน ตารางต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเรื่องค่าใช้จ่ายจากการ
สำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ปี 2543

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-31: ค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐานของค่าใช้จ่ายในปี 2542 ขององค์กรสาธารณประโยชน์
จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม

(หน่วย : บาท)

ประเภทองค์กร	ค่าเฉลี่ย	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	N
1. กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ					
จดทะเบียน	1,455,000	1,455,000	1,410,000	1,500,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
2. กลุ่มการศึกษาและวิจัย					
จดทะเบียน	4,603,093	2,520,000	154,560	18,800,000	6
ไม่จดทะเบียน	500,000	500,000	500,000	500,000	1
3. กลุ่มสุขภาพอนามัย					
จดทะเบียน	1,324,550	3,769,000	1,157,869	62,487,276	6
ไม่จดทะเบียน	5,572,189	1,440,000	480,000	33,500,000	11
4. กลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์					
จดทะเบียน	28,585,508	6,606,281.5	600,000	250,000,000	22
ไม่จดทะเบียน	3,083,038	643,200	70,000	13,153,988	6
5. กลุ่มสิ่งแวดล้อม					
จดทะเบียน	24,516,068	4,255,700	536,000	161,525,416	12
ไม่จดทะเบียน	2,151,300	945,000	20,000	7,250,000	8
6. กลุ่มการพัฒนาชนบทและเมือง					
จดทะเบียน	20,096,159	3,700,968	468,000	280,000,000	21
ไม่จดทะเบียน	7,423,048	840,000	0	122,400,000	21
7. กลุ่มการรณรงค์					
จดทะเบียน	6,279,497	4,440,000	739,430	15,400,000	9
ไม่จดทะเบียน	2,937,600	748,000	269,600	12,000,000	6
8. กลุ่มการกุศลและอาสาสมัคร					
จดทะเบียน	10,898,770	10,640,000	315,080	22,000,000	4
ไม่จดทะเบียน	20,248,000	18,464,000	15,600,000	26,680,000	3
9. กลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน					
จดทะเบียน	2,932,200	2,932,200	824,400	5,040,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
รวมทั้งหมดในตัวอย่าง					
จดทะเบียน	19,094,941	4,370,000	154,560	280,000,000	85
องค์กรไม่จดทะเบียนไทย	1,431,202	750,000	0	7,250,000	46
องค์กรต่างประเทศที่ไม่จดทะเบียน	28,667,249	14,376,994	8,200,000	122,400,000	8

ที่มา: การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

แนวทางที่ 2 ใช้ฐานจำนวนองค์กรชุดเล็ก (จดทะเบียน 551 องค์กรและไม่จดทะเบียน 497 องค์กร)

มีการใช้จ่ายเกิดขึ้นในองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจ้งสม่ำเสมอ 3,376.9 ล้านบาท ในปี 2542 เป็นการใช้จ่ายขององค์กรจดทะเบียน 2,669.5 ล้านบาท และองค์กรไม่จดทะเบียน 707.3 ล้านบาท รายละเอียดแสดงในตาราง 4-34 กลุ่มการกุศลและอาสาสมัครที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิ ตามกฎหมายไทยเป็นกลุ่มที่มีค่ามัธยฐานสูงที่สุด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะประกอบด้วยองค์กรต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่

จากผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ค่าใช้จ่ายต่อปี ณ ปี 2542 คิดเป็นเงินรวมทั้งสิ้น 1,951.7 ล้านบาทจากองค์กรที่ตอบแบบสอบถามเรื่องค่าใช้จ่าย 140 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ซึ่งเกินครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งหมด หรือเกือบถึงสองในสามของการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากฐานองค์กรที่มีบทบาทการทำงานในประเทศไทย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-32: การใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม (ฐานข้อมูล ชุดที่สอง) แนวทางที่ 2

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	ค่าใช้จ่าย องค์กร
1. วัฒนธรรมและ สันตนาการ	15	1,455,000	21,825,000	12	750,000 ***2	9,000,000	30,825,000
2. การศึกษาและวิจัย	21	2,520,000	52,920,000	28	500,000	14,000,000	66,920,000
3. สุขภาพอนามัย	95	3,769,000	358,055,000	145	1,440,000	208,800,000	566,855,000
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	158	6,606,281.5	1,043,792,477	70	643,200	45,024,000	1,088,816,477
5. สิ่งแวดล้อม	56	4,255,700	238,319,200	50	945,000	47,250,000	285,569,200
6. การพัฒนาชนบท และเมือง	82	3,700,968	303,479,376	100	840,000	84,000,000	387,479,376
7. กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	38	4,440,000	168,720,000	68	748,000	50,864,000	219,584,000
8. องค์กรการกุศล และอาสาสมัคร	36	10,640,000	383,040,000	10	18,464,000	184,640,000	567,680,000
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ	2	1,358,210 ***1	2,716,420.40	7	8,355,879 ***3	58,491,153	61,207,573
10. ศาสนา	28	1,358,210 ***1	38,029,885.60	5	750,000 ***2	3,750,000	41,779,886
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	20	2,932,200 ***1	58,644,000.00	2	750,000 ***2	1,500,000	60,144,000
รวม	551		2,669,541,359	497		707,319,153	3,376,860,512

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

(3) การใช้จ่าย: แนวทางที่ 3

แนวทางที่ 3 ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม เช่นเดียวกับแนวทางที่ 2 เป็นการประมาณการใช้จ่ายของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ที่สูงที่สุด เพราะใช้องค์ประกอบจำนวนองค์กรจากฐานข้อมูลทั้งหมด (ชุดใหญ่) และใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม ชุดเดียวกับแนวทางที่ 2 ที่สูงกว่าของสำนักงานสถิติแห่งชาติกับกลุ่มองค์กรส่วนใหญ่ บางกลุ่มใช้ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ตัวเลขชุดนี้น่าจะเป็นการประมาณการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยที่มีแนวโน้มสูง (Upper Range) คือ 32,357.9 ล้านบาท ณ ปี 2542 จะเห็นว่าในส่วนขององค์กรจดทะเบียน แนวทางที่ 3 (31,650.6 ล้าน) มีการใช้จ่ายสูงกว่าแนวทางที่ 1 (11,417.1 ล้าน) 2.7 เท่า (ไม่นับองค์กรไม่จดทะเบียนซึ่งเท่ากัน)

ในแนวทางที่ 3 นี้ โอกาสที่การประมาณโดยรวมของแต่ละกลุ่มจะสูงเกินไปจะเกิดขึ้นได้กับ (1) กลุ่มที่มีองค์กรเป็นจำนวนมาก ในระดับใกล้ๆ 1,000 หรือมากกว่า 1,000 องค์กร ซึ่งเป็นสัดส่วนกลุ่มละประมาณร้อยละ 11-23 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด 8,406 องค์กร ซึ่งจะทำให้การใช้จ่ายโดยรวมทั้งภาคองค์กรสาธารณประโยชน์สูงตามไปด้วย กลุ่มที่มีองค์กรมากได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ การศึกษา สังคม สงเคราะห์ ศาสนา การค้า วิชาชีพและแรงงาน (2) แม้ว่ากลุ่มเหล่านี้มีจำนวนมากแต่เมื่อดูจากกลุ่มย่อยในรายละเอียดแล้วจะมีสัดส่วนขององค์กรเล็กๆ และองค์กรระดับท้องถิ่นอยู่สูง (ดูรายละเอียดการแบ่งกลุ่มย่อยของกลุ่มประเภทสากลในภาคผนวก)

ปัญหาเช่นเดียวกันเกิดขึ้นกับกลุ่มที่มีจำนวนไม่มากนัก คือไม่เกิน 500 องค์กร แต่มีกลุ่มย่อยที่น่าจะเป็นองค์กรขนาดเล็กและองค์กรท้องถิ่นอยู่สูงเช่นกัน ได้แก่ กลุ่มการรณรงค์ เฉพาะในส่วนกลุ่มประชาคมที่มี 567 องค์กร (เป็นการรณรงค์เพียง 45 องค์กร) อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มการกุศลและอาสาสมัคร ซึ่งส่วนที่เป็นองค์กรการกุศลมีองค์กรขนาดเล็กอยู่ไม่น้อย

ขณะที่ต้องยอมรับตัวเลขค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติว่าเป็นตัวเลขจากทั่วประเทศที่ต่ำที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับ การสำรวจขององค์กรอื่นๆ แต่เมื่อพิจารณาแยกตามกลุ่มย่อยของแต่ละกลุ่มแล้วแม้กระทั่งค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติสำหรับกลุ่มย่อยบางกลุ่มก็อาจจะสูงเกินไปได้ เนื่องจากกลุ่มย่อยบางกลุ่มในแต่ละกลุ่มเหล่านี้ น่าจะมีการใช้จ่ายน้อยกว่าค่าประมาณการ

ตารางที่ 4-33: การใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรสาธารณประโยชน์ (ฐานข้อมูลชุดที่หนึ่ง) แนวทางที่ 3

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่จดทะเบียน	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	องค์กรที่มีบทบาทสม่ำเสมอ	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	ค่าใช้จ่ายองค์กร
1. กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	1,455,000	2,720,850,000	12	750,000	9,000,000	2,729,850,000
2. กลุ่มการศึกษาและวิจัย	1,140	2,520,000	2,872,800,000	28	500,000	14,000,000	2,886,800,000
3. กลุ่มสุขภาพอนามัย	286	3,769,000	1,077,934,000	145	1,440,000	208,800,000	1,286,734,000
4. กลุ่มบริการสังคมสังคมสงเคราะห์	1,938	6,606,281.5	12,802,973,547	70	643,200	45,024,000	12,847,997,547
5. กลุ่มสิ่งแวดล้อม	86	4,255,700	365,990,200	50	945,000	47,250,000	413,240,200
6. กลุ่มการพัฒนาชนบทและเมือง	224	3,700,968	829,016,832	100	840,000	84,000,000	913,016,832
7. กลุ่มกฎหมายการรณรงค์ และการเมือง	612	4,440,000	2,717,280,000	68	748,000	50,864,000	2,768,144,000
8. กลุ่มองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	10,640,000	4,373,040,000	10	18,464,000	184,640,000	4,557,680,000
9. กลุ่มกิจกรรมระหว่างประเทศ	12	1,358,210	16,298,522	7	8,355,879	58,491,153	74,789,675
10. กลุ่มศาสนา	942	1,358,210	1,279,434,008	5	750,000	3,750,000	1,283,184,008
11. กลุ่มการค้าวิชาชีพ และแรงงาน	885	2,932,200	2,594,997,000	2	750,000	1,500,000	2,596,497,000
รวม	8,406		31,650,614,110	497		707,319,153	32,357,933,263

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค้ำมัธฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค้ำมัธฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค้ำมัธฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

สิ่งที่พบในการจำแนกจัดประเภทองค์กรในรายละเอียด และผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมที่สำรวจองค์กรที่มีบทบาทและมีสัดส่วนตัวอย่างขององค์กรระดับชาติสูง ซึ่งอยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่ สอดคล้องไปในทางเดียวกับสำนักงานสถิติเมื่อจำแนกค่าใช้จ่ายตามภูมิภาค ที่ว่ากรุงเทพฯ เป็นที่ตั้งขององค์กรขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยองค์กรเดี่ยวและองค์กรแม่หรือสำนักงานใหญ่ องค์กรเหล่านี้มีขนาดใหญ่กว่าองค์กรในภูมิภาคอย่างมีนัยสำคัญ และตกประมาณ 12-13 เท่าตัว ดังแสดงในตาราง 4-36 และองค์กรท้องถิ่นในภูมิภาคมีขนาดเล็กกว่าค่าเฉลี่ยระดับชาติประมาณ 4 เท่า

ตารางที่ 4-34: ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พื้นที่	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาท)
ทั่วราชอาณาจักร	1,358,210.2
กรุงเทพมหานคร	4,088,289.7
ภาคกลาง	339,053.8
ภาคเหนือ	335,938.1
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	274,511.0
ภาคใต้	266,371.2

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ในกรณีของกลุ่มการศึกษาซึ่งเป็นร้อยละ 13.5 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด มีองค์กรที่เป็นองค์กรระดับประถมและมัธยมถึง 970 องค์กร (ร้อยละ 11.5) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่สนับสนุนโรงเรียนแต่ละแห่งและการศึกษาในพื้นที่ในภูมิภาคต่างๆ ที่น่าจะมีขนาดการใช้จ่ายค่อนข้างต่ำและอาจจะเป็นไปได้ที่จะต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ และองค์กรขนาดใหญ่ในกลุ่มการศึกษามีไม่กี่องค์กร ส่วนหนึ่งทำเรื่องปัญหาการศึกษาในรูปแบบต่างๆ อีกส่วนจัดอยู่ในกลุ่มย่อยการวิจัย กระนั้นก็ดีก็ไม่น่าจะถัวเฉลี่ยไปให้องค์กรเล็กจำนวนมากทั้งกลุ่มทำให้ได้ค่ารวมถึง 2,872 ล้านบาท ดังนั้น ในภาพรวมของกลุ่มการศึกษาตามแนวทางที่ 3 หรือแม้กระทั่งแนวทางที่ 1 จึงน่าจะเป็นการประมาณการที่อาจจะสูงเกินไป

สถานการณ์ทำนองเดียวกันมีโอกาสเกิดขึ้นกับกลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน ที่มีร้อยละ 10.5 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด และกลุ่มย่อยผู้ประกอบการอาชีพเดียวกัน (Trade) 694 องค์กรหรือร้อยละ 8 ที่เป็นองค์กรของประชาชนที่ประกอบอาชีพเดียวกันระดับท้องถิ่นขนาดเล็ก ที่น่าจะมีการใช้จ่ายในองค์กรไม่มากนักและอาจจะเป็นไปได้ที่จะต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (ซึ่งแนวทางที่ 3 ของกลุ่มนี้ ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงาน

สถิติแห่งชาติ) ส่วนค่ามัธยฐานที่สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ได้มาสำหรับกลุ่มนี้เป็นกลุ่มวิชาชีพ

กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการ ค่าประมาณการที่ใช้มีค่าใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ (1,358,210 บาท) จึงลดโอกาสที่จะประมาณการสูงเกินไปลงระดับหนึ่ง กลุ่มวัฒนธรรมและสันตนาการยังเป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยมีรายงานการศึกษาเชิงปริมาณอ้างอิงถึงโดยเฉพาะการกีฬาและสันตนาการ งานอดิเรก ทำให้ยากที่จะบอกแนวโน้มได้ว่าเป็นประมาณการที่สูงหรือต่ำเกินไป สิ่งที่ต้องระวังคือกลุ่มนี้มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 22 ขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนทั้งหมด

กลุ่มศาสนาเป็นกลุ่มที่ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ กลุ่มศาสนาที่จดทะเบียนมีสัดส่วนร้อยละ 11 และส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพุทธ ซึ่งประกอบด้วยมูลนิธิและสมาคมทางศาสนาของวัดและของปัจเจกบุคคล โดยทั่วไปเป็นที่รู้กันว่าองค์กรศาสนาพุทธส่วนหนึ่งน่าจะมีเงินและทรัพย์สินมากและมีการใช้จ่ายที่เกิดขึ้น แต่ความรู้ส่วนนี้ยังขาดข้อมูลที่ศึกษาเปรียบเทียบเป็นระบบอยู่มาก และเป็นส่วนที่เป็นที่สนใจของสังคม ที่ควรมีการสำรวจศึกษาต่อไป

กลุ่มบริการสังคมเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนถึงร้อยละ 23 ขององค์กรที่จดทะเบียนทั้งหมด และเป็นกลุ่มที่มีองค์กรขนาดใหญ่และย่อยๆ อยู่มาก ในกลุ่มย่อยที่ 1 และ 2 และในกลุ่มย่อยที่ 3 ก็มีองค์กรที่มีบทบาทอยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ตาม องค์กรขนาดเล็กที่มีขอบเขตการทำงานจำกัดอยู่มาก ซึ่งบางส่วนมีลักษณะใกล้เคียงกับองค์กรการกุศล เมื่อใช้ค่าประมาณการตัวเดียวกันทั้งหมดตามแนวทางที่ 3 น่าจะทำให้มีการประเมินค่าสูงเกินไป ตารางข้างล่างนี้เสนอทางเลือกอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของกลุ่มนี้ (ที่จดทะเบียน) ลดลงกว่าในแนวทางที่ 3 (12,802.9 ล้านบาท) ประมาณ 3 เท่า

ตารางที่ 4-35: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีขององค์กรด้านบริการสังคมและสังคมสงเคราะห์ที่

จดทะเบียน

(หน่วย : บาท)

บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. บริการทางสังคม	217	6,606,281.50	1,433,563,085.50
2. บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	6,606,281.50	244,432,415.50
3. ช่วยการครองชีพและรายได้***1	1,684	1,358,210.00	2,287,225,976.80
รวม	1,938		3,965,221,477.80

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่ถือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง เป็นกลุ่มที่มีจำนวนองค์กรที่จดทะเบียนไม่มากนัก แต่กลุ่มย่อยที่จัดเป็นกลุ่มประชาคม (Civic Groups) ที่ประกอบด้วยสมาคมภาษา/แซ่ สมาคมผู้ปกครองครูนักเรียน ต่างๆ เหล่านี้ เป็นองค์กรระดับท้องถิ่นพอสมควร โดยทั่วไปไม่น่ามีการใช้จ่ายต่อปีที่มากถึงสี่ล้านบาทต่อองค์กร แม้ว่าจะมีองค์กรขนาดใหญ่อยู่บ้าง ขณะที่ตัวอย่างที่ได้มาจากการสำรวจเป็นองค์กรที่เป็นด้านการรณรงค์ประเด็นทางสังคมจึงเหมาะสมโดยตรงที่จะใช้กับกลุ่มย่อยการรณรงค์ ตารางข้างล่างนี้นำเสนอทางเลือกอีกวิธีหนึ่ง ที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของกลุ่มนี้น้อยกว่าแนวทางที่ 3 (2,717 ล้านบาท)

ตารางที่ 4-36: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีขององค์กรด้านกฎหมาย การรณรงค์และการเมืองที่จดทะเบียน

(หน่วย : บาท)

กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. กลุ่มประชาคม (Civic Groups)***1	567	1,358,210	770,105,183.40
2. การรณรงค์	45	4,440,000	199,800,000.00
รวม	612		969,905,183.40

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ในทำนองเดียวกัน ตารางต่อไปนี้นำเสนอทางเลือกอีกวิธีหนึ่ง ที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของกลุ่มองค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียนแตกต่างออกไปจากแนวทางที่ 3 ที่ประเมินค่าใช้จ่ายกลุ่มนี้ไว้สูงถึง 4,373 ล้านบาท เนื่องจากค่าประมาณการมาจากองค์กรชั้นนำในด้านการกุศลสาธารณะ ส่วนใหญ่สนับสนุนโดยบริษัทหรือบริษัทธุรกิจที่น่าจะสันนิษฐานได้ว่าสถานะการเงินน่าจะดีกว่าองค์กรการกุศลระดับปัจเจกชนทั่วไป ขณะเดียวกันตัวเลขของสำนักงานสถิติก็เหมาะสมที่จะใช้กับองค์กรการกุศลต่างๆ ไป (คู่มือช่วยเหลือและวัตถุประสงค์องค์กรในรายงานของสำนักงานสถิติในภาคผนวก)

ตารางที่ 4-37: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีขององค์กรด้านการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียน

(หน่วย : บาท)

องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. เพื่อสาธารณกุศล	359		
1.1 องค์กรให้ทุน	7	10,640,000	74,480,000.00
1.2 องค์กรประสานงานกลางระดับชาติ	5	10,640,000	53,200,000.00
1.3 องค์กรสาธารณกุศลทั่วไป***1	347	1,358,210	471,298,939.40
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์***1	52	1,358,210	70,626,930.40
รวม	411		669,605,869.80

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

การประเมินค่าใช้จ่ายหรือรายได้ โดยแยกแต่ละกลุ่มเพื่อให้ข้อมูลชัดเจนดีพอนั้นมีขั้นตอนที่ย่างยากพอสมควร ต้องอาศัยความเข้าใจถึงองค์ประกอบของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง มีกิจกรรมอะไร และจากนั้นมีจำนวนเท่าไรในแต่ละกลุ่มกิจกรรมนั้นๆ จึงสามารถพิจารณาอีกครั้งว่าค่าประมาณการตัวไหนที่เหมาะสมใกล้เคียงกับสภาพการณ์ ซึ่งนอกจากใช้ข้อมูลจากการศึกษารายงานที่มีอยู่ทั้งหลายแล้ว ก็ยังจำเป็นต้องสร้างสมมุติฐานในการพิจารณาให้เหตุผลว่า ตัวประมาณการใดน่าจะสูงหรือต่ำเกินไป รายงานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นความขาดแคลนข้อมูลจากองค์กรบางประเภท และระดับการวิเคราะห์ที่มีอยู่ในรายงานต่างๆ ไปก็ยังไม่ลึกหรือเน้นประเด็นเชิงปริมาณมากพอ การนำตัวเลขประเมินครั้งนี้ไปใช้ควรใช้ในลักษณะที่แสดงระดับต่ำสุด ถึงสูงสุด (Range) แทนที่จะใช้เป็นตัวเลขเดี่ยวๆ และเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการเปรียบเทียบถึงน้ำหนักระหว่างกลุ่มต่างๆ ในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

(4) แนวทางที่ 4: การประมาณการใช้จ่าย : การประมาณแบบผสมผสาน

ทางเลือกที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ใช้แนวทางที่ 3 เป็นหลักคือจำนวนองค์กรทั้งหมด และค่าประมาณการของบางกลุ่ม ส่วนบางกลุ่มที่กลุ่มย่อยมีลักษณะค่อนข้างชัดเจนและแตกต่างจากตัวอย่างที่ได้จากกลุ่มย่อยอื่นที่สถาบันวิจัยสังคมเก็บตัวอย่างมา ก็จะใช้ค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เพราะเป็นค่าที่ต่ำที่สุดและเป็นตัวประมาณการหลักขององค์กรสาธารณประโยชน์ต่างๆ ไป ทั้งนี้แนวทางนี้จะใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคมเฉพาะกับกลุ่มย่อยที่เก็บข้อมูลมา หรือใกล้เคียงที่สุด ส่วนนอกเหนือจากนั้นจะใช้ข้อมูลของสำนักงานสถิติตามความเหมาะสม

ในบางกรณี บางกลุ่มก็พิจารณาจากสัดส่วนจำนวนองค์กรและความน่าจะเป็นไปได้ของสัดส่วนองค์กรใหญ่ต่อเล็ก และใช้ค่าประมาณการสองตัวทั้งสูงและต่ำ ตามแนวคิดที่เสนอไว้ในการอภิปรายผลของแนวทางที่ 3 ซึ่งในทางเลือกแบบผสมผสานนี้อาศัยการแบ่งประเภทองค์กรที่ละเอียดเป็นฐานสำคัญ

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-38: การประเมินค่าใช้จ่ายต่อปีแบบผสมผสาน

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่ จดทะเบียน	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	องค์กรที่ มีบทบาท สม่ำเสมอ	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	ค่าใช้จ่าย องค์กร
1. วัฒนธรรมและ สันตนาการ	1,870		2,584,086,013	12	750,000	9,000,000	2,593,086,013
1.1 ศิลปวัฒนธรรม (สากลและพื้นบ้าน)	129	1,455,000	187,695,000		***2		
1.2 กีฬา	328	1,455,000	477,240,000				
1.3 สโมสรทางสังคม และงานอดิเรก***1	1349	1,358,210	1,832,225,560				
1.4 อื่น ๆ ***1	64	1,358,210	86,925,453				
2. การศึกษาและวิจัย	1140		1,805,115,174	28	500,000	14,000,000	1,819,115,174
2.1 ระดับประถมและ มัธยม	970						
-80% ขององค์กร ***1	776	1,358,210	1,053,971,115				
--20% ขององค์กร	194	2,520,000	488,880,000				
2.2 ระดับอุดมศึกษา ***1	143	1,358,210	194,224,059				
2.3 กิจกรรมวิจัย	4	2,520,000	10,080,000				
2.4 สนับสนุนวิทยาการ เพื่อการพัฒนา ทั่วไป	23	2,520,000	57,960,000				
3. สุขภาพอนามัย	286	3,769,000	1,077,934,000	145	1,440,000	208,800,000	1,286,734,000
4. บริการสังคม และ สังคมสงเคราะห์	1938		3,965,221,478	70	643,200	45,024,000	4,010,245,478
4.1 บริการทางสังคม	217	6,606,281.5	1,433,563,086				
4.2 บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	6,606,281.5	244,432,416				
4.3 ช่วยการครองชีพ และรายได้ ***1	1684	1,358,210	2,287,225,977				
5. สิ่งแวดล้อม	86	4,255,700	365,990,200	50	945,000	47,250,000	413,240,200

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่ จดทะเบียน	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	องค์กรที่ มีบทบาท สม่ำเสมอ	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	ค่าใช้จ่าย องค์กร
6. การพัฒนาชนบท และเมือง	224	3,700,968	829,016,832	100	840,000	84,000,000	913,016,832
7. กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	612		969,905,183	68	748,000	50,864,000	1,020,769,183
7.1 กลุ่มประชาคม (Civic Groups) ***1	567	1,358,210	770,105,183				
7.2 การรณรงค์	45	4,440,000	199,800,000				
8. องค์กรการกุศลและ อาสาสมัคร	411		669,605,870	10	18,464,000	184,640,000	854,245,870
8.1 เพื่อสาธารณกุศล	359						
-องค์กรให้ทุน	7	10,640,000	74,480,000				
-องค์กรประสาน งานกลางระดับชาติ	5	10,640,000	53,200,000				
-องค์กรสาธารณ กุศลทั่วไป ***1	347	1,358,210	471,298,939				
8.2 อาสาสมัครเพื่อ สาธารณประโยชน์ ***1	52	1,358,210	70,626,930				
	411						
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ ***1	12	1,358,210	16,298,522	7	8,355,879	58,491,153	74,789,675
					***3		
10. ศาสนา ***1	942	1,358,210	1,279,434,008	5	750,000	3,750,000	1,283,184,008
					***2		
11. การค้า วิชาชีพ และ แรงงาน	885		1,468,020,303	2	750,000	1,500,000	1,469,520,303
11.1 การรวมตัวของคน อาชีพเดียวกัน ***1	694	1,358,210	942,597,879		***2		
11.2 วิชาชีพ	169	2,932,200	495,541,800				
11.3 แรงงาน/ลูกจ้าง ***1	22	1,358,210	29,880,624				
รวม	8,406		15,030,627,583	497		707,319,153	15,737,946,736

***1 ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค้ำมีพื้นฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค้ำมีพื้นฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

จะเห็นได้ว่า ค่าประมาณการเฉพาะของสำนักงานสถิติแห่งชาติและสถาบันวิจัยสังคม ดังปรากฏในตารางที่ 4-34 และ 4-35 ค่าใช้จ่ายต่อปีสำหรับ 1,048 องค์กร (ฐานข้อมูลชุดที่สอง หรือแนวทางที่ 2) จะได้ 3,376.9 ล้านบาท และสำหรับ 8,903 องค์กร (ฐานข้อมูลชุดที่หนึ่ง หรือแนวทางที่ 3) จะได้ 32,357.9 ล้านบาท แต่ถ้าปรับค่าประมาณการในบางกลุ่มตามความน่าจะเป็นแล้ว รายจ่ายต่อปีขององค์กร 8,903 องค์กรตามวิธีผสมผสานจะเหลือเพียง 15,737.9 ล้านบาทเท่านั้น แตกต่างกับ 16,620 ล้านบาทต่อปี กลุ่มที่เปลี่ยนแปลงมากคือ การศึกษาและวิจัย บริการสังคมและสังคมสงเคราะห์ กฎหมายการสมัครและการเมือง และองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร

สรุปว่าค่าใช้จ่ายขององค์กรสาธารณประโยชน์มีขนาดประมาณ 15,000-32,000 ล้านบาท

4.2.5 รายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม

วิธีการและแนวทางในการประมาณรายรับต่อปีของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ จะเป็นในลักษณะทำนองเดียวกันกับการประมาณการจ้างงาน

(1) รายรับ: แนวทางที่ 1

แนวทางที่ 1 ใช้องค์กรจดทะเบียน 8,406 องค์กรและค่าเฉลี่ยรายรับทั้งประเทศในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณประโยชน์จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ที่ 2,852,887.20 บาทต่อองค์กร (สำนักงานสถิติไม่ได้จัดแบ่งช่วงชั้นรายรับขององค์กร) คิดเป็นรายรับโดยองค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งสิ้น 23,981.4 ล้านบาท มากกว่ารายจ่ายตามแนวทางที่ 1 (11,417.10 ล้านบาท) อยู่ 12,564.3 ล้านบาท

รายละเอียดค่าใช้จ่ายแสดงในตารางต่อไปนี้

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-41: รายรับในรอบปีขององค์กรสาธารณประโยชน์

ประเภทองค์กร	จำนวนองค์กร ที่จดทะเบียน	ค่าเฉลี่ยรายรับ สำนักงานสถิติฯ	รายรับ รวม
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	2,852,887.20	5,334,899,064
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	2,852,887.20	3,252,291,408
3. สุขภาพอนามัย	286	2,852,887.20	815,925,739
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	2,852,887.20	5,528,895,394
5. สิ่งแวดล้อม	86	2,852,887.20	245,348,299
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	2,852,887.20	639,046,733
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	2,852,887.20	1,745,966,966
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	2,852,887.20	1,172,536,639
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	2,852,887.20	34,234,646
10. ศาสนา	942	2,852,887.20	2,687,419,742
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	2,852,887.20	2,524,805,172
รวม	8,406	2,852,887.20	23,981,369,803

ค่าเฉลี่ยรายรับในรอบปี 2539 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-40: ค่าเฉลี่ย และค่ามัธยฐานรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม

ประเภทองค์กร	ค่าเฉลี่ย	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	N
1. ภาควัฒนธรรมและสันตนาการ					
จดทะเบียน	2,500,000	2,500,000	2,500,000	2,500,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
2. ภาคการศึกษาและวิจัย					
จดทะเบียน	3,483,333	2,100,000	200,000	12,000,000	6
ไม่จดทะเบียน	800,000	800,000	800,000	800,000	1
3. ภาคสุขภาพอนามัย					
จดทะเบียน	14,229,663	6,600,000	500,000	62,963,258	7
ไม่จดทะเบียน	4,321,818	2,000,000	400,000	22,500,000	11
4. ภาคบริการสังคม สงคมสงเคราะห์					
จดทะเบียน	35,298,002	4,792,311	500,000	350,000,000	23
ไม่จดทะเบียน	2,850,000	775,000	500,000	12,500,000	6
5. ภาคสิ่งแวดล้อม					
จดทะเบียน	10,827,273	3,000,000	500,000	62,500,000	11
ไม่จดทะเบียน	2,283,750	1,250,000	20,000	7,500,000	8
6. ภาคการพัฒนาชนบทและเมือง					
จดทะเบียน	20,866,866	2,500,000	500,000	280,000,000	21
ไม่จดทะเบียน	6,866,000	500,000	180,000	100,000,000	20
7. ภาคกฎหมาย การรณรงค์และ การเมือง					
จดทะเบียน	7,430,000	5,000,000	700,000	17,500,000	9
ไม่จดทะเบียน	3,250,000	1,750,000	500,000	12,000,000	6
8. ภาคการกุศลและอาสาสมัคร					
จดทะเบียน	10,337,500	9,500,000	350,000	22,000,000	4
ไม่จดทะเบียน	14,795,750	18,250,000	500,000	22,183,000	4
11. ภาคการค้า วิชาชีพและแรงงาน					
จดทะเบียน	4,200,000	4,200,000	500,000	7,900,000	2
ไม่จดทะเบียน	-	-	-	-	-
รวมทั้งหมดในตัวอย่าง					
จดทะเบียน	19,304,138	3,000,000	200,000	350,000,000	86
องค์กรไม่จดทะเบียนไทย	1,564,468	700,000	20,000	12,000,000	47
องค์กรต่างประเทศที่ไม่จดทะเบียน	25,460.375	15,000,000	8,000,000	100,000,000	8

ที่มา: การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2543.

(2) รายรับ: แนวทางที่ 2

แนวทางที่ 2 ใช้ค้ำมัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นในเรื่องการจ้างงาน ตารางต่อไปนี้จะนำเสนอเรื่องรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ จำแนกตามประเภทหรือกลุ่ม จากการสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ปี 2543

แนวทางที่ 2 ใช้ฐานจำนวนองค์กรชุดเล็ก (จดทะเบียน 551 องค์กรและไม่จดทะเบียน 497 องค์กร) และใช้ค้ำมัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม และแหล่งอื่นในบางกลุ่มเช่นเดียวกับในการจ้างงานและการประเมินค่าใช้จ่าย ในปี 2542 องค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจ้งสม่ำเสมอมีรายรับ 3,392.8 ล้านบาท เป็นรายรับขององค์กรจดทะเบียน 2,540.4 ล้านบาท และองค์กรไม่จดทะเบียน 852.4 ล้านบาท รายละเอียดแสดงในตารางที่ 4-43 กลุ่มการกุศลและอาสาสมัครที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิตามกฎหมายไทยเป็นกลุ่มที่มีค้ำมัธยฐานสูงที่สุด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะประกอบด้วยองค์กรต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่

ผลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม แสดงรายรับต่อปี ณ ปี 2542 คิดเป็นเงินรวมทั้งสิ้น 1,959.8 ล้านบาทจากองค์กรที่ตอบแบบสอบถามเรื่องรายรับ 142 องค์กรทั้งจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ซึ่งเกินครึ่งของรายรับทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากฐานองค์กรที่มีบทบาทการทำงานในประเทศไทย

สำหรับองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานจริงจ้งสม่ำเสมอในแนวทางที่ 2 นี้ ค่าใช้จ่ายและรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์โดยรวมไม่ค่อยแตกต่างกันมาก ในบางกลุ่มรายจ่ายสูงกว่ารายรับ ส่วนในแนวทางที่ 1 ที่ใช้ตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่สอบถามเรื่องการเงินอย่างละเอียด ค่าเฉลี่ยรายได้สูงกว่าค่าใช้จ่าย (2,852,887.2 บาท ต่อ 1,358,210 บาท) ทั้งนี้เป็นเพราะการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ข้อมูลจากมูลนิธิมาก มูลนิธิส่วนใหญ่มีเงินบริจาคจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อนำดอกเบียมาใช้เท่านั้น (endowment fund) ในการสำรวจจึงพบว่าองค์กรเหล่านี้มีรายได้สูง แต่ที่จริงเป็นเงินกองทุนที่ไม่สามารถนำมาใช้จ่ายในการดำเนินงานได้

ตารางที่ 4-41: รายรับที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม
(ฐานข้อมูลชุดที่ 2) แนวทางที่ 2

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	องค์กรที่มี บทบาท สม่ำเสมอ	ค่า ประมาณ การ	ค่าใช้จ่าย องค์กร	ค่าใช้จ่าย องค์กร
1. วัฒนธรรมและ สันทนาการ	15	2,500,000	37,500,000	12	700,000 ***2	8,400,000	45,900,000
2. การศึกษาและวิจัย	21	2,100,000	44,100,000	28	800,000	22,400,000	66,500,000
3. สุขภาพอนามัย	95	6,600,000	627,000,000	145	2,000,000	290,000,000	917,000,000
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	158	4,792,311	757,185,138	70	775,000	54,250,000	811,435,138
5. สิ่งแวดล้อม	56	3,000,000	168,000,000	50	1,250,000	62,500,000	230,500,000
6. การพัฒนาชนบท และเมือง	82	2,500,000	205,000,000	100	500,000	50,000,000	255,000,000
7. กฎหมาย การ รณรงค์และการเมือง	38	5,000,000	190,000,000	68	1,750,000	119,000,000	309,000,000
8. องค์กรการกุศลและ อาสาสมัคร	36	9,500,000	342,000,000	10	18,250,000	182,500,000	524,500,000
9. กิจกรรมระหว่าง ประเทศ	2	2,852,887 ***1	5,705,774	7	8,355,879 ***3	58,491,153	64,196,927
10. ศาสนา	28	2,852,887 ***1	79,880,836	5	700,000 ***2	3,500,000	83,380,842
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	20	4,200,000 ***1	84,000,000	2	700,000 ***2	1,400,000	85,400,000
รวม	551		2,540,371,748	497		852,441,153	3,392,812,907

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามัธยฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
ที่เฉลี่ยใช้ค่าประมาณการจากค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

(2) รายรับ: แนวทางที่ 3

แนวทางที่ 3 ใช้ค่ามัธยฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม เช่นเดียวกับแนวทางที่ 2 จะเป็นการประมาณรายรับของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ที่สูงที่สุด เพราะใช้องค์ประกอบจำนวนองค์กรจากฐานข้อมูลทั้งหมด (ชุดใหญ่) และใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ชุดเดียวกับแนวทางที่ 2 แสดงในตาราง 4-44 ตัวเลขชุดนี้น่าจะเป็นการประมาณรายรับขององค์กรในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยที่มีแนวโน้มสูง (Upper Range) คือ 33,317.7 ล้านบาท ณ ปี พ.ศ.2542 จะเห็นว่าในส่วนขององค์กรจดทะเบียน แนวทางที่ 3 (32,465.3 ล้านบาท) รายรับสูงกว่าแนวทางที่ 1 (23,981.4 ล้านบาท) (ไม่นับองค์กรไม่จดทะเบียนซึ่งเท่ากัน) แต่ระดับความแตกต่างของรายรับขององค์กรสาธารณประโยชน์ระหว่างแนวทางที่ 3 กับแนวทางที่ 1 ไม่มากเท่ากับการใช้จ่าย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-42: รายรับที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ขององค์กรที่มีบทบาททางสังคม
(ฐานข้อมูลชุดที่ 1) แนวทางที่ 3

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรจดทะเบียน	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	องค์กรที่มีบทบาทเสมอ	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายองค์กร	ค่าใช้จ่ายองค์กร
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	2,500,000	4,675,000,000	12	700,000 ***2	8,400,000	4,683,400,000
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	2,100,000	2,394,000,000	28	800,000	22,400,000	2,416,400,000
3. สุขภาพอนามัย	286	6,600,000	1,887,600,000	145	2,000,000	290,000,000	2,177,600,000
4. บริการสังคมสังคมสงเคราะห์	1,938	4,792,311	9,287,498,718	70	775,000	54,250,000	9,341,748,718
5. สิ่งแวดล้อม	86	3,000,000	258,000,000	50	1,250,000	62,500,000	320,500,000
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	2,500,000	560,000,000	100	500,000	50,000,000	610,000,000
7. กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง	612	5,000,000	3,060,000,000	68	1,750,000	119,000,000	3,179,000,000
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411	9,500,000	3,904,500,000	10	18,250,000	182,500,000	4,087,000,000
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	2,852,887 ***1	34,234,644	7	8,355,879 ***3	58,491,153	92,725,797
10. ศาสนา	942	2,852,887 ***1	2,687,419,554	5	700,000 ***2	3,500,000	2,690,919,554
11. การค้าวิชาชีพและแรงงาน	885	4,200,000 ***1	3,717,000,000	2	700,000 ***2	1,400,000	3,718,400,000
รวม	8,406		32,465,252,916	497		852,441,153	33,317,694,069

***1 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่จดทะเบียน ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค้ำมีฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค้ำมีฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับกองงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ที่เหลือใช้ค่าประมาณการจากค้ำมีฐานจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ขณะที่ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของสำนักงานสถิติว่าเป็นตัวเลขจากทั่วประเทศที่ต่ำที่สุด (1,358,210 บาทต่อองค์กร) แต่ค่าเฉลี่ยรายได้จัดเป็นตัวเลขที่ค่อนข้างสูงสำหรับทั่วประเทศ (2,852,887.2 บาทต่อองค์กร)

กลุ่มองค์กรที่มีค่าประมาณการขององค์กรจดทะเบียนโดยสถาบันวิจัยสังคมต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ ได้แก่ วัฒนธรรมและสันตนาการ กลุ่มการศึกษา และกลุ่มการพัฒนา ส่วนกลุ่มสิ่งแวดล้อมสูงกว่าของสำนักงานสถิติเล็กน้อย กลุ่มเหล่านี้จะมีค่าประมาณการของกลุ่มไม่แตกต่างกันนักกับแนวทางที่ 1 ที่ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเป็นเกณฑ์

กลุ่มองค์กรที่มีค่าประมาณการสูงกว่าของสำนักงานสถิติมาก ได้แก่ กลุ่มบริการสังคม กลุ่มกฎหมายการณรงค์ กลุ่มสาธารณสุข กลุ่มการกุศลและอาสาสมัคร และกลุ่มการค้า วิชาชีพและแรงงาน ตามลำดับ ในที่นี้จะนำเสนอทางเลือกในการประเมินรายได้ของกลุ่มเหล่านี้ ไปตามลำดับ เพื่อใช้เทียบเคียงกับการประเมินในแนวทางที่ 3 และในการทำงานเดียวกันกับเรื่องการใช้จ่าย ประเด็นเรื่องสัดส่วนของกลุ่มต่างๆ และลักษณะพิเศษของกลุ่มย่อยในแต่ละกลุ่มกิจกรรมจะคงอยู่ในเรื่องรายได้

กลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์

ตารางที่ 4-43: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านบริการสังคมและสังคมสงเคราะห์
ที่จดทะเบียน

(หน่วย : บาท)

บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. บริการทางสังคม	217	4,792,311	1,039,931,487
2. บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	4,792,311	177,315,507
3. ช่วยการครองชีพและรายได้***1	1,684	2,852,887	4,804,260,708
รวม	1,938		6,021,509,039

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ
ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง

ตารางที่ 4-44: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านกฎหมาย การรณรงค์และการเมืองที่จดทะเบียน
(หน่วย : บาท)

กฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. กลุ่มประชาคม (Civic Groups)***1	567	2,852,887	1,617,587,042
2. การรณรงค์	45	5,000,000	225,000,000
รวม	612		1,842,587,042

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ
ที่เหลื่อใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

กลุ่มองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร

ตารางที่ 4-45: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัครที่จดทะเบียน
(หน่วย : บาท)

องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. เพื่อสาธารณกุศล	359		
1.1 องค์กรให้ทุน	7	9,500,000	66,500,000
1.2 องค์กรประสานงานกลางระดับชาติ	5	9,500,000	47,500,000
1.3 องค์กรสาธารณกุศลทั่วไป***1	347	2,852,887	989,951,858
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์***1	52	2,852,887	148,350,134
รวม	411		1,252,301,992

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ
ที่เหลื่อใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลุ่มสุขภาพอนามัย

ตารางที่ 4-46: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียน ทางเลือกที่ 1

(หน่วย : บาท)

สุขภาพอนามัย	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. โรงพยาบาลและสถานบำบัด***1	137	2,852,887	390,845,546
2. สุขภาพจิต***1	3	2,852,887	8,558,661
3. บริการสาธารณสุขด้านอื่นๆ	146	6,600,000	963,600,000
รวม	286		1,363,004,207

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

สำหรับกลุ่มสุขภาพอนามัย ทางเลือกที่ 1 ในตารางข้างล่างนี้นำเสนอเพื่อเปรียบเทียบกับแนวทางที่ 3 ที่ใช้ค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ กับทุกองค์กร ทางเลือกที่ 1 นี้จัดให้มูลนิธิและสมาคมของโรงพยาบาลซึ่งเป็นกลุ่มย่อยแรกให้ใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ ตามลักษณะการช่วยเหลือที่เป็นตามที่รายงานลักษณะความช่วยเหลือการทำงานของสำนักงานสถิติ และใช้ตัวเลขของ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ กับกลุ่มย่อยที่ 3 เท่านั้น ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ได้มาในการสำรวจ ทางเลือกนี้ประมาณรายได้ของกลุ่มสาธารณสุขที่จดทะเบียน 1,363 ล้านบาทเปรียบเทียบกับ 1,887.6 ล้านบาทตามแนวทางที่ 3

ตารางที่ 4-47: การประเมินรายได้ต่อปีขององค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียน ทางเลือกที่ 2

(หน่วย : บาท)

สุขภาพอนามัย	จำนวนองค์กร	ค่าประมาณการ	ค่าใช้จ่ายรวม
1. โรงพยาบาลและสถานบำบัด	137	2,852,887	390,845,546
2. สุขภาพจิต	3	2,852,887	8,558,661
3. บริการสาธารณสุขด้านอื่น ๆ	146		
- 50% ของจำนวนองค์กร***1	73	2,852,887	208,260,766
- 50% ของจำนวนองค์กร	73	6,600,000	481,800,000
รวม	286		1,089,464,972

***1 ใช้ค่าเฉลี่ยสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่เหลือใช้การประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ทางเลือกที่ 2 สำหรับกลุ่มสาธารณสุขนี้ลดความเสี่ยงที่จะประมาณการสูงเกินไปลงครึ่งหนึ่งจากทางเลือกที่ 1 ข้างต้น โดยใช้ค่าประมาณการ 6.6 ล้านบาทกับครึ่งหนึ่งของจำนวนองค์กรในกลุ่มย่อยที่บริการด้านสาธารณสุขด้านต่างๆ ซึ่งองค์กรส่วนนี้ประกอบไปด้วยองค์กรที่หลากหลายลักษณะมาก ตั้งแต่การวางแผนครอบครัว สาธารณสุขทางเลือก งานป้องกันและรักษาเฉพาะโรค งานป้องกันและให้ความรู้ด้านเอดส์ ไปจนถึง การแพทย์แผนไทย ฯลฯ มีทั้งองค์กรที่มีขนาดใหญ่ระดับชาตินานาชาติและองค์กรขนาดเล็กในภูมิภาค แม้ว่าเป็นการแบ่งที่ไม่เจาะจงตามประเภทแต่จะช่วยเฉลี่ยโอกาสที่จะประมาณารายรับสูงเกินไปส่วนหนึ่ง

ในภาพรวมที่ได้จากรายงานของสำนักงานสถิติ องค์กรสาธารณประโยชน์มีรายได้สูงกว่ารายจ่ายอย่างชัดเจน แต่จากการศึกษาของสถาบันวิจัยสังคมสองส่วนนี้ไม่แตกต่างกันนัก จากตาราง 4-50 ตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติอาจจะอนุมานได้ว่าเงินส่วนใหญ่ในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์น่าจะตกอยู่ในองค์กรใหญ่ ที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ (จำนวนคนทำงานกับรายได้หรือรายจ่ายไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ในทางเดียวกันเสมอไป)

ตารางที่ 4-48: รายรับเฉลี่ยในรอบปี 2539 ขององค์กรสาธารณประโยชน์

พื้นที่	รายรับเฉลี่ย (บาท)
ทั่วราชอาณาจักร	2,852,887.20
กรุงเทพมหานคร	8,910,290.10
ภาคกลาง	1,098,200.40
ภาคเหนือ	468,989.90
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	535,322.50
ภาคใต้	352,186.60

(ประเภทสังคมสงเคราะห์ซึ่งรวมถึงทุกกลุ่มที่จดทะเบียนกับคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ)
ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540

การนำเสนอตัวเลขการประมาณค่าใช้จ่าย รายได้และการจ้างงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ โดยจำแนกตามประเภทสากลครั้งนี้เป็นความพยายามที่จะให้ภาพเชิงปริมาณเกี่ยวกับภาคที่สามในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ซึ่งต้องทำควบคู่ไปกับการแยกจำแนกประเภทขององค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งหมด งานชิ้นนี้มีอุปสรรคสำคัญในการเก็บข้อมูลตัวเลขการเงิน และรายงานการศึกษาที่ทำไว้แล้วในด้านนี้ก็มีน้อยมาก รายงานการสำรวจของสำนักงานสถิตินับเป็นรายงานระดับชาติชิ้นเดียวที่ให้ข้อมูลเชิงตัวเลขละเอียด

ที่สุด ที่น่าจะต้องขยายกรอบการวิเคราะห์ และเพิ่มเติมลงลึกต่อไป เมื่อศึกษาไปก็ยิ่งพบว่า มีประเด็นที่ไม่รู้และยังไม่มีข้อมูลอยู่อีกมาก ซึ่งมีประเด็นน่าสนใจและน่าจะต้องค้นคว้าวิจัยต่อไป

(4) แนวทางที่ 4: ประมวลการรายได้ : การประมวลแบบผสมผสาน

เนื่องจากคณะวิจัยเป็นห่วงเรื่องการประมวลการสูงเกินความเป็นจริง จึงได้คำนวณรายรับ โดยปรับค่าประมวลการในกลุ่มองค์กรบางกลุ่มเช่นเดียวกับการประมวลการรายจ่ายในหัวข้อที่แล้ว (ตาราง 4-51) แสดงตัวเลขทางเลือกที่ 4 ซึ่งป้องกันการประเมินค่าที่สูงเกินไป

ในทำนองเดียวกันกับค่าใช้จ่าย แนวทางที่จะนำเสนอต่อไปนี้ให้ผลรวมที่มาจากการใช้ค่าประมวลการที่น่าจะใกล้เคียงกับกลุ่มที่เป็นตัวแทนมากที่สุดเท่าที่มีข้อมูล ณ เวลานี้ ตามรายละเอียดและแนวคิดที่นำเสนอมาจากผลของแนวทางที่ 3 ลักษณะพิเศษที่พบในตัวอย่างของสถาบันวิจัยสังคมคือค่าใช้จ่ายใกล้เคียงกับรายได้มาก และในบางกรณีค่าใช้จ่ายสูงกว่ารายได้ ขณะที่ของสำนักงานสถิติแห่งชาติรายรับเฉลี่ยสูงกว่าค่าใช้จ่ายกว่าเท่าตัว ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะขึ้นกับประเภทขององค์กรที่อยู่ในตัวอย่างที่ศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-49: การประมาณรายได้ต่อปีแบบผสมผสาน

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่จดทะเบียน	ค่าประมาณการ	รายรับรวม	องค์กรที่มีบทบาทสม่ำเสมอ	ค่าประมาณการ	รายรับรวม	
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	2,500,000	4,675,000,000	12	700,000	8,400,000	4,683,400,000
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	2,100,000	2,394,000,000	28	800,000	22,400,000	2,416,400,000
3. สุขภาพอนามัย	286		1,089,464,931	145	1,440,000	290,000,000	1,379,464,931
3.1 โรงพยาบาลและสถานบำบัด ***1	137	2,852,887	390,845,519				
3.2 สุขภาพจิต ***1	3	2,852,887	8,558,661				
3.3 บริการสาธารณสุขด้านอื่นๆ	146						
-50% ของจำนวนองค์กร ***1	73	2,852,887	208,260,751				
-50% ของจำนวนองค์กร ***2	73	6,600,000	481,800,000				
4. บริการสังคม	1,938		6,021,508,702	70	775,000	54,250,000	6,075,758,702
สังคมสงเคราะห์							
4.1 บริการทางสังคม	217	4,792,311	1,039,931,487				
4.2 บริการฉุกเฉิน	37	4,792,311	177,315,507				
สาธารณภัย อุบัติภัย							
4.3 ช่วยการครองชีพและรายได้ ***1	1,684	2,852,887	4,804,261,708				
5. สิ่งแวดล้อม	86	3,000,000	258,000,000	50	1,250,000	62,500,000	320,500,000
6. การพัฒนาชนบทและเมือง	224	2,500,000	560,000,000	100	500,000	50,000,000	610,000,000
7. กฎหมาย การณรงค์และการเมือง	612		1,842,586,929	68	1,750,000	119,000,000	1,961,586,929
7.1 กลุ่มประชาชน (Civic Groups) ***1	567	2,852,887	1,617,586,929				
7.2 การรณรงค์	45	5,000,000	225,000,000				

	จดทะเบียน			ไม่จดทะเบียน			รวม
	องค์กรที่จดทะเบียน	ค่าประมาณการ	รายรับรวม	องค์กรที่มีบทบาทสม่ำเสมอ	ค่าประมาณการ	รายรับรวม	
8. องค์กรการกุศลและอาสาสมัคร	411		1,252,301,913	10	18,250,000	182,500,000	1,434,801,913
8.1 เพื่อสาธารณกุศล	359						
- องค์กรให้ทุน	7	9,500,000	66,500,000				
- องค์กรประสานงานกลางระดับชาติ	5	9,500,000	47,500,000				
- องค์กรสาธารณกุศลทั่วไป ***1	347	2,852,887	989,951,789				
8.2 อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์ ***1	52	2,852,887	148,350,124				
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ ***1	12	2852,887	34,234,644	7	8,355,879	58,491,153	92,725,797
10. ศาสนา ***1	942	2,852,887	2,687,419,554	5	700,000	3,500,000	2,690,919,554
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885		2,752,467,092	2	700,000	1,400,000	2,753,867,092
11.1 การรวมตัวของคนอาชีพเดียวกัน ***	694	2,852,887	1,979,903,578		***2		
11.2 วิชาชีพ	169	4,200,000	709,800,000				
11.3 แรงงาน/ลูกจ้าง ***1	22	2,852,887	62,763,514				
รวม	8,406		23,566,984,097	497		852,441,153	24,419,425,250

***1 ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

***2 ค่าประมาณการ ในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามีฐานจากการสำรวจองค์กรไม่จดทะเบียนไทยของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

***3 ค่าประมาณการในภาคนี้ ที่ไม่จดทะเบียน ใช้ค่ามีฐานจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากองค์กรต่างประเทศที่รายงานกับแรงงานคนต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ฯ โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ข้อแตกต่างระหว่างรายรับและรายจ่ายเห็นชัดทั้งในกรณีการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติและสถาบันวิจัยสังคม สาเหตุหนึ่งของความแตกต่างคือ การสำรวจของสำนักงานสถิติฯ เป็นการสำรวจองค์กรที่จดทะเบียนในรูปของมูลนิธิและสมาคม และเนื่องจากมูลนิธิมีการกำหนดเงินกองทุนที่ชัดเจนรายรับของมูลนิธิจึงมักจะสูง มีผลทำให้ค่าเฉลี่ยของรายรับสูงกว่าค่าเฉลี่ยรายจ่ายมาก สำหรับองค์กรที่สำรวจโดยสถาบันวิจัยสังคมก็เช่นเดียวกัน องค์กรขนาดใหญ่มีแนวโน้มที่จะมีเงินกองทุน (endowment) จึงปรากฏว่ามีรายรับสูงกว่ารายจ่าย

เมื่อเปรียบเทียบตารางที่ 4-41 4-42 และ 4-49 จะเห็นได้ว่า รายรับตามแนวทางที่ 2 ในตารางที่ 4-41 สำหรับ 1,048 องค์กร ได้ 3,392.8 ล้านบาทต่อปี และตามแนวทางที่ 3 ในตารางที่ 4-42 สำหรับ 8,903 องค์กร คือ 33,317.7 ล้านบาทต่อปี โดยใช้ค่าประมาณการที่ยังไม่ได้ปรับ แต่ในตารางที่ 4-49 เมื่อปรับค่าประมาณการขององค์กรบางกลุ่มแล้ว ตามแนวทางผสมผสาน รายรับทั้งหมดคือ 24,419.4 ล้านบาทต่อปี จำนวนแตกต่างกันระหว่างตัวเลขรายรับแนวทางที่ 3 ในตารางที่ 4-42 (ก่อนปรับ) และแนวทางผสมผสาน ตารางที่ 4-49 (หลังปรับ) คือ 8,898.3 ล้านบาท เป็นผลต่างที่เกิดจากวิธีการของแนวทางผสมผสานที่จำแนกประเภทละเอียดกว่าและอ่อนไหวต่อขนาดและประเภทขององค์กร ในขณะที่ตัวเลขที่ต่างกันในรายจ่ายคือ 16,620 ล้านบาท

ตาราง 4-50 และ 4-51 เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายและรายรับ โดยคำนวณตามแนวทางที่ 1 ซึ่งใช้ฐานข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ แนวทางที่ 3 ใช้ฐานข้อมูลของสถาบันวิจัยสังคมในการคำนวณค่าประมาณการ และนำค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติมาเสริมสำหรับองค์กรบางกลุ่มที่ทางสถาบันวิจัยสังคมไม่มีตัวเลข สุดท้ายคือแนวทางผสมผสาน ซึ่งใช้ค่าประมาณการที่ปรับให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับข้อมูลจากการสังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กร และเปรียบเทียบกับค่าประมาณการที่ได้จากรายงานของโครงการวิจัยอื่นๆ

ตารางที่ 4-50: เปรียบเทียบรายรับรายจ่ายขององค์กร

(หน่วย : ล้านบาท)

	ประมาณการ	ผลต่างกับแนวทางผสมผสาน	ร้อยละของผลต่าง
แนวทางผสมผสาน	15,737.95	-	-
แนวทางที่ 3	32,357.93	16,619.98	51.36%
แนวทางที่ 1	12,124.43	3,613.52	29.80 %

ในการจำแนกรายจ่าย แยกตามประเภท แนวทางที่ 3 มีโอกาสมากที่สุดที่จะประมาณตัวเลขสูงเกินไป จึงทำให้ต้องนำเสนอทางเลือกแบบผสมผสาน เมื่อนำตัวเลขค่าใช้จ่ายของแนวทางสุดท้ายหรือผสมผสานมาเปรียบเทียบ และคิดร้อยละของผลต่างต่อค่าใช้จ่ายจากแนวทางที่ 3 ก็สูงถึงร้อยละ 51 ซึ่งหมายความว่าแนวทางที่ 3 ประมาณตัวเลขสูงเกินไปร้อยละ 51 หรือ 4,320.8 ล้านบาท เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางผสมผสานซึ่งสร้างขึ้นมาด้วยสมมติฐานทางลักษณะและประเภทขององค์กรชนิดต่างๆ ตามการจำแนกกลุ่มสากล และขอบเขตความเหมาะสมของข้อมูลในขณะนี้ ซึ่งเป็นเพียงทางเลือกหนึ่งเท่านั้นและควรมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคตเมื่อมีข้อมูลของกลุ่มกิจกรรมต่างๆมากขึ้นและเพียงพอ

อย่างไรก็ดี เมื่อนำตัวเลขค่าใช้จ่ายของแนวทางผสมผสานมาเปรียบเทียบ และคิดร้อยละของผลต่างต่อค่าใช้จ่ายจากแนวทางที่ 1 ซึ่งใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเหมือนกัน และเป็นประมาณการที่ต่ำที่สุด ได้ร้อยละ 29.8 ซึ่งหมายความว่าแนวทางแบบผสมผสานประมาณค่าใช้จ่ายสูงกว่าการใช้ตัวเลขของสำนักงานสถิติล้วนๆ ร้อยละ 29.8 หรือ 3,613.52 ล้านบาท ดังนั้นเมื่อจำแนกตามประเภท ค่าใช้จ่ายทั้งหมดของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์น่าจะอยู่ระหว่าง 12,124.43 ถึง 15,737.95 ล้านบาทต่อปี

ตารางที่ 4-51: เปรียบเทียบรายรับตามแนวทางผสมผสาน กับ แนวทางที่ 3 และกับแนวทางที่ 1

(หน่วย : ล้านบาท)

	ประมาณการ	ผลต่างกับแนวทางผสมผสาน	ร้อยละของผลต่าง
แนวทางผสมผสาน	24,419.42	-	-
แนวทางที่ 3	33,317.69	8,898.27	26.71 %
แนวทางที่ 1	24,833.81	414.39	1.67 %

รายรับตามแนวทางที่ 3 มีแนวโน้มจะให้ประมาณการที่สูงอยู่บ้างแต่ไม่สม่ำเสมอในทุกกลุ่ม และบางกลุ่มยังมีค่าประมาณการต่ำกว่าของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อคิดร้อยละของผลต่างระหว่างแนวทางผสมผสานกับแนวทางที่ 3 ต่อรายรับจากแนวทางที่ 3 ได้ร้อยละ 27 หมายความว่าแนวทางที่ 3 ประมาณตัวเลขสูงเกินไปร้อยละ 27 หรือ 8,898.27 ล้านบาท ซึ่งต่ำกว่าระดับความแตกต่างของค่าใช้จ่าย ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรสาธารณประโยชน์รายงานรายรับใกล้เคียงหรือต่ำกว่ารายจ่ายจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ขณะที่ของสำนักงานสถิติเป็นตรงกันข้าม ความแตกต่างน่าจะมาจากประเภทขององค์กรที่อยู่ในกรอบการสำรวจและที่ให้ความร่วมมือด้วย โดยผู้ที่ให้ข้อมูลกับสำนักงานสถิติมากคือมูลนิธิซึ่งมีเงินทุนก่อตั้งสูง ทำให้มีตัวเลขของรายรับสูงกว่ารายจ่ายมาก เพราะเป็นเงินออมที่ให้ใช้เฉพาะดอกเบี้ย

ขณะเดียวกัน รายรับจากแนวทางผสมผสานมีผลลัพธ์ใกล้เคียงมากกับแนวทางที่ 1 ที่ใช้ค่าประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติล้วนๆ ทั้งนี้เพราะค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเรื่องรายรับเป็นตัวเลขที่ค่อนข้างสูง ดังนั้นเมื่อจำแนกตามประเภท รายรับทั้งหมดของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์น่าจะอยู่ระหว่าง 24,833.81 ถึง 24,419.42 ล้านบาทต่อปี ซึ่งแตกต่างกันน้อยมาก

4.3 สรุปภาพรวมจากข้อมูลเชิงปริมาณ

ดังได้กล่าวแล้วในตอนต้นของบทที่ 4 การศึกษาเชิงปริมาณจะให้ความสำคัญใน 5 ประเด็น คือ (1) ขนาด จำนวนองค์กร (2) การจ้างงาน (3) อาสาสมัคร (4) การใช้จ่าย และ (5) รายรับ ในส่วนนี้จึงขอสรุปภาพรวมใน 5 ประเด็นข้างต้น

4.3.1 ขนาด จำนวนองค์กร

การศึกษาครั้งนี้เสนอว่า จำนวนองค์กรภาคสาธารณประโยชน์ที่มีหลักฐานข้อมูลเชิงรูปธรรม คือ จำนวนองค์กรที่รวบรวมจากทำเนียบองค์กร พ.ศ.2540 ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาตินำมาใช้ในการสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร และสถาบันวิจัยสังคมเพิ่มเติมองค์กรที่ขาดหายไปจากทำเนียบและนำมาจัดกลุ่มตาม International Classification of Non Profit Organizations และขจัดความซ้ำซ้อนขององค์กรโดยนับองค์กรแม่ นอกจากนี้สถาบันวิจัยสังคมยังรวบรวมรายชื่อองค์กรไม่จดทะเบียนจากทำเนียบองค์กรต่างๆ ที่มีอยู่ และดำเนินการขจัดความซ้ำซ้อนเช่นเดียวกัน

จำนวนองค์กรที่ใช้เป็นฐานในการศึกษาครั้งนี้คือ

องค์กรจดทะเบียน	8,406 องค์กร
องค์กรไม่จดทะเบียน	497 องค์กร
รวม	8,903 องค์กร

4.3.2 การจ้างงาน

สำนักงานสถิติแห่งชาติคำนวณอัตราการจ้างงานขององค์กรที่สำรวจในปี พ.ศ.2540 ได้ 3.1 คนต่อองค์กร โดยไม่ได้แยกกลุ่มตามกิจกรรมที่ทำ ส่วนสถาบันวิจัยสังคมสำรวจข้อมูลองค์กรที่มีกิจกรรมมากและทำงานอย่างเข้มข้น แต่เนื่องจากองค์กรที่สถาบันวิจัยสังคมสำรวจมีแนวโน้มเป็นองค์กรขนาดกลางและขนาดใหญ่ จึงไม่เหมาะที่จะ

ใช้ค่าเฉลี่ยเป็นค่าประมาณการ และเลือกใช้ค่ามัธยฐานสำหรับแต่ละกลุ่มแทน สถาบันวิจัยสังคมจึงเสนอแนวทางผสมผสาน ซึ่งนำข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติและข้อมูลจากสถาบันวิจัยสังคม มาคำนวณการจ้างงานแยกตามกิจกรรมของกลุ่มองค์กร การคำนวณการจ้างงานจึงสรุปได้ดังนี้

	แนวสำนักงานสถิติแห่งชาติ	แนวผสมผสาน
องค์กรจดทะเบียน	26,058.6 คน	67,879.9 คน
องค์กรไม่จดทะเบียน	2,418.5 คน	2,418.5 คน
รวม	28,477.1 คน	70,297.4 คน

4.3.3 อาสาสมัคร

ข้อมูลเกี่ยวกับอาสาสมัครเป็นข้อมูลที่มีความชัดเจนน้อย เพราะการนิยามคำว่าอาสาสมัครแตกต่างกันในแต่ละองค์กร วิธีการคำนวณที่เหมาะสมจะต้องคำนวณโดยเปรียบเทียบกับ การจ้างงานเต็มเวลา (Full Employment Equivalent) แต่เนื่องจากรายละเอียดเกี่ยวกับชั่วโมงการทำงานต่อวัน และลักษณะงานที่ไม่ชัดเจน การคำนวณตัวเลขเกี่ยวกับอาสาสมัครจึงเป็นปัญหา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ มีรายงานตัวเลขอาสาสมัครขององค์กรจดทะเบียน คณะผู้วิจัยจึงขอใช้ตัวเลขของสำนักงานสถิติแห่งชาติสำหรับองค์กรจดทะเบียนเท่านั้น

จำนวนอาสาสมัครขององค์กรจดทะเบียน 84,901 คน

4.3.4 การใช้จ่าย

การคำนวณค่าใช้จ่ายโดยการใช้วิธีการคำนวณหลายๆแนวทาง คณะผู้วิจัยเสนอเปรียบเทียบ 2 แนวทาง คือ การใช้ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และแนวทางผสมผสาน ซึ่งนำค่าประมาณการของสถาบันวิจัยสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ และการสำรวจจากหน่วยงานต่างๆ มาหาตัวเลขที่เหมาะสมที่สุด

	แนวสำนักงานสถิติแห่งชาติ	แนวผสมผสาน
องค์กรจดทะเบียน	11,417.1 ล้านบาท	15,030.6 ล้านบาท
องค์กรไม่จดทะเบียน	707.3 ล้านบาท	707.3 ล้านบาท
รวม	12,124.4 ล้านบาท	15,737.9 ล้านบาท

4.3.5 รายรับ

เช่นเดียวกับการคำนวณค่าใช้จ่าย คณะวิจัยคำนวณรายรับโดยเปรียบเทียบแนวทางต่างๆ และสรุปตามแนวทาง ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และแนวทางผสมผสานของสถาบันวิจัยสังคม ดังนี้

	แนวสำนักงานสถิติแห่งชาติ	แนวทางผสมผสาน
องค์กรจดทะเบียน	23,981.4 ล้านบาท	23,567.0 ล้านบาท
องค์กรไม่จดทะเบียน	825.4 ล้านบาท	852.4 ล้านบาท
รวม	24,833.8 ล้านบาท	24,419.4 ล้านบาท

4.3.6 การจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เปรียบเทียบในภาพรวมทางเศรษฐกิจ

การสำรวจกำลังแรงงาน พ. ศ. 2542 รอบที่ 3 เดือนสิงหาคม ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานกำลังแรงงานในประเทศไทย ณ เวลาดังกล่าวเท่ากับ 32.09 ล้านคน มีผู้ทำงานทำอยู่ในภาคเศรษฐกิจสาขาบริการ 4.89 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 15.2 ของกำลังแรงงานทั้งหมด และผู้ทำงานทำในภาครัฐ ประมาณ 2.76 ล้านคน

จากการประมาณการจ้างงานโดยแยกประเภทองค์กร โดยใช้ฐานจำนวนองค์กรทั้งหมด 8,903 องค์กร ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทยทำให้เกิดการจ้างงานอย่างต่ำ 28,477 คนตามแนวทางของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และอย่างสูง 70,297 คน ณ ปี 2542 ตามแนวทางผสมผสาน คิดเป็นร้อยละ 0.09 ถึง ร้อยละ 0.22 ของผู้ทำงานทำทั้งประเทศ (32.09 ล้านคน) หรือร้อยละ 0.58 ถึง ร้อยละ 1.44 ของผู้ทำงานทำในภาคบริการ

เมื่อดูภาพรวมในการสร้างงานทั้งหมด นับว่าภาคที่สาม หรือภาคองค์กรเอกชน สาธารณประโยชน์ไม่แสวงหากำไรยังมีสัดส่วนในการจ้างงานในระบบเศรษฐกิจน้อยอยู่ และเมื่อเทียบกับการจ้างงานในภาครัฐทั้งหมด ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์มีการจ้างงานเป็นสัดส่วนร้อยละ 1.03 – 2.55 ของการจ้างงานในภาครัฐ ทั้งนี้รวมเฉพาะคนทำงานหรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเท่านั้น ไม่ได้รวมอาสาสมัครด้วยเหตุผลที่อธิบายในส่วนนั้นแล้ว อย่างไรก็ตาม การประมาณการจ้างงานในส่วนนี้มีฐานมาจากองค์กรที่จดทะเบียนเป็นสมาคมและมูลนิธิกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) และองค์กรไม่จดทะเบียนเท่านั้น

จากโครงการ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project ที่ศึกษาภาคที่ไม่แสวงหากำไรในประเทศพัฒนาแล้ว 22 ประเทศ (ค.ศ. 1999) พบว่า ภาคที่ไม่แสวงหากำไรเป็นพลังผลักดันทางเศรษฐกิจสำคัญของประเทศเหล่านี้ และภาคนี้ยังเป็นแหล่งดึงดูดอาสาสมัครเข้ามาทำงานอีกมากคิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สูง แต่ขนาดของภาคและสัดส่วนการจ้างงานที่เกิดขึ้นก็แตกต่างกันอยู่มากในแต่ละประเทศ (ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งให้มีการศึกษาในประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มเติมในโครงการ) ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-52: การจ้างงานของภาคที่ไม่แสวงหากำไรคิดเป็นอัตราร้อยละของการจ้างงานทั้งหมด 1995

ประเทศ	ร้อยละของการจ้างงานทั้งหมด
เนเธอร์แลนด์	12.6
ไอร์แลนด์สวีเดน	11.5
เบลเยียม	10.5
อิสราเอล	9.2
สหรัฐอเมริกา	7.8
ออสเตรเลีย	7.2
สหราชอาณาจักร	6.2
ฝรั่งเศส	4.9
เยอรมนี	4.9
สเปน	4.5
ออสเตรเลีย	4.5
อาร์เจนตินา	3.7
ญี่ปุ่น	3.5
ฟินแลนด์	3.0
เปรู	2.4
โคลอมเบีย	2.4
บราซิล	2.2
เชคโกสโลวาเกีย	1.7
ฮังการี	1.3
สโลวาเกีย	0.9
โรมาเนีย	0.6
เม็กซิโก	0.4
ไทย (แนวทางผสมผสาน)	0.22

ที่มา : The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, 1999.

Lester M. Salamon et.al. Global Civil Society : Dimensions of the Nonprofit Sector, 1999 : 14.

ผลผลิตทางเศรษฐกิจอันเกิดจากการจ้างงาน

แนวความคิดที่ว่าภาคที่สามหรือภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เอกชนไม่แสวงหากำไรเป็นภาคที่มี (หรือจะมี) บทบาทในระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งแบ่งกว้างๆ เป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคที่สามหรือภาคประชาชน เป็นแนวคิดที่ต้องอาศัยวิธีการและขั้นตอนหลายขั้นเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานในภาคนี้ เริ่มตั้งแต่อองค์ประกอบเรื่องจำนวนองค์กร ขนาดองค์กร การจ้างงานในองค์กร ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบก็มีรายละเอียดประเด็นที่ต้องพิจารณาตัดสินใจ และจากนั้นจึงจะประมาณการตัวเลขขึ้นมาเป็นทั้งภาคเศรษฐกิจ เพื่อแสดงให้เห็นตำแหน่งของภาคที่สามนี้ในเชิงปริมาณ

การจ้างงานในภาคที่สามคือผลผลิตทางเศรษฐกิจอันเกิดจากกิจกรรมในภาคนี้จากการสำรวจกำลังแรงงาน พ.ศ.2542 รอบที่ 3 เดือนสิงหาคม ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานค่าจ้างลูกจ้างเอกชนในเขตเทศบาลเฉลี่ยคนละ 8,325.30 บาทต่อเดือน คิดเป็น 99,904 บาทต่อปี ขณะที่รายงานสำมะโนอุตสาหกรรม พ.ศ. 2540 ที่ว่าราชอาณาจักร เสนอผลตอบแทนแรงงานเฉลี่ยต่อคนต่อปีต่อคนทำงาน คือ 98,027 บาท และจากรายงานเครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจ พ.ศ. 2544 สำนักงานสถิติแห่งชาติ ค่าจ้างต่อคนต่อปีในภาคบริการเป็น 97,862 บาทของปี 2542 ซึ่งเป็นตัวเลขที่ใกล้เคียงกันมาก เมื่อนำค่าจ้างแรงงานเอกชนต่อปี 99,904 บาทต่อคนมาประมาณการกับจำนวนคนทำงานอย่างต่ำ 28,477 คน และอย่างสูง 70,297 คน ในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์จะได้มูลค่าการทำงานระหว่าง 2,845 ถึง 7,023 ล้านบาทต่อปี ณ ปี 2542

เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของปี 2542 คือ 4615.4 พันล้านบาท ณ ราคาประจำปี สัดส่วนของผลผลิตของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์เอกชนไม่แสวงหากำไรก็ยังมีน้อยมาก มีเพียงร้อยละ 0.062 ถึง 0.15 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ และร้อยละ 0.45 ถึง 1.12 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ สาขาบริการ ซึ่งใกล้เคียงกับสัดส่วนการประมาณการมูลค่าขององค์กรไม่แสวงหากำไร ซึ่งองค์กรสาธารณประโยชน์จัดอยู่ในระบบครัวเรือนในการทำบัญชีรายได้ประชาชาติในปัจจุบันของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังแสดงในตารางข้างล่าง

ตารางที่ 4-53: ผลผลิตทั้งหมดรวมภายในประเทศและสัดส่วนองค์กรไม่แสวงหากำไร

(หน่วย: ล้านบาท)

ปี พ.ศ.	ผลผลิตทั้งหมดรวมภายใน ประเทศ	สาขาบริการ	องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร		
			มูลค่า	ร้อยละ/สาขา บริการ	ร้อยละ /จีดีพี
2534	2,506,635	324,613	1,088	0.34	0.04
2535	2,830,914	360,206	1,219	0.34	0.04
2536	3,170,258	407,461	1,498	0.37	0.05
2537	3,634,496	456,080	1,855	0.41	0.05
2538	4,185,629	534,479	2,296	0.43	0.05
2539	4,608,491	600,511	2,839	0.47	0.06
2542*	4,724,107	629,122	3,477	0.55	0.07
2538	รายงาน 22 ประเทศ			10.00	4.6

ที่มา: ¹ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี 2544² Salamon et al. 1999: 8

*ประมาณการ

ข้อมูลของ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (Salamon et.al., 1999:8) ซึ่งให้เห็นว่า จากการศึกษา 22 ประเทศ ภาคไม่แสวงหากำไรทำให้เกิดการจ้างงาน 1.1 ล้านล้านเหรียญสหรัฐฯ และจ้างงาน 19 ล้านคนเต็มเวลา สามารถคำนวณได้ว่าผลผลิตของภาคไม่แสวงหากำไรคิดเป็นร้อยละ 4.6 ของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ และร้อยละ 10 ของการจ้างงานในสาขาบริการ

สำหรับประเทศไทย บทบาทสำคัญของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ไม่ได้อยู่ที่อัตราการถือถือต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ตามที่ได้นำเสนอข้างต้น ซึ่งงานเชิงปริมาณขึ้นนี้นำเสนอเพียงส่วนหลักส่วนหนึ่งของภาคสาธารณประโยชน์เอกชนไม่แสวงหากำไรในประเทศไทย ความสำคัญของภาคนี้อยู่ที่บทบาทหน้าที่ทางสังคมที่ยากที่จะประเมินค่าเป็นตัวเลขได้ และเป็นบทบาทที่ชัดเจนขึ้นในปัจจุบัน

4.3.7 แนวทางเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ

การที่สำนักงานสถิติแห่งชาติได้จัดเก็บข้อมูลองค์กรสาธารณประโยชน์มาแล้วทุกๆ 5 ปี แสดงว่าการเก็บข้อมูลเป็นสิ่งที่อยู่ในวิสัยที่จะทำได้ และคณะวิจัยมีความเชื่อว่าข้อมูลที่ได้อาจมีประโยชน์ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้นถ้าข้อมูลเชื่อถือได้

ผลประโยชน์ประการหนึ่งที่ได้ชัดคือ การจัดสรรเงินสนับสนุนกิจกรรมขององค์กรสาธารณประโยชน์ ค่าใช้จ่ายที่คำนวณได้ ขณะนี้คือ 12,000-16,000 ล้านบาท รัฐบาลอาจกำหนดสัดส่วนที่รัฐอาจสนับสนุนในระดับร้อยละ 50 และให้องค์กรหาทุนสมทบเองอีกร้อยละ 50 เป็นฝ่ายละประมาณ 6,000-8,000 ล้านบาท ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการศึกษาการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนาของสถาบันวิจัยสังคม ซึ่งเสนอให้รัฐบาลตั้งงบประมาณ 5,000-6,000 ล้านบาท (สถาบันวิจัยสังคม, 2544)

การปรับปรุงวิธีการทำฐานข้อมูล คือ การปรับปรุงวิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยแยกเป็นกลุ่มย่อยตามประเภทของกิจกรรมขององค์กร และสุ่มตัวอย่างจากกลุ่มย่อย เพื่อให้ได้ตัวแทนที่สามารถให้ข้อมูลที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ค่าประมาณการเรื่องการจ้างงานและรายรับรายจ่ายของกลุ่มกิจกรรมที่แตกต่างกันควรจะต่างกันและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทบาทขององค์กรประชาสังคมในปัจจุบัน

5.1 การเติบโตขององค์กรประชาสังคม

ดังได้กล่าวแล้ว การเติบโตขององค์กรประชาสังคมขึ้นกับนโยบายของรัฐบาล (ภาพ 5-1 แสดงให้เห็นการเติบโตขององค์กรประเภทต่างๆ) จะเห็นได้จากภาพว่าการเติบโตของจำนวนสมาคมการค้าหลังจากมีการประกาศ พรบ.สมาคมการค้าและหอการค้า พ.ศ. 2509 มีลักษณะเป็นเส้นตรงและขยายตัวในอัตราค่อนข้างคงที่ในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าสมาคมการค้าจะไม่เข้าข่ายองค์กรประชาสังคมเพราะว่าเกี่ยวข้องกับการค้าธุรกิจ แต่นำมาแสดงไว้ในภาพนี้เพื่อเปรียบเทียบ ส่วนการเติบโตของมูลนิธิและสมาคมไม่ได้มีการเติบโตเป็นเส้นตรงหลังจากประกาศใช้ พรบ.วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ในช่วงนั้นรัฐบาลมีนโยบายควบคุมกิจกรรมขององค์กรประชาสังคมมากกว่าส่งเสริม และมีสมาคมและมูลนิธิตามแบบประเพณีนิยมตั้งขึ้น หลังจากรัฐประหารโดยคณะทหารในปี พ.ศ. 2502 และระหว่างรัฐบาลเผด็จการทหารในช่วงปี พ.ศ. 2503-2516 มีการอนุญาตให้จดทะเบียนเฉพาะแต่องค์กรการกุศลเท่านั้น เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มศิษย์เก่า และกลุ่มวัฒนธรรม องค์กรเพื่อการศึกษา เป็นต้น องค์กรพัฒนาเอกชนในรูปแบบใหม่ที่เน้นการพัฒนาองค์กรแรกที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือมูลนิธิบูรณะชนบท ซึ่งก่อตั้งโดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เมื่อปี พ.ศ. 2515 และปรับรูปแบบตามแนวคิดเดียวกับโครงการบัณฑิตอาสาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งก่อตั้งโดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เช่นเดียวกัน

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นำไปสู่กิจกรรมทางการเมืองเพื่อสนับสนุนประชาธิปไตยที่คึกคักในปี พ.ศ. 2517 แต่หลังจากการยึดอำนาจของทหารในปี พ.ศ. 2519 กิจกรรมของฝ่ายอนุรักษ์นิยมก็ขยายตัวขึ้นแทนในช่วงปี พ.ศ. 2519-2521 ช่วงนี้เป็นภาวะที่สับสนและมีการเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มต่างๆ องค์กรประชาสังคมบางองค์กรหยุดงานอย่างถาวร บางองค์กรพักชั่วคราว หนุ่มสาวจำนวนมากและชาวบ้านบางส่วนหนีเข้าป่าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ปี พ.ศ. 2523 เป็นปีที่สำคัญเพราะรัฐบาลประกาศนิรโทษกรรมกับคนที่ออกจากป่า หลังจากนั้นนโยบายของรัฐก็เปิดเสรีมากขึ้น และมีการก่อตั้งองค์กรประชาสังคมขึ้นเป็นจำนวนมาก องค์กรที่ไม่เคยจดทะเบียนก็เลือกที่จะจดทะเบียนในครั้งนี้ ซึ่งเป็น

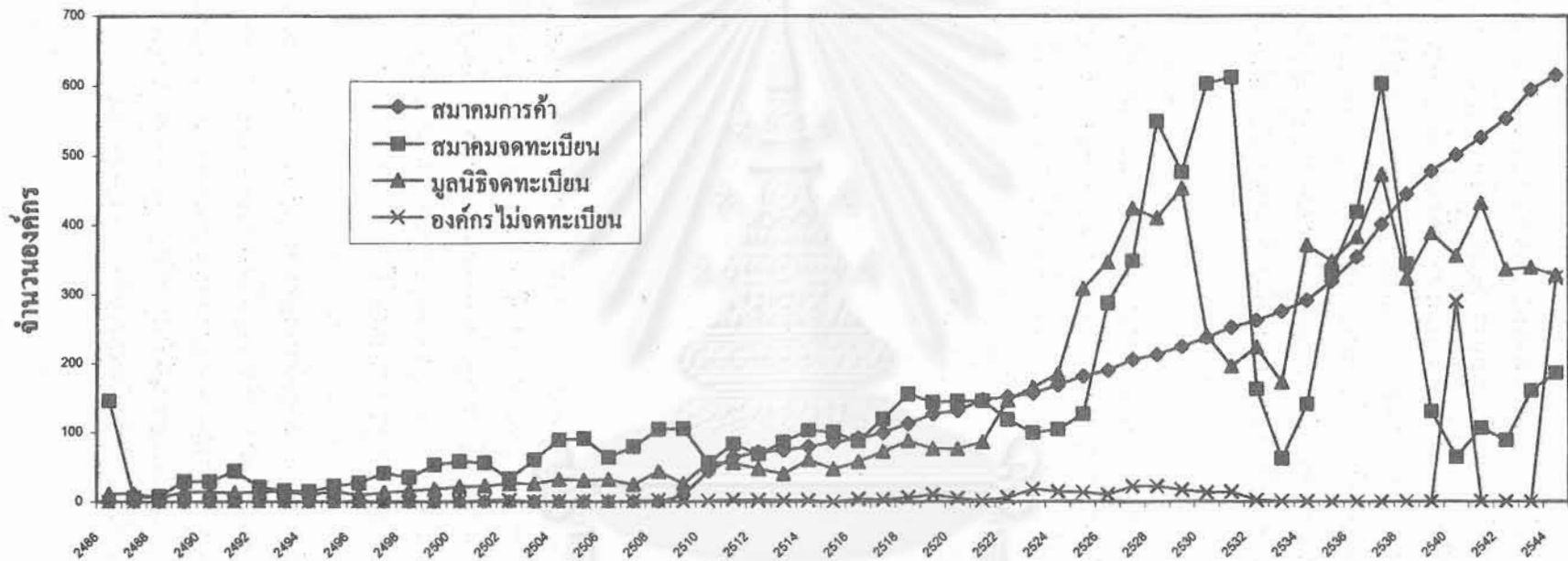
คำอธิบายถึงการเติบโตที่สูงเป็นพิเศษขององค์กรประชาสังคมหลังปี พ.ศ. 2523 แต่จำนวนสมาคมและมูลนิธิที่จดทะเบียนในแต่ละปีมีลักษณะขึ้นๆ ลงๆ เป็นอย่างมาก คำอธิบายมี 2 ชุด คือ (1) ระบบจัดเก็บข้อมูลของ สวช.ยังไม่สมบูรณ์เป็นเหตุให้ตัวเลขไม่เที่ยงตรง ต้องตรวจสอบเพิ่มเติมและจัดระบบใหม่ หรือ (2) องค์กรสาธารณประโยชน์ยังไม่มีความชัดเจน การตัดสินใจจะจดทะเบียนหรือไม่ยังเป็นปัญหาที่ยังสับสนอยู่

ถ้าสำหรับจำนวนองค์กรที่ไม่จดทะเบียนนั้น หากที่จะหาข้อมูลได้ คณะวิจัยใช้ข้อมูลจากทำเนียบองค์กรที่มีการจัดทำโดยหน่วยงานบางหน่วยงานเท่าที่จะทำได้ ตัวเลขจึงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5-1 จำนวนองค์กรสาธารณสุขประเภทย่อยต่าง ๆ พ.ศ. 2486-2544

๒

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อรัฐบาลเริ่มนโยบายส่งเสริมกระบวนการประชาสังคม หลังนโยบาย 66/2523 มีองค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้นจำนวนมาก กลุ่มที่เกิดใหม่ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มีสมาชิกจากขบวนการนักศึกษาหรือผู้ที่เคยเข้าป่าเป็นผู้ก่อตั้งหรือเป็นสมาชิก องค์กรเหล่านี้เริ่มตั้งคำถามในประเด็นเรื่องเป้าหมายของการพัฒนาและแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนและความเดือดร้อนของประชาชนในชนบท ขณะเดียวกันองค์กรที่ก่อตั้งมาก่อนหน้านี้ซึ่งทำงานทางด้านการศึกษาและสงเคราะห์ก็พยายามหาทิศทางเช่นเดียวกัน เกิดการรวมตัวกันทำงานในรูปแบบของเครือข่าย มีการก่อตั้ง กป.อพช. และองค์กรเครือข่ายอื่นๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

อีกด้านหนึ่งที่องค์กรประชาสังคมสามารถมีบทบาทสำคัญได้คือช่วยทำให้เกิด "การพัฒนาทางสังคม" แม้ว่าประเทศไทยจะมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 7-11 ต่อปี ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ความไม่เท่าเทียมของรายได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) รายงานว่า จากปี พ.ศ. 2518-2529 คนรวยรวยขึ้น คนจนจนลง ตามแนวคิดของ Quadagno (1987) ถ้ารัฐบาลยังคงตั้งใจที่จะส่งเสริมแต่การเติบโตทางเศรษฐกิจและไม่เหลียวแลการเติบโตทางสังคม องค์กรประชาสังคมก็ต้องเข้ามาเติมช่องว่างตรงนี้ แม้ว่าจะช่วยได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น องค์กรประชาสังคมอยู่ในตำแหน่งที่พอจะช่วยคนจนได้ อย่างที่เห็นได้จากการเติบโตขององค์กรเอกชนในช่วงปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา องค์กรเหล่านี้เกิดขึ้นมารองรับความล้มเหลวของรัฐบาลในการลดช่องว่างของรายได้ และแก้ปัญหาการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน ตราบใดที่ยังมีความไม่เท่าเทียมของรายได้อยู่ องค์กรประชาสังคมก็ยังมีบทบาทสำคัญในเส้นทางการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทย

การขยายตัวของเครือข่ายและการทำงานของเครือข่ายเห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจนในกรณีพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 เมื่อสมาชิกเครือข่ายสามารถปฏิเสธรัฐบาลที่ตั้งใหม่ได้ หลังจากนั้นองค์กรเครือข่ายก็รวมพลังกันอย่างต่อเนื่องเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ มีบทบาทในการเลือกสรรสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) และสามารถแทรกแนวคิดประชาสังคมในเนื้อหาของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ได้

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะวิจัยศึกษาบทบาทและผลงานของภาคประชาสังคมในด้านต่างๆ โดยนำเสนอตามกลุ่มที่จำแนกโดย International Classification of Non Profit Organization (ICNPO) 11 กลุ่ม การประเมินฐานะบทบาทและผลงานของภาคประชาสังคมได้พิจารณาคุณค่าของผลงานที่เป็นรูปธรรม จุดแข็งจุดอ่อนของกระบวนการทำงานในแต่ละด้าน โดยให้ความสำคัญกับผลงานใน 3 มิติใหญ่ๆ คือ

1. การให้บริการต่อสังคม
2. การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
3. การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การศึกษาบทบาทและผลงานของภาคประชาสังคมด้านต่าง ๆ นั้น จำนวนองค์กรมีความสำคัญ จึงจำเป็นจะต้องชี้ให้ผู้อ่านเข้าใจถึงปัญหาเรื่องฐานข้อมูลองค์กร คือ ในปี พ.ศ. 2532 จำนวนสมาคมและมูลนิธิที่ขออนุญาตจดทะเบียนกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติมีสูงกว่า 11,375 องค์กร และสถาบันวิจัยสังคม ได้เคยรวบรวมตัวเลข 8,408 สมาคม 2,966 มูลนิธิ จากสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) (Amara and Nitaya 1993) ส่วนในปี พ.ศ. 2540 รายงานของ สวช. (2540) ระบุว่า มีสมาคมและมูลนิธิที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งแล้วกว่า 17,000 แห่ง แต่เนื่องจากระบบฐานข้อมูลของ สวช. มีปัญหา เมื่อสำนักงานสถิติแห่งชาติจะทำการสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์ในปี พ.ศ. 2540 จำนวนสมาคมและมูลนิธิที่รวบรวมได้ในทะเบียนที่สำนักงานสถิติแห่งชาตินำไปใช้เป็นฐานในการสำรวจมีเพียง 8,406 องค์กรเท่านั้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540)

สำหรับรายงานฉบับนี้ ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 สถาบันวิจัยสังคม ได้จัดทำฐานข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ตีพิมพ์ในทำเนียบองค์กรเอกชนทั่วประเทศปี พ.ศ. 2540 ของ สวช. มาศึกษาใหม่ โดยตัดองค์กรที่ซ้ำซ้อนออกและนับองค์กรที่มีสาขาเป็นองค์กรเดี่ยวแล้วจึงมาจัดกลุ่มตาม International Classification of Non Profit Organization (ICNPO) เพื่อตอบคำถามของโครงการวิจัยที่จะนำเสนอในบทนี้ ส่วนองค์กรที่ไม่จดทะเบียนรวบรวมรายชื่อจากทำเนียบต่างๆที่มีการจัดทำ โดยตัดองค์กรที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนแล้วออก ข้อมูลที่ใช้ในบทที่ 5 นี้เป็นชุดเดียวกับชุดใหญ่ในบทที่ 4

ตารางที่ 5-1 แสดงจำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน แยกตาม ICNPO ตามข้อตกลงของโครงการวิจัยที่ทำไว้กับ สกว. แต่เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วพบว่า การแบ่งตาม ICNPO มีปัญหาและไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย ในส่วนของการอภิปรายบทบาทขององค์กรซึ่งเป็นเนื้อหาในบทนี้ จึงรวมกลุ่มวัฒนธรรม สันทนาการ และศาสนา (กลุ่ม 1 และ 10) ไว้ด้วยกัน และรวมกลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์ และองค์กรการกุศลและอาสาสมัครไว้ด้วยกัน (กลุ่ม 4 และ 8)

ตารางที่ 5-1: จำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย
แยกตาม ICNPO

กลุ่มองค์กร	องค์กรจดทะเบียน		องค์กรไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	22.25	12	2.39
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	13.56	28	5.63
3. สุขภาพอนามัย	286	3.40	145	29.14
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	22.79	70	13.99
5. สิ่งแวดล้อม	86	1.02	50	9.94
6. การพัฒนาเมืองและชนบท	224	2.66	100	20.02
7. กฎหมาย การณรงค์และการเมือง	612	7.29	68	13.67
8. องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร	411	4.89	10	2.01
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	0.14	7	1.41
10. ศาสนา	942	11.21	5	1.00
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	10.53	2	0.40
รวม	8,406	100.0	497	100.00

ที่มา: ฐานข้อมูล สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มีนาคม 2545

5.2 กลุ่มที่ 1 วัฒนธรรม สันตนาการ และศาสนา

ดังได้กล่าวแล้ว รูปแบบและบทบาทขององค์กรประชาสังคมในยุคแรกอยู่ในรูปของวัฒนธรรมและสันตนาการเป็นส่วนใหญ่ องค์กรศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งปรากฏในรูปของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันนั้น ไม่สามารถแยกส่วนเป็นวัฒนธรรมหรือศาสนาหรือสันตนาการ คณะผู้วิจัยจึงไม่สามารถประเมินบทบาทขององค์กรกลุ่มนี้ เพราะกิจกรรมขององค์กรเป็นปฏิบัติการของชีวิตประจำวัน และถ้าให้นิยาม “วัฒนธรรม” ว่าคือวิถีชีวิต องค์กรกลุ่มนี้ก็ทำหน้าที่ให้บริการสังคมและเสริมสร้างประชาสังคมอย่างเต็มที่

ตารางที่ 5-2 แสดงจำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านวัฒนธรรม สันตนาการ และศาสนา การนำเสนอในบทนี้คณะผู้วิจัยเลือกที่จะรวมองค์กรศาสนาไว้ในกลุ่มที่ 1 เฉพาะองค์กรที่ไม่ได้มุ่งในกิจกรรมศาสนาอย่างเดียว กิจกรรมในกลุ่มนี้มีลักษณะสันตนาการค่อนข้างมาก อาจมองในรูปของการให้บริการต่อสังคมได้ดีกว่าการเสริมสร้างประชา

สังคม หรือองค์กรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กลุ่มศาสนามีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางใจ ระดับปัจเจกบุคคลมากกว่าทำหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์อย่างเต็มที่

ตารางที่ 5-2: จำนวนองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านวัฒนธรรม สันทนาการและศาสนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

องค์กรด้านวัฒนธรรม สันทนาการ และศาสนา	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
องค์กรด้านวัฒนธรรมและสันทนาการ				
1. ศิลปวัฒนธรรม (สากลและพื้นบ้าน)2.	129	1.53	10	1.99
2. กีฬา	328	3.90	-	-
3. สโมสรทางสังคมและงานอดิเรก	1,349	16.05	-	-
4. อื่นๆ	64	0.76	2	0.40
รวม	1,870	22.25	12	2.39
องค์กรด้านศาสนา				
1. พุทธ	855	10.17	3	0.60
2. อื่นๆ	87	1.03	2	0.40
รวม	942	11.20	5	1.00
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม.ฐานข้อมูล, มีนาคม 2545.

(1) การให้บริการสังคม

องค์กรอนุรักษ์ศาสนาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำหน้าที่อนุรักษ์และฟื้นฟูกิจกรรมพื้นบ้านหลายๆ อย่าง ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ของการฟื้นฟูจิตใจจิตวิญญาณ สร้างสำนึกท้องถิ่น สำนึกชาติพันธุ์ และทางด้านสันทนาการให้ความสนุกสนานในลักษณะการละเล่น การแสดงดนตรี ละคร ฯลฯ เพื่อความบันเทิง

ข้อมูลจากฐานข้อมูลแสดงว่าองค์กรกลุ่มนี้มีประมาณ 130 องค์กร ให้บริการสังคมระดับปัจเจกบุคคล สร้างสำนึก ความพึงพอใจ และให้ความสุขเล็กๆ น้อยๆ เชิงวัฒนธรรมและสันทนาการ ไม่สามารถตีค่าได้ บริการทางด้านกีฬา งานอดิเรก และงานสังคมก็เป็นรูปแบบขององค์กรกลุ่มนี้ การพยายามเก็บข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทและผลกระทบขององค์กรกลุ่มนี้ ด้วยวิธีจัดประชุม Focus Group ไม่สามารถจัดทำได้ เพราะองค์กรกลุ่มนี้กระจายตัวอยู่ทั่วไป ไม่รวมตัวเป็นเครือข่าย

(2) การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การพิจารณาเรื่องการเสริมสร้างประชาสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวจะดูจากการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย ทำเนียบองค์กรประสานงานด้านสวัสดิการสังคมของกรมประชาสงเคราะห์ (2541) ระบุกลุ่มองค์กรที่มีการรวมตัวกันในกลุ่มองค์กรศาสนา 5 กลุ่ม คือ

1. พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
2. สมาคมยุวพุทธิกสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์
3. สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
4. สหกิจคริสเตียนแห่งประเทศไทย
5. มูลนิธิอิสลามเพื่อพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งประเทศไทย

เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนว่าการรวมกลุ่มของ 5 กลุ่มนี้มีลักษณะของการรวมกลุ่มเชิงสังคมเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เป็นกิจกรรมเชิงนันทนาการและการสื่อสารภายในกลุ่มองค์กรสมาชิก ผลทางด้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีไม่มากนัก

กระบวนการด้านโลกาภิวัตน์ มีผลในการฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นประเด็นทางวัฒนธรรมที่สำคัญ มีการรื้อฟื้นผลิตภัณฑ์พื้นเมือง และวิถีชีวิตแบบเดิม โดยใช้วัฒนธรรมเป็นตัวนำ การปลุกวัฒนธรรมชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึกรักชุมชน ความรู้สึกเป็นเจ้าของ และการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเป็นปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นในช่วง 2-3 ปีหลังนี้

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมชนเผ่าและวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม ช่วยเสริมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชนเผ่า กระบวนการนี้เป็นประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในกลุ่มที่ 7 แต่ประเด็นเรื่องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนกับสังคมที่เป็นสมาชิกของชนเผ่าเดียวกัน เป็นประเด็นที่สำคัญและพบเห็นได้ทั้งในระดับประเทศและระดับโลก เช่น เครือข่ายชนเผ่าม้งที่มีศูนย์กลางอยู่ที่รัฐมิชิไซดา ประเทศสหรัฐอเมริกา และเครือข่ายชนเผ่าเมี่ยนที่มีศูนย์กลางอยู่ในประเทศจีนตอนใต้ และฮ่องกง เป็นต้น

การส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวมีผลในทางลบโดยการลดความเข้มแข็งของประชาสังคม การท่องเที่ยวส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ทางการค้าและเพื่อเงินตรา เมื่อใช้เงินตราเป็นตัวนำความเห็นแก่ตัวหรือการยึดประโยชน์ส่วนตนจะมีพลังเหนือความต้องการการทำงานเพื่อประโยชน์ของสาธารณะ

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

องค์กรด้านวัฒนธรรมมีบทบาทในการรณรงค์ให้เกิดการยอมรับความคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความคิดที่แตกต่างไปจากเดิม รัฐบาลสมัยหลังสงครามโลกและสมัยต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ให้ความสำคัญกับเรื่องความมั่นคงของประเทศชาติ จึงมุ่งเสนอแนวคิดการสร้างชาติไทยและความเป็นไทย จนถึงขั้นปฏิเสธวัฒนธรรมอื่นและชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่ไทย รวมทั้งศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาพุทธ ขบวนการสร้างสำนึกทางวัฒนธรรมจึงมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของคนในชาติ และรัฐบาลยุคหลังๆ ได้ยอมรับข้อแตกต่างในประเด็นวัฒนธรรมและชาติพันธุ์แล้ว

การก่อตั้งกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคมเมื่อปี พ.ศ. 2519 แสดงให้เห็นการพยายามสร้างความร่วมมือของตัวแทนกลุ่มทางด้านศาสนาโปรเตสแตนต์ คาทอลิก พุทธ และอิสลาม กิจกรรมของกลุ่มนี้ดำเนินไปได้ประมาณ 10 ปีก่อนอ่อนแรงลง

การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ให้เกิดความร่วมมือกันไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ยั่งยืน เพราะปฏิบัติการทางด้านวัฒนธรรมมีแนวโน้มเชิงอนุรักษ์มากกว่าการนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง ในทางกลับกัน การขยายตัวของกระบวนการโลกาภิวัตน์กลับมีผลทำให้เกิดความสนใจทางด้านวัฒนธรรมและศาสนาเฉพาะกลุ่มมากขึ้น เหตุการณ์ระเบิดอาคารเวิลด์เทรด 2 อาคารในวันที่ 11 กันยายน 2544 มีผลให้ประชาชนาธิบดีบุชของสหรัฐอเมริกา มีนโยบายต่อต้านการก่อการร้าย และมีความหมาย หมายถึงการก่อการร้ายของกลุ่มมุสลิม เหตุการณ์นี้มีผลในการสร้างสำนึกทางศาสนาและวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ในประเทศไทยการเคลื่อนไหวของกลุ่มศาสนามีให้เห็นบ้างแต่ไม่รุนแรง

5.3 กลุ่มที่ 2 การศึกษาและวิจัย

องค์กรด้านการศึกษาและวิจัยส่วนใหญ่สนับสนุนกิจกรรมในโรงเรียน และเข้าข่ายงานบริการสังคมมากกว่างานรณรงค์ ข้อมูลเชิงปริมาณจะชี้ให้เห็นข้อเด่นชัดทางด้านบริการ แต่ข้อมูลจากการจัดกลุ่มสนทนาพบว่าในระยะแรกกิจกรรมด้านการศึกษาจะเป็นกิจกรรมในโรงเรียนที่เกี่ยวกับเด็กโดยตรง แต่ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เกิดการตั้งคำถามว่าการช่วยเหลือเด็กในโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวเพียงพอหรือไม่ ขณะนี้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กรด้านการศึกษาชี้ว่า บางองค์กรให้ความสำคัญช่วยเหลือเด็กระดับปัจเจกบุคคล บางองค์กรทำงานระดับกลุ่มหรือทำงานรณรงค์ ในรายละเอียดในระดับปัจเจกมีการพัฒนาเด็กด้านการรับรู้และเรียนรู้ การพัฒนาอาชีพ ระดับกลุ่มเน้นกระบวนการพัฒนาให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดการเรียนรู้สร้าง

ความตระหนักในประเด็นการพัฒนาสังคมชุมชน พัฒนาศักยภาพผู้นำ เป็นการตีความ การศึกษาในระดับสูงขึ้นมา ส่วนการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสถือเป็นการจัดการการศึกษา แก่สาธารณชนในวงกว้าง รวมถึงสิทธิและการเคลื่อนไหวรณรงค์ในประเด็นอื่นๆ

จากตาราง 5-3 จะเห็นว่าองค์กรส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มที่ทำกิจกรรมประเภท บริการการศึกษาแบบเดิมมากกว่าทำงานประเภทพัฒนา ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งเกิดจากการที่ องค์กรด้านการศึกษาที่หันไปทำงานด้านพัฒนาหรือรณรงค์ได้ขยายขอบเขตงานของตัวเอง ให้กว้างกว่าด้านการศึกษาและอาจถูกจัดวางไว้ในกลุ่มอื่น

ตารางที่ 5-3: องค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการศึกษาและวิจัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

องค์กรด้านการศึกษาและวิจัย	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. บริการการศึกษาในระบบ โรงเรียนระดับ ประถมศึกษา-มัธยมศึกษา	4	0.05	-	-
2. องค์กรที่สนับสนุนกิจการการดำเนินงานของ โรงเรียนหรืองานการศึกษาทั่วไป (เช่น การส่งเสริมการศึกษาระดับประถม มัธยม ในถิ่นทุรกันดาร)	923	10.98	-	-
3. บริการการศึกษาในแนวทางและรูปแบบอื่นๆ เช่น เด็กที่เข้าถึงยาก ชนเผ่า คนชนบท	23	0.27	14	2.82
4. สนับสนุนเพื่อพัฒนากิจการการศึกษาระดับ อุดมศึกษาขึ้นไป เช่น มูลนิธิที่อยู่ใน มหาวิทยาลัย (องค์กรของกระทรวง วิทยาศาสตร์ฯ กระทรวงเกษตรฯ) องค์กร สนับสนุนการเรียนการสอนการวิจัย	62	0.74	3	0.60
5. สมาคมทางวิชาการ วิทยาการ (ส่วนใหญ่เป็น สมาคมที่เกี่ยวข้องกับคณะวิชาในมหาวิทยาลัย ในกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ กระทรวงเกษตรฯ)	81	0.96	5	1.01
6. สนับสนุนวิทยาการเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและ อุตสาหกรรม [องค์กรที่ทำงานร่วมกับราชการ (ด้านสาธารณสุข)]	23	0.27	2	0.40
7. สนับสนุนกิจการลูกเสือ เนตรนารี	20	0.24	-	-
8. กิจกรรมวิจัย สถาบันวิจัย	4	0.05	4	0.80
รวม	1,140	13.56	28	5.63
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม, ฐานข้อมูล, มีนาคม 2545

(1) การให้บริการสังคม

กิจกรรมด้านบริการสังคมเห็นชัดเจนในการให้บริการแก่เด็กยากจนและด้อยโอกาส รูปแบบแรกๆที่พบคือ การให้ทุนการศึกษา แต่ต่อมาได้มีการพัฒนาแนวทางการทำงานเพิ่มเติมจากให้ทุนการศึกษาอย่างเดียว องค์กรที่รวมอยู่ในกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมทางด้านการศึกษาและทำงานในพื้นที่

กล่าวได้ว่า การให้บริการสังคมด้านการศึกษา มีพัฒนาการจากการพยายามให้ความช่วยเหลือเด็กในระบบในรูปแบบการให้ทุนการศึกษา แล้วต่อมาก็เป็นการช่วยเหลือเด็กทั่วไป รวมถึงเด็กที่ไม่สามารถอยู่ในระบบการเรียนปกติได้ไปพร้อมๆ กัน คือ เด็กที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนจะถูกตัดออกจากระบบการช่วยเหลือ องค์กรจำนวนหนึ่งจึงทำกิจกรรมกับเด็กนอกระบบโรงเรียนและในโรงเรียนไปพร้อมกัน ส่วนการเสริมหรือสนับสนุนสิ่งที่รัฐให้นั่นเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ใช้ในการรักษาเด็กทั้งสองส่วนให้อยู่ด้วยกัน จากประสบการณ์ที่พยายามให้เด็กอยู่ในระบบและพยายามที่จะรองรับเด็กที่หลุดออกจากระบบ ทำให้เกิดแนวคิดและประสบการณ์ใหม่ในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย ในระดับประเทศ รวมทั้งเกิดแนวคิดทางเลือกด้วย พัฒนาการที่เกิดขึ้นจริงอย่างเป็นรูปธรรมคือ กลุ่มทางเลือก Home School ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เห็นอย่างชัดเจน ปัจจุบัน โครงการหมู่บ้านเด็กของมูลนิธิเด็กรับเด็กเข้า Home School ประมาณ 100 กว่าครอบครัว

มาลี พุกษ์พงสาวลี (2541) ได้วิเคราะห์บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนกับการศึกษา และแยกบทบาทเป็น 3 ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับสาธารณชนในวงกว้าง สำหรับระดับปัจเจกบุคคลนั้นสอดคล้องกับการพิจารณาบทบาทด้านการให้บริการ ในงานวิจัยชิ้นนี้ มาลี (2541) จำแนกกิจกรรมระดับปัจเจกบุคคลตามลักษณะดังนี้

1. การส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. การเสริมข้อมูล การให้ข้อมูลข่าวสาร และการให้คำปรึกษา
3. การส่งเสริมการพัฒนาตนเองของกลุ่มเป้าหมายเพื่อเตรียมความพร้อมของกลุ่มเป้าหมายในการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนา
4. การพัฒนาจิตใจโดยผสมผสานหลักศาสนาธรรมในกิจกรรมต่างๆ
5. การพัฒนาอาชีพ

(2) การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เมื่อองค์กรด้านการศึกษาคัดและปรับวิธีการทำงานออกมานอกโรงเรียนเพิ่มเติมจากการช่วยเหลือเด็กในโรงเรียนแล้ว การเคลื่อนไหวที่เห็นชัดเจนมากมี 4 ลักษณะ คือ

(2.1) การทำงาน มีการทำงานร่วมกับชุมชนในแบบนอกรั้วโรงเรียน เกิดกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนอันเนื่องมาจากการเกิดวิกฤต จากผลกระทบการพัฒนาในด้านต่างๆ ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมของกลุ่มฮักเมืองน่าแสดงให้เห็นชัดเจนว่าวิถีชีวิตของชุมชนเริ่มเปลี่ยน มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ลุกขึ้นมาเพื่อที่จะกู้แผ่นดิน มีการปรับพิธีกรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้กับการรักษาสังแวดล้อม

(2.2) การศึกษาทางเลือกที่มีกิจกรรมด้าน home school รวมทั้งการศึกษานอกโรงเรียน (nonformal) กับการศึกษาตามอัธยาศัย (informal) เป็นรูปแบบทางเลือกที่กล่าวถึงในการสนทนากลุ่ม แนวคิดเรื่องการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกนำเสนอให้ผนวกไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542

(2.3) เครือข่ายพ่อแม่ คือ กลุ่มที่มองว่าพ่อแม่ควรต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เกิดการสนับสนุนเรื่องการมีส่วนร่วมของพ่อแม่และชุมชนในการจัดการการศึกษาของเด็กในชุมชน และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

(2.4) การก่อตั้งสมาชิการศึกษา เป็นการผสมผสานขององค์กรครู การเมือง และองค์กรที่ทำงานด้านเด็ก การก่อตั้งสมาชิการศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการศึกษามากกว่าการศึกษาในระบบ

อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้ว่า กิจกรรมขององค์กรด้านการศึกษาอาจพิจารณาได้ 2 มิติ

มิติหนึ่ง คือ บทบาทที่ให้การศึกษา ให้ความรู้ ให้ข้อมูลกับคนอื่น ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ หรือชาวบ้าน ในเรื่องสถานการณ์ ในเรื่องชีวิต หรือเรื่องอื่นๆ แต่อีกบทบาทหนึ่งคือ การร่วมกับกลุ่มรากหญ้าในท้องที่เรียนรู้สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ของตัวพื้นที่หรือการแก้ปัญหาเรียนรู้ว่าทักษะการทำงานเพื่อการรวมตัวของชุมชนนั้นมีบทเรียนอะไร เพราะฉะนั้นจึงเป็น 2 มิติที่อยู่ด้วยกัน การให้ข้อมูลคือการเป็นคนให้ แต่มีอีกส่วนหนึ่งคือการร่วมกับผู้ที่เป็นตัวกลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานร่วมกัน จึงมีทั้งการให้และการร่วมทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย องค์กร

เอกชนบางองค์กรให้อย่างเดียวโดยไม่เข้าไปมีประสบการณ์ร่วมกับผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นด้วย อาจเป็นการให้ลอยๆ การมีส่วนร่วมกับคนอื่นจะทำให้เกิดการเรียนรู้และได้ของจริงที่เกิดในชุมชน ได้บทเรียนที่เป็นเรื่องจริง จากสถานการณ์จริง หน้าที่ขององค์กรที่ต้องทำคือก็นำบทเรียนเหล่านั้นไปขยายผลที่อื่นเพื่อให้มีการขยายในวงกว้าง

ขั้นตอนของการขยายผลสู่วงกว้าง เป็นกระบวนการที่สำคัญ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางความคิดที่มีรูปธรรมชัดเจน มาลี (2541) จำแนกกิจกรรมขององค์กรที่ส่งเสริมการพึ่งตนเองในระดับกลุ่มตามลักษณะที่พบดังนี้

- (1) ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน
- (2) สร้างให้เกิดความตระหนักในปัญหาบางอย่าง ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนในประเด็นปัญหาและการร่วมกัน และแสวงหาแนวทางแก้ไขระหว่างผู้ปฏิบัติงานขององค์กรสาธารณประโยชน์กับชาวบ้าน
- (3) ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางพลังเพื่อการคุ้มครองและปกป้องคุ้มครองกลุ่มตนและขยายไปกลุ่มอื่น
- (4) ค้ำพบและส่งเสริมศักยภาพของผู้นำ

เมื่อพิจารณาลักษณะกิจกรรมทั้ง 4 รูปแบบข้างต้นแล้ว เห็นได้ชัดเจนว่า กระบวนการกลุ่มคือการพัฒนาและการสร้างเครือข่าย

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กลุ่มองค์กรด้านการศึกษา มองว่า กิจกรรมของกลุ่มเป็นกิจกรรมที่เสริมกิจกรรมขององค์กรรัฐ แต่มีสิ่งพิเศษเพิ่มขึ้น จากกิจกรรมขยายฐานและเกิดกลุ่มเคลื่อนไหวในด้านการเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ได้ปรากฏผลเป็นรูปธรรมในเรื่องของการยอมรับการศึกษาทางเลือก และการเกิดกลุ่มเครือข่ายต่างๆ แนวคิดเหล่านี้มีผลให้เกิดกระแสเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษาไทย และพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ใน พรบ.การศึกษา เป็นเนื้อหาที่องค์กรด้านการศึกษาได้รณรงค์ให้รัฐยอมรับ ที่เห็นชัดเจนคือแนวคิดเรื่องการศึกษาทางเลือก การศึกษาเพื่อชีวิต เพื่อชุมชน ซึ่งเป็นรูปธรรมที่มีอยู่ในสังคมไทยมาแต่อดีต เป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา แต่การที่ได้รับการยอมรับและบรรจุไว้ใน พรบ.การศึกษา แสดงให้เห็นถึงพลังขององค์กรด้านการศึกษาที่สามารถผลักดันให้เกิดการยอมรับในระดับชาติได้

แม้เมื่อ พรบ. การศึกษา พ.ศ. 2542 ประกาศใช้ ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มชี้ให้เห็นว่า ในขั้นการนำนโยบายสู่ภาคปฏิบัติ ก็ยังพบอุปสรรค และบทบาทขององค์กรด้าน

การศึกษาก็ยังสำคัญ แม้เมื่อผลักดันพระราชบัญญัติได้โดยองค์กรที่เกี่ยวข้องพยายามนำเสนอกฎหมายทีละมาตรา ทีละวรรค ซึ่งส่วนใหญ่มาจากองค์กรที่ทำงานเฉพาะด้าน เช่น กรณีคนพิการและกลุ่มคนพิการได้มีส่วนช่วยในการเขียนวรรคต่อวรรค มีการพยายามให้กฎหมายเอื้อกับความด้อยโอกาสกับความแตกต่างให้ช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้มากขึ้น จนการดำเนินการในเชิงกฎหมายเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ในเชิงกิจกรรม สารที่จะให้เป็นจริงตามกฎหมายไม่เกิด ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม มีตัวอย่าง เช่น มีผู้กล่าวว่า “เขียนไว้หน้าโรงเรียนว่า เด็กพิการที่อยากเรียนต้องได้เรียนหนังสือ ซึ่งเป็นนโยบายจากเบื้องบน แต่พอเด็กเข้าไปไม่เป็นจริง เพราะสถานที่ไม่เอื้ออำนวย ครูไม่มี ปัญหาต่างๆ ที่ตามมามีมาก เป็นปัญหาที่ไม่รู้จะให้ใครแก้ไข นโยบายการให้โอกาสเด็กเป็นสิ่งดี แต่ความพร้อมที่จะรองรับยังไม่มี”

มาลี (2541) มองว่า บทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์นั้น นอกเหนือจากการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มแล้ว บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้การศึกษาแก่สาธารณชนในวงกว้าง เนื่องจากรากเหง้าของสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่นั้นเกิดจากระบบของสังคม ถ้าไม่มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของคนในสังคม ทั้งในด้านอำนาจ เจตคติ และพฤติกรรมแล้ว การแก้ปัญหาก็จะไม่ลุล่วง การให้การศึกษาในระดับกว้างจึงอยู่ในรูปของ

- (1) การนำเสนอแนวคิดให้แก่ชุมชนตามประเด็นปัญหา
- (2) การนำเสนอปัญหาในฐานะเป็นกระบอกเสียงให้แก่ผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ไม่มีสิทธิมีเสียง การเปิดเผยและเผยแพร่ข้อมูลเพื่อคัดค้านการเอารัดเอาเปรียบ
- (3) การเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย

การรณรงค์ด้านการศึกษาคือการเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายอย่างมีขั้นตอน โดยเริ่มด้วยการรวบรวมและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมไทย และแสวงหารวมทั้งเสนอแนะทางเลือกในการพัฒนาให้แก่สังคม ตลอดจนการเคลื่อนไหวคัดค้านสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และผลักดันให้เกิดนโยบายหรือกฎระเบียบทางสังคมใหม่ การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นกิจกรรมระดับสาธารณะที่มุ่งหวังผลที่เป็นรูปธรรม ในการปรับแก้ นโยบายล้มเลิกกฎระเบียบที่ล้าสมัย และเพิ่มเติมกฎเกณฑ์ที่จำเป็นในการดูแลให้สังคมมีความโปร่งใส และมีรูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นธรรมกับทุกกลุ่มในสังคม

5.4 กลุ่มที่ 3 สุขภาพอนามัย

กล่าวได้ว่าองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสุขภาพรวมตัวกันจาก 2 สาเหตุหลัก คือ

1. จากการรวมตัวกันตามความสนใจในปัญหาาร่วมกัน เป็นกลุ่มที่ร่วมทำกิจกรรม แก้ไขปัญหา ให้บริการด้านการแพทย์ ให้ข้อมูลความรู้แก่ประชาชนให้รู้จักพึ่งตนเอง ตลอดจนผลักดันแก้ไขปัญหาในระดับชาติ องค์กรเหล่านี้ได้แก่ มูลนิธิสาธารณสุขด้านการพัฒนา กลุ่มศึกษาปัญหาฯ คณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.) มูลนิธิหมอชาวบ้าน กลุ่มอาสาสมัครเพื่อผู้บริโภค ฯลฯ
2. จากการรวมตัวตามกลุ่มวิชาชีพ เป็นการรวมตัวของกลุ่มแพทย์ เกษษกร เพื่อการแลกเปลี่ยนและหาทางแก้ไขปัญหาในกลุ่มวิชาชีพเดียวกัน เช่น ชมรมแพทย์ชนบท ชมรมทันตแพทย์ชนบท กลุ่มเภสัชชุมชน ฯลฯ

องค์กรด้านสุขภาพอนามัยมีจุดกำเนิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่ม และต่อมาได้ขยายตามลักษณะขององค์กรออกไป แต่อย่างไรก็ตาม เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2540) ได้จำแนกรูปแบบของการประชาสังคมด้านสาธารณสุขไว้ 4 รูปแบบ โดยให้ความหมายของภาคประชาสังคมว่า หมายถึงองค์กรและกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่นอกขอบเขตภาครัฐ มีจิตสำนึกของการร่วมกันรับผิดชอบสังคม รวมทั้งกลุ่มประชาชน และปัจเจกชนที่สนใจร่วมในกิจกรรมสาธารณะ รูปแบบทั้ง 4 คือ

1. องค์กรอิสระสาธารณสุขประโยชน์
2. องค์กรวิชาชีพ
3. กลุ่มองค์กรประชาชนที่รวมตัวโดยการเริ่มจากประชาชน
4. องค์กรประชาชนที่รวมโดยรัฐ

ในยุคแรกของการมีองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสุขภาพนั้น หากพิจารณาจากกิจกรรมแล้วกล่าวได้ว่าสภาอากาศไทย (สภาอุณาโลมแดง ในสมัยรัชกาลที่ 5) กลุ่มผู้นำศาสนา และสภาสตรีแห่งชาติฯ เป็นองค์กรกลุ่มแรกที่มีบทบาทด้านสาธารณสุข สภาอากาศไทยได้ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2436 ส่วนหนึ่งของกิจกรรมคือ ให้บริการทางการแพทย์ ให้การตรวจรักษาสุขภาพอนามัยแก่ประชาชนทั้งด้านการป้องกันบำบัดรักษาและพัฒนาบริการทางวิชาการ และสวัสดิการสังคมสงเคราะห์ ส่วนสภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2499 มีกิจกรรมในการให้การส่งเสริมสนับสนุนให้บริการด้านอนามัยแก่องค์กรสมาชิกด้านสตรีโดยตรง เดิมองค์กรเหล่านี้มีวัตถุประสงค์ในการช่วยสงเคราะห์ให้บริการที่จำเป็น ต่อมาได้เกิดองค์กรอื่นๆตามมา ทำให้มีทั้งองค์กรที่

ก่อตั้งขึ้นเพื่อมุ่งเน้นกิจกรรมด้านสุขภาพโดยตรง และองค์กรเดิมที่ปรับเปลี่ยนมาเน้นกิจกรรมด้านสุขภาพมากขึ้น

ประมาณปี พ.ศ. 2525-2526 กระทรวงสาธารณสุขได้ให้ทุนสนับสนุนในรูปของคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) เป็นการช่วยจัดตั้งกลุ่มขึ้น กิจกรรมแรกที่น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นคือ การณรงค์ประเด็นสุขภาพเด็กในโครงการแด่เนื่องผู้หิวโหย ในระยะแรกนี้เป็นการปฏิบัติงานในพื้นที่โรงพยาบาลชุมชน มีการรับผู้ปฏิบัติงานจากโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม (คอส.) แต่ระยะต่อมางานในพื้นที่ลดลงเหลือเพียงงานส่วนกลาง ซึ่งเป็นงานในเชิงนโยบาย จากการประชุมสมัชชาครบรอบ 10 ปี ของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) สารี อ่องสมหวัง ได้กล่าวถึงพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขไว้ดังนี้

กระบวนการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุข เกิดขึ้นเนื่องจากกลุ่มบุคคลที่ทำงานในสาขาอาชีพด้านสาธารณสุขรวมตัวกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ที่นอกเหนือจากงานในวิชาชีพ และเริ่มก่อบทบาทนอกกรอบราชการขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2518-2525 ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก นักวิชาการและกระแสนการเมืองในช่วงประชาธิปไตยมากพอสมควร ผสมกับความสนใจเฉพาะด้านของแต่ละบุคคล จึงได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรต่างๆ ได้แก่ องค์กรวิชาชีพ องค์กรที่สนใจในปัญหาเดียวกัน หรือองค์กรที่แตกมาจากองค์กรของรัฐ มีกิจกรรมที่แตกต่างกัน เช่น การเผยแพร่ความรู้เพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง การใช้ยาสมุนไพร งานสาธารณสุขมูลฐาน และการคุ้มครองผู้บริโภค

จากต่างกลุ่มต่างทำต่างกลุ่มต่างความสนใจ ให้ความสำคัญที่แตกต่างกัน มาเป็นร่วมมือกันทำงานมากขึ้นและมีรูปธรรมในการเกิดองค์กรประสานงานด้านสาธารณสุข คือ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) ในปี พ.ศ. 2526 และได้มีการขยายเครือข่ายกับองค์กรด้านสาธารณสุขเพิ่มขึ้น โดยมี คปอส. เป็นแกนกลางในการประสานข้อมูลข่าวสาร เสริมศักยภาพขององค์กรสมาชิกในบางด้าน และร่วมกันรณรงค์ปัญหาด้านสาธารณสุข โดยการทำงานของแต่ละองค์กรอาศัยแนวทาง สาธารณสุขเป็นกลวิธีในการทำงานพัฒนาสังคม (อนุสรณ์ ไชยพาน, 2541)

นอกจากนี้ยังแบ่งพัฒนาการของเครือข่ายด้านสาธารณสุขออกเป็น 3 ระยะเวลาที่สำคัญคือ

ระยะที่ 1 ก่อตั้ง ระหว่างปี พ.ศ. 2526-2529 เป็นระยะเริ่มต้นที่สำคัญที่องค์กรสมาชิกที่ร่วมก่อตั้งมีบทบาทหลักในการทำงานร่วมกันในการพัฒนาเครือข่ายด้านสาธารณสุข งบประมาณในการดำเนินงานได้จากการสนับสนุนขององค์กรสมาชิกและองค์กรต่างประเทศบางส่วน ให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพขององค์กรสมาชิก เช่น การฝึกอบรม การจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเห็นระหว่างองค์กรสมาชิกและเสนอแนะนโยบายการพัฒนาสาธารณสุข

ระยะที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2530-2536 มีบทบาทหลักเป็นผู้ประสานงาน เสริมศักยภาพขององค์กรสมาชิกและคิดค้นงานที่ยังไม่ได้ดำเนินงานโดยองค์กรสมาชิก และผลักดันให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการกระตุ้นองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีความสนใจปัญหาาร่วมกัน เพื่อร่วมกันผลักดันในการแก้ไขปัญหา ผลความสำเร็จของการดำเนินงานในช่วงนี้ได้แก่ การรณรงค์เพื่อการใช้ยาที่เหมาะสม สามารถผลักดันนโยบายด้านยาหลายๆ อย่าง เช่น การเพิกถอนทะเบียนตำรับยาที่ไม่เหมาะสมในเด็ก การเพิกถอนคาเฟอีนจากยาแก้ปวดลดไข้ การรณรงค์เรื่องสิทธิบัตรยา นโยบายการคุ้มครองสิทธิผู้ไม่สูบบุหรี่ การรณรงค์เพื่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ได้รับการตอบรับจากกระทรวงสาธารณสุข ที่จะดำเนินการเก็บสารเคมีที่ถูกเพิกถอนไปแล้วออกจากท้องตลาด การแพทย์แผนไทย ฯลฯ

ระยะที่ 3 ระหว่างปี พ.ศ. 2537-ปัจจุบัน จากสภาพของปัญหาทางด้านสาธารณสุขที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และความสลับซับซ้อนของปัญหาสาธารณสุขที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับบทบาทของ คปอส.ที่เปลี่ยนไปจากเดิม บทบาทของ คปอส.ในการเปิดประเด็นรณรงค์ขึ้นมาใหม่บางครั้งเป็นประเด็นที่องค์กรสมาชิกไม่ได้ทำงานเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องนั้นๆ เช่น โครงการรณรงค์อาชีวอนามัยผู้ติดเชื้อและโรคเอดส์ จึงทำให้การรณรงค์มีเพียงองค์กรสมาชิกที่สนใจและผู้เชี่ยวชาญ

ข้อมูลจำนวนองค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนปรากฏในตารางที่ 5-4

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5-4: จำนวนองค์กรด้านสุขภาพอนามัยที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. โรงพยาบาลและสถานบำบัด	137	1.63	1	0.2
2. สุขภาพจิต	3	0.03	1	0.2
3. กิจกรรมด้านเอดส์	27	0.32	128	25.75
4. บริการสาธารณสุขด้านอื่นๆ	119	1.41	15	2.99
รวม	286	3.40	145	29.14
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม, ฐานข้อมูล, มีนาคม 2545.

(1) การให้บริการสังคม

เช่นเดียวกับองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านการศึกษา กิจกรรมในระยะแรกขององค์กรกลุ่มนี้เป็นกิจกรรมด้านบริการสังคมเป็นส่วนใหญ่ มีทั้งองค์กรการกุศลที่เชื่อมโยงกับศาสนาซึ่งมีศาสนาพุทธและคริสต์เป็นส่วนใหญ่ และองค์กรที่เชื่อมโยงกับกลุ่มวิชาชีพ ตารางที่ 5-4 แสดงว่าจากการสำรวจขององค์กรส่วนใหญ่ยังดำเนินการด้านให้บริการสังคม กลุ่มองค์กรด้านเอดส์เข้าอยู่ในกลุ่มนี้เป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียน กิจกรรมด้านสุขภาพจิตและการให้คำปรึกษายังมีอยู่น้อยมาก แม้ว่าแนวโน้มจะมีมากขึ้นในอนาคต แต่เมื่อมองทางด้านสัดส่วนแล้วเห็นได้ชัดเจนว่ามีน้อยกว่าร้อยละ 0.1 กิจกรรมการบริการด้านอื่นๆ ประกอบด้วย บริการวางแผนครอบครัว หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ การรักษาเฉพาะโรค และแพทย์ทางเลือกรูปแบบต่างๆ

(2) การเสริมสร้างประชาสังคม การสร้างความเข้มแข็งในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

องค์กรด้านสุขภาพอนามัย เป็นกลุ่มองค์กรที่มีกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวทางสังคมมากที่สุด อาจแยกกิจกรรมการเคลื่อนไหวเป็น 2 แนวทางใหญ่ๆ คือ

(2.1) แนวทางด้านพฤติกรรมกรบริโภคและสุขภาพ

กลุ่มศึกษาปัญหาหายาเริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2518 โดยการรวมตัวของนักวิชาการสาขาเภสัชศาสตร์ จากหลายมหาวิทยาลัย เริ่มจากการศึกษาเรื่องยาและปัญหาที่เกิดจากการใช้ยา จึงเกิดความคิดในการณรงค์ให้ประชาชนเลิกบริโภคยาชุดที่ขายอยู่ในท้องตลาด เพราะมีผลเสียต่อสุขภาพ กลุ่มนี้เคลื่อนไหวให้มีการปรับนโยบายเกี่ยวกับการผลิต

การจำหน่ายและการบริโภคยา กิจกรรมต่อเนื่องที่ตามมาคือกิจกรรมคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งเป็นกิจกรรมรณรงค์สร้างจิตสำนึกของการดูแลตัวเอง ป้องกันผลกระทบทางลบจากการบริโภคสิ่งที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งการหลงเชื่อในคำโฆษณาสรรพคุณของสินค้า การรณรงค์ต่อต้านการสูบบุหรี่และสุรา นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่เสนอทางเลือกอื่นๆ ในการดูแลสุขภาพ มีตั้งแต่การใช้สมุนไพร การนวด และการศึกษาแพทย์พื้นบ้านและแพทย์แผนไทย กิจกรรมเคลื่อนไหวต่อต้านพฤติกรรมกาบริโภคและสุขภาพขององค์กรต่างๆ ได้พัฒนาเป็นกลุ่มองค์กรเครือข่าย พอร้อยเรียงได้ดังนี้

- (1) กลุ่มศึกษาปัญหา
- (2) กลุ่มคุ้มครองผู้บริโภค
- (3) กลุ่มองค์กรต้านบุหรี่
- (4) กลุ่มแพทย์ทางเลือก แพทย์พื้นบ้าน แพทย์แผนไทย
- (5) องค์กรด้านเอดส์และผู้ติดเชื้อ

กระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ เป็นขบวนการที่ซับซ้อน เชื่อมโยงคาบเกี่ยวและทับซ้อน รายละเอียดเกี่ยวกับเครือข่ายต่างๆ ได้นำเสนอในรายงานกรณีศึกษา องค์กรสาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพอนามัย แยกเป็นฉบับผนวกพิเศษต่างหากจากรายงานฉบับนี้ เนื่องจากมีรายละเอียดมาก อย่างไรก็ตาม อาจสรุปกิจกรรมด้านนี้คร่าวๆ ได้ดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2516-2517	เกิดกลุ่มศึกษาปัญหาขึ้นในมหาวิทยาลัย
10 มีนาคม 2518	-จัดตั้งกลุ่มศึกษาปัญหา (กศย.) โดยการชี้ให้เห็นปัญหาและเน้นการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมขณะนั้น (แรกเริ่มต้องการเพียงศึกษาและวิเคราะห์ไม่ทำด้านการรณรงค์) แต่ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากรัฐบาล และถูกรัฐบาลกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ไม่ใช่เรื่องของนักวิชาการ กิจกรรมรณรงค์เริ่มจากกรณีของ ยาต้มใจ ยาชุด มีการขึ้นบัญชียาหลัก 18,000 รายการ
พ.ศ. 2519	หลังจากการนำเสนอปัญหาให้รัฐบาลแล้วไม่ได้รับผล กศย. จึงเปลี่ยนยุทธวิธีโดยการทำหนังสือส่งราชการและส่งสำเนาให้สื่อ สื่อจึงมองเห็นบทบาทของ กศย. เป็นต้นมา ปัจจุบัน กศย. ได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องนโยบายด้านสุขภาพและมีเครือข่ายในพื้นที่
พ.ศ. 2521	เริ่มรณรงค์การใช้สมุนไพรแก้ปัญหสุขภาพ มีการจัดสัมมนาที่ ร.พ.ศิริราชเกี่ยวกับเรื่องแพทย์แผนโบราณ นำการใช้สมุนไพรเพื่อแก้ปัญหสุขภาพ ทำให้มีการตื่นตัวและปลูกกระแสทางเลือก

ประมาณ พ.ศ. 2525	รัฐบาลสนับสนุนให้มีการก่อตั้งคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) เริ่มจากกลุ่มแพทย์และเภสัชกรในโรงพยาบาลชุมชน ปัจจุบันงานของคปอส. ได้ลดงานในส่วนภาคปฏิบัติลง
พ.ศ. 2526	มีการจัดสัมมนาเรื่อง "ยาชุดระดับชาติ" และ "บัญชียาหลัก" โดยเรื่องบัญชียาหลักได้รับแรงผลักดันและส่งเสริมจาก WHO มีการรณรงค์ให้ประชาชนใช้การนวดและยาสมุนไพรแทนการใช้ยาชุด
พ.ศ. 2527	กระบวนการ NGOs แข็งแรงขึ้นและเกิดพัฒนาขององค์กร มีการศึกษาวิจัยและการประสานงานของกลุ่มแพทย์แผนไทย เกิดโครงการฟื้นฟูการนวดแผนไทย
พ.ศ. 2528	มีการจัดสัมมนาฟื้นฟูการนวดไทยครั้งแรก (กลุ่มวัดปริณายก กลุ่มวัดโพธิ์ วัดมหาธาตุ วัดสามพระยา) ประกาศรณรงค์ด้านยาแก้ปวดและทางเลือกอื่นๆ เป็นการประกาศปะทะยาแก้ปวดด้วยการนวด รัฐบาลประกาศให้โรคเอดส์เป็นโรคติดต่อร้ายแรง
พ.ศ. 2529	โครงการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ ภายใต้มูลนิธิหมอชาวบ้าน เริ่มรณรงค์ครั้งแรกด้วยการจัดสัมมนาเรื่อง "บุหรี่ : ภัยเงียบที่กัดกร่อนสังคม" เสนอมาตรการเพื่อการไม่สูบบุหรี่
พ.ศ. 2530	มูลนิธิแพทย์ชนบทร่วมกับกระทรวงสาธารณสุขและองค์กรเอกชนหลายองค์กร จัดโครงการวิงรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ขึ้นพร้อมกันทั่วประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการรณรงค์ให้ประชาชนตระหนักถึงพิษภัยของการสูบบุหรี่ และร่วมลงมือแสดงประชามติสนับสนุนการรณรงค์ซึ่งกระตุ้นให้รัฐบาลให้ความสนใจเข้ามารับผิดชอบแก้ไขอย่างจริงจัง
พ.ศ. 2532	17 องค์กรด้านบุหรี่ได้ยื่นหนังสือถึงสถานทูตสหรัฐอเมริกาให้ถอนข้อเรียกร้องของสมาคมผู้ส่งออกบุหรี่สหรัฐฯ และให้ตัดบุหรี่ออกจากรายการสินค้าที่จะใช้มาตรา 301 และเห็นว่าประเด็นส่งออก นำเข้าบุหรี่เป็นปัญหาทางสุขภาพ มิใช่การเจรจาต่อรองทางการค้า องค์กรอนามัยโลกกำหนดวันที่ 31 พฤษภาคม เป็นวัน "งดการสูบบุหรี่โลก" และรัฐบาลไทยประกาศนโยบายป้องกันและควบคุมโรคเอดส์แห่งชาติ
พ.ศ. 2535	เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่เกิดปัญหาการเมือง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชน ไม่ดี ตกลงกันไม่ได้ หลังจากเริ่มรัฐบาลชุนดาชานันท์ (2) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ อพช. เริ่มเป็นไปในทางที่ดีขึ้น มีการเปิดกว้างให้การสนับสนุนการทำงานของ อพช. โดยมีงบประมาณให้แก่ อพช. ด้านสาธารณสุข 49.2 ล้านบาท รัฐกำหนดนโยบายด้านการคุ้มครองผู้บริโภค ส่งเสริมให้เอกชนรวมกันจัดตั้งองค์กรเพื่อให้มีบทบาทในการคุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ของผู้บริโภคทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

	เกิดสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขเพื่อสนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านสุขภาพโดยเฉพาะ
พ.ศ. 2537	เกิดสถาบันแพทย์แผนไทย
พ.ศ. 2538	เกิดมูลนิธิเพื่อผู้บริโภคเป็นศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์และจัดการแก้ปัญหาแก่ผู้บริโภคเกิดเครือข่ายผู้คิดซื้อแฮดส์ มีกิจกรรม 2 รูปแบบ คือ (1) การให้บริการซึ่งแยกออกเป็นการให้คำปรึกษาและประสานงาน และ (2) การรณรงค์ในส่วนของการคุ้มครองผู้บริโภค นโยบายเข้าถึงยาและสิทธิเกิดเครือข่ายผู้บริโภค : มีลักษณะเป็นองค์กรประชาสังคมอิสระ ปัจจุบันได้งบประมาณส่วนหนึ่งจากหมวดคุ้มครองผู้บริโภคจากองค์การอาหารและยา (อย.) และต่างประเทศ
พ.ศ. 2540	เกิดสหพันธ์คุ้มครองผู้บริโภค
พ.ศ. 2541	เกิดการตื่นตัวตามกระแสและมีการเผยแพร่แนวคิดการแพทย์ทางเลือกแบบชีวจิต มีการปรับเปลี่ยนวิถีการบริโภคในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็งในกลุ่มการคุ้มครองผู้บริโภค มีโครงการสร้างความเข้มแข็งในการเฝ้าระวังและติดตามผลิตภัณฑ์ด้านสาธารณสุข โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาให้เฝ้าระวังและติดตามผลิตภัณฑ์ มีการรับสมัครอาสาสมัครผู้บริโภคและสร้างศูนย์ประสานงานในภูมิภาค 8 แห่งเกิดกรณีทุจริตยา 1,400 ล้านบาท เกิดการรวมตัวของเครือข่าย 30 องค์กรด้านทุจริตยา เป็นกลุ่มเฉพาะกิจ ทำการรณรงค์รวมรายชื่อ 50,000 ชื่อ เพื่อต่อต้านทุจริตยาตามสิทธิในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในขณะนั้นก่อตั้งมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค
พ.ศ. 2543	รวบรวมรายชื่อ 50,000 ชื่อ เพื่อยกร่างกฎหมาย มีการขึ้นทะเบียนยาหลัก จำนวน 35,000 รายการ
พ.ศ. 2544	ก่อตั้งสำนักงานส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยใช้งบประมาณจากรัฐบาลจัดสรรจากเงิน 2% จากภาษีเหตุน้ำและนุหรี เพื่อใช้ส่งเสริมกิจกรรมสุขภาพทั้งทางด้านการศึกษาวิจัยและการปฏิบัติ

(2.2) แนวทางการรณรงค์ด้านนโยบาย

การก่อตั้งคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.) ในปี พ.ศ. 2525 เป็นการรวมกลุ่มแพทย์และเภสัชกรในโรงพยาบาลชุมชนให้เข้าร่วมกิจกรรมรณรงค์นโยบายเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐาน แท้ที่จริงนโยบายนี้ได้รับการชักชวนและสนับสนุนจากองค์การอนามัยโลก (World Health Organization --WHO) โดย WHO เลือกที่จะทำงานกับหน่วยงานรัฐคือกระทรวงสาธารณสุข และเนื่องจากนโยบายขององค์การระหว่างประเทศสนับสนุนให้ทำงานกับนอกรัฐราชการด้วย การก่อตั้งชมรมและองค์กรอาสาสมัครเอกชนรูปแบบต่างๆจึงได้รับการสนับสนุน ประกอบกับหนุ่มสาวซึ่งเพิ่งจบ

การศึกษาและต้องไปใช้ทุนในต่างจังหวัดได้ประสบพบปัญหาการทำงานในพื้นที่มากมาย ความต้องการปรับปรุงระบบการทำงานให้ดีขึ้นจึงมีอยู่มาก คปอส.ทำงานอย่างคึกคักในช่วงแรกๆ มีจดหมายข่าว คปอส. พิมพ์ออกมาเป็นประจำ เพื่อรายงานความก้าวหน้าของกิจกรรมที่เกิดขึ้น

จากการทำงานขององค์กรต่างๆ ด้านสาธารณสุขที่ต้องการผลักดันกิจกรรมเพื่อสาธารณสุขให้มีคุณภาพมากขึ้น ทำให้มีการรวมตัวกันขึ้นจาก 10 กลุ่มทำงานที่เรียกว่าเป็นกลุ่มก่อตั้ง คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) ในช่วงปี พ.ศ. 2526 องค์กรทั้ง 10 ประกอบด้วย มูลนิธิหมอชาวบ้าน ชมรมแพทย์ชนบท ชมรมทันตสาธารณสุข ชมรมศิษย์เก่าเภสัชมหิดล กลุ่มเภสัชชุมชน กลุ่มศึกษาปัญหา กลุ่มสาธารณสุขเพื่อชุมชน กลุ่มสังคมศาสตร์สาธารณสุข กลุ่มพลังผู้บริโภคแห่งประเทศไทย กลุ่มอาสาสมัครเพื่อสังคม

วัตถุประสงค์หลักในการก่อตั้ง คือ เพื่อประสานกับองค์กรสมาชิกและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นในการสร้างกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อเป็นพลังต่อรองทางสังคม และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ การดำเนินงานใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการประสานงานเพื่อเชื่อมโยงให้เกิดขบวนการองค์กรเอกชนด้านสาธารณสุข บทบาทหลักเป็นการรณรงค์และเผยแพร่ (จดหมายข่าว คปอส. :2534)

ในอดีต มีการผลิตสื่อประเภทต่างๆ ที่เผยแพร่ให้ความรู้และเป็นสื่อประสานให้กับองค์กรสมาชิก ในปัจจุบันการดำเนินงานเปลี่ยนไปโดยกลุ่มทำงานจะขยายการดำเนินงานไปในเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภคมากขึ้น

กิจกรรมขององค์กรด้านสุขภาพอนามัยด้านนโยบายอาจสรุปได้ดังนี้

พ.ศ. 2526	ก่อตั้งคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) นำโดย 10 องค์กรเอกชน
พ.ศ. 2534	กลุ่มแพทย์และนักวิชาการด้านสุขภาพ โดยอาสาสมัครรวมกันก่อตั้งมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการสร้างระบบสุขภาพที่ตีบนฐานของการวิจัยและการเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติ
พ.ศ. 2537	คปอส. ปรับทิศทางการทำงานมาเน้นการคุ้มครองผู้บริโภคมากขึ้น หลังจากที่รัฐบาลกำหนดนโยบายการคุ้มครองผู้บริโภคและส่งเสริมให้มีการจัดตั้งองค์กรเอกชนเพื่อให้มีบทบาทมากขึ้นคปอส. สนับสนุนการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค

พ.ศ. 2540-2543	มีการปฏิรูปบริการสาธารณสุข รมรณรงค์โครงการ “สุขภาพดีถ้วนหน้า” จัดตั้งสำนักงานปฏิรูประบบสาธารณสุข (สปรส.)
พ.ศ. 2544	จัดทำร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติรัฐบาลประกาศนโยบาย “30 บาทรักษาทุกโรค”

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กิจกรรมเคลื่อนไหวที่กล่าวถึงในข้อ (2) ขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสุขภาพอนามัยในรูปเครือข่ายต่างๆ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญหลายเรื่องในระดับที่ต่างกัน การตื่นตัวของประชาชนด้านสุขภาพอนามัย และสิทธิในการได้รับการคุ้มครองในฐานะผู้บริโภค เครือข่ายองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคมีความเข้มแข็งและสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย อาจสรุปผลงานที่เป็นรูปธรรมของแต่ละเครือข่าย ดังนี้

เครือข่าย	ผลงานที่เป็นรูปธรรม
กลุ่มศึกษาปัญหา	1. นโยบายบัญชียาหลัก และการขึ้นบัญชียาหลัก 35,000 รายการ 2. การเกิดเครือข่ายอื่นๆตามมา เช่น เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค
กลุ่มคุ้มครองผู้บริโภค	1. เกิดมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค สหพันธ์คุ้มครองผู้บริโภค 2. เกิดเครือข่ายย่อยอื่นๆ เช่น 30 องค์กรด้านทุจริตยา
กลุ่มองค์กรด้านบุหรี	1. เกิดสำนักงานส่งเสริมสุขภาพแห่งชาติ 2. เกิดกองทุนส่งเสริมสุขภาพ โดยได้รับงบประมาณ 2% จากภาษีเหมาและบุหรี
กลุ่มแพทย์ทางเลือก	1. เกิดสถาบันแพทย์แผนไทย 2. โครงการฟื้นฟูการนวดแผนไทย
องค์กรด้านเอดส์และผู้ติดเชื้อ	1. รัฐบาลประกาศนโยบายป้องกันและควบคุมโรคเอดส์แห่งชาติ 2. รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณให้องค์กรที่ทำงานด้านเอดส์
เครือข่าย คปอส.	1. ก่อตั้งมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ 2. สนับสนุนการก่อตั้งมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค 3. โครงการสุขภาพดีถ้วนหน้า 4. โครงการปฏิรูประบบสุขภาพ 5. ร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

5.5 กลุ่มที่ 4 บริการสังคม สังคมสงเคราะห์ การกุศล และส่งเสริมอาสาสมัคร

องค์กรสาธารณประโยชน์แบบดั้งเดิมส่วนใหญ่ทำงานด้านบริการสังคม หรือสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งองค์กรที่อิงศาสนาแต่ไม่ได้มุ่งสอนคำสอน แต่ทำหน้าที่องค์กรการกุศลและให้บริการสังคม ในขณะที่เดียวกันการบริการสังคมก็เห็นชัดที่สุดในประเด็นเรื่องการให้ความรู้หรือการศึกษา และการดูแลสุขอนามัยในรูปของการให้ยาสมุนไพร และแพทย์แผนโบราณ ซึ่งเป็นประเด็นที่ได้อภิปรายใน 3 กลุ่มที่กล่าวมาแล้ว การนำเสนอเนื้อหา "บริการสังคม" ในกลุ่ม 4 นี้จึงจะเป็นการพิจารณาในมุมมองของลักษณะการให้บริการ ไม่ใช่เนื้อหาของบริการ (การศึกษา สุขภาพ ศาสนา วัฒนธรรม) และไม่ใช่จากมิติของกลุ่มเป้าหมาย (เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ฯลฯ)

ความคิดเรื่องการทำบุญสอดคล้องกับการช่วยเหลือสังคมในรูปสังคมสงเคราะห์ ความคิดเรื่องทำบุญและการให้เงินช่วยเหลือในกิจกรรมบริจาคของคนไทย องค์กรสาธารณประโยชน์ในกลุ่มนี้จึงมีมากกว่า 2,400 องค์กร ซึ่งเป็นจำนวนมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ คือ ร้อยละ 27 ขององค์กรจดทะเบียน และร้อยละ 16 ขององค์กรไม่จดทะเบียน

ตารางที่ 5-5: องค์กรสาธารณประโยชน์ด้านบริการสังคม สังคมสงเคราะห์ การกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
บริการสังคม สังคมสงเคราะห์				
1. บริการทางสังคม	217	2.58	45	8.96
2. บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	0.44	1	0.20
3. ช่วยการครองชีพและรายได้	1,684	19.77	24	4.83
รวม	1,938	22.79	70	13.99
องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร				
1. เพื่อสาธารณกุศล	359	4.27	6	1.21
2. อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์	52	0.62	4	0.80
รวม	411	4.89	10	2.01
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.0

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม.ฐานข้อมูล, มีนาคม 2545.

จากตารางที่ 5-5 แบ่งกิจกรรมเป็น 5 หมวดใหญ่ ภายใต้ "บริการสังคม" กิจกรรมเป็นการให้บริการกลุ่มด้อยโอกาสต่างๆ คือ คนชรา เด็ก ผู้หญิง คนพิการ ซึ่งมีร้อยละ 2.58 ขององค์กรจดทะเบียนทั้งหมด "บริการฉุกเฉินและช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ" คือ องค์กรที่ให้ความช่วยเหลือกรณีฉุกเฉินเร่งด่วน การ "ช่วยเหลือการครองชีพและรายได้" คือการบริจาคให้ผู้ยากไร้กรณีต่างๆ จำนวนมากอยู่ในรูปของเงินบริจาคสงเคราะห์ช่วยเหลือ ให้ทุนสงเคราะห์คนไข้เจ็บป่วยยากจน นักเรียนยากจน องค์กร "การกุศล" หมายถึง องค์กรที่ให้ความช่วยเหลือต่างๆทั่วไป และ "องค์กรอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์" คือ องค์กรที่มีกิจกรรมเด่นชัดเงินด้านอาสาสมัครกิจกรรม

(1) การให้บริการสังคม

บทบาทขององค์กรในกลุ่มนี้เป็นบทบาทด้านบริการสังคมทั้งหมดคงได้กล่าวแล้ว องค์กรกลุ่มนี้เริ่มจากองค์กรการกุศลรูปแบบต่างๆ เริ่มกิจกรรมโดยชนชั้นสูงที่มองเห็นความลำบากของผู้ยากไร้ จึงชักชวนกันบริจาคและให้ความช่วยเหลือกลุ่มต่างๆ

องค์กรประชาสังคมกลุ่มนี้มุ่งทำงานเพื่อกลุ่มเป้าหมายต่างๆเป็นหลัก เช่น กลุ่มทำงานด้านคนพิการ ผู้สูงอายุ เด็กกำพร้า และการให้ความช่วยเหลือกรณีฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม มีกลุ่มแม่บ้านเหล่าทัพ ศิษย์เก่าโรงเรียนที่มีชื่อเสียง และองค์กรที่ให้การศึกษแก่เด็กผู้ยากจนก็รวมอยู่ในกลุ่มนี้ การให้บริการสังคมในลักษณะนี้เป็นการให้บริการระดับปัจเจก ลักษณะ "ช่วยการครองชีพและรายได้" เป็นหลัก เนื่องจากองค์กรกลุ่มนี้มีจำนวนมาก การให้บริการจึงมีให้เห็นมาก ลักษณะการทำงานคล้ายคลึงกับกิจกรรมของกลุ่มศิลาวัฒนธรรมและศาสนาโดยมีกิจกรรมเชิงการกุศลและการบริจาค โดยที่ผู้ที่อยู่ในองค์กรไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง องค์กรกลุ่มนี้เกิดขึ้นสมัยรัฐบาลเผด็จการทหารเป็นส่วนใหญ่

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อย พบว่า สำหรับงานด้านคนพิการนั้น เริ่มประมาณ พ.ศ. 2493 และในยุคแรกมีลักษณะเป็นองค์กรการกุศล ต่อมาหลังตุลาคม 2519 มีองค์กรและมูลนิธิเกิดขึ้นมาก องค์กรด้านคนพิการแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ องค์กร "FOR" ซึ่งเป็นองค์กรที่คนปกติจัดตั้งขึ้นเพื่อทำงานด้านช่วยเหลือคนพิการ และองค์กร "OF" คือองค์กรที่คนพิการจัดตั้งเพื่อทำกิจกรรมเอง ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2523 เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/23 สนับสนุนให้เกิดการรวมตัวและจัดตั้งองค์กร รวมทั้งมีกระแสผลักดันจากต่างประเทศ มีผลทำให้มีการปรับกระบวนการทำงานจนเกิดเป็น พรบ.ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ มีการทำงานใน 4 ด้าน คือ

(1) พื้นฟูและป้องกัน (เน้นฟื้นฟู) เช่น กายภาพบำบัด และกิจกรรมอื่นๆ ด้านการแพทย์ การศึกษา สังคม และพัฒนาอาชีพ ทำตั้งแต่ครอบครัวของผู้พิการ บำบัดสภาพจิตใจ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ครอบครัว ให้เด็กพิการอยู่ในสังคมได้

(2) การรณรงค์เผยแพร่ความรู้แก่สังคมใหญ่ ให้เกิดการยอมรับสถานภาพคนพิการ ปรับกระบวนการทำงาน ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน

(3) การประสานงานเครือข่าย เกิดสภาพคนตาบอด พ.ศ. 2519 และสภาพคนพิการในปี พ.ศ. 2524

(4) ผลักดันกฎหมายนโยบาย ผลักดันกฎหมายฟื้นฟูกฎหมายการสงเคราะห์คนพิการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 และเกิดเป็น พรบ.ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการในปี พ.ศ. 2534

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การรวมกลุ่มกันเห็นชัดเป็นครั้งแรก เมื่อมีการรวมองค์กรย่อยที่ก่อตั้งในรูปแบบสมาคม มูลนิธิ เป็น "สภา" กรณีแรกคือการเกิดสภาสตรีแห่งชาติ ตามมาด้วยสภาสังคมสงเคราะห์ ในกรณีแรกคือการก่อตั้งสโมสรวัฒนธรรมหญิง โดยท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ซึ่งมีสาขาอยู่ในจังหวัดต่างๆ โดยมีภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นนายกสโมสรประจำจังหวัด และต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นสภาสตรีแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2499 กิจกรรมขององค์กรสมาชิกของสภาสตรีมีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์กรในกลุ่มสภาสังคมสงเคราะห์ และองค์กรส่วนใหญ่ก็เป็นสมาชิกของทั้งสองสภา

ส่วนสภาสังคมสงเคราะห์นั้น ในปี พ.ศ. 2503 มีสมาคม มูลนิธิต่างๆ รวมตัวกัน ปัจจุบันจำนวนองค์กรสมาชิกของสภาสังคมสงเคราะห์มีมากกว่า 658 องค์กร โดยมีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ได้รับงบประมาณปีละ 37 ล้านบาท (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, 2541) กรมประชาสงเคราะห์ได้ให้ความสนับสนุนสภาสังคมสงเคราะห์ตั้งแต่ต้น เริ่มจากการจัดสรรงบประมาณเพื่อช่วยเหลือมูลนิธิคนพิการ และต่อมาได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนองค์กรกลุ่มนี้เรื่อยมา

ทำเนียบองค์กรประสานงานด้านสวัสดิการสังคมภาคเอกชน กรมประชา
สงเคราะห์ (2541) รวบรวมรายชื่อองค์กรเครือข่ายในกลุ่มนี้ไว้ คือ

1. ด้านประสานงานทั่วไป

- สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- สันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.)

2. ด้านสตรี

- สภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรมราชินูปถัมภ์
- คณะทำงานเพื่อสิทธิมนุษยชนของสตรี

3. ด้านเด็กและเยาวชน

- สภาองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอจดย.)
- สมาคมสวัสดิการเด็กในประเทศไทย
- คณะทำงานด้านเด็ก
- เครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อน

4. ด้านผู้สูงอายุ

- สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

5. ด้านคนพิการ

- สภาคนพิการทุกประเภทแห่งประเทศไทย

การรวมกลุ่มขององค์กรเหล่านี้มีความเป็นมาที่แตกต่างกัน อาจแยกเป็น 2 สาเหตุ
ใหญ่ๆ คือ

1. การรวมตัวกันตามธรรมชาติ เนื่องจากมีองค์กรจำนวนมากและผู้เกี่ยวข้องมีความเห็นว่าจะรวมตัวเพื่อความเป็นปึกแผ่น และเป็นการสร้างพลังเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น สภาสตรีแห่งชาติ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย สันนิบาตมูลนิธิ เป็นต้น เครือข่ายกลุ่มนี้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

2. การรวมตัวกันเพื่อรณรงค์ผลักดันนโยบายและกิจกรรมบางอย่าง เครือข่ายที่รวมตัวกันเรียกร้องให้รัฐบาลมีนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับกลุ่มของตน ที่เห็นชัดเจนคือสภาผู้สูงอายุที่ช่วยกันผลักดันให้รัฐบาลสนับสนุนการจัดทำแผนผู้สูงอายุ (ปฏิญญาผู้สูงอายุ) และสภาคนพิการ ที่ผลักดันให้รัฐบาลมีนโยบายที่ชัดเจนเรื่องในปีคนพิการสากล จนประเทศไทยได้รับรางวัลเอลิเนอร์ โรสเวลท์ ซึ่งเป็นรางวัลสำหรับผู้ที่มีกิจกรรมด้านคน

พิจารณาในปีที่ผ่านมา และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สด็จไปรับรางวัลในนามประเทศไทย

ในการทำงานเดียวกัน การรวมตัวของสภาองค์กรพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน (สอद्य.) รวมตัวกันเพื่อรณรงค์กิจกรรมเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในประเด็นต่างๆ สอद्य.เป็นองค์กรจดทะเบียนมีสมาชิก 65 องค์กร (สามัญ 32 องค์กร และสมทบ 33 องค์กร) ในขณะที่คณะทำงานด้านเด็กซึ่งมีสมาชิก 15 องค์กร และเครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อนที่มีสมาชิก 15 องค์กร รวมตัวกันเพื่อวัตถุประสงค์ของการประสานงานและสมาชิกองค์กรมีมติไม่ต้องการจดทะเบียน สมาชิกของคณะทำงานด้านเด็กและเครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของ สอद्य. ด้วย การจดทะเบียนของ สอद्य. ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) โดยถือเป็นการทำงานร่วมกับของภาครัฐและภาคเอกชน ในทำงานเดียวกันกับที่กรมประชาสงเคราะห์ประสานงานกับสภาสังคมสงเคราะห์ และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) ทำงานร่วมกับสภาสตรีฯ

สำหรับกลุ่มสตรีนั้น มีองค์กรที่ทำงานด้านสตรีหลายองค์กรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของสภาสตรีฯ เนื่องจากแนวทางการทำงานของสภาสตรีมีลักษณะทำงานแนวราบ แต่องค์กรก้าวหน้าด้านสตรีทำงานในแนวรูกมากกว่า กลุ่มหลังจะมีนักวิชาการร่วมอยู่ด้วยในสัดส่วนที่สูงและเจ้าหน้าที่ขององค์กรทำงานเต็มเวลาเกือบทุกคน มีหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจน เป็นการทำงานเป็นอาชีพมากกว่าอาสาสมัคร อย่างไรก็ตาม เมื่อมีความจำเป็นต้องรณรงค์ในกิจกรรมบางประเด็น ทั้งสองกลุ่มนี้ก็จะมีมาร่วมกันผลักดันนโยบายและเรียกร้องความชัดเจนจากภาครัฐด้วย กระแสการให้ความสำคัญเรื่องสิทธิในระดับโลก มีส่วนช่วยผลักดันนโยบายต่างๆ เพราะทำให้องค์กรมีแนวคิดและจุดยืนที่ชัดเจน ในประเด็นที่ต้องการผลักดัน

การขยายตัวของการทำงานด้านสิทธิ เห็นผลชัดเจนในการทำงานในประเด็นเรื่องความรุนแรงในครอบครัว คนทำงานมองเห็นชัดเจนว่าความรุนแรงในครอบครัวมีเพิ่มมากขึ้น ทั้งในส่วนที่ปรากฏในข่าวและไม่ปรากฏ การสร้างสำนึกเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัวจากมุมมองด้านสิทธิทำให้มองเห็นว่าความคิดเรื่องอำนาจเป็นเรื่องสำคัญทั้งในระดับเล็กที่สุดคือครอบครัว และระดับที่ใหญ่กว่าคือระดับสังคม การที่รัฐบาลประกาศนโยบายห้ามโสเภณีเด็ก แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประเด็นเรื่องสิทธิ แม้ในทางปฏิบัติอาจมีผลทำให้ปรากฏการณ์โสเภณีเด็กเปลี่ยนรูปแบบก็ตาม

ผลของการทำงานเรื่องสิทธิเด็กและสตรีอย่างต่อเนื่องมีผลทำให้ผู้นำองค์กรหลายคนโดดเด่น และได้รับการคัดเลือกเป็นสมาชิกวุฒิสภา ผลงานทางด้านนี้แม้จะทำให้งานภาคประชาชนต้องสูญเสียทรัพยากรบุคคลไปบ้าง แต่ก็เป็นการเคลื่อนไหวของผู้นำ และทำให้มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เข้ามาแทนที่

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กิจกรรมของกลุ่มนี้มีหลากหลาย อาจสรุปผลงานในด้านการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายหรือการแก้กฎหมายได้ดังนี้

ด้านสตรี	
2518	ปีสตรีสากลและการเริ่มต้นทศวรรษสตรี
2528	อนุสัญญาการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี (Convention on the Elimination of Discrimination Against Women -- CEDAW)
2532	จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.)
2533	ยกเลิกข้อสงวนในอนุสัญญาการเลือกปฏิบัติ (CEDAW) ข้อ 11 และ 15 ด้านการจ้างงานและความสามารถทางกฎหมายของสตรี
2539	พรบ. ป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี
2540	ขร่างรัฐธรรมนูญเรื่องความเสมอภาค
2541	พรบ. คุ้มครองแรงงาน (รวมเนื้อหาเรื่องการลวนลามทางเพศในสถานประกอบการ)
ด้านเด็ก	
2532	อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child)
2533	การประชุมสุดยอดด้านเด็ก (World Summit for Children)
2535	รัฐบาลประกาศห้ามโสเภณีเด็ก แก้กฎหมายให้มีการเก็บข้อมูลของศาลคดีเด็กเยาวชนให้มีการเก็บข้อมูลเด็กในฐานะผู้ถูกต้องหาและผู้ถูกกระทำ (เหยื่อ)
2540	พรบ. มาตรการการป้องกันและปราบปรามการค้าหญิงและเด็ก
ผู้สูงอายุ	
2542	ปฏิญญาผู้สูงอายุ แผนผู้สูงอายุฉบับที่ 2
คนพิการ	
2519	เกิดสภาคนตาบอด
2524	เกิดสภาคนพิการ
2525	ผลักดันกฎหมายฟื้นฟูและสงเคราะห์คนพิการ
2534	พรบ. ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

5.6 กลุ่มที่ 5 สิ่งแวดล้อม

การเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย นับย้อนหลังไปได้เมื่อประมาณ 40 ปีมาแล้ว แต่ในยุคแรกนั้นมีเพียง 2-3 องค์กรโดยมีนิคมไพรสมาคมเป็นองค์กรแรกสุด ตั้งก่อน พ.ศ. 2500 เช่นเดียวกับสยามสมาคม ซึ่งมีงานด้านอนุรักษ์เป็นสาขาหนึ่งนอกจากงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่เป็นงานหลัก สยามอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2512 ชมรมคนกรุงฯ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2518 และเมื่อ พ.ศ. 2526 ได้มีการก่อตั้งมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งประเทศไทย กรณีเสถียรคอปเตอร์ข่นสัตว์ป่าที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อประมาณ พ.ศ. 2515 เป็นเชื้อไฟไปสู่เหตุการณ์ต่อเนื่องกรณีเรียกร้อง รัฐธรรมนูญ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเติบโตและมีความหลากหลายจนถึงกรณีต่อต้านเขื่อนน้ำโจน พ.ศ. 2530 ถึง พ.ศ. 2531 นับได้ว่าเป็นการรวมพลังของคนหลายสาขาอาชีพและเป็นจุดรวมที่ทำให้คนและองค์กรที่มีความห่วงใยหรือทำงานในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ติดต่อร่วมงานกัน หลังจากนั้นก็ได้มีการร่วมกันจัดงานสิ่งแวดล้อมประจำปีนับแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา องค์กรเอกชนที่ร่วมจัดในปีแรก 18 องค์กร ได้เติบโตเกินกว่าสองร้อยองค์กรในปี พ.ศ. 2540 จากการรวมจัดที่กรุงเทพฯ ก็เป็นการขยายงานไปจัดทุกภูมิภาค ขณะเดียวกันก็มีการรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวเนื่องกับคนและสิ่งแวดล้อมซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ในด้านงานคนจนในเมืองซึ่งก็เกี่ยวเนื่องกับงานสิ่งแวดล้อมเช่นกัน มีการสร้างเครือข่ายทั่วประเทศ ขณะนี้มิตั้งเครือข่ายสภามีสภาค และสมัชชาคนจนในเมือง มีหลากหลายองค์กร ทั้งที่ทำงานเฉพาะในชุมชนหรืออนุรักษ์เฉพาะเรื่องไปจนถึงองค์กรระดับชาติ ระดับนานาชาติ (www.engo thai.org)

ข้อมูลสถาบันวิจัยสังคมเกี่ยวกับองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมปรากฏในตารางที่ 5-6

ตารางที่ 5-6: จำนวนองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
สิ่งแวดล้อม	75	0.89	49	9.74
สัตว์และสัตว์ป่า	11	0.13	1	0.20
รวม	86	1.02	50	9.94
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม. ฐานข้อมูล. มีนาคม 2545.

ในประเทศไทย องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่จดทะเบียนมีจำนวนไม่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรที่ทำงานด้านอื่น แม้เมื่อรวมองค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียนกับองค์กรที่ทำงานด้านอื่น โดยดูจากทำเนียบต่างๆแล้วก็เพิ่มขึ้นไม่มาก อย่างไรก็ตาม องค์กรกลุ่มนี้ทำงานด้านณรงค์เป็นหลัก จำนวนที่น้อยไม่ได้หมายความว่าไม่มีผลงานน้อยเพราะองค์กรเหล่านี้ทำงานหนักและผลักดันในการสร้างสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อม จึงมีข่าวในสื่อต่างๆ ประจําและทำให้ดูเหมือนว่าเป็นกลุ่มองค์กรที่มีบทบาททางสังคมสูง

(1) การให้บริการสังคม

องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำหน้าที่ให้บริการสังคมดำเนินการในรูปของการให้ข้อมูลข่าวสาร และดูแลรักษา อนุรักษ์สัตว์และพืช ตัวอย่างที่เห็นชัดคือชมรมคนรักช้าง หรือมูลนิธิอนุรักษ์พรหมพิชและสัตว์ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการให้บริการสังคมโดยการให้ดูแลสัตว์และพืชเพื่อดูแลระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมให้ยั่งยืน นับเป็นการให้บริการสังคมทางอ้อม แต่เห็นประโยชน์ได้ค่อนข้างชัดเจน และเป็นที่ยื่นชอบของสังคมโดยรวม องค์กรที่ดูแลสิ่งแวดล้อมและมลภาวะที่มนุษย์สร้าง เช่น ขยะ มีบทบาทสูงในเรื่องการให้บริการสังคม โครงการดาวพิเศษถือเป็นตัวอย่างองค์กรที่ให้บริการสังคมและณรงค์เรื่องการจัดขยะที่ได้รับความสนใจและประสบความสำเร็จในการสร้างการตื่นตัวของสาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชน

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

กิจกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมมีเป็นข่าวในสื่อมวลชนอย่างต่อเนื่อง การต่อต้านการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจนใน พ.ศ. 2530 เป็นผลงานที่เป็นรูปธรรมที่แสดงให้เห็นพลังขององค์กรกลุ่มนี้ในการต่อต้านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่ชัดเจนเป็นครั้งแรก จากนั้นองค์กรต่างๆจะรวมกลุ่มกันเพื่อผลักดันประเด็นการเรียกร้องหรือประเด็นการต่อต้านอย่างต่อเนื่อง หลังจากการต่อต้านเขื่อนน้ำโจน กลุ่มองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมจะจัดประชุมทางวิชาการขนาดค่อนข้างใหญ่ เริ่มตั้งแต่งานสิ่งแวดล้อม 33 ในปี พ.ศ. 2533 ที่มีองค์กรเข้าร่วมประมาณ 30 องค์กร และจากนั้นก็มีการจัดทุกปีเรื่อยมา การจัดสัมมนาประจำปีเป็นการจัดในรูปเครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ในระยะแรกกลุ่มมีความพอใจที่จะรักษาโครงสร้างหลวมๆนี้ไว้ เพราะองค์กรในกลุ่มนี้มีเป้าหมายวัตถุประสงค์ของตัวเองที่ชัดเจน การอยู่ภายใต้ร่มขององค์กรอื่นจะทำให้มีโครงสร้างที่แข็งแกร่งทำให้ไม่คล่องตัวในการณรงค์ในบางเรื่องบางประเด็น

กิจกรรมที่เด่นชัดมากกิจกรรมหนึ่งคือ การจัดเวทีประชาชนกับองค์กรรากหญ้า และองค์กรข้ามชาติ ภายใต้ชื่อ People's Forum เป็นการจัดขึ้นกับการประชุม World

Bank และ IMF ประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในกรุงเทพฯ ในปี 2535 มีการชูประเด็นของปัญหา เชื้อปนปากมูลและเชื้อยวอนให้เจ้าหน้าที่ธนาคารโลกไปเยี่ยมและศึกษาปัญหาในพื้นที่ การชี้ให้เห็นปัญหาที่เป็นรูปธรรมให้แก่ผู้ให้กู้เงินเพื่อสร้างเชื้อปนปากมูลมีผลในการปรับท่าทีการทำงานของเจ้าหน้าที่ธนาคารโลกเป็นอย่างมาก จากนั้นมาองค์การการเงินระหว่างประเทศ เริ่มให้ความสำคัญกับองค์กรพัฒนาเอกชน เพราะแท้ที่จริงในปี ค.ศ. 1972 ที่กรุง Stockholm การประชุม United Nations Conference on Human Environment ซึ่งเป็นการ ก่อตั้ง United Nations Environment Program (UNEP) คือจุดเริ่มต้นของการกำหนดให้มีการส่งเสริมให้เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วโลก

การสัมมนาองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติประจำปี 2538 ซึ่งจัดขึ้นที่อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ได้เสนอให้มีการจัดตั้งเครือข่ายสิ่งแวดล้อม หรือศูนย์ประสานงานระหว่างองค์กรเอกชนขึ้น โดยให้เป็น เครือข่ายองค์กรทุกระดับ ไม่ใช่เฉพาะองค์กรเอกชนที่จดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้าน การคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น การจัดตั้งเครือข่ายมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เครือข่ายทำหน้าที่เสริมความเข้มแข็งแก่องค์กรสมาชิกและองค์กรชุมชน รวมทั้งเป็นองค์กรกลางประสานงานระหว่างรัฐกับองค์กรเอกชน ซึ่งข้อเสนอดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาพัฒนาการขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยที่สถาบัน สิ่งแวดล้อมไทยเสนอต่อกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (มิถุนายน 2539) โดยได้เสนอ แนวทางเพื่อส่งเสริมและผลักดันให้องค์กรเอกชนมีฐานะที่ยอมรับได้ตามกฎหมาย มี บทบาทหน้าที่ที่สามารถเข้าคุ้มครองดูแลและจัดการทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง และได้เสนอ ให้มีการจัดตั้งองค์กรเอกชนขึ้น ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อให้การ ดำเนินงานขององค์กรเอกชนเข้มแข็งและได้รับความเชื่อถือในการปฏิบัติงาน การ ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมจึงได้ยกแรงบันดาลใจมาจากการจัดตั้งสมัชชาองค์กร เอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นองค์กรอิสระตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และในการประชุมองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครอง สิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2541 ที่ประชุมได้เห็น ชอบในหลักการให้มีการจัดตั้งสมัชชาองค์กรขึ้น หลังจากนั้นองค์กรเอกชนได้ร่วมกัน ยกร่างรัฐธรรมนูญสมัชชาองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นใหม่ และได้ปรับปรุงแก้ไขจนแล้วเสร็จ ทั้งนี้ได้มีองค์กรเอกชนลง นามรับรองในธรรมนูญดังกล่าว และร่วมเป็นสมาชิกผู้ก่อตั้งสมัชชาองค์กรเอกชนด้าน การคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จำนวน 47 องค์กร (www.engo-thai.org) อย่างไรก็ตาม ยังมีองค์กรอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้ร่วมลงนามด้วย เรียก ได้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม เป็นขบวนการที่เข้มแข็งมากขบวนการหนึ่งใน จำนวนองค์กรประชาสังคมทั้งหลาย เพราะสามารถผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวเพื่อ

เรียกร็องหรือยับยั้งโครงการบางโครงการได้ ปัจจุบันเรื่องหลายๆเรื่องเข้าอยู่ในประเด็นสิ่งแวดล้อมได้เกือบทั้งหมด การหาแนวร่วมเพื่อเคลื่อนไหวจึงทำได้ไม่ยากนัก

แนวร่วมขององค์กรเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมมีทั้งในระดับรากหญ้าซึ่งหมายถึงชมรมรักษาทรัพยากรกลุ่มต่างๆ ในจังหวัดต่างๆ และระดับข้ามชาติซึ่งเคลื่อนไหวในประเด็นใหญ่ร่วมกัน ในระดับรากหญ้า การเคลื่อนไหวเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องน้ำ ดิน อากาศ หรือมลภาวะอื่นๆนับเป็นกลุ่มรากหญ้าที่มีอยู่ กระจายทั่วไปแทบทุกจังหวัด กลุ่มเหล่านี้สามารถออกมาเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่จะมีผลทำให้ระบบนิเวศทางน้ำ ดิน และอากาศเปลี่ยนไป สมัชชาคนจนรวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย เพราะกลุ่มสมัชชาคนจนคือกลุ่มคนยากจนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน หรือนโยบายอื่นของรัฐ เช่น นโยบายด้านป่าไม้และชลประทาน เป็นต้น

ในระดับข้ามชาติ เครือข่ายขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อมมีจำนวนมากเช่นกัน มีทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน กลุ่มข้ามชาตินี้สามารถเคลื่อนไหวได้คล่องตัวมาก ระบบ Internet ช่วยให้การเคลื่อนไหวทำได้รวดเร็วขึ้นมาก เพราะสามารถส่งต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยรวมการจะกล่าวได้ว่า พรบ. สิ่งแวดล้อมเป็นผลจากการผลักดันขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อมทั้งหมดคงไม่ได้ เพราะรัฐบาลดูกระแสโลกด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม อาจถือได้ว่าองค์กรประชาสังคมมีส่วนผลักดัน พรบ. สิ่งแวดล้อม พรบ. วัตถุมีพิษ และ พรบ. อุตสาหกรรม กระแสแรงค์เรื่องสิทธิ นอกเหนือจากสิทธิมนุษยชน ทำให้เกิดการเรียกร้องสิทธิชุมชน และสิทธิในการร่วมใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีผลในการดำเนินการด้านนโยบายซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในหัวข้อนี้ต้องพิจารณาการรณรงค์ที่หวังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและยับยั้งการเปลี่ยนแปลงด้วย การผลักดันการเปลี่ยนแปลงเห็นได้ในรูปของการผลักดันนโยบายควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในหลายๆเรื่อง พรบ. สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เป็นรูปธรรมรูปแบบหนึ่ง แต่ขณะนี้อองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมกำลังเรียกร้องให้มีการร่าง พรบ. สิ่งแวดล้อมใหม่ เพราะฉบับเดิมมีความไม่เหมาะสมในหลายๆ ประการ องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมต้องการมีส่วนร่วมและมีส่วนร่วมในการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2539 เรื่องประชาพิจารณ์เป็นผลจากการเรียกร้องเช่นเดียวกัน แต่ขณะนีปรากฏว่าระเบียบฉบับนี้ไม่เหมาะสมและจำเป็นต้องแก้ไขในด้านขั้นตอนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดประชาพิจารณ์

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มีหลายมาตราที่กำหนดให้ประชาชนดูแลด้านสิ่งแวดล้อม และกำหนดให้มีกฎหมายลูกเรื่องประชาธิปไตย (มาตรา 57) ด้วยการอ้างรัฐธรรมนูญและเนื้อหาในรัฐธรรมนูญได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน อย่างไรก็ตาม เมื่อกฎหมายยังไม่ออก การนำมาตราการสู่ภาคปฏิบัติก็ยังไม่ได้ในหลายๆ กรณี

ทางด้านข้อเรียกร้องเปลี่ยนแปลงในรูปของการต่อต้านการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ นับเป็นผลงานขององค์กรกลุ่มนี้ที่ชัดเจนมากเช่นกัน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา โครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ไม่สามารถดำเนินการได้ หน่วยงานที่รับผิดชอบจึงมักตัดทอนขนาดของโครงการให้เล็กลง หรือสร้างโครงการในพระราชดำริเพื่อลดทอนแรงต้านจากภาคประชาสังคมลงบางส่วน การต่อต้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าเป็นผลงานของกลุ่มสิ่งแวดล้อมด้านพลังงานที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น โครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินที่บ่อนอก และหินกรูด และโครงการท่อก๊าซที่สงขลาและกาญจนบุรี เป็นต้น

นโยบายป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง พรบ.ป่าชุมชนเป็นนโยบายที่มีการต่อสู้ทางความคิดระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชน เพราะรัฐบาลมีนโยบายจะไล่คนออกจากป่า แต่องค์กรเอกชนอ้างว่าคนอยู่ในป่าก่อนที่ พรบ.ป่าไม้จะประกาศใช้ ประเด็นขัดแย้งทางความคิดนี้มีผลให้ร่าง พรบ.ป่าชุมชนไม่สามารถออกมาได้ เพราะต่างฝ่ายต่างต้องการให้มีการแก้ไขตามที่ตนต้องการ โดยที่อีกฝ่ายไม่เห็นด้วย

ขณะที่องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งให้ความสนใจในเรื่องสัมปทาน เพราะค้นพบว่า ปัญหาการใช้ทรัพยากรเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับประเด็นเรื่องสัมปทาน และถ้าพิจารณาในเรื่องความโปร่งใสและคอร์รัปชัน การให้สัมปทานการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแก่ภาคเอกชนเป็นแหล่งคอร์รัปชันที่สำคัญมากแหล่งหนึ่ง

5.7 กลุ่มที่ 6 การพัฒนาชนบทและเมือง

องค์กรในกลุ่มนี้ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนา ทั้งส่วนที่เป็นการพัฒนาเมืองและชนบท รวมการพัฒนาด้านการเกษตรสาขาต่างๆ ตลอดจนการพัฒนาอาชีพและฝึกอาชีพ เครดิตและธุรกิจชุมชนก็รวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย นับว่าเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมที่ชัดเจน และมีการรวมกลุ่มที่ชัดเจนในรูป กป.อพช. และเครือข่ายต่างๆ ในระยะต้นๆ คือหลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 และ 2519 และนโยบาย 66/23 มีกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้น มากมาย กิจกรรมด้านพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ชัดเจนแยกให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างองค์กรที่ทำงานด้านพัฒนาและองค์กรการกุศลหรือบริการสังคม กลุ่มที่ทำงานพัฒนาด้านต่างๆ มีแนวคิดและปรัชญาการทำงานที่ค่อนข้างก้าวหน้า ขณะที่กลุ่มที่ทำงานบริการสังคมมีแนว

คิดและปรัชญาการทำงานแบบประเพณีมากกว่า เอกสารทำเนียบขององค์การพัฒนาเอกชน 2540 ของคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) กล่าวชัดเจนว่า ในช่วงแรกงานขององค์กรที่เน้นการพัฒนาคือการทำงานพัฒนาโดยองค์กรตัวเอง ส่วนระยะต่อมาจึงเริ่มมีการปรับแผนการทำงานมาเป็นการทำงานช่วยสร้างองค์กรท้องถิ่นหรือทำงานร่วมกับองค์กรท้องถิ่น พอสรุปได้ดังนี้

ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2530 ในช่วงแรกมุ่งแก้ปัญหาพื้นฐานปากท้องและความยากจนของชนชนบท ต่อมาจึงเสนอทางเลือกการพัฒนาระดับหมู่บ้านและยกระดับมาเป็นการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางเลือกในระดับภูมิภาค เช่น การทำเกษตรกรรมแบบไร้นาสวนผสมเพื่อการพึ่งตัวเอง

ช่วงหลัง พ.ศ. 2530 เป็นจุดเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลเน้นการพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงกระแสการพัฒนาที่นำมาสู่ประเด็นความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งโยงมาสู่ประเด็นทางการเมืองและนโยบายการพัฒนาของรัฐบาล ทำให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวของชาชนบท มีการต่อสู้เรียกร้องมากขึ้น (คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2540)

ข้อมูลจำนวนองค์กรด้านการพัฒนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ณ มีนาคม 2545 ปรากฏในตาราง 5-7 เห็นได้ชัดเจนว่ามีองค์กรพัฒนาด้านต่างๆ หลายด้าน

ตารางที่ 5-7: จำนวนองค์กรด้านการพัฒนาที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมทั่วไป	20	0.23	20	3.98
พัฒนาชุมชนเมืองและชนบท	49	0.53	3	0.60
พัฒนาชุมชนชาวเขา	10	0.12	5	0.99
พัฒนาแบบองค์รวม	37	0.44	32	6.42
เวทีแลกเปลี่ยนความคิด	9	0.11	4	0.80
พัฒนาที่อยู่อาศัย	11	0.13	7	1.41
การฝึกอาชีพ การจ้างงาน	16	0.13	8	1.61
พัฒนาการเกษตร	33	0.39	21	4.21
สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน	39	0.46	-	-
รวม	224	2.66	100	20.02
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ที่มา: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ. ฐานข้อมูล. มีนาคม 2545.

(1) การให้บริการสังคม

งานขององค์กรพัฒนาในช่วงแรก ให้ความสำคัญกับการแสวงหารูปแบบการพัฒนาเมืองและชนบท องค์กรส่วนใหญ่ทำงานระดับพื้นที่ ศึกษาปัญหาและหาช่องทางแก้ปัญหา การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในช่วงนั้นเกิดจากความเห็นตรงกันว่าคำตอบของการพัฒนาอยู่ที่ชาวบ้าน อยู่ที่ข้างล่างของสังคม เป็นการปรับเปลี่ยนจากการทำงานแนวปฏิบัติโครงสร้างมาสู่การพัฒนาหมู่บ้านและสร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้ชุมชนเป็นตัวตั้งในการขับเคลื่อนขบวนการพัฒนาต่างๆ เกิดการสร้างเครือข่ายชาวบ้านเป็นกลุ่มตามประเด็นปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ การพัฒนาในส่วนนี้ยึดตามแนวทางของมูลนิธิบูรณะชนบท ซึ่งจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2515 ในลักษณะทำไปเรียนรู้ไป องค์กรต่างๆ ทำงานด้านการพัฒนาในระดับสนาม พัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน งานส่งเสริมธุรกิจชุมชน

โครงการพัฒนาในช่วงต้นนี้มีโครงการฝึกอบรมด้านต่างๆ โครงการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ต่างๆทั่วประเทศ ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2540 สรุปลักษณะเด่นและบทเรียนโดยภาพรวมซึ่งอาจพิจารณาในมุมมองของการให้บริการสังคมไว้ดังนี้

(1.1) การค้นพบคำตอบของวิธีทำงานกับชาวบ้าน นักพัฒนาฝังตัวในหมู่บ้านแล้วสามารถถอนตัวได้ในที่สุด มีคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้นำสามารถทำงานต่อเนื่องไปได้ และการค้นพบประสบการณ์เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน อันนำไปสู่การเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้าน

(1.2) การเกิดเครือข่ายต่างๆ

--เกิดเครือข่ายชาวบ้านผ่านกระบวนการทอดผ้าป่ากองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านและผู้นำในเขตภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสาน บางจังหวัดได้เปิดโลกทัศน์แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นเพื่อนกันมากขึ้น

--การเกิดสหกรณ์ผู้เลี้ยงสุกรทุกจังหวัด ภายใต้นโยบายรัฐบาลที่จะตัดการผูกขาดของพ่อค้าคนกลาง ซึ่งหลายสหกรณ์มีองค์กรพัฒนาเอกชนสนับสนุนอยู่ แต่ในที่สุดก็ล้มทั้งประเทศภายในเวลาประมาณ 7 ปี (2521-2527)

--เกิดเครือข่ายครูที่ร่วมโครงการอาหารกลางวันกับองค์กรพัฒนาเอกชน และเกิดการพัฒนาศาสนาบ้านครอบครัว ซึ่งพ่อแม่ที่มีลูกอยู่ในโรงเรียนและไม่มีลูกก็ได้ร่วมโครงการด้วย

(1.3) เกิดการพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้เป็นที่ดี เริ่มแต่การพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัว และพัฒนากลุ่ม แต่ในที่สุดเยาวชนที่มีคุณภาพเหล่านี้จำนวนไม่น้อยถูกซื้อตัวไปทำงานกับบริษัทเกษตรอุตสาหกรรม

(1.4) การเห็นคุณค่าของงานพัฒนาชนบท ซึ่งต้องมีกิจกรรมรองรับ ต้องมีระบบโครงสร้างพอสมควร โดยเฉพาะระบบการรวมกลุ่มและมีสมาชิก เช่น กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารข้าว การเกษตรผสมผสาน ธนาคารปุ๋ย กลุ่มฌาปนกิจหมู่บ้าน แต่ที่อ่อนแอที่สุดคือ ธนาคารยา เพราะงานมากและที่จริงบริหารโดยบุคคลคนเดียว

(1.5) เกิดความร่วมมือกันเป็นครั้งแรกระหว่างนักวิชาการและนักพัฒนา ซึ่งค่อยๆ มีความสัมพันธ์ที่ดีในเวลาต่อมา โดยเฉพาะจากการพูดกันไม่รู้เรื่อง จนสามารถพูดกันรู้เรื่อง และเกิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อค้นหาวิธีการพัฒนาชนบทให้เหมาะสมกับสังคมสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลัง พ.ศ. 2530 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วงชิงทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นกรณีโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ผู้ยากไร้ การล่าที่ดินเพื่อทำสนามกอล์ฟ การขึ้นราคาที่ดิน แผนแม่บทการจัดการป่า พรบ.ป่าชุมชน การส่งเสริมธุรกิจท่องเที่ยวที่ส่งผลให้ธุรกิจการค้าหญิงขยายตัวไปมาก รวมทั้งเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ. 2535 ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นผลกระทบจากนโยบายรัฐ เป็นแรงกดดันจากข้างบนที่ไปกระทำต่อชาวบ้าน เป็นสงครามแย่งชิงทรัพยากรที่ข้างบนได้เปรียบทั้งสิ้น องค์การพัฒนาจึงสรุปว่า ต้องมุ่งแก้ปัญหาในระดับนโยบาย การแก้ไขปัญหาก็ข้างล่างฝ่ายเดียวนั้นไม่เพียงพอ เพราะว่ากฎหมายที่มีอยู่ล้วนแต่ให้ความชอบธรรมกับอำนาจรัฐ

การรวมตัวของสมัชชาคนจนที่หน้าท่าเนียบถือเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนของการรวมพลังเพื่อเรียกร้องหรือต่อรองกับอำนาจรัฐ ให้รัฐมีนโยบายมาแก้ปัญหาข้างล่างอย่างตรงจุดมากขึ้น

กระแสต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ในเรื่องการช่วงชิงทรัพยากร ปัญหาการเมือง การปฏิวัติ รสช. และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ทำให้บทบาทขององค์การพัฒนาเอกชนต้องเปลี่ยนไป จากนักปฏิบัติผู้สนับสนุนชาวบ้านมาเป็นเพียงหนึ่งในภาคีความร่วมมือที่มีบทบาทในการประสานให้ข้าราชการ นักธุรกิจ ประชาชน นักวิชาการ มาประสาน

ประโยชน์ร่วมกันแทน โดยนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนต้องทำงานอย่างเข้าใจสถานการณ์สังคม มีการปรับตัวไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ เน้นการเชื่อมโยงความหลากหลาย เอกลักษณะท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอยู่รอดได้อย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การปรับแนวคิดและหลักคิดการพัฒนาโดยโยงเป็นองค์รวม ไม่ได้มองแต่เรื่องการต่อสู้ระหว่างสองฝ่าย หรือต่อสู้กันอย่างรุนแรงเท่านั้น เริ่มมีการมองถึงความหลากหลายของพลังที่กว้างขวางขึ้น ที่ไม่ได้มีเฉพาะองค์กรชาวบ้านเท่านั้น เป็นการรวมตัวแบบเบญจภาคี คือ ประชาชน นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักธุรกิจ และราชการที่เข้ามารวมตัวกัน ซึ่งการทำงานจะเน้นที่การสะสมองค์ความรู้ การสื่อความคิดออกสู่สาธารณชน การต่อสู้ที่ไม่ได้สู้กับรัฐ ต่อรองกับรัฐ หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงรัฐอีกต่อไป แต่มาสู่การเรียกร้องขอแก้ปัญหาบ้านเมือง ท้องถิ่นของเขาด้วยตัวของเขาเอง ร่วมกันกำหนดกติกาการจัดสรรอำนาจเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนของรัฐ และของภาคธุรกิจอย่างเป็นธรรม

นโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่เน้นคนในการพัฒนาเป็นรูปธรรมหนึ่งที่ชัดเจนถึงความเปลี่ยนแปลง รัฐเริ่มมีการประสานประโยชน์กับชาวบ้านกับนักพัฒนาเอกชน เป็นการเปลี่ยนองค์ความรู้ เปลี่ยนเนื้อหาทิศทางในการพัฒนาประเทศ ในขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนก็เปลี่ยนฐานความคิดการทำงานพัฒนา พยายามเข้าไปมีบทบาทในเวทีระดับประเทศ ระดับนโยบายมากขึ้น แต่ด้วยช่องว่างที่มีมานานระหว่างชาวบ้านกับราชการจึงไม่ใช่เรื่องง่าย จะต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนแต่ละฝ่าย ต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกัน หากจุดอ่อนจุดแข็งของแต่ละฝ่ายและมาผนึกกำลังร่วมกันเพื่อพัฒนาสังคม

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ หลัง พ.ศ. 2530 อาจสรุปได้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2534	เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ซึ่งเป็นการแสดงว่าประชาชนปฏิเสธรัฐบาลทหาร และนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง
พ.ศ. 2535	นโยบายนายกอานันท์ ปันยารชุนที่ส่งเสริมบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ปรากฏเป็นรูปธรรมในการจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมจากงบประมาณที่สนับสนุนผ่านกรมประชาสงเคราะห์สำหรับสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนในกองทุนสิ่งแวดล้อม กองทุนสนับสนุนการวิจัย กองทุนสนับสนุนการวิจัยระบบสาธารณสุข งบประมาณของกระทรวงสาธารณสุขสำหรับองค์กรพัฒนาด้านสาธารณสุขและด้าน HIV/AIDS
พ.ศ. 2539	การตั้งสมาชิกสภาว่าจรัฐธรรมนูญ (สสร.) ที่ผลักดันโดยองค์กรพัฒนาเอกชน และการสนับสนุนผู้สมัครบางคนให้ได้รับเลือกเป็นกรรมการ สสร.
พ.ศ. 2540	รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับประเด็นต่างๆที่องค์กรพัฒนาเอกชนผลักดัน
พ.ศ. 2541	การตรวจสอบการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

5.8 กลุ่มที่ 7 กฎหมาย การรณรงค์และการเมือง

การรวมกลุ่มประชาคมไว้ในกลุ่มกฎหมาย การรณรงค์และการเมือง อาจให้ภาพที่เอียง ด้วยเหตุที่ว่าองค์กรที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้มีองค์กรประชาสังคม (Civil Groups) ซึ่งอาจนับเป็น Civil Society Organization หรือองค์กรประชาสังคมรูปแบบหนึ่ง กลุ่มนี้ประกอบด้วยสมาคมคนจีน สมาคมแซ่ ตระกูล สมาคมศิษย์เก่า และองค์กรท้องถิ่นที่จดทะเบียนอื่นๆ และเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมาก ส่วนองค์กรด้านรณรงค์มีจำนวนน้อยกว่ามาก

อีกปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับการจัดหมวดหมู่คือ การที่องค์กรทำงานข้ามกลุ่ม ข้อมูลของสังคมไทยแสดงให้เห็นชัดเจนว่าองค์กรที่ทำงานด้านรณรงค์แทบไม่มีมากนัก แต่เมื่อมีเรื่องจะต้องรณรงค์ องค์กรด้านอื่นๆจะร่วมมือกันอย่างแข็งขัน ที่เห็นชัดมากๆ คือองค์กรกลุ่มบริการสังคมที่ทำงานด้านสิทธิ องค์กรด้านสุขภาพ องค์กรกลุ่มสิ่งแวดล้อม และองค์กรกลุ่มพัฒนา ที่กลุ่มนี้รวมกันแล้วนับเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมภาคประชาชนเกือบทั้งหมด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5-8: จำนวนองค์กรด้านกฎหมาย ธรรมรงค์ และการเมือง

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กลุ่มประชาชน				
1. สมาคมจีน แซ่ ภาษา	64	0.76	-	-
2. สมาคมครูผู้ปกครอง	491	5.84	-	-
3. ลูกเสือชาวบ้าน	12	0.14	-	-
กลุ่มธรรมรงค์				
1. ธรรมรงค์สิทธิพื้นฐาน	21	0.24	42	8.45
2. ธรรมรงค์ด้านผู้บริโภคสาธารณสุข	17	0.20	11	2.21
กลุ่มศึกษาและบริการทางกฎหมาย	7	0.15	11	2.21
รวม	612	7.29	68	13.68
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

(1) การให้บริการสังคม

กิจกรรมในภาวะปกติของกลุ่มนี้เข้าข่ายบริการสังคมเป็นส่วนใหญ่ สมาคมจีน ครูผู้ปกครอง องค์กรท้องถิ่น และกลุ่มลูกเสือชาวบ้านที่จดทะเบียนทำหน้าที่บริการสังคมให้สมาชิก เป็นการให้บริการทางด้านร่างกายและจิตใจระดับปัจเจกมากกว่าบริการสังคมโดยรวม สร้างความรู้สึกเป็นพวกพ้องและความรู้สึกที่ปัจเจกบุคคลสามารถไปพึ่งพาเมื่อประสบความทุกข์ยาก บริการในระดับนี้ยังเป็นที่ต้องการของสมาชิกโดยรวม แม้ว่าบทบาทในระดับสังคมจะมีไม่มากนัก

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้มแข็งในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในสมัยก่อน พ.ศ. 2523 เมื่อรัฐบาลยังระวางคอมมิวนิสต์ รัฐบาลก็ระวางสมาคมจีน และสมาคม/องค์กรท้องถิ่นอยู่มาก จึงมีการควบคุมสมาคมจีนให้ทำหน้าที่ให้บริการสังคมและไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง องค์กรท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในช่วงนั้น เช่น ฌาปนกิจสมาคม ก็ถูกควบคุมโดยกรมประชาสงเคราะห์ ในช่วงตุลาคม 2516 กลุ่มลูกเสือชาวบ้านถูกสร้างขึ้นมาเพื่อต่อต้านขบวนการคอมมิวนิสต์ จึงเห็นได้ชัดเจนว่ากลุ่มประชาชนในช่วงก่อนอาจเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีบทบาทสูงได้ ปัจจุบันบทบาทในการเคลื่อนไหวหมดไป และกลายเป็นกลุ่มบริการสังคมธรรมดาๆ จากตาราง 5-8 แสดงให้เห็นว่าองค์กรเหล่านี้

เป็นองค์กรจดทะเบียนทั้งหมด เพราะถ้าเป็นองค์กรไม่จดทะเบียนก็คงจะล้มเลิกกิจกรรมไปโดยปริยาย

กลุ่มเคลื่อนไหวที่ยังคงมีบทบาทในสังคมอยู่คือกลุ่มรณรงค์ มีทั้งการรณรงค์สิทธิพื้นฐาน และรณรงค์เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค กลุ่มนี้ยังมีบทบาทอยู่มาก แต่แยกไม่ออกจากกลุ่มที่ถูกจัดไว้ในกลุ่มบริการสังคม สิ่งแวดล้อมและพัฒนา เพราะองค์กรใน 3 กลุ่มนี้รวมกันเป็นเครือข่ายต่างๆตามประเด็นที่กลุ่มสนใจ องค์กรหนึ่งอาจเป็นสมาชิกของ 3-4 เครือข่ายได้

กล่าวได้ว่า กลุ่มที่มีบทบาทในการเสริมสร้างประชาสังคมและการเคลื่อนไหวในการรณรงค์ทางการเมืองคือสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งมีบทบาทมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา สมาคมนี้นำหน้าที่จะดูแลด้านสิทธิของผู้ยากไร้ และมีตัวแทนกระจายอยู่ในต่างจังหวัด ทำหน้าที่ช่วยเหลือประชาชนระดับปัจเจกเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อมีการรณรงค์ประเด็นทางการเมืองก็เป็นตัวจักรสำคัญเช่นกัน มีสมาชิกจากกลุ่มต่างๆ คือ สมาชิก กป.อพช. องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรด้านสิทธิ และองค์กรที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ด้อยโอกาส ในช่วงพฤษภาทมิฬ องค์กรหลักที่ผลักดันการต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร คือ สมาพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) และ ครป. เนื่องจาก ครป. เป็นองค์กรแม่ข่าย การเคลื่อนไหวของ ครป. จึงมีความหมายรวมถึงการเคลื่อนไหวขององค์กรภาคประชาชนเกือบทั้งหมด

ครป. มีบทบาทมากในการเคลื่อนไหวให้มีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ รวมทั้งการกำหนดกลไกและกลยุทธ์ในการร่างรัฐธรรมนูญด้วย การกำหนดให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญ 99 คน โดยมีตัวแทนจังหวัดละ 1 คน มีผลทำให้เกิดการกระจายอำนาจและเปิดโอกาสให้ ครป. สามารถดำเนินการจัดหาตัวแทนในระดับจังหวัดได้ง่ายกว่าการจัดการจากส่วนกลาง ผู้ที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ แต่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัดย่อมมีโอกาสได้รับการคัดเลือกได้ง่ายกว่าการแข่งขันกันในกรุงเทพฯ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเปิดโอกาสให้คนต่างจังหวัดมีโอกาสได้ทำหน้าที่สำคัญนี้ด้วย

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เช่นเดียวกับกรณีขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อม บทบาทขององค์กรในการรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อาจหมายถึงการรณรงค์ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วย การรณรงค์ปฏิเสธพลเอกสุจินดา คราประยูร คือ การรณรงค์ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือไม่ให้มีการแต่งตั้ง แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการรณรงค์ให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน คือ หลักการไม่ยอมรับนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ผู้ที่มีวัตถุประสงค์จะเป็นนายกรัฐมนตรี

จึงจำเป็นต้องมาจากสายการเมืองและมาจากการเลือกตั้ง นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญสำหรับประเทศไทย

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นฉบับที่ก้าวหน้ามาก และบรรจุประเด็นเรื่องสิทธิและการกระจายอำนาจไว้ในหลายๆ มาตรา ปฏิเสธไม่ได้ว่าประเด็นเคลื่อนไหวเหล่านี้มีกระแสมาจากต่างประเทศด้วย แต่ก็สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนคนไทย ดังนั้นสิ่งที่องค์กรณรงค์เรียกร้องจึงสอดคล้องกับการเรียกร้องของภาคประชาชน

การเคลื่อนไหวของ ครป. จึงเป็นการเคลื่อนไหวที่มีพลังมาก เพราะครป. ประกอบด้วยองค์กรสมาชิกจากภาคประชาสังคม

ผลงานทางด้านการเมืองได้กล่าวถึงแล้วในกลุ่มอื่น เนื่องจากกลุ่มณรงค์เป็นกลุ่มเม่ข่าย แต่คงต้องกล่าวขำในที่นี้เพียงเพื่อสรุปผลงานที่เด่นชัดมากดังนี้คือ

พ.ศ. 2524	การต่อต้านการปฏิวัติ รสช.
พ.ศ. 2535	การต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรีในฐานะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิวัติ รสช. และเป็นผู้ที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง
พ.ศ. 2535-38	การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการแก้รัฐธรรมนูญ
พ.ศ. 2538-39	การร่วมสร้างกลไกจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ
พ.ศ. 2539-40	การมีส่วนร่วมร่างรัฐธรรมนูญและบรรจุประเด็นเรื่องสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชนในมาตราต่างๆของรัฐธรรมนูญ

5.9 กลุ่มที่ 8 กิจกรรมระหว่างประเทศ

องค์กรที่เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่ปรากฏในกลุ่มนี้มีเพียง 19 องค์กรที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ในกลุ่มองค์กรจดทะเบียน 12 องค์กร เป็นองค์กรระดับภูมิภาคที่มีสำนักงานอยู่ในประเทศไทย 7 องค์กร และเป็นองค์กรที่ทำงานด้านแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอีก 5 องค์กร ที่เหลือเป็นองค์กรระดับภูมิภาคและไม่จดทะเบียน 7 องค์กร เนื่องจากจำนวนองค์กรในกลุ่มนี้น้อย และมีบทบาทในสังคมน้อย การรายงานในกลุ่มนี้จึงมีไม่มาก บทบาทในด้านบริการสังคมเรียกได้ว่าไม่มี เพราะเนื่องจากเป็นองค์กรต่างประเทศและมุ่งทำงานระดับภูมิภาคหรืองานด้านการแลกเปลี่ยนบทบาทด้านการเคลื่อนไหวทางสังคม และการสร้างความเข้มแข็งทางสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทาง

สังคมก็นับว่ามีน้อยด้วยเหตุเดียวกัน คือ จำนวนองค์กรที่น้อย และเนื้อหากิจกรรมก็ไม่ใช่นื้อหาเพื่อการเคลื่อนไหว ตาราง 5-9 แสดงข้อมูลองค์กรด้านกิจกรรมระหว่างประเทศ

ตารางที่ 5-9: จำนวนองค์กรด้านกิจกรรมระหว่างประเทศ

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
องค์กรระหว่างประเทศ/องค์กรภูมิภาค	7	0.08	7	1.41
องค์กรแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม/แลกเปลี่ยน	5	0.06	-	-
รวม	12	0.14	7	1.41
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

5.10 กลุ่มที่ 9 กลุ่มวิชาชีพ สมาคมวิชาชีพ และสมาคมพนักงานและลูกจ้าง

องค์กรกลุ่มนี้ทำกิจกรรมที่เน้นประโยชน์ของผู้ที่อยู่ในอาชีพเดียวกันเป็นหลัก จึงมีกิจกรรมด้านการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมน้อย เนื่องจากกิจกรรมจะเน้นการบริการกิจกรรมของกลุ่มเป็นหลัก จึงอาจพิจารณาว่า องค์กรกลุ่มนี้มีกิจกรรมเพื่อกลุ่มตนเองมากกว่าเพื่อสาธารณะ แต่ถ้าพิจารณาในแง่ขององค์กรประชาชน องค์กรกลุ่มนี้ก็ถือว่าไม่ใช่องค์กรภาครัฐและไม่ใช่องค์กรภาคธุรกิจ จึงสมควรเป็นองค์กรภาคประชาชน สำหรับองค์กรกลุ่มอาชีพหมายถึงองค์กรที่จดทะเบียนกับสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติเท่านั้น องค์กรกลุ่มนี้แตกต่างจากองค์กรที่จดทะเบียนกับกรมการค้าภายในหรือ Trade Organization และองค์กรที่เป็นสมาคมวิชาชีพ หรือ Professional Organization รวมทั้งสมาคมพนักงานและลูกจ้างที่ไม่ใช่สหภาพแรงงาน

เนื่องจากในประเทศไทยจำนวนสหภาพแรงงานมีน้อย พนักงานและลูกจ้างจึงจดทะเบียนเป็นสมาคม อย่างไรก็ตาม องค์กรในกลุ่มนี้มีบทบาทในการดูแลกลุ่มพวกเดียวกันในแง่ของการบริการสังคม ส่วนการเคลื่อนไหวทางสังคมมิให้เห็นน้อย นอกจากนักรณีการผลักดันให้เกิดการสร้างสำนักทางจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ อาจมีผลทางด้านเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแง่ของการปรับมาตรฐานวิชาชีพได้ แต่บทบาทในวงกว้างนอกเหนือจากบทบาทในกลุ่มตนมีไม่มากนัก เนื้อหาการอภิปรายของกลุ่มนี้จึงมีน้อย ตารางที่ 5-10 แสดงจำนวนองค์กรของกลุ่มนี้ ซึ่งแม้จะมีจำนวนไม่น้อยแต่บทบาทมีไม่มาก

ตารางที่ 5-10: จำนวนองค์กรด้านการค้าวิชาชีพและแรงงาน

	จดทะเบียน		ไม่จดทะเบียน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ผู้ประกอบอาชีพเดียวกัน (Trade)	694	8.26	2	0.40
2. สมาคมวิชาชีพ (Professional)	170	2.02	-	-
3. สมาคมพนักงานและลูกจ้าง	21	0.25	-	-
รวม	885	10.53	2	0.40
รวมทั้งหมด	8,406	100.00	497	100.00

ตัวอย่างสมาคมพนักงานและลูกจ้าง

ชื่อ	ที่อยู่
สมาคมพนักงานองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย	องค์การ โทรศัพท์แห่งประเทศไทย 977 ถนนเพลินจิต เขตลุมพินี
สมาคมพนักงานและลูกจ้างการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	อาคารการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย 618 นิคมมักกะสัน (ชั้น 6) ถนนมักกะสัน
สมาคมลูกจ้างส่วนราชการแห่งประเทศไทย	1/66 หมู่ 6 เขตสายไหม ถนนพหลโยธิน อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี
สมาคมสหพันธ์ชาวสวนยางแห่งประเทศไทย	อาคารสำนักงานฝ่ายป้องกันและกำจัดศัตรูพืช กรมส่งเสริมการเกษตร
สมาคมสหพันธ์โรงเรียนราษฎร์	302-306 ถนนประชาธิปไตย บางขุนพรหม
สมาคมกรรมกรสามล้อสวรรคโลก	112 ถนนจรดวิถีถ่อง อ.เมืองสวรรคโลก
สมาคมกรรมกรโรงเลื่อยตราด	252 หมู่ 2
สมาคมกรรมกรสามล้อกำแพงเพชร	นายทิวา อินทร์สุด 71/11 ซอย 1 ถนนเจริญสุข ต.ในเมือง จ.กำแพงเพชร
สมาคมกรรมกรสามล้อเครื่องศรีราชา	103/37 ถนนสุรศักดิ์ ซอย 1 อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี

(1) การให้บริการสังคม

องค์กรกลุ่มนี้ให้บริการกลุ่มตัวเองเป็นหลัก และอาจมีส่วนเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพในรูปแบบของการฝึกงานและจัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานบ้าง

(2) การเสริมสร้างประชาสังคมและการสร้างความเข้าใจในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

องค์กรกลุ่มนี้ไม่ได้รวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหว สมาชิกของกลุ่มนี้จะมีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมเมื่อไปรวมตัวเป็นสมาชิกองค์กรในกลุ่มอื่น ดังนั้นกล่าวได้ว่าโดยลำพังองค์กรกลุ่มนี้ไม่ได้มีส่วนในการเคลื่อนไหวเป็นกระบวนการ การเคลื่อนไหวเห็นชัดเจนในการเคลื่อนไหวทางด้านแรงงาน กรณีการเรียกร้องของสหภาพแรงงาน เพราะถ้าไม่รวมตัวกันถึงขั้นเป็นสหภาพแรงงานก็จะไม่มีพลังมากพอที่จะเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากองค์กรที่เคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิของคนงานและแรงงานถูกจัดไว้ในกลุ่มรณรงค์ จึงจะไม่กล่าวไว้ในที่นี้ กิจกรรมขององค์กรในกลุ่มนี้เรียกได้ว่ามีเรื่องการเคลื่อนไหวน้อย

(3) การรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

เช่นเดียวกับหัวข้อ (2) องค์กรกลุ่มนี้มีบทบาทด้านรณรงค์ไม่มาก การรณรงค์ด้านวิชาชีพและแรงงานที่เห็นผลชัดเจน เห็นได้จากการเคลื่อนไหวเรื่องสวัสดิการและกฎหมายแรงงาน พรบ.ประกันสังคม และ พรบ.คุ้มครองแรงงานนับเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากการผลักดันขององค์กรกลุ่มนี้และกลุ่มแรงงาน ซึ่งนับรวมไว้กับกลุ่มรณรงค์ในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้ว กิจกรรมของกลุ่มนี้ด้านรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององค์กรในกลุ่มนี้จึงเรียกได้ว่ามีน้อย

5.11 สรุป

บทบาทขององค์กรประชาสังคมในปัจจุบัน โดยพิจารณาองค์กรประชาสังคมกลุ่มต่างๆ เห็นได้ชัดเจนว่าบทบาทของแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน จากการแยกพิจารณาบทบาทเป็น 3 ระดับ สามารถสรุปภาพรวมได้ดังนี้

กลุ่มองค์กร	บทบาท		
	บริการสังคม	การเสริมสร้างความเข้มแข็ง ขบวนการเคลื่อนไหว	การเปลี่ยนแปลงที่เป็น รูปธรรม
1. วัฒนธรรม สันตนา การศาสนา	ตอบสนองความต้องการ ระดับปัจเจก	การรวมกลุ่มในรูปแบบเครือข่ายองค์กร ศาสนาเป็นส่วนใหญ่	ไม่ชัดเจน
2. การศึกษา และวิจัย	ระยะแรกตอบสนองความ ต้องการระดับปัจเจก	ระยะต่อมาสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน/สังคม เกิดขบวนการเคลื่อนไหว	มีส่วนผลักดันแนวคิดใน พรบ.การศึกษา 2542
3. สุขภาพอนามัย	ระยะแรกมุ่งแก้ปัญหา สุขภาพของปัจเจกและ วิเคราะห์ระบบการบริการ	เกิดกลุ่มองค์กรด้านต่างๆเพื่อเคลื่อนไหวด้านปัญหาฯ ทีมครอบครัวโรค ด้านนุรี แพทย์ทางเลือก องค์กร ด้านแอดส์	<ul style="list-style-type: none"> ● นโยบายบัญญัติหลัก ● มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค ● สำนักงานส่งเสริมสุขภาพ ● สถาบันแพทย์แผนไทย ● พรบ.สุขภาพแห่งชาติ
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์ การกุศล ส่งเสริม อาสาสมัคร	องค์กรส่วนใหญ่ตอบสนอง ความต้องการของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสกลุ่ม ต่างๆ	เครือข่ายองค์กรด้านต่างๆเคลื่อนไหว โดยเฉพาะด้านสิทธิของกลุ่มต่างๆ	<ul style="list-style-type: none"> ● พรบ.ป้องกันและ ปราบปรามการค้าประเวณี ● นโยบายห้ามโสเภณีเด็ก ● ปัญญาผู้สูงอายุ ● สภาคนตาทอด ● สภาคนพิการ
5. สิ่งแวดล้อม	องค์กรกลุ่มหนึ่งร่วม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้าน ต่างๆ	<ul style="list-style-type: none"> ● การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนำไปสู่ การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการ ก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ขนาดใหญ่ ● การจัดเวทีประชาชนกับองค์กร รากหญ้าและองค์กรข้ามชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ติดตาม พรบ. สิ่งแวดล้อม ● 2535 และข้อเรียกร้อง การปรับแก้ ● มีส่วนผลักดันเนื้อหาใน รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ● การขยับยื่นนโยบายและ โครงการบางโครงการ
6. พัฒนาชนบท และเมือง	การทำงานร่วมกับชุมชน เรียนรู้ร่วมกับชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> ● การเคลื่อนไหวต่อต้านนโยบาย หรือโครงการรัฐที่สร้างความ เดือดร้อนให้ชุมชน ● การสนับสนุนการรวมตัวของ องค์กรท้องถิ่น สมัชชา 	<ul style="list-style-type: none"> ● มีส่วนผลักดันการ ปรับกระบวนการทัศน์ การพัฒนาในแผน 8 และแผน 9 ● มีส่วนผลักดันวิธีการ ร่างและการกำหนด เนื้อหาในรัฐธรรมนูญ 2540

กลุ่มองค์กร	บทบาท		
	บริการสังคม	การเสริมสร้างความเข้มแข็ง ขบวนการเคลื่อนไหว	การเปลี่ยนแปลงที่เป็น รูปธรรม
7. กฎหมาย การณรงค์ และการเมือง	<ul style="list-style-type: none"> • การสร้างสำนึกการรวมกลุ่มและความรู้สึกเป็นพวกพ้อง • ช่วยแก้ปัญหาในระดับปัจเจกบางส่วน 	<ul style="list-style-type: none"> • กลุ่มรณรงค์ • กลุ่มสิทธิพื้นฐาน • การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ 	<ul style="list-style-type: none"> • บทบาท ครป. ในพฤษภาคมมิห • รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540
8. กิจกรรม ระหว่างประเทศ	ไม่ชัดเจน	ไม่ชัดเจน	ไม่ชัดเจน
9. กลุ่มวิชาชีพ สมาคม วิชาชีพ สมาคมพนักงาน และลูกจ้าง	บริการกลุ่มตัวเองเป็นหลัก	องค์กรกลุ่มพนักงานและลูกจ้างที่เคลื่อนไหวนับรวมอยู่ในกลุ่ม 7	ไม่ชัดเจน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

ภาพรวมองค์กรสาธารณประโยชน์และแนวโน้มในอนาคต : ข้อเสนอแนะ

6.1 การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม

องค์กรสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของภาคประชาสังคมได้เคลื่อนไหว ปรับเปลี่ยนปรัชญา แนวคิด ตลอดจนแนวทางการทำงานเป็นอย่างมากในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา อาจแบ่งรูปแบบการทำงานออกเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ คือ

(1) หลังสงครามโลกครั้งที่สอง และช่วงรัฐบาลเผด็จการ

องค์กรสาธารณประโยชน์ทำหน้าที่บริการสังคม ให้ความช่วยเหลือในรูปการกุศล เป็นส่วนใหญ่ องค์กรที่ทำงานในช่วงนี้เป็นองค์กรขนาดเล็ก ดำเนินการโดยชนชั้นสูงในรูปขององค์กรทางศาสนาเพื่อการทำบุญเป็นงานการกุศล มีลักษณะสนับสนุนรัฐบาลเนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถให้สวัสดิการสังคมแก่ประชาชนได้เพียงพอ องค์กรเหล่านี้จึงช่วยเสริมภาพลักษณ์ของรัฐบาลให้ดูดีขึ้น แต่มีบทบาทต่อสังคมโดยรวมไม่มาก เพราะจำนวนองค์กรมีจำกัด ดำเนินกิจกรรมเป็นครั้งคราว เช่น เมื่อเกิดอุบัตภัยหรือเหตุฉุกเฉินหรือในรูปของการให้ทุนการศึกษาและการบริจาคให้โรงพยาบาล ผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ยากไร้เป็นครั้งคราว อาจวิเคราะห์บทบาทของกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในช่วงนี้ด้วยทฤษฎีรัฐสวัสดิการหรือ Welfare State Theory (Quadagno, 1987) ซึ่งมองว่าองค์กรสาธารณประโยชน์ทำหน้าที่ให้บริการในสังคมที่รัฐให้สวัสดิการแก่ประชาชนไม่ได้เพียงพอเพียง

นอกจากนี้ ในช่วงนี้ยังมีสมาคมแข่งและสมาคมจีนที่จัดตั้งขึ้นตามภาษาพูด ซึ่งมีบทบาทคอยให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มต่างๆที่เป็นพวกเดียวกัน เช่น แข่เดียวกัน พุทธาษาเดียวกัน หรือนับถือศาสนาเดียวกัน บทบาทขององค์กรเหล่านี้อธิบายได้ด้วยทฤษฎีพหุลักษณะ หรือ Heterogeneity Theory ซึ่งมองว่าในสังคมที่มีกลุ่มคนที่หลากหลายทางวัฒนธรรม การตอบสนองความต้องการของประชาชนและสังคมโดยรัฐทำได้ไม่ทั่วถึง เพราะมีความต้องการที่แตกต่างกัน ในขณะเดียวกันเมื่อประเทศชาติยังยากจน กลไกตลาดก็ไม่สามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางสังคมได้ กลุ่มทางสังคมจึงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการให้แก่กลุ่มของตน

กล่าวโดยสรุปคือ ในช่วงของการสร้างรัฐชาติในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นโยบายของรัฐเน้นเรื่องการสร้างความมั่นคงของชาติพร้อมๆ กับการนำอุดมการณ์พัฒนา แนวทุนนิยมมาใช้ รัฐบาลจึงควบคุมองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ทำหน้าที่ส่งเสริมอำนาจ รัฐบาลเท่านั้น เห็นได้ชัดในการควบคุมพฤติกรรมของสมาคมศาสนาและสมาคมคนจีนที่ ถูกควบคุมให้มีบทบาททางด้านการให้บริการทางสังคมเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้ องค์กรเหล่านี้ทำหน้าที่ทางการเมืองโดยดำเนินการช่วยเหลือฝ่ายตรงข้าม คือ กระบวนการ คอมมิวนิสต์ซึ่งแพร่หลายอยู่ทั่วไปในขณะนั้น

(2) พ.ศ. 2510 - 2535

การเคลื่อนไหวขององค์กรสาธารณประโยชน์เกิดขึ้นอย่างช้าๆ ภายใต้รัฐบาลทหาร กลายเป็นการรวมตัวเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐและอำนาจเผด็จการ จนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และการเปิดตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน หลัง 6 ตุลาคม 2519 หลายองค์กร ปิดตัวลง และหลายองค์กรเปิดตัวใหม่ เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/23 ช่วงนี้คือช่วง การเรียนรู้ หาความหมาย หาคำตอบเกี่ยวกับการพัฒนา ระยะหนึ่งมองว่าคำตอบอยู่ที่ ชุมชน อยู่ที่หมู่บ้าน กิจกรรมเน้นที่การพัฒนาชนบทและเมือง รวมทั้งการดูแลกลุ่ม ค้อยโอกาสต่างๆ แต่เกิดการปรับแนวคิดจากการให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้ในระดับ ปัจเจบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มเป็นการขยายขอบเขตการทำงานจากปัจเจกบุคคลสู่ชุมชนและ สังคม เปลี่ยนจากการพัฒนาคนเป็นการพัฒนาชุมชนและสังคม

การทำงานขยายตัว มีองค์กรใหม่ๆ เกิดขึ้น และมีการทำงานเป็นเครือข่าย เกิด คณะทำงานและองค์กรเครือข่ายทำหน้าที่ประสานงานและผลักดันนโยบายด้านต่างๆ ตัวอย่างคือ เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเริ่มจากกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ ขยายเพิ่มเป็นการคัดค้านโครงการพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายองค์กรด้านเด็กซึ่ง เริ่มจากกิจกรรมเรื่องการให้ทุนการศึกษา ดูแลสุขภาพอนามัยและภาวะโภชนาการของเด็ก และขยายเพิ่มไปทำงานด้านสิทธิ ดูแลเด็กในภาวะยากลำบาก เด็กถูกทารุณ แรงงานเด็ก ตลอดจนการจัดการศึกษารูปแบบต่างๆ สำหรับชุมชนและสังคม กรณีกิจกรรมด้านเด็กเกิด การขยายงานโดยการขยายประเด็นในมิติที่เกี่ยวกับเด็กเพิ่มมากขึ้น และขยายขอบเขตของ การให้นิยามกลุ่มเด็กเพิ่มจากเด็กในโรงเรียนเป็นเด็กในชุมชนซึ่งอาจอยู่ใน โรงเรียนและ นอกโรงเรียน และขยายเพิ่มจากการดูแลการศึกษาสำหรับเด็กเป็นการจัดการศึกษาให้กับ ทุกคนในสังคม

การวิเคราะห์กิจกรรมในช่วงนี้ คือ การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีประชาสังคม (Civil Society Theory) ซึ่งมองว่าในสังคมประชาธิปไตยหรือกึ่งประชาธิปไตย องค์กรทางสังคม จะทำหน้าที่เป็นกลไกตรวจสอบการทำงานของหน่วยต่างๆ องค์กรเหล่านี้ให้ความสำคัญ

กับเรื่องจริยธรรมหรือความถูกต้องทางสังคม ตลอดจนเน้นเรื่องความรับผิดชอบทางสังคม บางครั้งปัจเจกชนต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสาธารณะต้องสอดคล้องกัน ปัจเจกชนสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะและมีสำนึกสาธารณะ ทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานภาครัฐและภาคธุรกิจไม่ให้เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ขจัดคอร์รัปชัน และสร้างสังคมที่สงบสุข

ในช่วงนี้ ปรากฏการณ์ที่สำคัญคือการปรับแนวคิดการทำงานแบบต่างคนต่างทำ ระดับองค์กร ซึ่งเน้นการพัฒนาองค์กรทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรการกุศล เป็นการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหวร่วมกัน ทำให้มีพลังและเป็นจุดเริ่มของการเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ผลงานที่เห็นชัดเจนคือ การเคลื่อนไหวต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ รวมไปถึงการเคลื่อนไหวให้เกิดกระบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญที่ตามมาหลังจากนั้น

(3) พ.ศ. 2535 - ปัจจุบัน

เมื่อนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี และมีนโยบายสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เครือข่ายทำงานทั้งระดับชาติและระดับข้ามชาติ ในระดับชาติการเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ กระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ คือตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม การเคลื่อนไหวระดับข้ามชาติเกิดจากการขยายตัวของทุนนิยมข้ามชาติ หรือกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจที่มีผลกระทบทางสังคมสูง ภายในประเทศเดียวกันความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจนมีเพิ่มมากขึ้น ระดับระหว่างประเทศช่องว่างระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนามีเพิ่มมากขึ้น

แท้จริงแล้วสหประชาชาติได้ยอมรับว่า การพัฒนาแนวเสรีนิยมและกระบวนการโลกาภิวัตน์ (ทางเศรษฐกิจ) มีผลต่อการพัฒนาของประเทศต่างๆ ในโลกทั้งทางบวกและทางลบ UNDP ให้นิยามกระบวนการโลกาภิวัตน์ในรายงาน Human Development Report 1999 ของ UNDP ดังนี้

กระบวนการโลกาภิวัตน์ คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีพลังมากในช่วงทศวรรษสุดท้ายของ สหัสวรรษที่ 20 และมีอิทธิพลในยุคสมัยใหม่ในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติ ระหว่างระบบเศรษฐกิจและผู้คน โลกาภิวัตน์ช่วยเพิ่มการติดต่อของผู้คนระหว่างรัฐชาติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม และธรรมเนียมปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกัน โลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการแยกส่วนในกระบวนการผลิต ตลาดแรงงาน องค์กรการเมืองและสังคม และมีผลในด้านลบโดยผลักดันคนบางกลุ่มออกจากกระบวนการทางสังคมด้วย (UNDP 1999:25)

สหประชาชาติได้เสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาโดยใช้คนเป็นศูนย์กลางในหลายรูปแบบ ผ่านองค์กรต่างๆ ขององค์กรสหประชาชาติ จุดแรกๆ ที่สำคัญคือการประกาศส่งเสริม การรวมตัวและขยายตัวขององค์การพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ในการประชุม สหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อมมนุษย์ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ในปี ค.ศ.1972 การส่งเสริมของ องค์กรสหประชาชาติผ่านเครือข่ายองค์กรต่างๆ ได้รับการสนับสนุนจากประเทศ มหาอำนาจหลายๆ ประเทศด้วย ดังจะเห็นได้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนได้รับการสนับสนุน จากองค์การระหว่างประเทศ เช่น UNICEF, UNIFEM, FAO, ILO, UNDP ฯลฯ จาก สถานทูตหรือรัฐบาลของประเทศมหาอำนาจผ่านหน่วยงาน เช่น USAID, CIDA, SIDA, NOVIB, DANCED/DANIDA, GTZ ฯลฯ รวมทั้งจากองค์กรสาธารณประโยชน์ เอกชนที่เป็นองค์กรศาสนาที่มีเครือข่ายอยู่ทั่วโลก เช่น Christian Aid, Catholic Relief ฯลฯ

เป็นที่ชัดเจนว่า การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศต่างๆ เป็นการ เคลื่อนไหวระดับโลกในรูปของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคม โดยการสนับสนุนทาง งบประมาณจากองค์กรข้ามชาติทั้งระดับทวีปภาคี พหุภาคี สหประชาชาติ องค์กรศาสนา/ สาธารณประโยชน์ข้ามชาติ เครือข่ายอาจก่อตัวขึ้นภายในประเทศและขยายตัวเพื่อ ประสานกับองค์กรต่างชาติ หรือเครือข่ายอาจเริ่มจากนอกประเทศและมาตั้งองค์กรสมาชิก สาขาขึ้นในประเทศในภายหลัง การรวมตัวจัดตั้งเครือข่ายทำให้เกิดขบวนการทางสังคมที่ เคลื่อนไหวในมิติต่างๆ เช่น สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สุขภาพอนามัย และเป็นส่วน ย่อยของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติ

กิจกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ปรากฏชัดเจนมากในขณะนี้คือ ขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและอำนาจเหนือรัฐ โดยเฉพาะสถาบันการเงิน ระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก องค์กรการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารการ พัฒนาแห่งเอเชีย กิจกรรมในช่วงนี้เคลื่อนตัวจากการต่อต้านอำนาจรัฐในช่วงก่อน มาเป็น การต่อต้านทุนนิยมในรูปของบริษัทข้ามชาติและอำนาจเหนือรัฐ แนวทางการทำงานคือ การส่งเสริมการสร้างและเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับองค์กรประชาชน สร้างความเข้มแข็งให้ องค์กรท้องถิ่น กรณีประเทศไทยตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ขบวนการสมัชชาคนจนและเครือข่าย องค์กรท้องถิ่นที่ฝึกพลังเพื่อต่อต้าน โครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่

ขณะนี้องค์กรพัฒนาเอกชนกำลังเผชิญปัญหาความชอบธรรม ด้วยเหตุว่าสมาชิก ขององค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง และกิจกรรมที่ทำเป็นกิจกรรม สาธารณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมทำให้มีผู้เข้าร่วมในกิจกรรมจำนวนมาก คนทำงาน กลุ่มนี้จึงถูกตั้งคำถามว่าทำกิจกรรมเพื่อใคร เพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือไม่ ถ้าไม่ใช่เพื่อ

ประโยชน์ส่วนตัวมีความชอบธรรมที่จะไปทำเพื่อสาธารณะหรือไม่ คำถามเหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในสำนึกสาธารณะ และยังไม่สำนึกสาธารณะ "การให้" ของคนไทยยังเป็นการให้เพื่อทำบุญมากกว่าการให้เพื่อหลักการของความถูกต้อง ความคิดเรื่อง "สิทธิ" ของคนไทยส่วนใหญ่ก็ยังไม่ชัดเจน องค์กรที่ทำงานด้านสิทธิจึงถูกตั้งคำถามว่าทำเพื่อใคร และทำไปโดยมีเป้าหมายหรือผลประโยชน์ซ่อนเร้นหรือไม่

ทางออกขององค์กรพัฒนาเอกชนในขณะนี้คือ การลดบทบาทของตัวเองและให้องค์กรประชาชนทำหน้าที่ต่อต้านอำนาจรัฐหรือมหาอำนาจหรือทุนข้ามชาติด้วยตัวเอง องค์กรพัฒนาเอกชนกำลังต้องปรับบทบาทให้กับตัวเองใหม่ บางองค์กรร่วมมือกับองค์กรรัฐในการทำงานพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งระยะ 5 ปีหลัง บางองค์กรร่วมมือกับภาครัฐกิจ สร้างสำนึกความรับผิดชอบทางสังคมให้กับภาครัฐกิจ และบางองค์กรผันตัวเองจากการทำงานในลักษณะองค์กรการกุศลหรือองค์กรพัฒนาเป็นการจัดตั้งองค์กรเพื่อให้บริการโดยคิดค่าบริการราคาต่ำ ทำงานในลักษณะกึ่งธุรกิจกึ่งการกุศล องค์กรเหล่านี้อาจกลายเป็นองค์กรเชิงธุรกิจ ถ้าสังคมพัฒนาทางเศรษฐกิจมากขึ้น กิจการขององค์กรกลุ่มนี้เข้าข่ายการวิเคราะห์ตามแนว Social Entrepreneur Theory (James, 1987) หรือทฤษฎีผู้ประกอบการกิจการที่มีสำนึกทางสังคม ซึ่งให้ความสำคัญกับผู้ประกอบการค้าที่ไม่ได้มุ่งหวังผลประโยชน์ทางธุรกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีความต้องการให้บริการทางสังคมด้วย

6.2 การเคลื่อนไหวตัวของภาครัฐ

การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนเป็นกระบวนการสากลที่เกิดขึ้นทั่วโลกที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคม ในขณะเดียวกันในกระบวนการเดียวกันนี้ก็มี การสนับสนุนแนวคิดเรื่องธรรมาภิบาล ซึ่งหมายถึงการบริหารจัดการโดยลดบทบาทของภาครัฐลง แนวคิดกระจายอำนาจที่ได้รับการส่งเสริมอยู่พร้อมๆกันนี้ด้วยก็สอดคล้องกับเรื่องการลดบทบาทรัฐส่วนกลาง และกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังรัฐบาลท้องถิ่น ในการส่งเสริมแนวคิดธรรมาภิบาลก็มีการระบุไว้ชัดเจนว่า ธรรมาภิบาลหมายถึงการจัดการด้วย (1) ความโปร่งใส [Transparency] (2) มีความชอบธรรม [Legitimacy] (3) ตรวจสอบได้ [Accountability] (4) คาดการณ์ได้ [Predictability] และ (5) ในลักษณะที่มีการมีส่วนร่วม [Participation]

ผลงานขององค์การสหประชาชาติและสถาบันการเงินระหว่างประเทศ (International Financial Institute: IFM) ในการสนับสนุนแนวคิดธรรมาภิบาลคู่ขนานกับการส่งเสริมกระบวนการประชาสังคมเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

หลังสงครามเย็นและการเปิดประตูของประเทศต่างๆ ในยุโรปตะวันออกและเอเชีย ในช่วงปี ค.ศ.1985-1989 ทำให้เกิดสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อน หลากหลายและมีพลวัต เพราะมีกลุ่มย่อยๆ มาก การมีกลุ่มย่อยมากทำให้มีความแตกต่าง มีความหลากหลาย และมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ บทบาทของรัฐ จำเป็นต้องปรับเป็นการกำกับดูแลแทนการปกครอง รัฐต้องลดระดับของการควบคุม การบริหารจัดการต้องกระจายอำนาจ มีกลไกตรวจสอบด้วยตนเองหรือโดยหน่วยอื่น มีการถ่วงดุลอำนาจ รัฐอาจเข้าแทรกแซงและกำหนดแนวทางการบริหารจัดการโดยไม่ต้องทำเอง มีกระบวนการจัดการความขัดแย้งเพื่อให้เกิดประโยชน์และเกิดความสมดุลทางสังคม

Kooinan (1993) เชื่อว่า การบริหารจัดการสังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อนหลากหลาย และมีพลวัตคือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับสังคม ในการตอบสนองความต้องการของสังคม รัฐจะต้องสามารถแทรกแซงและจัดการความขัดแย้งทางสังคมการเมืองได้ วิธีการจัดการนี้เรียกว่าธรรมาภิบาล (Governance) ซึ่งแตกต่างจากการปกครอง (Governing) ตามที่เข้าใจกันว่าเป็นการจัดการโดยคณะบุคคลแยกต่างหากจากสังคมโดยรวม

ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ความต้องการในสังคมมีอย่างน้อย 2 ระดับ ในระดับสังคมหรือรัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้องวางแผนจัดระบบและกำกับทิศทาง ในระดับปัจเจกบุคคลคือความจำเป็นที่ปัจเจกบุคคลจะต้องมีเสรีภาพ อิสระ และการมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว องค์ประกอบของการบริหารจัดการที่ดีใน 2 ระดับนี้คือความสมดุลระหว่างองค์ประกอบส่วนสาธารณะ (รัฐ) และส่วนปัจเจกบุคคลและสังคม

ความสามารถที่จะแทรกแซงและจัดการความขัดแย้งขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและประชาสังคม รัฐบาลอาจใช้ประโยชน์จากพลวัตที่เกิดจากความซับซ้อนและหลากหลาย ให้เกิดการถ่วงดุลและจัดการกันเอง ขณะเดียวกันวิธีการแก้ปัญหาจะต้องหลากหลายและอาจซับซ้อน ในสังคมที่ซับซ้อนและหลากหลาย วิธีการแก้ปัญหาก็ต้องหลากหลายด้วย ในกระบวนการนี้อำนาจถูกแยกออกเป็นส่วนย่อยหลายๆ ส่วน เชื่อมโยงสัมพันธ์และเสริมซึ่งกันและกัน

ในยุคของการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาตินี้ รัฐจะต้องตระหนักถึงบทบาทของตัวเองว่าจำเป็นจะต้องลดน้อยลง และยอมรับว่าบทบาทของภาคประชาชนจะต้องเพิ่มขึ้นด้วย การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นเป็นการต่อต้านอำนาจเหนือรัฐและกระบวนการโลกาภิวัตน์มากกว่าการต่อต้านอำนาจรัฐ รัฐจะต้องเข้าใจประเด็นเป้าหมายของกระบวนการและขบวนการและวิเคราะห์เหตุการณ์ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เมื่อเป็นเช่นนั้นรัฐจึงจำเป็น

ต้องเปลี่ยนวิธีการทำงานและพิจารณาว่าภาครัฐและภาคประชาชนจะร่วมงานกันได้อย่างไร

ข้อมูลจากการศึกษาของ The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector ซึ่งให้เห็นว่าในประเทศอื่น บทบาทของภาครัฐมีอยู่สูง จากการศึกษายบประมาณแยกแหล่งรายได้เป็น 3 ประเภท คือ การบริจาค การเก็บค่าบริการ และการสนับสนุนจากภาครัฐ สามารถเสนอข้อมูลดังปรากฏในตารางที่ 6-1 และ 6-2 ตารางที่ 6-1 จัดกลุ่มประเทศที่รายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรมาจากการเก็บค่าบริการเป็นหลัก และตารางที่ 6-2 คือกลุ่มประเทศที่รายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรมาจากภาครัฐเป็นหลัก เห็นได้ชัดเจนจากทั้ง 2 ตารางว่าบทบาทของภาครัฐมีอยู่สูงมาก

ตารางที่ 6-1: ร้อยละของแหล่งรายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรที่มาจากค่าบริการเป็นหลัก

ประเทศ	เก็บค่าบริการ (fee for service)	รัฐ (public)	การบริจาค (philanthropy)	รวม
เม็กซิโก	85	9	6	100
บราซิล	74	15	11	100
อาร์เจนตินา	73	20	7	100
โคลัมเบีย	70	15	15	100
เปรู	68	19	13	100
ออสเตรเลีย	63	31	6	100
ฟินแลนด์	58	36	6	100
สหรัฐอเมริกา	57	30	13	100
สโลวาเกีย	55	22	23	100
ฮังการี	55	27	18	100
ญี่ปุ่น	52	45	3	100
สเปน	49	32	19	100
สาธารณรัฐเชค	47	39	14	100

ที่มา : The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Salamon et al. Global Civil Society : Dimensions of the Nonprofit Sector, 1999 : 25.

ตารางที่ 6-2: ร้อยละของแหล่งรายได้ขององค์กรไม่แสวงหากำไรที่มาจากรัฐเป็นหลัก

ประเทศ	เก็บค่าบริการ (fee for service)	รัฐ (public)	การบริจาค (philanthropy)	รวม
ไอร์แลนด์	16	77	7	100
เบลเยียม	18	77	5	100
เยอรมนี	32	64	4	100
อิสราเอล	26	64	10	100
เนเธอร์แลนด์	38	59	3	100
ฝรั่งเศส	35	58	7	100
ออสเตรเลีย	44	50	6	100
สหราชอาณาจักร	44	47	9	100
โรมาเนีย	28	45	27	100

ที่มา : The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Salamon et al. Global Civil Society : Dimensions of the Nonprofit Sector, 1999 : 25.

ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณประโยชน์อาจพิจารณาได้
อย่างน้อยใน 2 ด้าน คือ ด้านพัฒนาสังคมและด้านการต่อรองกับองค์กรเหนือรัฐ

(1) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ด้านการ พัฒนาสังคม

รัฐบาลไทยได้ยอมรับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 แล้วว่า รัฐไม่สามารถให้บริการ
แก่ประชาชนได้ในทุกด้าน จึงได้บรรจุหลักการของการร่วมมือกับภาคองค์กรพัฒนาเอกชน
ไว้ในแผนฯ 6

การที่รัฐจะทำงานร่วมกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ได้ประโยชน์ด้วยกันทั้ง
สองฝ่าย สิ่งสำคัญที่จะต้องทำ 2 สิ่งคือ (1) การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน และ (2)
การปรับกลไกให้เอื้อต่อการทำงานของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

(1.1) งบประมาณ

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 รัฐคาดหวังให้องค์กรสาธารณประโยชน์เข้ามาช่วย
รัฐ แต่ก็ไม่ได้จัดสรรงบประมาณให้ตามความจำเป็น เมื่อนายอานันท์ ปันยารชุน มาเป็น
นายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการจัดสรรงบประมาณให้แก่ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน
เพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังน้อยเกินไปมาก งบประมาณในปี 2542 จัดสรรผ่านกรมประชา

สงเคราะห์ 40 ล้านบาท สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ 32 ล้านบาท กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม 18 ล้านบาท กองการประกอบโรคศิลปะ 33 ล้านบาท และกองโรคเอดส์ 88 ล้านบาท งบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรไว้ในวงเงินประมาณ 210 ล้านบาทนี้ (ตาราง 3-6 บทที่ 3) นับว่าต่ำมาก เมื่อเปรียบเทียบกับงบประมาณการใช้จ่ายขององค์การสาธารณสุขประโยชน์ที่ได้ในการศึกษารั้วนี้ ประมาณ 15,000 ล้านบาท (ตาราง 4-40 บทที่ 4) และประมาณการรายรับขององค์กรประมาณ 24,000 ล้านบาท (ตาราง 4-51 บทที่ 4) นอกจากนี้ ตารางที่ 6-1 และ 6-2 ยังแสดงให้เห็นชัดเจนว่าในหลายๆ ประเทศรัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนภาคไม่แสวงหากำไรในสัดส่วนที่สูง รายได้ขององค์กรไม่ได้มาจากการบริจาค ดังที่เข้าใจกัน งบประมาณมาจากรัฐหรือจากการเก็บค่าบริการ ดังนั้นรัฐบาลไทยน่าจะต้องพิจารณาขยายเรื่องการสนับสนุนงบประมาณให้กับองค์การสาธารณสุขประโยชน์ให้ชัดเจน

การทำงานของภาคองค์การสาธารณสุขประโยชน์นี้มีการจ้างงาน 28,000-70,000 คน คิดเป็นร้อยละ 0.09-0.22 ของผู้มีงานทำทั่วประเทศ เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของปี 2542 คือ 4,615.4 พันล้านบาท ณาการประจำปี สัดส่วนของผลิตภัณฑ์ของภาคองค์การสาธารณสุขประโยชน์จะเป็นร้อยละ 0.062 ถึง 0.15 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ แม้อัตราการจ้างงานในภาคนี้จะเป็นสัดส่วนไม่สูงแต่ก็ได้ช่วยให้เกิดการจ้างงานได้ในระดับหนึ่ง การส่งเสริมให้เกิดการจ้างงานในภาคนี้จึงเป็นเรื่องที่รัฐควรมีนโยบายที่ชัดเจน

การศึกษาแบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา ที่สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ดำเนินการศึกษาและจัดตั้งให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเมื่อปี พ.ศ. 2544 นั้น คณะผู้วิจัยเสนอให้รัฐบาลตั้งกองทุนในวงเงินประมาณ 5,000-6,000 ล้านบาท เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรพัฒนามีความต่อเนื่องและเสริมงานที่องค์กรรัฐทำไม่ได้ดี (สถาบันวิจัยสังคม, 2544)

การจัดสรรงบประมาณแผ่นดินเพื่อสนับสนุนให้องค์กรสาธารณสุขประโยชน์ทำงานเสริมโครงการของรัฐนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้อย่างชอบธรรม เนื่องจากงบประมาณแผ่นดินเป็นเงินภาษีที่เก็บจากประชาชน การนำภาษีกลับมาใช้เพื่อการพัฒนาสังคมในภาคสาธารณสุขประโยชน์เป็นเรื่องที่มีความชอบธรรมอย่างยิ่ง

ขณะนี้มีการตั้งคำถามว่าองค์กรสาธารณสุขประโยชน์รับเงินจากที่ไหน และเป็นการสนับสนุนจากต่างชาติเพื่อผลประโยชน์ของต่างชาติหรือไม่ ถ้าไม่ต้องการให้องค์กรสาธารณสุขประโยชน์รับเงินจากต่างชาติก็จำเป็นที่รัฐจะต้องจัดสรรงบประมาณภายในประเทศให้ การได้รับการสนับสนุนด้วยงบประมาณแผ่นดินจะช่วยให้องค์กรที่ได้รับการ

สนับสนุนมีความรู้ตีผูกพัน และช่วยดำเนินการในกิจกรรมบางอย่างที่หน่วยงานของรัฐอาจมอบหมายให้ทำได้

(1.2) การปรับกลไกสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์

แนวคิดการปรับกลไกสนับสนุนองค์กรสาธารณประโยชน์ต้องตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า องค์กรสาธารณประโยชน์สามารถสนับสนุนการทำงานของภาครัฐได้ กระบวนการโลกาภิวัตน์ทางสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติที่เกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้ เป็นขบวนการและกระบวนการสากลที่ดำเนินการอยู่และไม่สามารถยับยั้งได้ รัฐจำเป็นต้องปรับนโยบายจากการ “ควบคุม” มาเป็น “สนับสนุน” และทำงานร่วมกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์อย่างจริงจัง แนวทางการดำเนินงานที่สามารถจัดทำได้ถ้ารัฐมีความจริงใจและตั้งใจจะสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดี มีตัวอย่างเช่น

--การจัดทำกฎหมายลูกเพื่อสนับสนุนรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ในเรื่องการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนบทบาทของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

--สนับสนุนเครือข่ายขององค์กรสาธารณประโยชน์เพื่อให้ทำหน้าที่ตรวจสอบองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ดำเนินกิจการต่างๆ อย่างโปร่งใส

--ตรวจสอบกฎ ระเบียบ และมาตรการต่างๆ ที่มีมาในอดีต และยกเลิกกฎระเบียบและมาตรการที่ล้าสมัย

--สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนและภาคธุรกิจบริจาคเพื่อการดำเนินงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ ด้วยมาตรการทางภาษี ฯลฯ

--เปิดโอกาสให้องค์กรสาธารณประโยชน์สามารถเก็บค่าบริการได้ เพราะจะทำให้องค์กรสามารถหารายได้เพื่อมาทำงานที่เป็นประโยชน์แก่สาธารณะ ทั้งนี้ค่าบริการต้องอยู่ในระดับต่ำ ในลักษณะของการไม่แสวงหากำไร ตารางที่ 6-1 และ 6-2 แสดงให้เห็นชัดเจนว่าในหลายประเทศแหล่งรายได้ขององค์กรมาจากค่าบริการเป็นหลัก

เมื่อปรับกลไกให้มีลักษณะส่งเสริมการทำงานของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์แล้ว รัฐสามารถจัดตั้งองค์กรเพื่อติดตามตรวจสอบการทำงานขององค์กรเหล่านี้ โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กรสาธารณประโยชน์ ทำหน้าที่เป็นนายทะเบียนรับรองความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือ (Accreditization) โดยองค์กรที่ได้รับการรับรองสามารถขอรับการสนับสนุนทางการเงินจากกองทุนหรือการสนับสนุนอื่นๆ ได้

(2) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านการต่อรองกับองค์กรเหนือรัฐ

ดังได้กล่าวแล้ว กระบวนการโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลทั้งทางบวกและทางลบ มีผลกระทบทั้งระดับปัจเจกบุคคล ผู้ผลิต และผู้บริโภคภายในประเทศ และระดับประเทศ ในฐานะประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจข้ามชาติ การต่อรองทางการค้าซึ่งเป็นการต่อรองระดับเหนือชาติ ในการประชุมการค้าของ GATT หรือ WTO เป็นเรื่องของการต่อรองเพื่อผลประโยชน์ทั้งสิ้น

ขณะนี้ปรากฏว่าในการต่อรองทางการค้ามีการนำมาตรการทางสังคมมาใช้เพื่อกีดกันการค้า เช่น การอ้างเรื่องการใช้แรงงานเด็กหรือเรื่องมาตรการทางด้านสิ่งแวดล้อมมาเป็นเหตุผลของการปฏิเสธการค้าระหว่างกัน ในส่วนนี้องค์กรสาธารณสุขประโยชน์เคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนข้อต่อรองของทั้ง 2 ฝ่ายได้ เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมเห็นด้วยกับการควบคุมดูแลไม่ให้ภาคธุรกิจทำลายสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เด็วกันก็อาจไม่เห็นด้วยกับการที่มหาอำนาจนำมาตรการนี้มาใช้เพื่อกีดกันการค้าเปลี่ยนแปลงเส้นทางค้าอย่างเท่าเทียมกัน รัฐบาลสามารถประสานงานกับองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวร่วมกับองค์กรในประเทศอื่นที่มีแนวคิดในการต่อรองที่สอดคล้องกับประเทศไทย และสร้างแนวร่วมเพื่อผนึกกำลังเพิ่มพลังในการต่อรองให้แข็งแกร่งขึ้นได้

บางครั้งการเจรจาในกิจการระหว่างประเทศอาจสร้างความลำบากใจให้กับรัฐบาล เพราะรัฐต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐเพื่อประโยชน์ของการอยู่ร่วมกันและประสานประโยชน์กัน แต่เมื่อเกิดข้อคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน องค์กรสาธารณสุขประโยชน์บางองค์กรอาจทำหน้าที่ประสานประโยชน์ หรือทำหน้าที่ต่อรองในระดับล่างเพื่อให้เกิดผลในระดับสูงได้

สิ่งที่พึงคำนึงในส่วนนี้คือการสร้างแนวร่วมระหว่างองค์กรภาครัฐกับภาคองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ ในการหาช่องทางดำเนินงานร่วมกัน เพื่อประสานความร่วมมือในการทำงานเพื่อเป้าประสงค์อันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคมโดยรวม มองหาวิธีการทำงานเชิงสร้างสรรค์แทนการมองอย่างเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

องค์การสหประชาชาติประเมินว่า ตั้งแต่ ค.ศ. 1995 ที่ได้มีการลงนามในข้อผูกพัน 10 ข้อที่กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศต่างๆ ไม่ได้ดำเนินการเพื่อตอบสนองต่อข้อผูกพันมากนัก องค์กรพัฒนาเอกชนก็ประเมินผลงานของรัฐบาลเช่นเดียวกัน มีองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีสาขาอยู่ทั่วโลกอยู่หลายองค์กรที่ทำหน้าที่ติดตามตรวจสอบผลงานของรัฐบาล และไม่

เห็นด้วยกับนโยบายด้านการพัฒนาแนวเสรีนิยมที่หลากหลาย ประเทศยึดถือ โดยเน้นที่ผลกระทบทางลบของโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจ

องค์กรสาธารณประโยชน์จึงรวมตัวกันผลักดันให้การพัฒนามนุษย์และสังคมมีโอกาสเป็นจริงโดยการเคลื่อนตัวต่อต้านโลกาภิวัตน์ การต่อต้านโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจมีประเด็นอยู่หลายประเด็น ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะ 3 ประเด็นที่องค์กรพัฒนาเอกชนสากลต่อสู้เป็นพิเศษ และได้จัดทำกิจกรรมร่วมกันระดับโลก เนื่องจากเห็นว่าเนื้อหามีความสำคัญระดับโลกจึงควรต้องต่อสู้ระดับโลก

(2.1) ประเด็นการเงินการคลัง: องค์กรพัฒนาเอกชนเห็นว่า สถาบันการเงินการคลังระดับโลกและภูมิภาคมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายการพัฒนาของประเทศต่างๆ ในโลก และการกู้ยืมเงินจากธนาคารโลกและธนาคารภูมิภาคมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนสากลจึงรวมตัวกันจัดกิจกรรมประท้วงการประชุมประจำปีของธนาคารโลกและธนาคารภูมิภาค ตลอดจนกองทุนการเงินระหว่างประเทศด้วย

(2.2) ประเด็นเศรษฐกิจและการค้า: องค์กรพัฒนาเอกชนเห็นว่าองค์กรการค้าโลกและองค์กรหรือโครงการหรือข้อตกลงระดับสากลที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการค้ามักเป็นการต่อรองระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อประชาชนที่ไม่มีพลังต่อรองและมองข้ามเรื่องการเอารัดเอาเปรียบระหว่างนายจ้างลูกจ้าง ขณะเดียวกันกฎเกณฑ์การต่อรองก็เป็นกฎเกณฑ์ที่มหาอำนาจเป็นผู้ได้เปรียบอยู่แล้ว ซึ่งเป็นผู้กำหนด องค์กรพัฒนาเอกชนจึงรวมตัวกันประท้วงการประชุมประจำปีขององค์กรการค้าโลกดังที่ได้เกิดขึ้นที่ Seattle, Davos และการประชุม UNCTAD ในประเทศไทย ในปี ค.ศ. 2000 หลังจากนั้นก็เคลื่อนขบวนต่อสู้ในประเด็นเศรษฐกิจการค้าทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมขององค์กรเหนือชาติ เพื่อแสดงจุดยืนที่คัดค้านรายละเอียดใน ข้อตกลงทางการค้าต่างๆ ถ้าสุดคือการประชุมต่อต้าน WTO ที่ Cancun และมีผลทำให้การประชุมไม่สามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกันได้

(2.3) ประเด็นสิ่งแวดล้อม: องค์กรพัฒนาเอกชนเห็นว่าการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่มีผลกระทบโดยตรงต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ที่จะมีการก่อสร้างโครงการ และการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่เกิดจากแนวคิดการพัฒนาแนวทุนนิยมที่เน้นในเรื่องการเพิ่มผลผลิตให้สูงสุด โดยไม่คำนึงถึงการทำลายสิ่งแวดล้อมหรือสังคม และเนื่องจากการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่มักได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลกหรือธนาคารภูมิภาค องค์กรพัฒนาเอกชนจึงรวมตัวกันต่อต้านการประชุมที่

เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งแวดล้อม และในขณะเดียวกันในการต่อต้านการประชุมของสถาบันการเงินก็นำประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมมาอภิปรายด้วย

6.3 การปรับตัวของภาคประชาสังคมและภาครัฐในทศวรรษหน้า

เหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจในเอเชียที่เริ่มในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2540 เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า กระบวนการพัฒนาตามกระแสทุนนิยมโลกโดยยึดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และวัดด้วยการขยายตัวทางเศรษฐกิจจากตัวเลขอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น เป็นแนวคิดหรือกระบวนการที่จำเป็นจะต้องทบทวน วิกฤตเศรษฐกิจช่วยสนับสนุนว่าการใช้แนวคิดการพัฒนาคนเป็นตัวนำแทนการพัฒนาเศรษฐกิจน่าจะเป็นทางเลือก

แนวคิดสำคัญล่าสุดที่องค์การสหประชาชาติผลักดันคือแนวคิดการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางที่เสนอในการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคมซึ่งมีข้อผูกพัน 10 ข้อ ข้อผูกพัน 10 ข้อชุดแรกนำเสนอที่กรุงโคเปนเฮเกน เมื่อปี ค.ศ.1995 และผู้แทนรัฐบาลที่เข้าร่วมประชุมได้ยึดเป็นข้อผูกพันที่จะต้องพยายามปฏิบัติให้บรรลุผล ในการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคมครั้งที่ 2 ที่กรุงเจนีวา เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 2000 แต่ประเทศไทยได้รายงานผลการปฏิบัติตามข้อผูกพัน สหประชาชาติรายงานว่าผลงานโดยรวมไม่น่าพอใจ ดังตัวอย่างเช่น การแก้ปัญหาความยากจนและการว่างงานไม่ประสบผลสำเร็จ ผลของการพัฒนาด้านการศึกษาและสาธารณสุขต่ำ เห็นได้ชัดจากตัวเลขอัตราการอ่านออกเขียนได้ยังต่ำ และอัตราการเจ็บป่วยด้วยโรคต่างๆยังสูงอยู่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่ประชุมยืนยันที่จะยังคงข้อผูกพัน 10 ข้อไว้ และผู้แทนประเทศที่เข้าร่วมประชุมได้มีมติรับข้อผูกพัน 10 ข้อให้เป็นข้อผูกพันที่รัฐบาลจะต้องพยายามดำเนินการให้เกิดความก้าวหน้าและ/บรรลุเป้าหมายในอนาคต (กรมประชาสงเคราะห์, 2543)

จะเห็นได้ว่า กระบวนการพัฒนาโดยใช้คนเป็นศูนย์กลางและใช้นโยบายพัฒนาสังคมซึ่งรวมทั้งเรื่องการเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม กฎหมาย ด้วยนั้นได้รับการผลักดันทั้งจากองค์กรสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ และองค์กรพัฒนาเอกชนระดับสากล กระแสการพัฒนาสังคมจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงกันต่อไป

รัฐบาลอาจถือโอกาสนี้ร่วมมือกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ชูประเด็นเรื่องการพัฒนาสังคมและการแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นประเด็นสาธารณะ และเป็นหน้าที่ของฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชนจะต้องร่วมกัน ปัญหาการพัฒนาสังคมและการแก้ความยากจนยังเป็นปัญหาหลักที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันแก้ไข วิกฤตเศรษฐกิจถดถอยทำให้การ

แก้ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่ยากมากยิ่งขึ้น ส่วนปัญหาเรื่องสิทธิพื้นฐานของผู้ยากไร้ก็เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกับปัญหาเรื่องความยากจน และมีความยากลำบากในการหาแนวทางแก้ไขเช่นเดียวกัน

การปรับตัวของภาคประชาชนและภาครัฐจึงอาจพิจารณาใน 2 ประเด็นคือ

(1) นโยบายรัฐและการเกิดและการปิดตัวขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 5 การเติบโตหรือการหดตัวขององค์กรสาธารณประโยชน์ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล ในช่วงรัฐบาลเผด็จการองค์กรสาธารณประโยชน์ถูกจำกัดให้ทำได้เฉพาะกิจกรรมบริการสาธารณะและสวัสดิการสังคม หรือกิจกรรมที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับศาสนาอย่างชัดเจน จำนวนองค์กรเพิ่มมากขึ้นเมื่อรัฐบาลมีนโยบายเปิดกว้างขึ้น ในภาพ 5-1 สถิติการจดทะเบียนแสดงให้เห็นว่า สมาคมจดทะเบียนลดลงในช่วง พ.ศ. 2519-2524 และหลังนโยบาย 66/2523 จำนวนองค์กรที่เพิ่มขึ้นมากอย่างชัดเจน นอกเหนือจากการเพิ่มในด้านปริมาณแล้ว เนื้อหาของกิจกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย ส่วนสมาคมการค้าและมูลนิธิไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนรัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2516-2523 แต่อย่างไรก็ตาม ภาพ 5-1 แสดงให้เห็นด้วยว่าระหว่าง พ.ศ. 2528-ปัจจุบัน จำนวนองค์กรเพิ่มขึ้นและลดลงอย่างแปรผันมาก นอกจากนี้ยังมีการรายงานว่ามีองค์กรหลายองค์กรปิดตัวเองลง หลายองค์กรเปลี่ยนแนวทางการทำงานหรือกิจกรรมที่ทำ ดังได้กล่าวแล้ว ในช่วงที่งบประมาณสนับสนุนด้านการพัฒนาชนบทลดลง แต่การสนับสนุนกิจกรรมด้านเอดส์ เพิ่มขึ้น องค์กรหลายองค์กรผันตัวเองไปทำงานด้านเอดส์แทน เห็นได้ชัดเจนว่าปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวขององค์กรคือการสนับสนุนจากแหล่งทุนทั้งทุนจากรัฐบาลและทุนจากแหล่งอื่นทั้งทางด้านนโยบายและงบประมาณ

ในเรื่องนโยบายรัฐนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องปรับนโยบายจาก “ควบคุม” มาเป็น “ส่งเสริม” และ “สนับสนุน” เพื่อลดบทบาทของภาครัฐในการพัฒนาสังคมและเสริมความเข้มแข็งให้แก่ภาคประชาชน มาตรการหลักๆ คือ

(1.1) ตรวจสอบกฎหมาย กฎระเบียบ และมาตรการต่างๆ ที่มีอยู่ และยกเลิกสิ่งที่ล้าสมัย

(1.2) ปรับแนวคิดด้านการจัดเก็บภาษี สนับสนุนให้มีการบริจาคเพื่อสาธารณะ โดยการลดหย่อนภาษี เงินบริจาคจากภาครัฐกิจที่ดำเนินการในประเทศไทยจะช่วยลดข้อสงสัยเกี่ยวกับเงินบริจาคจากต่างประเทศและวัตถุประสงค์ของการบริจาคได้

(1.3) เร่งรัดจัดทำกฎหมายลูกที่จะช่วยให้ปรัชญาแนวคิดเรื่องการเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในรูปของการสนับสนุนภาคประชาสังคมมีความเป็นจริงมากขึ้น

การจัดทำกฎหมายลูกควรมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาองค์กรภาคประชาชนในภาคส่วนต่างๆ เช่น การศึกษา สุขภาพอนามัย กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการตรวจสอบองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และแม้แต่ภาคประชาสังคมด้วยตนเอง ในการดำเนินกิจการด้านต่างๆ

(1.4) จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลจะต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนองค์กรภาคประชาชน เพื่อให้ภาคประชาชนทำหน้าที่ให้บริการสังคมในส่วนที่รัฐให้ไม่ได้ เนื่องจากกลไกรัฐไม่เหมาะสม เช่น การให้บริการบุคคลเฉพาะกลุ่มที่ต้องการการดูแลเป็นพิเศษ และองค์กรพัฒนาเอกชนมีกลไกและรูปแบบการทำงานที่เล็กและยืดหยุ่นสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้ดีกว่า

ถ้ารัฐไม่จัดเงินภาษีอากรกลับไปเพื่อสนับสนุนองค์กรประชาสังคมในสัดส่วนที่มากพอ องค์กรเหล่านี้ก็ยิ่งจำเป็นต้องพึ่งงบประมาณจากต่างประเทศ และรัฐก็ไม่สามารถตั้งคำถามเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือหรือความโปร่งใสของวัตถุประสงค์ของแหล่งทุน การจัดสรรงบประมาณภายในประเทศให้องค์กรเพื่อให้องค์กรสามารถทำงานพัฒนาที่เป็นประโยชน์ได้ เป็นวิธีการหนึ่งที่จะส่งเสริมให้การทำงานขององค์กรพัฒนาอยู่ในทิศทางที่เอื้อประโยชน์ต่อการทำงานร่วมกันของภาครัฐและภาคประชาชน

สถาบันวิจัยสังคมได้ศึกษาขององค์กรสนับสนุนและเสนอให้รัฐบาลตั้งกองทุนในวงเงินประมาณ 5,000-6,000 ล้านบาท เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรพัฒนามีความต่อเนื่องและเสริมงานที่องค์กรรัฐทำได้ไม่ดี (สถาบันวิจัยสังคม: 2544)

(2) การมีส่วนร่วมของประชาชนและการขยายตัวขององค์กรสาธารณประโยชน์
กิจกรรมที่ขยายตัวมากในระยะ 10-20 ปีที่ผ่านมาคือกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กิจกรรมด้านนี้ขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องคือประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวมโดยตรง และสามารถสร้างสำนึกให้เกิดการมีส่วนร่วมได้ไม่ยาก ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการต่างๆ พร้อมทั้งจะเข้าร่วมในกิจกรรม นอกจากนี้ประเด็นสิ่งแวดล้อมก็มีลักษณะเป็นรูปธรรมชัดเจนทำให้เข้าใจง่าย และประชาชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ง่ายด้วย

นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนทางด้านสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนตัวต่อต้านอำนาจเหนือรัฐและอำนาจรัฐไปพร้อมๆกัน การสร้างสำนักฟุ้งตนเองและคัดค้านกระบวนการ โลกาภิวัตน์ของมหาอำนาจเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่ชักนำให้มีการมีส่วนร่วมได้ไม่ยาก และยังมีแรงหนุนจากการเคลื่อนไหวในหลายๆประเทศทั่วโลก พลังใจในส่วนนี้ก็จะยิ่งช่วยเสริมให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจกันได้มากขึ้น รัฐจึงควรปรับกลยุทธ์ โดยการดึงภาคประชาชนเข้าร่วมกับรัฐต่อต้านความไม่เป็นธรรมในกระบวนการ โลกาภิวัตน์ หลายๆประเทศในโลกได้ใช้ประโยชน์นี้จากพลังประชาชน โดยให้เงินสนับสนุนองค์กรพัฒนาและองค์กรสาธารณประโยชน์ให้ร่วมกับรัฐทำงานรณรงค์ในประเด็นสาธารณะที่เห็นได้ชัดคือประเด็นสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นสาธารณะ

ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของรัฐในการสนับสนุนองค์กรไม่แสวงกำไรในตาราง 6-1 และ 6-2 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ารัฐบาลของมหาอำนาจและรัฐบาลของประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศให้การสนับสนุนองค์กรไม่แสวงกำไรในสัดส่วนที่สูง การคาดหวังให้องค์กรเอกชนทำงานสาธารณะโดยไม่สนับสนุนงบประมาณเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ รัฐบาลไทยจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับท่าทีในการทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน แทนที่จะประณามองค์กรว่ารับเงินจากต่างประเทศ รัฐคงจะต้องหันกลับมามองว่าตัวเองได้มีบทบาทในการสนับสนุนให้องค์กรพัฒนาเอกชนทำงานในส่วนที่รัฐไม่ทำหรือทำไม่ได้ เพื่อลดภาระของหน่วยงานรัฐบางส่วน ในสัดส่วนที่เหมาะสมหรือไม่

การมีส่วนร่วมของประชาชนในหัวข้อนี้จึงเป็นการมองเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่ทำเพื่อสาธารณะ และการที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่วมใช้งบประมาณแผ่นดินซึ่งมาจากภาษีรายได้ของประชาชนทั้งประเทศ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมควบคุมโรคติดต่อ กองโรคเอดส์. สรุปรายงานผลการประชุมสัมมนาเพื่อติดตามและประเมินผลงาน โครงการสนับสนุนองค์กรเอกชนสาธารณสุขประโยชน์ในการพัฒนาสาธารณสุข ประจำปีงบประมาณ 2541. กรุงเทพฯ: กองโรคเอดส์, 2542.
- กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กรมประชาสงเคราะห์. ข้อตกลงที่ได้จากการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษเพื่อติดตามผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม. 26-30 มิ.ย. 2543. ณ นครเจนีวา ประเทศสวิสเซอร์แลนด์. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, 2543.
- _____. รายงานการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทย. เสนอในการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม. ณ กรุงโคเปน เฮเกน ประเทศเดนมาร์ก 6-12 มี.ค. 2538. [ม.ป.ท.], 2538.
- กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม คณะอนุกรรมการประสานงานและติดตามผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคมในคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ กรมประชาสงเคราะห์. ปฏิญญาและแผนปฏิบัติการโคเปนเฮเกน รับรองโดยที่ประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม (โคเปน เฮเกน 6-12 มี.ค. 2538). [ม.ป.ท.]: กรมประชาสงเคราะห์, 2538.
- กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานปลัดกระทรวง สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. สถิติการศึกษาฉบับย่อปีการศึกษา 2541. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. 2541.
- กระทรวงสาธารณสุข สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข, สมาคมพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเกริก. รายงานผลการศึกษา เรื่อง สถานภาพของแผนพัฒนาการสาธารณสุขในอดีต-ปัจจุบันและทิศทางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 ด้านสาธารณสุข . องค์การอนามัยโลก, 2544.
- กาญจนา ตั้งชลทิพย์. "กลุ่มและองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ในสังคมไทย". ใน อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ. ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง . พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.
- การประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องบทบาทงานอาสาสมัครกับการพัฒนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2527.

การประชุมองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลางประจำปี 2531-2532, 22-23 มิถุนายน 2532 ณ สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน จ.นครสวรรค์.

[ม.ป.ท.] : คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท, 2532.

กิติพัฒน์ นนทปัทมเดช. นโยบายสังคมและสวัสดิการสังคม . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.).

จดหมายข่าว คปอศ. ปีที่ 7, 2534.

ความรู้และปฏิบัติเกี่ยวกับสมาคมการค้า. [ม.ป.ท.] : กองสถาบันการค้า กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์, 2531. (เอกสารเผยแพร่).

คู่มือองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: การส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2539.

เครือข่ายชาวบ้าน การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ. [ม.ป.ท. : มูลนิธิภาคเหนือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยองค์กรชุมชน], 2543.

จิตสำนึกและขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย รายงานการสัมมนาประจำปี 16-17 พฤศจิกายน 2538 ณ ห้องจุมภฏพันธ์ทิพย์ อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

จิรวรรณ ภักดีบุตร. การระดมทุน: กรณีศึกษาโครงการและกิจกรรมโดยเสด็จพระราชกุศล. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, 2544.

จิรวรรณ ภักดีบุตร และภาวนา เขมะรัตน์. ประเภทขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, 2543.

จตุรงค์ บุญยรัตนสุพรรณ. "พลวัตองค์กรพัฒนาเอกชนไทย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 61-86. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

_____. ระบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา กรณีศึกษา: กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม. การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย, 2541.

- _____ . รายงานการสัมมนา ระบบกลไกการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา ณ ห้องประชุม จุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2544. 2544.
- _____ . องค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาสังคม “รายงานการสัมมนา”. 2529.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา. ทิศทางการพัฒนาประเทศทัศนะประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน. ม.ป.ท. : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, 2533.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม และมหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยและพัฒนา. ทำเนียบนามนามองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- ซัชชัย กลุ่มทิวพร “ศาสนาคริสต์ในสังคมไทย.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย สาขาศิลปศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. จากป่าสู่เมือง: การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทย จากปี 2519 . กรุงเทพฯ: สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ชินชัย ชีเจริญ. “กฎหมายและกลไกส่งเสริมองค์กรสนับสนุนการพัฒนา.” ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ นิตยา กัทธิตระพันธุ์, บรรณาธิการ. องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย, 59-84. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ชูชัย ศุภวงศ์. แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ: บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.
- _____ . "ประชาสังคมและสิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน." ใน พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. จุดจบรัฐชาติผู้...ชุมชนธิปไตย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมูลนิธิภูมิปัญญา, 2540.
- _____ . วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะและความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2542.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นอีโอ 2000. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาท และความสำคัญต่อสังคมของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.
- _____. การศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน. [ม.ป.ท.], 2544. (โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย).
- คารารัตน์ อานันทนะสูงส์ และ โอรส ลีลากุลธนิต. บทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ (NGOs) ในการจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- เดช พุ่มคชา. "บทบาทและอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 105-120. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ถาวร พรหมมีชัย. การดำเนินงานมูลนิธิ: การจดทะเบียนจัดตั้งเปลี่ยนแปลงกรรมการแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับงานธุรการและสารบรรณ. สมาคมสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย, 2541.
- ธเนศ อารณสุวรรณ. ประชาสังคม: พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- ธีระพงษ์ แก้วหาวยษ์. การพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐ NGOs และองค์กรประชาชนในการนํานโยบายการสาธารณสุขมูลฐานไปสู่การปฏิบัติระดับจังหวัด. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนากาารสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2542.
- ทองศรี กำภู ณ อยุธยา. การระดมทุน กรณีศึกษาขององค์กรคริสต์ศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2544.
- ทองศรี กำภู ณ อยุธยา และสุภมาส เศรษฐพงษ์กุล. การระดมทุน: กรณีศึกษาสภาอากาศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2544.
- ทวีเกียรติ ประเสริฐเจริญสุข และคนอื่นๆ. โครงการจัดทำแนวทางการสนับสนุนการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมขององค์กรเอกชน. [กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม], 2541.
- แทนดอน, ราเชช. ความสัมพันธ์รัฐ-องค์กรเอกชน จุดแห่งชีวิตหรือจุมพิตมรณะ. แปลโดย กวิน ชุติมา. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท, 2543.

- นันทวัฒน์ บรรณานันท์. แนวทางในการส่งเสริมการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชน: ศึกษาเฉพาะกรณีกฎหมายและระเบียบต่างๆที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเอเชียและภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา, 2541.
- นาถฤดี นาครวาจา. ระบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษา สภาคาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (ศูนย์สังคมพัฒนา). กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. เชิงอรรถสังคมไทยในสายตานักวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ โกลบอลทอง, 2532.
- _____. บทหนทางสู่ออนาคต. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2536.
- _____. "ปิดป่าเผาเมือง." 2542.
- _____. ผ้าขาวม้า, ผ้าจีน, กางเกงใน และ ฯลฯ : ว่าด้วยประเพณีความเปลี่ยนแปลงและ เรื่องสรรสาระ. กรุงเทพฯ : มติชน, 2538.
- _____. "พลิกป่าปั้นดินกู้คน." 2542.
- _____. ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่ กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2541.
- _____. สภาพเศรษฐกิจสังคมไทยยุคใหม่ : จริยธรรมในการศึกษาสำหรับอนาคต. กรุงเทพฯ: โครงการประเมินการเตรียมทรัพยากรมนุษย์เพื่อเศรษฐกิจและสังคม ยุคใหม่ของไทย. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2536.
- _____. ส่องหน้าสังคมไทย: บทวิพากษ์โครงสร้างอารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ, 2539.
- _____. สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และ ส่งเสริมงานพัฒนา, 2539.
- _____. หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2538.
- _____. "วัฒนธรรมของชนชั้นกลางไทย." ใน สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. คนธรรมดา: รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบรอบ อายุ 60 ปี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์พัฒน์. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย ขอนแก่น, 2536.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ และคนอื่นๆ. การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "วัฒนธรรมเมือง ชุมชนเมือง และการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯและปริมณฑล. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรัศกร วัลลิโกดม และเอกวิทย์ ฌ ถกลาง. มองอนาคต: บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.

นิสคารก์ เวชยานนท์. การระดมทุน : กรณีศึกษามูลนิธิสมาคมจีนในประเทศไทย.

กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2544.

. การระดมทุน : กรณีศึกษาห้องสมุดประชาชน "เฉลิมราชกุมารี". กรุงเทพฯ:

ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2544.

แนวคิดและทิศทาง การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำโดย
การมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ.

[ม.ป.ท. : มูลนิธิภาคเหนือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน], 2543.

บอย, วิลเลียม และ เฮนส์, พามลา. อเมริกาเป็นต้นเหตุแห่งความอดอยากของโลก. แปล
โดย อุทัย ดุลยเกษม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2518.

บัทธาร์ อ่อนคำ และคนอื่นๆ. บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการปฏิรูประบบสุขภาพ.

[กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข], 2540.

บุญเกิด วงษ์ชัย. "การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชน: ศึกษากรณีโครงการฝายน้ำล้น
บ้านผาสุก." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,
2536.

บุษบา รุจจนเวท และ ดวงสมร ชินโชติเกษม. องค์กรเอกชน : กิจกรรมด้านเอดส์ใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัย
มหิดล, 2538.

เบ็ญจมาศ ศิริภัทร และสุรพล มุละดา. ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อ
การพัฒนา : กรณีศึกษามูลนิธิ/สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. กรุงเทพฯ: สถาบัน
วิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

เบ็ญจมาศ ศิริภัทร และสุรพล มุละดา. "เอ็นจีโอ" นักพัฒนาระดับรากหญ้า พันธุ์ที่สังคม
ขาดไม่ได้. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2545.

เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว, เพ็ญศิริ จันท์ประทีป และอลิสสา โกศลวิไลภรณ์, ผู้รวบรวม. สรุปสถาน
การณ์สังคมไทย 2538 : ปราบปรามและทางเลือกจากเครือข่ายองค์กรพัฒนา
เอกชน. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ เผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.), 2539.

ประดิษฐ์ กิติรัตน์ตระการ, บรรณาธิการ. ทางเลือกใหม่: การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนา
ชุมชน. [กรุงเทพฯ]: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ประพิณ วัฒนกิจ. "ลักษณะและความสำคัญของการวิจัยสาธารณสุข." ในประพิณ วัฒนกิจ,
บรรณาธิการ. ระเบียบวิธีวิจัย : วิจัยสังคมศาสตร์. [ม.ป.ท. : ม.ป.พ.], 2542.

- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541.
- ประกาศ แสนสิงห์. ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา: กรณีศึกษาสำนักพัฒนาชุมชนเมือง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ประเวศ วะสี. "กรณีเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์: บ้านเมืองจะลุกเป็นไฟถ้าคนไทยไม่เข้าใจความรุนแรงของโครงสร้าง". 2543.
- _____. กรณีพระประจักษ์ การอนุรักษ์ : ทางออกที่สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2534.
- _____. "กระบวนการทัศน์ใหม่ในการแก้ไขปัญหาเสพติด." 2542.
- _____. กระแสใหญ่ในสังคมไทยกับความมั่นคงของประเทศ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2533.
- _____. การเดินทางแห่งความคิด: ปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2540.
- _____. การปฏิรูปทางการเมือง: ทางออกประเทศไทย. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- _____. การปฏิรูประบบเพื่อสุขภาพ . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2539.
- _____. GDH สำคัญกว่า GDP. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน, 2541.
- _____. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2542.
- ปรีดา ชันด์พิเศษ. "การศึกษาภาพลักษณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการสร้างจิตสำนึกของประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- ป่าไม้-ที่ดิน การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ. [ม.ป.ท. : มูลนิธิภาคเหนือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน], 2543.
- ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ . กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา . กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของอาจารย์ปวย." ใน ธรรมศักดิ์ เศรษฐศิริ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 33-44. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

- ป๋วย อึ๊งภากรณ์. "งานอาสาสมัครกับการพัฒนาชนบทไทย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. *เอ็นจีโอ 2000*, 45-59. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- พรรณราย ทวีโชติกิจเจริญ. "บทบาทของวิทย์ โทรทัศน์ในการรณรงค์หาทุนเพื่อกิจการสาธารณประโยชน์." *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2541.
- พัชรี สีโรต, บรรณาธิการ. *ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ : โครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหารสาขาบริหารธุรกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542 .
- พันธ์ศักดิ์ ศรีเทพ. *องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานเด็ก: ศักยภาพและทิศทางในอนาคต*. กรุงเทพฯ : โครงการประสานงานเครือข่ายแรงงานเด็ก, 2538.
- พิทยา ว่องกุล. "ชมรมรักษ์ธรรมชาติ." ใน *คนดีศรีสังคม ประจำปี 2541 งานประกาศเกียรติคุณในโครงการคนดีศรีสังคม*. กรุงเทพฯ : บริษัทบางจากปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน), 2541 .
- พิมพ์ใจ สุรินทรเสรี. "กระบวนการหาข่าวสารของอาสาสมัคร โครงการเกษตรและ พัฒนาชนบทหน่วยสันติภาพสหรัฐอเมริกา ประจำปีประเทศไทย." *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2534.
- เพ็ญจันทร์ ประดับมุข. "ประชาสังคมกับการแพทย์และสาธารณสุขไทย." ใน สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, บรรณาธิการ. *ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ: บทวิเคราะห์ทางวิชาการ*, 147-175. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2540.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. "เทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการพัฒนาชนบทและเกษตรกรรายย่อย." ใน *สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อปรับปรุงสถานภาพทางสังคม-เศรษฐกิจของประชากรชาวไทยให้ดีขึ้น*. กรุงเทพฯ : สถาบัน, 2537.
- _____. "แนวคิดพัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย." ใน ชูชัย ศุภางค์ และ ยุพดี คาดการณ์ไกล, บรรณาธิการ. *ประชาสังคม: ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : มติชน, 2540.
- _____. "วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนา "คน" เพื่อ "สังคม"." ใน *สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย. วิสัยทัศน์ประเทศไทยด้านเศรษฐกิจ พาณิชยกรรม เกษตรกรรม และอุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ : สมาคม 2541.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และคนอื่นๆ, บรรณาธิการ. *วัฏจักรการเงินไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ทีเอสโก้จำกัด, [2533].

- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และ สังคม สัจจกร, ผู้เรียบเรียง. แผนแม่บทเพื่อการฟื้นฟูชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- ไพศาล สัจจโวลี, บรรณาธิการ. ทศวรรษ...องค์การพัฒนาเอกชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2534.
- ภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา (DSC), คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.). ทัศนะของกลุ่มอาชีพนักธุรกิจเอกชน นักวิชาการ และสื่อมวลชนต่อการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน. กรุงเทพฯ: ภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา (DSC), คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และคณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.), 2541.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ปริญาโท สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ รุ่นที่ 6. รายงาน ผลการสัมมนาเรื่อง องค์กรเอกชนกับการศึกษานอกระบบ. [กรุงเทพฯ]: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2529.
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยและพัฒนา. องค์กรชุมชน: กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.
- มาลี พงษ์พงษ์สวัสดิ์. บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนกับการศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541.
- มนีรัตน์ มิตรประสาธ. "การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- บุษณา วรณปิติกุล และสุนิตา เรืองจิต. สำนักพิมพ์เมือง : ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2542.
- ยุพา วงศ์ไชย. การบริหารองค์การสังคมสงเคราะห์เอกชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : กองการสังคมสงเคราะห์เอกชน กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, 2536.
- รัฐบาลไทย. การพัฒนาสังคมในประเทศไทย รายงานประเทศ เสนอในการประชุม สัมมนาสหประชาชาติสมัยพิเศษ เพื่อติดตามผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคม นครเจนีวา 26-30 มิถุนายน 2543. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินพรีนติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2543.
- ราณี หัสสรังยี. "บทบาทขององค์การพัฒนาเอกชนกับประชาสังคมในช่วงเปลี่ยนยุคสมัย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 174-190. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- รุชยา ชัชวาลยางกุล และคนอื่นๆ. การพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานโดยภาคเอกชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน, 2536.

- เรื่อง สุขสวัสดิ์ "พัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเหนือตอนล่าง และตอนกลาง (อพช.นล.ก.)" ใน อนุสรณ์ ไชยพาน และสุภาพรรณ พลังศักดิ์, บรรณาธิการ. ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2540. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา. มูลนิธิวิเทศพัฒนา, 2540.
- ลุ่มน้ำภาคเหนือและการฟื้นฟูต้นน้ำโดยองค์กรประชาชน การสัมมนาความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูลุ่มน้ำ ภาคเหนือ วันที่ 25-26 สิงหาคม พ.ศ.2537 ณ จ.เชียงใหม่. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2537.
- วัลลภ ตั้งคณานุกรณ์, บรรณาธิการ. องค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันทางการศึกษากับการสร้างเสริมสันติสุขในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์. บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรและการพัฒนาชุมชนในชนบท. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล, บรรณาธิการ. ตำนานประชาชน: สายธารสู่ศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, 2535.
- วิทย์ สัตยารักษ์วิทย์ และสุรสิทธิ์ วชิรขจร. การระดมทุน กรณีศึกษาวัดในพระบรมพุทธานุศาสน์. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- วิญญู วรวิญญู. องค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538.
- ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. "การปรับขบวนของเอ็นจีโอไทยในช่วง "รอยต่อ" แห่งยุคสมัย." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 87-119. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- _____. "เอ็นจีโอกับ "วิญญูณ" ของการพัฒนา". ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 157-171. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย. "บทบาทการพัฒนาประเทศขององค์กรพัฒนาเอกชน." ใน บทบาทของประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนต่อทิศทางการพัฒนาประเทศ: ข้อเสนอต่อแผนฯ 7 การสัมมนา ณ ห้องประชุมศูนย์สารสนเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 23-24 กุมภาพันธ์ 2533. [ม.ป.ท. : โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม, 2533].

- _____. **ศรีสังคม: แนวความคิด หลักการ วิธีการ งานพัฒนาและสวัสดิการสังคม.**
[กรุงเทพฯ]: กองเอกชนสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,
2539.
- ศิริพร สโครบานค. “ขบวนการสตรีในประเทศไทย. (พ.ศ.2398-2475)”. สตรีทัศน์ 1, 3
(2526).
- ศุภชัย ยาวะประภาส. **การวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์.** กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ศุภมาส เศรษฐพงษ์กุล. **การสำรวจการระดมทุนขององค์กรทางศาสนา.** กรุงเทพฯ : ศูนย์
สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2544.
- _____. **องค์กรพัฒนาสตรีกับการเปลี่ยนแปลงค่านิยมบทบาทหญิงชายที่มีผลกระทบต่อ
สิทธิและสวัสดิภาพของสตรี.** กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **ประชาคม
สุขภาพตำบล กรณีศึกษา ตำบลคอนหวาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม.**
ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัด
ขอนแก่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดมหาสารคาม. 2533.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และวิโรจน์ ตั้งเจริญเสถียร. **บทบาทของภาคเอกชนในระบบสา
ธารณสุขไทย.** กรุงเทพฯ : [ม.ป.ท], 2537.
- สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม. **พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ.** กรุงเทพฯ:
อมรินทร์ บุ๊คเซนเตอร์, 2543.
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. **กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ : วิชิตและวิธีปฏิบัติแก้ปัญหา
เศรษฐกิจยุค IMF.** [ม.ป.ป.]
- _____. **หนังสือชุดประชาคมตำบล: หมายเหตุจากทุ่งวังหลัง. 2 เล่ม. สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา.** [ม.ป.ป.]
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม. **บทบาทของ
องค์กรสาธารณประโยชน์ (NGOs) ในการจัดการสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพฯ:
ห้างหุ้นส่วนจำกัด ที ที เอ็น เพรส, 2543.
- สมพันธ์ เดชะอริก, บรรณาธิการ. **NGOs อีสาน: ทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง.**
ขอนแก่น : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ภาค
อีสาน, 2540.
- สมพันธ์ เดชะอริก และคนอื่นๆ. **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน.** ขอนแก่น :
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.

สมฤดี นิโครวัฒน์ยังยงและคณะ. สิ่งแวดล้อม 36: ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ
สิ่งแวดล้อม : เอกสารประกอบสัมมนา 18-19 ธันวาคม 2536, ณ ศูนย์ประชุม
แห่งชาติสิริกิติ์. กรุงเทพฯ, 2536.

สมาคมสันนิบาตมุลินีแห่งประเทศไทย. วารสาร ส.ม.ท. . 11, 38 (2543).

_____. วารสาร ส.ม.ท. . 11, 39 (2543).

สรุปรายงานการสัมมนาระดับชาติ เรื่อง โรคเอดส์ ครั้งที่ 6 26-28 สิงหาคม 2539 ณ
โรงแรม โซฟีเทลราชาออคิด จ.ขอนแก่น. นนทบุรี: กองโรคเอดส์ กรมควบคุม
โรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข, 2539.

สังคม คุณคณากรสกุล. ระบบกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนา กรณี
ศึกษากองทุนสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2544.

สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. ชนชั้นกลางบนกระแส
ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐ
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

สายน้ำ และความเป็นไท การสัมมนาโครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ลุ่ม
น้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่
ภูคำ. [ม.ป.ท. : มูลนิธิ ภาคเหนือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กร
ชุมชน], 2543.

สายพิรุณ น้อยศิริ. “ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท: ศึกษาเฉพาะ
กรณีธนาคารข้าว บ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2530.

สารี อ๋องสมหวัง. “บทเรียนองค์กรพัฒนาเอกชนบนงานด้านชุมชนแออัด สิทธิมนุษยชน
ชาวเขาเอดส์ สาธารณสุขและการคุ้มครองผู้บริโภค.” ใน อนุสรณ์ ไชยพาน,
บรรณาธิการ. เหลียวหลังแลหน้าองค์กรพัฒนาเอกชนเส้นทางงานพัฒนา, 35-61.
กรุงเทพฯ: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.), 2541.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. ระเบียบวิธีวิจัยของทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : [ม.ป.ท.],
2538.

สุธรรม รัตนโชติ. รายงานการวิจัยการประเมินผลโครงการพัฒนาองค์กรประชาชน: ศึกษา
เจาะลึกเฉพาะกรณีผู้ยากจน. กรุงเทพฯ : หน่วยงานการนักศึกษาและสวัสดิการ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2531.

สุทธิจิตต์ จินตยานนท์. บทบาทขององค์กรประชาชนในการพัฒนาชนบท: กรณีศึกษาสภา
ตำบล กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, [2532].

สุบรรณ พันธ์วิภาส และชัยวัฒน์ ปัญญาพงศ์. ระเบียบวิจัยเชิงปฏิบัติ. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์, 2522.

- สุพรรณิ ไชยอำพร. การศึกษาเจาะลึกโครงการพัฒนาองค์กรประชาชน : กรณีจังหวัด สุรินทร์. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน, 2531.
- _____. บทบาทขององค์การเอกชนสาธารณประโยชน์เพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนา บริหารศาสตร์, 2543.
- สุรเกียรติ์ เสถียรไทย และ สันติ สาทิพย์พงษ์, ผู้เรียบเรียง. กฎหมายกับชุมชน มิติใหม่ ของการพัฒนา กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2542.
- สุรสิทธิ์ วชิรขจร. การระดมทุน กรณีศึกษา มัสยิด โรงเรียน และมูลนิธิในศาสนาอิสลาม. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนา บริหารศาสตร์, 2543.
- _____. บทบาทขององค์การสาธารณประโยชน์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ศูนย์ สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, 2543.
- เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ. "ชนบทและการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ." ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ชนบทศึกษากับการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และสังคม ณ ห้องสุธรรม อาคารสารสนเทศ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542 .
- _____. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2 . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ ภูมิปัญญา, 2536.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. รายได้ประชาชาติของ ประเทศไทย ฉบับ พ.ศ.2494 -2539. 2542.
- _____. รายได้ประชาชาติของประเทศไทยฉบับ พ.ศ. 2540.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวกับสมาคม และมูลนิธิ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวง ศีลขันธ์, 2538.
- สำนักนายกรัฐมนตรี สำนักงานสถิติแห่งชาติ. ประมวลข้อมูลสถิติที่สำคัญของประเทศไทย พ.ศ. 2540 (ฉบับพิเศษ). กรุงเทพฯ: กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2542.
- _____. รายงานผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร รอบที่ 3: สิงหาคม 2542. กรุงเทพฯ: กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2543.
- _____. รายงานการสำรวจองค์การเอกชนที่ไม่แสวงกำไร พ.ศ. 2531. กรุงเทพฯ: งานสถิติ ปัจจัยการผลิตและผลผลิตฝ่ายสถิติเศรษฐกิจสังคม กองสำรวจเศรษฐกิจ: 2531.
- _____. รายงานการสำรวจองค์การเอกชนที่ไม่แสวงกำไร พ.ศ. 2535. กรุงเทพฯ: กองคลัง ข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติ : 2535.
- _____. รายงานการสำรวจองค์การเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร พ.ศ. 2540. กรุงเทพฯ: กอง คลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2541.

- _____ รายงานสำมะโนอุตสาหกรรม พ.ศ.2540 ที่ราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ: กองคลัง
ข้อมูลและสนเทศสถิติ, 2542.
- หอการค้าไทย ฝ่ายธุรกิจ. หนังสือเชิญประชุมใหญ่สมาชิกหอการค้าไทย ครั้งที่ 34 .
กำหนดการประชุม วันพฤหัสบดีที่ 23 มีนาคม 2543 ณ ห้องบอลรูม BC ชั้น 6
โรงแรมอมารีวอเตอร์เกท (ประตูน้ำ). 2543.
- หอการค้าไทย ฝ่ายส่งเสริมและบริการธุรกิจ ส่วนงานสมาชิกสัมพันธ์. หนังสือคู่มือหอการค้า
ไทย สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: [ม.ป.ท., ม.ป.ป.].
- องค์กร "ประชาชน": อธิปไตยของปวงชน. 2543.
- อริคม คุณาวุฒิ. "ควงดาบมาร์กซิสฆ่าแหละเอ็นจีโอไทย." ใน กรุงเทพธุรกิจ.
(24 กุมภาพันธ์ 2543).
- อนุชาติ พวงสำลี และ กฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ. ขบวนการประชาสังคมไทย:
ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: โครงการวิจัยและพัฒนา
ประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542 .
- อนุชาติ พวงสำลี และคนอื่นๆ. การตอบสนองต่อภาวะวิกฤติเศรษฐกิจของภาคประชา
สังคมไทย ใน การประชุมวิชาการ "Civil Society Response to the Asian Crisis :
Thailand" ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ กรุงเทพฯ วันที่ 25 มิถุนายน 2544 . กรุงเทพฯ:
The Asia pacific philanthropy consortium (APPC), The Japan Center for
International Exchange และ The Asia Foundation, 2544.
- อนุชาติ พวงสำลี และวิรบูรณ์ วิสารทกุล. ประชาสังคม : คำ ความคิดและความหมาย.
พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- อนุชาติ พวงสำลี, อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ และพีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล. "บทสังเคราะห์
ความเคลื่อนไหวของภาคีอันหลากหลายในขบวนการประชาสังคมไทย." ใน
อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล, บรรณาธิการ. ขบวนการประชาสังคม
ไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง .พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม : โครงการวิจัยและ
พัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542 .
- อนุสรณ์ ไชยพาน, บรรณาธิการ. เหลียวหลังแลหน้าองค์กรพัฒนาเอกชนเส้นทางงาน
พัฒนา. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.),
2541.
- อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชา
สังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อมรา พงศาพิชญ์ และคนอื่นๆ. ระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการกองทุนเพื่อการ
พัฒนา: การสังเคราะห์ภาพรวมองค์กรกองทุนเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สถาบัน
วิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

- _____. 40 ปีของการพัฒนาเด็กและเยาวชนไทย. [ม.ป.ท.]: คณะอนุกรรมการงานวิจัยและจัดสัมมนาคณะกรรมการดำเนินการจัดฉลอง 40 ปีของยูนิเซฟ, 2531.
- อมรา พงศาพิชญ์ และนิตยา กัทธีระพันธ์, บรรณาธิการ. องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- อรรถัย อาจอ่ำ และกุศล สุนทรธาดา. จังหวัดน่าน : บทเส้นทางสู่การสร้างประชาสังคมของไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.
- อรพินท์ สพโชคชัยและคณะ. โครงการศึกษารูปแบบและแนวทางการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์การบริหารส่วนตำบล. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540.
- อรอุสา สรรวิริยะและจตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. รายงานฐานข้อมูลองค์กรพัฒนาเอกชนและความต้องการฝึกอบรม. [ม.ป.ท.]: ภาควิชาความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา, 2542.
- อลงกต วรกี. "องค์กรประชาชนกับการบริหารการพัฒนาชนบท." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- อังคณา อาตมียะนันท์. "บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาโครงการพัฒนาชนบท แคว้นบมสียัด." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- อัมพร แก้วหนู. "องค์กรพัฒนาเอกชนได้ในปี 2000 (และหลังจากนั้น)." ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. เอ็นจีโอ 2000, 123-140. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. การระดมทุนเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2541.
- อุทัย ดุลยเกษม. การสัมมนา ยุทธศาสตร์ การปฏิรูปอุดมศึกษาไทย: การรื้อปรับระบบบริหารและจัดการ การสัมมนา 31 ส.ค. - 1 ก.ย. 2538 ณ โรงแรมโกลเด้นวิลเลอรัริสอร์ท อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, 2538.
- _____. โครงสร้างแรงจูงใจของตลาดแรงงานกับปัญหาการว่างงาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, 2528.
- _____. ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.
- _____. ศึกษาเรียนรู้. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสคตศรีสถยดีวงศ์, 2542.
- อุทัย ดุลยเกษม, บรรณาธิการ. คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่องานพัฒนา. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

อุทุมพร จามรมาน. ระเบียบวิธีวิจัยในพฤติกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

เอนก นากะบุตร. คนก้นดิน น้ำ ป่า: จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

_____. จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพฯ: กองทุน
พัฒนาท้องถิ่น ไทย-แคนาดา, 2533.

_____. "ภาพรวม บทบาทและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย ในการพัฒนา
ชนบทและสังคม." ใน บทบาทของประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนต่อทิศทางการ
พัฒนาประเทศ : ข้อเสนอต่อแผนฯ 7 การสัมมนา ณ ห้องประชุมศูนย์สาร
นิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 23-24 กุมภาพันธ์ 2533. [ม.ป.ท. : โครงการ
ศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม, 2533].

_____. ศักยภาพ: ยุทธศาสตร์และการพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนไทย (อพข.).
[กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2539].

_____. องค์กรความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงพหุภาคี. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. สองนคราประชาธิปไตย แนวทางปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจเพื่อ
ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: มติชน. 2538.

โอภาส ปัญญา และพิเชษฐ หนองช้าง, บรรณาธิการ. ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคนกล้า
สร้างบ้านวันใหม่: ประสบการณ์จริงจากชุมชนเข้มแข็งระดับตำบล 4 ภาค.
พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2542.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

- Amara Pongsapich. **Economic Crisis and Civil Society**. Bangkok: Center for Philanthropy and Civil Society, National Institute of Development Administration, 2000.
- _____. **Defining the Nonprofit Sector: Thailand**. U.S.A.: The Johns Hopkins University Institute Studies, 1993.
- Amara Pongsapich and Nitaya Kataleeradabhan. **Philanthropy, NGO Activities and Corporate Funding in Thailand**. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute, 1994.
- _____. **Thailand Nonprofit Sector and Social Development**. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute, 1997.
- Anheier, Helmut K., ed. **Organizational Theory and the Non-profit Form: Proceedings of a Seminar Series at the LSE Centre for Civil Society**. London : Center for Civil Society, [2001].
- Brown, David L., ed. **Practice-research Engagement and Civil Society in a Globalizing World**. Cambridge: The Hauser Center for Nonprofit Organization, [2001].
- James, Estelle. "The nonprofit Sector in Comparative Perspective." In **The Nonprofit Sector: A Research Handbook**. In Walter W. Powell, ed. **The Nonprofit Sector: A Research Handbook**. New Haven: Yale University Press 1987.
- Kooiman, Jan. **New Government Society Interactions**. London: Sage Publications, 1993.
- Malena, Carmen. **Working with NGOs: a Practical Guide to Operational Collaboration Between the World Bank and Non-governmental Organization**. [Washington, D.C.]: Operation Policy Department, World Bank, 1995.
- Pasuk Phongpaichit. **Civilising the State: State, Civil Society and Politics in Thailand**. Amsterdam: International Institute for Asian Studies, 1999.
- Quadagno, Jill. "Theories of the welfare state." **Annual Review of Sociology** 13, (1987): 109-128.
- Rodda, Annabel. **Women and Environment. Women and World Development Series**. London & New Jersey : Zed Books, Ltd., 1991.

- Salamon, Lester M. **The International Guide to Nonprofit law**. New York: John Wiley & Sons, 1997.
- _____. "Partners in public service: the scope and theory of government-nonprofit relations." In Walter W. Powell, ed. **The Nonprofit Sector: A Research Handbook**. New Haven: Yale University Press 1987.
- Salamon, Lester M. and Toepler, Stefan. **The Influence of the Legal Environment on the Development of the Nonprofit Sector**. Baltimore, MD: Center for Civil Society Studies, The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies, 2000.
- Salamon, Lester M. and Anheier, Helmut. **CNP Working Papers**. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, 1992.
- _____. **Defining the Nonprofit Sector: a Cross-national Analysis**. Manchester and New York: Manchester University Press, 1997.
- _____. **The Nonprofit Sector in the Developing World**. Manchester and New York: Johns Hopkins Nonprofit Sector Series 4 The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies, 1998.
- Salamon, Lester M.; Anheier, Helmut and Associates. **The Emerging Sector Revisited: A Summary**. Baltimore: The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies, 1998.
- Salamon, Lester M. et al. **Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector**. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999.
- Seligman, Adam B. **The Idea of Civil Society**. New York: The Free Press, 1993.
- Sen, Amartya. **Development as Freedom**. New York: Anchor Books. 2000.
- Skinner, George William. **Chinese Society in Thailand: An Analytical History**. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1962.
- Tadashi, Yamamoto and Ashizawa, Kim Gould, eds. **Corporate-NGO Partnership in Asia Pacific**. Tokyo: Japan Center for International Exchange, 1997.
- The National Institute of Development Administration. **Giving and Fund Raising in Thailand**. Asian Development Bank Philippines, 2002.
- The Royal Thai Government. **Social Development in Thailand: A National Report for the Special Session of the General Assembly on the Implementation of the Outcome of the World Summit for Social Development, Geneva, 26-30 June 2000**. Bangkok: Office of the National Commission on Social Welfare, 2000.

- United Nation Development Program (UNDP). **Human Development Report 1999**.
New York: Oxford University Press, 1999.
- Weisbrod, Burton A., **The Economic and Social Importance of Nonprofit Organizations**. Publication Department Institute for Policy Research Evanston, IL.1995.
- _____. **Toward a Theory of the Voluntary Non-Profit Sector in a Three-Sector Economy. Altruism, Morality and Economic Theory**. Edmund Phelps (ed.)
New York: Russell Sage Foundation 1975.
- Weldon, Michele. **NGOs and Indigenous Philanthropy in Thailand Report**.
[Bangkok: Ford Foundation], 1995.
- Yamamoto, Tadashi, ed. **Emerging Civil Society in the Asia Pacific Community: Nongovernmental Underpinnings of the Emerging Asia Pacific Regional Community**. Singapore: Japan Center for International Exchange, 1995.
- Yamamoto, Yamamoto and Ashizawa, Kim Gould, eds. **Corporate-NGO Partnership in Asia Pacific**. Tokyo: Japan Center for International Exchange, 1997.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก:

- (1) ทำเนียบต่าง ๆ
- (2) การแบ่งประเภทองค์กร
- (3) รายชื่อผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อย
- (4) สรุปสาระเชิงปริมาณการจ้างงานจากรายงานที่เกี่ยวข้อง
- (5) แบบสอบถาม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก: (1) ทำเนียบต่างๆ

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.

2537. ทำเนียบขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กองโรคเอดส์ กรมควบคุมโรคติดต่อ. 2542. ทำเนียบขององค์กรเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหาเอดส์ในประเทศไทย ปี 2542 - 2543. กรุงเทพฯ: เจ.เอส. การพิมพ์ กองการประกอบโรคติดต่อ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. 2542. รายชื่อองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ที่ขึ้นทะเบียนกับกระทรวงสาธารณสุข. _____ . 2542. ทำเนียบขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ด้านพัฒนาสาธารณสุขที่ขึ้นทะเบียนกับกระทรวงสาธารณสุข.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2540. ทำเนียบขององค์กรพัฒนาเอกชนทั่วประเทศ ปี 2540. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา. ทำเนียบขององค์กรพัฒนาเอกชน 2544. 2544. คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. กรมประชาสงเคราะห์. 2540. ทำเนียบองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด.

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. กรมประชาสงเคราะห์. 2540. ทำเนียบองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด.

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. กรมประชาสงเคราะห์. 2540. ทำเนียบองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชนทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด.

_____. 2536. ทำเนียบองค์กรสังคมสงเคราะห์เอกชนที่ปฏิบัติงานด้านต่อต้านโรคเอดส์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. 2538. ทำเนียบองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชนที่ปฏิบัติงานด้านพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: หจก.อรุณการพิมพ์.

_____. 2540. ทำเนียบองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชนในภาคกลาง. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด.

_____. 2540. ทำเนียบองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชนในภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด.

_____. 2540. ทำเนียบองค์กรสวัสดิการสังคมภาคเอกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด.

- _____ . 2540. ทำเนียบองค์การสวัสดิการสังคมภาคเอกชนในภาคใต้. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชนจำกัด.
- _____ . 2541. ทำเนียบองค์การประสานงานด้านสวัสดิการสังคมภาคเอกชน.
- _____ . 2542. ทำเนียบองค์การเอกชนที่ปฏิบัติงานด้านผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ.
- _____ . 2542. ทำเนียบองค์การสังคมสงเคราะห์เอกชนที่ทำงานด้านคนพิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศูนย์ฝึกการศึกษาและอาชีพมูลนิธิศึกษาเอเชีย.
- _____ . 2542. ทำเนียบองค์การสวัสดิการสังคมภาคเอกชนที่ปฏิบัติงานด้านสตรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศูนย์ฝึกการศึกษาและอาชีพ มูลนิธิศึกษาเอเชีย.
- _____ . 2542. ทำเนียบองค์การเอกชนด้านสงเคราะห์ผู้ประสพภัย.
- _____ . 2542. ทำเนียบองค์การธุรกิจเพื่อสังคม.
- คณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ (กพอ.ชาติ). ทำเนียบแหล่งทุนสนับสนุนงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หงสา 2542.
- มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. เครือข่ายองค์กรผู้บริโภค. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด. 2542.
- ไพฑูรย์ เขาวนพงษ์.(บรรณาธิการ). สมุดโทรศัพท์คริสต์เทียนไทย. กรุงเทพฯ ประชุมทองการพิมพ์.2543.
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและอื่นๆ. ทำเนียบนามองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2533.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ทำเนียบนามองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือตอนบน. เชียงใหม่: ฝ่ายสนับสนุนและประสานงานพัฒนา. 2537.
- สภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน. ทำเนียบองค์กรสมาชิก สอ.ดย. 2543.
- สำนักเลขาธิการสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย. ปฏิทินคาทอลิก ค.ศ.2001/2544, 2544.
- อนุสรณ์ ไชยพาน และสุภาพรรณ พลังศักดิ์ (บก.). ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2540. คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา. มูลนิธิวิเทศพัฒนา. 2540.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก : (2) การแบ่งประเภทองค์กร

จำนวนองค์กรเอกชนที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียนในประเทศไทย

กลุ่มองค์กร	จดทะเบียน	ร้อยละ	ไม่จดทะเบียน	ร้อยละ
1. วัฒนธรรมและสันตนาการ	1,870	22.25	12	2.39
1.1 ศิลปวัฒนธรรม (สาภคและพื้นบ้าน)	129	1.53	10	1.99
1.2 กีฬา กิจกรรมสนับสนุนการกีฬา บริการทางกีฬา	328	3.90	-	-
1.3 สมาคมของคนจาก/ในท้องถิ่นเดียวกัน	1,288	13.63	2	0.40
1.4 ส่งเสริมการเป็นแบบอย่างอันดีทางสังคม	125	1.49	-	-
2. การศึกษาและวิจัย	1,140	13.56	28	5.63
2.1 ระดับประถมและมัธยม	970	11.54	14	2.82
2.2 ระดับอุดมศึกษา	143	1.70	8	1.61
2.3 กิจกรรมวิจัย	4	0.05	4	0.80
2.4 สนับสนุนวิทยาการเพื่อการพัฒนาทั่วไป	23	0.27	2	0.40
3. สุขภาพอนามัย	286	3.4	145	29.14
3.1 โรงพยาบาลและสถานบำบัด	137	1.63	1	0.20
3.2 สุขภาพจิต	3	0.03	1	0.20
3.3 บริการสาธารณสุขด้านอื่น ๆ	119	1.40	15	2.99
3.4 กิจกรรมด้านเอดส์	27	0.32	128	25.75
4. บริการสังคม สังคมสงเคราะห์	1,938	22.79	70	13.99
4.1 บริการทางสังคม	217	2.58	45	8.96
4.2 บริการฉุกเฉิน สาธารณภัย อุบัติภัย	37	0.44	1	0.20
4.3 ช่วยการครองชีพและรายได้	1,684	19.77	24	4.83
5. สิ่งแวดล้อม	86	1.02	50	9.94
5.1 การดูแลรักษาปกป้องสิ่งแวดล้อม	75	0.89	49	9.74
5.2 การปกป้องคุ้มครองสัตว์และสัตว์ป่า	11	0.13	1	0.20
6. การพัฒนาและการเคหะ	224	2.66	100	20.02
6.1 พัฒนาชุมชน	127	1.51	65	13.01
6.2 การฝึกทักษะ พัฒนาอาชีพ การจ้างงาน	97	1.15	35	7.01
7. กฎหมาย การณรงค์และการเมือง	612	7.29	68	13.67
7.1 กลุ่มประชาคม (Civic Group)	567	6.75	10	13.01
7.2 การรณรงค์	45	0.54	58	7.01
8. องค์กรการกุศลและส่งเสริมอาสาสมัคร	411	4.89	10	2.01
8.1 เพื่อสาธารณกุศล	12	0.14	6	1.21
8.2 อาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์	399	4.71	4	0.80
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ	12	0.14	7	1.41
9.1 Regional / international organizations	7	0.08	7	1.41
9.2 Exchange / friendship / cultural program	5	0.06	-	-
10. ศาสนา	942	11.21	5	1
10.1 พุทธ	855	10.17	3	0.60
10.2 อื่น ๆ	87	1.03	2	0.40
11. การค้า วิชาชีพ และแรงงาน	885	10.53	2	0.40
11.1 ผู้ประกอบวิชาชีพเดียวกัน (Trade)	694	8.20	2	0.40
11.2 สมาคมวิชาชีพ	169	2.08	-	-
11.3 สมาคมพนักงานและลูกจ้าง	22	0.25	-	-
รวม	8,406	100	497	100

ภาคผนวก: (3) รายชื่อผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อย

ตารางการประชุม Focus Group "โครงการองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ในประเทศไทย"

ครั้งที่	วันที่	กลุ่ม / หัวข้อ	สถานที่
1.	20 กุมภาพันธ์ 2544	ภาพรวมขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ในประเทศไทย สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านองค์กรพัฒนาในประเทศไทย	จ.ขอนแก่น
2.	20 เมษายน 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านองค์กรพัฒนาในประเทศไทย	จ.สงขลา
3.	26 กรกฎาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสุขภาพในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
4.	17 สิงหาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสังคมสงเคราะห์ / บริการสังคมในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
5.	6 กันยายน 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านการศึกษาในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
6.	2 ตุลาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมและการรณรงค์ทางสังคมในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
7.	24 ตุลาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านศาสนาในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
8.	1 ธันวาคม 2544	สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณสุขประโยชน์ด้านสุขภาพในประเทศไทย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางจัดสัมมนารายงานผล / ปรีกษาหารือ

ครั้งที่	วันที่	วัตถุประสงค์	สถานที่
1.	28 กรกฎาคม 2543	เพื่อร่วมเสนอแนะและหาข้อยุติเบื้องต้นเกี่ยวกับ - คำนิยาม และการจำแนกองค์กรตามกลุ่มกิจกรรมหลัก ICNPO - พิจารณาและตรวจสอบความถูกต้องของรายชื่อองค์กรสาธารณประโยชน์ - การให้ค่าเชิงปริมาณถึงบทบาทและผลกระทบขององค์กรสาธารณประโยชน์	ห้องประชุมสมาคมนิสิต เก่าคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ
2.	7 พฤศจิกายน 2543	ศึกษาบทบาทและผลงานต่อสังคมของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ รวมทั้งปัญหาและจุดอ่อนขององค์กรฯต่อสังคมโดยรวม	ห้องประชุม 13 อาคาร เกษมอุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ
3.	25 มิถุนายน 2544	เพื่อขอความคิดเห็นและเสนอแนะต่อรายงานเบื้องต้นในส่วนการประเมินขอบเขต ขนาด โครงสร้างและการเงินขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย	ห้องประชุม 12 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ
4.	24 มกราคม 2545	เพื่อการจำแนกและตรวจทานจำนวนและขนาดของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีบทบาทสำคัญในประเทศไทยโดยชุมชน	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายนามผู้เข้าร่วมสัมมนาปริกษาหารือ ในวันที่ 28 กรกฎาคม 2543 (ครั้งที่ 1)

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	เบญจมาศ ศิริภัทร	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
2.	โสภา ชปิลมันน์	สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
3.	วิไลวรรณ รอดไพบุลย์	มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย
4.	อุไร หอมทวี	สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน
5.	กวิณ ชุตินา	ภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนงานพัฒนา
6.	แสงจันทร์ เมฆาตระกูล	องค์การแคร์ - ประเทศไทย
7.	วราภรณ์ หลวงมณี	องค์การกุศลเฟิร์ด เอส บัค ประเทศไทย
8.	ดวงดาว นิลวัชรารัง	องค์การกุศลเฟิร์ด เอส บัค ประเทศไทย
9.	นฤมล ลิม	มูลนิธิวิเทศพัฒนา
10.	เกื้อกุล เตือนกุล	สภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรมราชินูปถัมภ์
11.	ม.ร.ว.สายสิงห์ ศิริบุตร	มูลนิธิเพื่อการศึกษาดลอดชีวิต
12.	ศิริพร สะโครบานะ	มูลนิธิผู้หญิง
13.	มนัส สุทธินทร์	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
14.	มนัส มินสุข	สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง
15.	ชินชัย ชีเจริญ	สำนักงานคณะส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ
16.	ชวลี อุปภัย	สำนักงานคณะส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ
17.	Mr.Michand Paul	สำนักงานคณะส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ
18.	พิศมัย ขนบดี	กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม
19.	มานิตย์ ชันทา	มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก
20.	ศรีศักดิ์ ไทยอารี	สภาองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน
21.	จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
22.	นัยนา สภาพึ่ง	เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ
23.	สุวัฒนา ธาดานิติ	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
24.	ศรีสุวรรณ จรรยา	มูลนิธิป้องกันคว้นพิษและพิทักษ์สิ่งแวดล้อม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายนามผู้เข้าร่วมสัมมนาปรึกษาหารือ ในวันที่ 7 พฤศจิกายน 2543 (ครั้งที่ 2)

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	เบญจมาศ ศิริภัทร	มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
2.	สุรพล มุละตา	มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
3.	วิไลวรรณ รอดไพบุลย์	มูลนิธิศุภานิมิตรแห่งประเทศไทย
4.	รตยา จันทระเชียร	มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร
5.	สุดสวาท ชะงาย	สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน
6.	กวิณ ชุตินา	มูลนิธิกองทุนไทยเพื่อการพัฒนา
7.	สุริยะใส กตะศิลา	คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)
8.	ศิริพร สะโครบานีค	มูลนิธิผู้หญิง
9.	ไพโรจน์ พลเพชร	สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน
10.	ประสงค์ เลิศพยัค	องค์การแคร์ - ประเทศไทย
11.	ดวงดาว นิลวัชรารัง	องค์การกุศลเฟิร์ล เอส บัค ประเทศไทย
12.	สายสิงห์ ศิริบุตร	มูลนิธิเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต
13.	จิรนุช เปรมชัยพร	โครงการเข้าถึงเอดส์ (ACCESS)
14.	บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ	มูลนิธิอารมณ พงศ์พจน์
15.	สกาวัฒน์ สมสกุลรุ่งเรือง	มูลนิธิร่วมกตัญญู
16.	อิมใจ แก้วชื่นชัย	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
17.	ศิวาโรจน์ มุ่งหมายผล	สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง
18.	ชินชัย ชีเจริญ	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ
19.	ชวลี อุปกัย	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ
20.	ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์	ราษฎรอาวุโส
21.	พิศมัย ขนบดี	กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม
22.	ศรีศักดิ์ ไทยอารี	สภาองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน
23.	จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
24.	สุภาพรรณ พลังศักดิ์	คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา
25.	อนุสรณ์ ไชยพาน	กป.อพช. กรุงเทพฯ
26.	ศรีสุวรรณ จรรยา	มูลนิธิป้องกันควันพิษและพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
27.	กรรณิกา ควขจร	มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม
28.	สุวิมล ราชศรีเมือง	มูลนิธิร่วมกตัญญู
29.	สีลาภรณ์ บัวสาย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
30.	นัยนา สุภาพิ่ง	เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ

รายนามผู้เข้าร่วมสัมมนาปรึกษาหารือ ในวันที่ 25 มิถุนายน 2544 (ครั้งที่ 3)

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	เบ็ญจมาศ ศิริภัทร	มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
2.	วิไลวรรณ รอดไพบุลย์	มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย
3.	อุไร หอมทวี	สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน
4.	ประสงค์ เลิศพยัค	องค์การแคร์ - ประเทศไทย
5.	พิศมัย ขนบดี	กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม
6.	นฤมล ลิ้ม	มูลนิธิวิเทศพัฒนา
7.	ศิริพร สะโครบาเน็ค	มูลนิธิผู้หญิง
8.	มานิตย์ ชันทา	มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก
9.	คาราวรรณ ธรรมารักษ์	สหทัยมูลนิธิ
10.	นคร จันทรวิฒนพงษ์	มูลนิธิร่วมจิตต์น้อมเกล้าเพื่อเยาวชนใน พระบรมราชานุอุปถัมภ์
11.	มล.ทวีปัญญา เกษมสันต์	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
12.	สุพล บริสุทธิ์	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการ สังคมแห่งชาติ กรมประชาสงเคราะห์
13.	สุชาติ ศรีสุวรรณภาพ	สำนักติดตามประเมินผล สศช. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งประเทศไทย
14.	ศรีสว่าง พ่วงศ์แพทย์	ราษฎรอาวุโส
15.	น้ำผึ้ง เชิดชูพงษ์	สำนักงานสถิติแห่งชาติ กองสถิติเศรษฐกิจ
16.	อิมใจ แก้วชื่นชัย	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
17.	สีลาภรณ์ บัวสาย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
18.	หาญณรงค์ เยาวเลิศ	มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช
19.	ชินชัย ชีใจริญ	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการ สังคมแห่งชาติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายนามผู้เข้าร่วมสัมมนาวิชาการหรือ ในวันที่ 24 มกราคม 2545 (ครั้งที่ 4)

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	เบ็ญจมาศ ศิริภัทร	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
2.	กรรณิกา ควรขจร	มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม
3.	ศิริวรรณ เจนการ	มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย
4.	อนุสรณ์ ไชยพาน	กป.อพช. กรุงเทพฯ
5.	ประสงค์ เลิศพยัค	องค์การแคร์-ประเทศไทย (มูลนิธิรักษ์ไทย)
6.	กวิณ ชูติมา	ภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนงานพัฒนา
7.	สุดใจ สุขขะ	สภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน
8.	วิภาพันท์ ก่อเกียรติขจร	ไม่สังกัดองค์กร (อิสระ)
9.	จิรวรรณ ภักดีบุตร	ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
10.	ประสิทธิ์ อทินวงศ์	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
11.	ชินชัย ชีเจริญ	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายนามผู้เข้าร่วมประชุม Focus Group “โครงการองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย”

ครั้งที่ 1 วันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544 (จ.ขอนแก่น) สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณ
ประโยชน์ด้านองค์กรพัฒนาในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	วันเพ็ญ พลพิทักษ์	กป.อพช.ภาคอีสาน
2.	อกนิษฐ์ ป้องภัย	โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพอง
3.	สมภพ บุญนาค	ประชาคมจังหวัด สถาบันพัฒนาการเมืองอีสาน
4.	อุไร เรืองแก้ว	โครงการชุมชนรักชีวิตรักสุขภาพ
5.	ศรณรงค์ ปล่องทอง	โครงการการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชนขอนแก่น
6.	จิราภรณ์ จงสถิตร์ภักย์	แอ็คเซ็นเตอร์ ขอนแก่น
7.	บุญทอง สะดวก	โครงการน้ำพรม
8.	สุพจน์ สิงคะจันทร์	โครงการน้ำพอง
9.	สุวิทย์ กุหลาบวงศ์	เครือข่ายลุ่มน้ำอีสาน
10.	ถนัด แสงทอง	กป.อพช. / เครือข่ายผู้บริโภค
11.	เดชา เปรมฤดีเลิศ	กอ.อพช.อีสาน / โครงการการศึกษาเพื่อการพัฒนา ชุมชนท้องถิ่นนครขอนแก่น
12.	ปรียานุช ป้องภัย	PRC / กองทุนพัฒนาอีสาน
13.	เสน่ห์ วิชัยวงษ์	กป.อพช.อีสาน
14.	กานต์ วิชาสาร	โครงการองค์กรพัฒนาชุมชนเมือง
15.	อุทิศ สมใจ	โครงการช่วยเหลือเด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
16.	พีระพล พัฒนพีระเดช	นายกเทศมนตรี เทศบาลนครขอนแก่น
17.	ธวัชชัย รื่นรมย์ศิริ	เทศมนตรี เทศบาลนครขอนแก่น

ครั้งที่ 2 วันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2544 (จ.สงขลา) สถานภาพและบทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์
ด้านองค์กรพัฒนาในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	รัชฎะ วัฒนศักดิ์	โครงการนำร่องเพื่อการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน
2.	อิสรา เขียววิทย์านุกูล	กป.อพช.ภาคใต้
3.	เอกชัย อิศระทะ	โครงการบริโภคเพื่อชีวิตสงขลา
4.	สุวรรณณี ดาบบัง	มูลนิธิกองทุนไทย

5. สุนิสา สุวรรณพงศ์	โครงการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้ไร้แรงงานสตรี
ภาคอุตสาหกรรม จ.สงขลา
6. ทรายคอน หมัดเลียด	โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้
7. สินธุ แก้วสินธุ์	โครงการจัดการทรัพยากร โดยองค์กรชุมชนใน
พื้นที่ลุ่มน้ำภาคใต้
8. นฤทธิ ควงสุวรรณ	โครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็ก จ.สงขลา
9. กำราบ พานทอง	สถาบันสานติธรรม

ครั้งที่ 3 วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2544 (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ) สถานภาพและบทบาทขององค์กร
สาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	ภญ.เทวี โพธิ์ผละ	โครงการคุ้มครองผู้บริโภค สภาสตรีแห่งชาติ
2.	นพ.ประพจน์ เกตุราภาส	เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชดี
3.	ศุริยา เสนาชัยบาล	ชมรมคุ้มครองผู้บริโภค จ.เชียงราย
4.	เกษินี ไจทอง	ชมรมคุ้มครองผู้บริโภค จ.เชียงราย
5.	รชชิตี เลิศอริยพงษ์กุล	คณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอชดี
6.	ศักดา วัชรเสถียร	ชมรมแพทย์แผนไทยก้าวหน้า
7.	จินดา วัชรเสถียร	ชมรมแพทย์แผนไทยก้าวหน้า
8.	สุภา ไยเมือง	เครือข่ายเกษตรกรกรรมทางเลือก

ครั้งที่ 4 วันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2544 (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ) สถานภาพและบทบาทขององค์กร
สาธารณประโยชน์ด้านการสังคมสงเคราะห์ / บริการสังคมในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	นพ.บรรณ สุทธิพานิช	สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย
2.	แจ่มจันทร์ ทองเสริม	สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย
3.	เมทินี พงษ์เวช	สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีฯ
4.	ระวีวรรณ สุดถ้อย	มูลนิธิช่วยคนปัญญาอ่อนแห่งประเทศไทย
5.	จารุเนตร บุญยสุรัตน์	มูลนิธิช่วยเหลือเด็กกำพร้าของสตรีไทยมุสลิม
แห่งประเทศไทย
6.	ชนพรรณ สิทธิสุนทร	สมาคมคลังปัญญาอาวุโสแห่งประเทศไทย
7.	อุไร ปทุมจันทร์	สมาคมศูนย์กลางเทวา

8. พัชรินทร์ ไวกวี	สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย
9. สมรักษ์ ลิ้ม	มูลนิธิเพื่อเด็กพิการ
10. ชินชัย ชีเจริญ	กรมประชาสัมพันธ์

ครั้งที่ 5 วันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2544 (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ) สถานภาพและบทบาทขององค์กร
สาธารณประโยชน์ด้านการศึกษาในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	ภาสกร กันเดช	มูลนิธิพุทธเกษตรเชียงใหม่
2.	รัตใจ อัจยุต โภคิน	Child workers in Asia
3.	เรืองศักดิ์ ปิ่นประทีป	มูลนิธิเด็ก
4.	รัชนี ธงไชย	มูลนิธิเด็ก
5.	สำราญ อรุณชาดา	มูลนิธิส่งเสริมการพัฒนามนุษย์
6.	โกเมธ ปิ่นแก้ว	มูลนิธิสถาบันแสงสว่าง
7.	อัมพร วัฒนวงศ์	มูลนิธิเพื่อการฟื้นฟูพัฒนาเด็กและครอบครัว (ฟอร์เด็ก)
8.	บานจิตร สายคงคำ	มูลนิธิฮักเมืองน่าน
9.	ร.ต.หญิงนื่องนุช ประสมคำ	มูลนิธิของทศฯเพื่อการศึกษาและสาธารณประโยชน์

ครั้งที่ 6 วันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2544 (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ) สถานภาพและบทบาทขององค์กร
สาธารณประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมและการรณรงค์ทางสังคมในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	นิยดา เกียรติยิ่งอังศุลี	กลุ่มศึกษาปัญหาภัย
2.	มานิตย์ ชันทา	มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก
3.	อนุสรณ์ ไชยพาน	กป.อพช.
4.	นัยนา หวายคำ	กอ.อพช. (เหนือ) / มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ
5.	สุรพล ดวงแข	มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย
6.	มัทนา ถนอมพันธุ์	สมาคมสร้างสรรค์ไทย (ตาวีเศษ)
7.	ธงชัย พรรณสวัสดิ์	สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (บางจาก)
8.	ศรีสุวรรณ จรรยา	มูลนิธิป้องกันควันพิษและพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
9.	ประสงค์ เลิศพยัค	องค์การแคร์นานาชาติ / มูลนิธิรักษ์ไทย
10.	กวิน หุติมา	ภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา
11.	ทัศน์ย์ แน่นอุดร	มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค
12.	พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ	สมาคมหยาดฝน

ครั้งที่ 7 วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2544 (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ) สถานภาพและบทบาทขององค์กร
สาธารณประโยชน์ด้านศาสนาในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	มณีพันธุ์ จารุคุณ	มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ
2.	ศิริ เพ็ชรไชย	มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ
3.	พัฒน์ ประกอบบุญ	มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ
4.	ทองดี พันสิน	มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ
5.	สุวรรณ จินต์ประไพ	มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ
6.	ซิสเตอร์ ยามิ ภานุรักษ์	ภคินีศรีชุมพาบาล
7.	ซิสเตอร์ อรุณีย์ ไชยเผือก	ภคินีศรีชุมพาบาล
8.	พระสมุห์เสรี จนทวิโส	มูลนิธิพิพิธประชานารถ
9.	สุรกิจ กมลรัตน์	มูลนิธิสภาคริสตจักรในประเทศไทย
10.	ลัทธมี เกษมองค์ราช	คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อการพัฒนา

ครั้งที่ 8 วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2544 (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ) สถานภาพและบทบาทขององค์กร
สาธารณประโยชน์ด้านสุขภาพในประเทศไทย

ลำดับ	รายชื่อ	องค์กร
1.	ทัศนีย์ แน่นอุดร	มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค
2.	ลำสิ ใจดี	กลุ่มศึกษาปัญหาฯ
3.	ปิติพร จันทรทัต ณ ออยุธยา	สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.)
4.	อุษณีย์ พรหมมาศ	Family Planning International Assistance (FPIA) Asia and Pacific Region
5.	พัชรา รุมาคม	Population Council
6.	สุนทรี วิทยานารถไพศาล	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

ภาคผนวก: (4) สรุปสาระเชิงปริมาณเรื่องการจ้างงาน

จากการศึกษาเฉพาะด้านขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านต่างๆ

1. ภาคการกุศลและอาสาสมัคร บริการสังคม วัฒนธรรม และศาสนา

(1) การสำรวจองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร พ.ศ. 2540 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานว่ามีองค์กรร้อยละ 98.0 ให้การบริการ / การสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ เมื่อพิจารณาประเภทของการบริการ พบว่าองค์กรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 65.7) ให้บริการ/ การสงเคราะห์เกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษา / วิจัย โดยให้ทุนการศึกษาและอุปกรณ์การเรียน รองลงมาคือการให้การส่งเสริมด้านศาสนา ศิลธรรม ประเพณี การศึกษาของภิกษุ และร่วมมือในสาธารณกุศล และโดยเสด็จพระราชกุศล ประมาณร้อยละ 37.6 และ 34.5 ตามลำดับ องค์กรที่ให้บริการชุมชน ส่งเสริมการกีฬาสามัคคี ร้อยละ 28.7 องค์กรที่ให้การส่งเสริมผู้ตกทุกข์ได้ยาก หรือผู้ประสบภัยมีร้อยละ 26.2 สำหรับองค์กรที่รายงานการให้บริการสงเคราะห์เกี่ยวกับสวัสดิการเด็ก และให้บริการกิจการเยาวชนมีร้อยละ 24.2 และ 15.8 ตามลำดับ อนึ่ง องค์กรหนึ่งๆ มีกิจกรรมได้หลายประเภท สรุปแล้วส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มีการดำเนินการที่ไม่ซับซ้อน และส่วนใหญ่น่าจะจะเป็นกิจกรรมที่เริ่มจากการมี (หรือสามารถมี) ทรัพยากรทุนเป็นตัวตั้งมาก่อนการมีกิจกรรม

จากวิธีการให้ความช่วยเหลือขององค์กรที่ศึกษาพบว่า องค์กรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 82.5) ให้ความช่วยเหลือโดยให้เงินสดซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงมาก รองลงมาคือให้คำแนะนำปรึกษาประมาณร้อยละ 34.4 ให้การบำบัดรักษาประมาณร้อยละ 8.5 ส่วนองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือโดยให้ที่พักอาศัยชั่วคราว ให้เงินยืมในการประกอบอาชีพ ให้บริการจัดหางาน มีประมาณร้อยละ 6.2, 4.2 และ 3.7 ตามลำดับ

จากประเภทของบริการและวิธีการให้บริการขององค์กรที่ศึกษาโดยสำนักงานสถิตินี้ ซึ่งถึงลักษณะสำคัญขององค์กรสาธารณประโยชน์เพื่อการกุศลทั่วไปและองค์กรบริการสังคมส่วนใหญ่ในประเทศไทย และรวมถึงองค์กรทางศาสนา และทางวัฒนธรรม ในบางส่วนได้ด้วย (การกีฬาจัดเป็นข้อย่อยในภาควัฒนธรรมในการจำแนกแบบสากล) มากกว่าจะเป็นลักษณะสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนทางด้านสาธารณสุข การพัฒนา หรือด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการรณรงค์ หรือองค์กรบริการสังคมที่เน้นทำงานเจาะจงกับกลุ่มเป้าหมายพิเศษ และ/หรือในพื้นที่ที่มีปัญหาหรือความต้องการที่ชัดเจน ซึ่งโดยทั่วไปไม่ได้ใช้วิธีการให้ความช่วยเหลือทางวัตถุเป็นรายบุคคลและในรูปของเงินสดเป็นวิธีการหลักในการทำงาน แต่พยายามเน้นเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาดังแต่ต้น นอกจากนี้

องค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่มีสถานการณ์ทางการเงินที่ต้องหาทุนมาสนับสนุนกิจกรรมที่คิดขึ้นแต่ละโครงการ มากกว่ามีเงินทุนอยู่แล้ว

นอกจากนี้ องค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหล่านี้ยังมีสัดส่วนรวมกันน้อยกว่าองค์กรทางศาสนา การกุศล บริการสังคมและวัฒนธรรมมาก จึงเป็นธรรมดาในผลการศึกษานี้ที่ ภาคสาธารณประโยชน์บางภาคบางส่วนได้รับการบดบังเพราะมีจำนวนและสัดส่วนน้อยเกินไปที่จะสร้างผลกระทบในเชิงสถิติออกมาได้ (โปรดดูสัดส่วนของภาคต่างๆ ในรายละเอียดในภาคผนวก) นอกจากนี้ ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติยังเป็นค่าเฉลี่ยขององค์กรจดทะเบียนที่ต่ำที่สุดของรายงานการศึกษาขององค์กรสาธารณประโยชน์ด้านต่างๆ

ค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติเป็นตัวประมาณการที่เหมาะสมกับองค์กรในภาคการกุศล บริการสังคม ศาสนา และวัฒนธรรมทั่วไป ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ขององค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งประเทศ

(2) รายงานอีกฉบับหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ได้กับภาคบริการสังคม การกุศล และศาสนา คือ การสำรวจการระดมทุนขององค์กรทางศาสนา โดย ผศ. ดร. ศุภมาศ เศรษฐพงษ์กุล ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (มกราคม 2544) ใช้ฐานข้อมูลจากทำเนียบองค์กรเอกชนทั่วประเทศ พ.ศ. 2540 ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยรวบรวมมูลนิธิและสมาคมที่ทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์เพื่อสังคมที่ดำเนินการโดยศาสนาต่างๆ โดยแบ่งเป็นสามประเภท คือ จีน คริสต์ และ อิสลาม รวมทั้งสิ้น 950 องค์กร และได้แบบสอบถามกลับทางไปรษณีย์มาทั้งหมด 311 ชุด รายงานฉบับนี้เน้นองค์กรสามกลุ่มนี้ โดยให้เหตุผลถึงบทบาทความเป็นมาของศาสนาเหล่านี้ในการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย และอธิบายว่าองค์กรจีนไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง แต่เป็นการรวมตัวตามขนบธรรมเนียมความเชื่อเพื่อเกื้อกูลช่วยเหลือกันและกัน และปัจจุบันก็ไม่ได้จำกัดความช่วยเหลือต่อคนจีนเท่านั้นแต่ให้แก่สาธารณชนทั่วไป ผลการศึกษาครั้งนี้จึงน่าจะครอบคลุมถึงองค์กรด้านบริการสังคมบางส่วน ด้านการกุศล และด้านศาสนาส่วนที่ไม่ใช่ศาสนาพุทธด้วย

โครงสร้างองค์กรแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดระหว่างองค์กรคริสต์กับองค์กรจีนและมุสลิม องค์กรคริสต์โดยทั่วไปมีระบบกว่าและมีสัดส่วนการจ้างงานในองค์กรสูงกว่าองค์กรจีนและมุสลิมอย่างชัดเจน (ร้อยละ 70.8 ต่อ 41.5 และ 47.1 ตามลำดับ) แต่เมื่อรวมกันทั้งสามกลุ่ม มีองค์กรเพียงครึ่งเดียว (50.5) ที่มีการจ้างงานตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไป ดังนั้นลักษณะสำคัญที่ต้องตั้งข้อสังเกตสำหรับองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มาจากกลุ่มศาสนานี้

คือครึ่งหนึ่งไม่มีการจ้างงานเลย ส่วนครึ่งหนึ่งของตัวอย่าง (157 องค์กร) ที่มีการจ้างงาน แบ่งการจ้างงานเป็นร้อยละดังนี้

บุคลากร	จีน	คริสต์	อิสลาม	รวม
1 - 4	59.0	41.3	50.0	51.0
5 - 9	20.5	19.0	25.0	20.4
ตั้งแต่ 10 ขึ้นไป	20.5	39.7	25.0	28.7
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0
ค่าเฉลี่ย	7	22	7	13
ค่าสูงสุด	75	450	24	450
จำนวนตัวอย่าง (N)	78	63	16	157

**ค่าเฉลี่ยจากองค์กรที่มีการจ้างงานเท่านั้น

โดยรวมองค์กรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 71) มีคนทำงานเพียง 1 - 9 คน หรือครึ่งหนึ่งมี 1 - 4 คนเท่านั้น (ร้อยละ 51) ข้อสังเกตจากตารางข้างต้นคือ เป็นช่วงชั้นที่ค่อนข้างแคบมีเพียงสามระดับเท่านั้น โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มองค์กรคริสต์ที่มีองค์กรขนาด 10 คนขึ้นไปถึงร้อยละ 39.7 ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าอาจจะมียุทธศาสตร์ขนาดย่อม ๆ อีกหลายองค์กร กว่าจะถึงค่าสูงสุด 450 ในตารางข้างต้นที่ทำให้ค่าเฉลี่ยรวมออกมาเป็น 13 คนต่อองค์กร

ในด้านวัตถุประสงค์โดยคร่าวๆ องค์กรคริสต์มีสัดส่วนขององค์กรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาส ร้อยละ (29.7) การเผยแพร่ศาสนา (25.2) และการช่วยสาธารณกุศล (22.1) ขณะที่องค์กรจีนมีสัดส่วนองค์กรที่ต้องการช่วยสาธารณกุศลและบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ (33.1 และ 22.7) และสร้างโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาส ร้อยละ (16.5X ตามลำดับ ส่วนองค์กรอิสลามมีสัดส่วนองค์กรที่ต้องการช่วยสาธารณกุศลและบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ (28.4 และ 14.7) เผยแพร่ศาสนา (24.2) และเพื่อสร้างโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาส ร้อยละ (21.6)

รายงานอีกฉบับหนึ่งที่ศึกษาองค์กรสาธารณประโยชน์ ในด้านบริการสังคมคือ รายงานบทบาทขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์เพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดย รศ. ดร. สุพรรณิ ไชยอำพร ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (กุมภาพันธ์ 2543) ซึ่งเป็นการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เจาะลึกตัวแทนองค์กรจำนวนหนึ่ง และศึกษาเอกสารจากองค์กรในทำเนียบหน่วยงานพัฒนาเด็ก

และเยาวชนในประเทศไทย ปี 2537 พบว่าองค์กรที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเด็กและเยาวชนแห่งชาติ 113 องค์กร ร้อยละ 85 เป็นองค์กรขนาดเล็กต่ำกว่า 25 คน องค์กรส่วนมากดำเนินกิจกรรมที่ช่วยเหลือ ส่งเสริมและพัฒนา ด้านการศึกษา/ทุนการศึกษา โภชนาการและสุขภาพ ศิลธรรม / วัฒนธรรม พัฒนาอาชีพ / ฝึกทักษะ พัฒนาบุคลิกภาพ ส่งเสริมสถาบันครอบครัว รวมถึงการพิทักษ์คุ้มครอง และฟื้นฟูสมรรถภาพ และอื่นๆ อย่างไรก็ตาม องค์กรขนาดเล็กมักจะเน้นการบำบัดทุกข์ช่วยเหลือสงเคราะห์มากกว่าการพัฒนา และองค์กรขนาดใหญ่จะมีกิจกรรมหลายอย่างและสามารถทำงานพัฒนา ส่งเสริมและอื่น ๆ มากกว่าองค์กรเล็ก

ในกรณีของการแบ่งประเภทองค์กรสาธารณประโยชน์ตามแบบสากลของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ แล้ว องค์กรด้านเด็กและเยาวชนสามารถจัดอยู่ในกิจกรรมหลายกลุ่ม/ภาค ขึ้นกับกิจกรรมหลักและแนวทางของแต่ละองค์กร ส่วนใหญ่จะจัดอยู่ในการบริการสังคม และ การศึกษา บางองค์กร (ส่วนน้อยมาก) อาจถูกจัดเป็นองค์กรด้านการณรงค์

สำหรับการจ้างงาน รายงานฉบับนี้อ้างอิงงานวิจัยภาคสนามของ ดิเรก ศรีสุโขและคณะ (2532 งานอาสาสมัครที่เกี่ยวกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย เอกสารอัดสำเนาเขียนเล่ม ม.ป.ท.) ดังตารางต่อไปนี้

ตารางเจ้าหน้าที่ประจำขององค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ที่ได้รับเงินเดือน (ปี 2532)

จำนวนเจ้าหน้าที่	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำ	40	43.96
1 - 10	27	29.67
11 - 25	11	12.09
26 - 50	6	6.59
51 คนขึ้นไป	7	7.69
รวม	91	100.00

ดิเรก ศรีสุโขและคณะ (2532 งานอาสาสมัครที่เกี่ยวกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย เอกสารอัดสำเนาเขียนเล่ม ม.ป.ท.)

ในที่นี้ เมื่อนำข้อมูลในตารางดังกล่าวมาคำนวณหาค่าเฉลี่ยคร่าวๆ ได้ประมาณ 10 คนต่อองค์กร อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการแบ่งช่วงชั้นระดับสุดท้ายไม่ได้บอกค่าสูงสุดไว้ ค่าเฉลี่ยที่ได้เป็นค่าเฉลี่ยที่ต่ำสุดที่เป็นไปได้ ส่วนในด้านการกระจายของข้อมูลหรือช่วงชั้นนั้น หากไม่นับองค์กรที่ไม่จ้างเจ้าหน้าที่เลย องค์กรขนาดเล็ก 1-10 คนมีสัดส่วนครึ่งหนึ่ง

หรือประมาณร้อยละ 54 ของทั้งหมด 51 องค์กร และองค์กรขนาดใหญ่ 51 คนขึ้นไปมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 14 ที่เหลือร้อยละ 33 เป็นขององค์กรขนาดกลาง 11-50 จากการสำรวจและศึกษาเอกสาร ของสถาบันวิจัยสังคมก็เห็นด้วยว่าองค์กรด้านเด็กที่มีบทบาทสำคัญๆ จำนวนไม่น้อยมีขนาดย่อมๆ ประมาณ 20-50 คนต่อองค์กร

ในการจัดประเภทองค์กรสาธารณประโยชน์ของสถาบันวิจัยสังคมในโครงการนี้ องค์กรที่ให้บริการสังคมหรือสังคมสงเคราะห์เป็นหลักไม่ว่าจะเป็นของศาสนาหรือความเชื่อใดจะจัดไว้ในกลุ่มกิจกรรมนั้นๆ คือภาคบริการสังคม ไม่ได้จัดไว้ในภาคศาสนา เช่น ในกรณีองค์กรคริสต์ที่ทำงานกับผู้ด้อยโอกาสหลายๆ องค์กร และรวมถึงองค์กรจีนและอื่นๆ ที่ให้บริการบรรเทาสาธารณภัยด้วย อาจกล่าวได้ว่าจากการศึกษาขององค์กรทางศาสนาของศุภมาส ที่เน้นบทบาทไปทางการทำสาธารณประโยชน์ ทั้งการกุศลและบริการสังคม ส่วนหนึ่งได้สะท้อนถึงองค์กรกลุ่มบริการสังคมที่สำคัญกลุ่มหนึ่งด้วย ขณะที่การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมแยกองค์กรตามกลุ่มกิจกรรมหลัก และภาคบริการสังคมมีค่าเฉลี่ยจำนวนคนทำงานขององค์กรจดทะเบียนสูงถึง 52.17 เพราะมีองค์กรจีนและองค์กรคริสต์ขนาดใหญ่เป็นพิเศษที่ให้บริการสังคมในกลุ่มตัวอย่าง แต่เมื่อใช้ค่ามัธยฐานที่ 9.0 ก็เป็นค่าประมาณการที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ย (13) ของศุภมาสไม่มากเท่าใดนัก และใกล้เคียงกับการสำรวจองค์กรด้านเด็กและเยาวชนของ ดิเรก ศรีสุขโขและคณะ (2532) ที่มีค่าเฉลี่ยที่ต่ำสุดที่เป็นไปได้ที่ 10 คนต่อองค์กร แต่สูงกว่าค่าเฉลี่ยของสำนักงานสถิติ (3.1) ซึ่งต่ำเกินไปสำหรับองค์กรที่ให้บริการทางสังคมที่มีบทบาทเข้มแข็ง ฉะนั้น ในภาคบริการสังคมหากใช้ค่าประมาณการที่ 9.0 ต่อองค์กร น่าจะมีเหตุผลและน้ำหนักที่สมควร

ภาคบริการสังคม	ค่าเฉลี่ย	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	N
จดทะเบียน	52.17	9.00	0	360	23
ไม่จดทะเบียน	7.83	5.00	0	27	6

ที่มา: การสำรวจองค์กรสาธารณประโยชน์. 2543, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ..

2. ภาคการกุศล

องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมจัดเป็นข้อย่อยข้อหนึ่งของภาคการกุศลและการส่งเสริมอาสาสมัคร จากการศึกษา "องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย" โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2541) รายงานฉบับนี้นำเสนอข้อมูลการจ้างงาน ณ ปี 2539 ของแต่ละองค์กรทั้ง 14 องค์กรในรายละเอียด ในที่นี้จึงนำข้อมูลคนทำงานนำมาจัดกลุ่มและนำเสนอในตารางต่อไป และนำมาคำนวณหาค่ามัธยฐานได้เท่ากับ 9.5 และค่าจำนวนคนทำงานเฉลี่ยต่อองค์กรได้ 19.14 คนต่อองค์กร จะเห็นได้ว่าค่าเฉลี่ย

ได้รับอิทธิพลจากองค์กรที่มีคนทำงานมากเพียงสององค์กรเท่านั้น ขณะที่องค์กรกว่าครึ่งมี
คนทำงานระหว่าง 5-10 คน เท่านั้น

จำนวนคนทำงาน	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
5 - 10 คน	8	57.14
11 - 20 คน	4	28.57
50 คน	1	7.14
100 คน	1	7.15
รวม	14	100.0

ขอบเขตในการศึกษาครั้งนี้เน้นกิจกรรมการให้ทุนเพื่อประชาสังคมและการพัฒนา
สังคม และพบว่าองค์กรให้ทุนโดยตรงในประเทศไทยยังไม่ได้พัฒนาเต็มที่ (ที่เข้าข่ายคำ
จำกัดความ ซึ่งไม่นับการให้ทุนการศึกษาอย่างเดียว) นอกจากนี้ ตัวอย่างบางส่วนที่ศึกษา
ยังทำหน้าที่ในด้านอื่นเป็นหลัก เช่น มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร สภาองค์กรพัฒนาเด็กและ
เยาวชน เป็นต้น ซึ่งในการแบ่งประเภทองค์กรโดยไม่ซ้ำซ้อนในโครงการนี้ องค์กรที่
ศึกษาในรายงานการให้ทุนถูกจัดให้อยู่ในภาคกิจกรรมหลักของตน ไม่ได้อยู่ในภาคการ
กุศล เช่น มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร จะถูกจัดอยู่ในภาคสิ่งแวดล้อม และสภาองค์กรพัฒนาเด็ก
และเยาวชนอยู่ในภาคบริการสังคม มูลนิธิสถาบันท้องถิ่นพัฒนาอยู่ในภาคการพัฒนา
 เป็นต้น ข้อมูลที่ได้จากรายงานฉบับนี้จึงใช้เพียงประกอบในการพิจารณาตัวประมาณการที่
เหมาะสมของภาคการกุศลนี้ ร่วมกับการศึกษาชิ้นอื่น

รายงานฉบับนี้รายงานด้วยว่าในฐานะขององค์กรให้ทุน จำนวนคนทำงานที่น้อย
ไม่ได้หมายความว่าเป็้องค์กรขนาดเล็กหรือบทบาทน้อยแต่อย่างไร เนื่องจากลักษณะของ
กิจกรรมไม่จำเป็นต้องใช้บุคลากรมาก งบประมาณที่ใช้แต่ละปีและประเภทของทุนจะ
บอกขอบเขตการปฏิบัติการ (Scope) ได้มากกว่า อย่างไรก็ตาม การสำรวจของสถาบันวิจัย
สังคมครั้งหลังสุดในปี 2543 พบว่า เนื่องจากวิกฤตทางเศรษฐกิจ องค์กรบางส่วนในกลุ่ม
ตัวอย่างในรายงานฉบับนี้โดยเฉพาะที่สังกัดบริษัทธุรกิจเอกชนมีรายได้หรืองบประมาณ
ลดลงหรือตัดไปเลย ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการจัดสรรจากบริษัท หรือบางแห่งที่เคยได้ดอกผล
จากหุ้นของบริษัทที่มูลนิธิได้รับ เมื่อราคาหุ้นตกดอกเบี้ยรายได้ส่วนนั้นก็หายไป ต้องอาศัย
งบประมาณที่บริษัทจัดสรรให้มาทดแทนเป็นปีๆ ไป

การสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ปี 2543 ภาคการกุศลและการส่งเสริม
อาสาสมัครมีค่าเฉลี่ยและค่ามัธยฐานแทบจะเท่ากันทั้งองค์กรจดทะเบียนและไม่จดทะเบียน
ด้วย ค่ามัธยฐานที่ได้คือ 4.5 ต่อองค์กร ณ ปี 2542 ซึ่งส่วนใหญ่มาจากตัวอย่างที่เป็นองค์กร

ให้ทุนเพื่อประชาสังคมที่มีบทบาท ซึ่งมากกว่าค่าเฉลี่ย 3.1 คนต่อองค์กรจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ในการคำนวณการจ้างงานขององค์กรที่มีบทบาทหรือฐานข้อมูลชุดที่สองนี้ จะใช้ค่า 4.5 เป็นตัวประมาณการสำหรับภาคการกุศล ซึ่งมีองค์กรที่มีบทบาทอยู่ทั้งสิ้น 36 องค์กร

3. ภาคสิ่งแวดล้อม

ข้อมูลการจ้างงานขององค์กรในภาคนี้ที่นำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคมมี 2 รายงาน คือ รายงาน “พัฒนาการองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย” โดยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยในปี 2539 ซึ่งมีความยาวถึง 600 หน้า และการศึกษาองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ‘บทบาทขององค์กรสาธารณประโยชน์ (NGO) ในการจัดการสิ่งแวดล้อม’ โดยคารารัตน์ อานันทนะสุวรรณ และ โอรส ติลากุลธนิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (กุมภาพันธ์ 2543) จากโครงการศึกษา “พัฒนาการองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย” โดยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยในปี 2539 รายงานการจ้างงานในตารางต่อไปนี้สร้างขึ้นจากข้อมูลกรณีศึกษาในรายงานดังกล่าว

จำนวนคนทำงาน	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
1 – 5 คน	12	52.17
10 – 20 คน	8	34.78
50 – 100 คน	2	8.40
500 คน	1	4.35
รวม	23	100.00

“พัฒนาการองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย” สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ปี 2539

จากตารางข้างต้น เมื่อคำนวณหาจำนวนคนทำงานเฉลี่ยต่อองค์กรในกลุ่มสิ่งแวดล้อมนี้จะได้ค่าเฉลี่ยโดยประมาณ เป็น 35 คนต่อองค์กร ทั้งๆที่องค์กรร้อยละ 52 มีจำนวนคนทำงานต่อองค์กรอยู่ในระหว่าง 1-5 คนเท่านั้น หรือร้อยละ 87 มีขนาด 1 ถึง 20 คนเท่านั้น แสดงว่าองค์กรขนาดใหญ่เพียง 3 องค์กร ทำให้ค่าเฉลี่ยขึ้นไปสูงมาก ในทำนองเดียวกัน ค่าเฉลี่ยของปี 2542 ขององค์กรสิ่งแวดล้อมที่สถาบันวิจัยสังคมได้จากการสำรวจเท่ากับ 30.69 โดยมีค่าที่สูง (Extreme Value) อยู่เพียงหนึ่งหรือสองค่าที่ดึงค่าเฉลี่ยให้สูงเช่นกัน

ข้อสรุปทำนองเดียวกัน ได้จากการศึกษาองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม 'บทบาทของ องค์กรสาธารณประโยชน์ (NGO) ในการจัดการสิ่งแวดล้อม' โดยดาร์ธัน อานันทนะสูงศักดิ์ และ โอรส ติลากุลธนิต ได้สำรวจองค์กรที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล (สมาคมและมูลนิธิ) และขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมด้วย 44 แห่ง ได้รับแบบ สอบถามกลับคืน 19 องค์กร รายงานจำนวนบุคลากรที่ได้รับค่าตอบแทนทั้งหมด 1,687 คน แต่ไม่ได้รายงานค่าเฉลี่ยหรือค่ามัธยฐาน และไม่ได้แจ้งช่วงชั้นของขนาดองค์กร ในที่นี้ ได้นำรายงานส่วนนั้นมาคิดค่าเฉลี่ยจำนวนคนทำงานได้เป็น 89 คนต่อองค์กร ส่วนในด้าน การใช้จ่ายก็รายงานว่า ค่าใช้จ่ายขององค์กรในปี 2538 จาก 19 องค์กร องค์กร ขนาดใหญ่ เพียงองค์กรเดียวในการศึกษามีค่าใช้จ่ายถึงร้อยละ 47 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดขององค์กรที่ ศึกษาองค์กรนี้คือ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย น้าหนักขององค์กรขนาดใหญ่ในกรณีนี้ก็มักจะ มีต่อการจ้างงานในทำนองเดียวกัน ทำให้ต้องตั้งข้อสังเกตว่าค่าเฉลี่ยที่สูงถึง 89 คนนั้นน่าจะ ได้รับอิทธิพลจากองค์กรขนาดใหญ่ไม่กี่องค์กรเช่นกัน

ใน 44 องค์กรนิติบุคคลที่ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม ในทำเนียบ ประมาณกว่าครึ่งเล็กน้อยมีวัตถุประสงค์หลักคือการพัฒนาสังคม ทั้งชนบทและชุมชน ทั่วไป (23 องค์กร) เน้นสิ่งแวดล้อม (21 องค์กร)นอกจากนี้ ดาร์ธัน อานันทนะสูงศักดิ์ และ โอรส ติลากุลธนิต ยังรายงานว่า องค์กรที่ตอบการสำรวจ 19 องค์กร มีวัตถุประสงค์ หลักด้านการพัฒนาสังคม 9 ใน 19 องค์กร ที่เหลือ 10 องค์กรจึงมีวัตถุประสงค์หลักด้าน สิ่งแวดล้อม

ข้อสังเกตอีกข้อหนึ่งจากรายงานการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมทั้งสองฉบับนี้คือ การมี สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) เป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่สำคัญ องค์กรหนึ่งในประเทศไทยและมักจะถูกรวมในการศึกษาวิจัยหลายด้าน เนื่องจากมี กิจกรรมหลายด้าน ได้แก่ การพัฒนา ด้านเอดส์ ด้านสิ่งแวดล้อม และการวางแผน ครอบครัว เป็นต้น

สรุปได้ว่าในภาคสิ่งแวดล้อม ค่าประมาณการที่เหมาะสมน่าจะเป็นค่ามัธยฐานมากกว่าค่าเฉลี่ย จากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม และการวิเคราะห์แบ่งประเภทโดยแยก ตัวอย่างไม่ซ้ำซ้อน ค่ามัธยฐานของภาคสิ่งแวดล้อมเท่ากับ 9 คนต่อองค์กรจดทะเบียน และ 5 คน ต่อองค์กรไม่จดทะเบียน

4. ภาคการพัฒนา

จากรายงานฐานข้อมูลองค์กรพัฒนาเอกชนและความต้องการฝึกอบรมในเรื่องการระดมทุน โดยอรอุสา สรรวิริยะและจตุรงค์ บุญรัตนสุนทร เพื่อเสนอภาคีความร่วมมือสนับสนุนการพัฒนา (2542) เป็นการสำรวจองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นเครือข่ายและกลุ่มเป้าหมายของภาคีความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา (DSC) ในภูมิภาคจำนวน 131 องค์กร รายงานการสำรวจเรื่องจำนวนคนทำงานเป็นดังนี้ ซึ่งมีผู้ตอบ 107 องค์กรจากจำนวน 131 องค์กร

จำนวนคนทำงาน	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
1 – 5 คน	50	46.7
6 – 10 คน	33	30.8
11 – 15 คน	10	9.3
16 – 20 คน	5	4.7
มากกว่า 20 คนขึ้นไป	9	8.5
รวม	107	100.0

จากตารางข้างต้นร้อยละ 47 ขององค์กรในกลุ่มนี้มีจำนวนคนทำงาน 1 – 5 คนเท่านั้น และร้อยละ 31 มีคนทำงานอยู่ระหว่าง 6 – 10 คน รวมกันแล้วประมาณร้อยละ 78 ขององค์กรในภาคการพัฒนามีคนทำงานประมาณ 1 – 10 คน ต่อองค์กรเท่านั้น เมื่อใช้ตัวเลขในตารางข้างต้นในการคำนวณค่าเฉลี่ยจำนวนคนทำงานต่อองค์กรแล้ว ค่าที่ได้ออกมาเป็น 8 คนต่อองค์กร

รายงานการสำรวจข้างต้น ไม่ได้แยกวิเคราะห์ห้ององค์กรจดทะเบียนออกจากองค์กรไม่จดทะเบียน จากตัวอย่างในการสำรวจ 131 องค์กร ซึ่งประมาณร้อยละ 76 เป็นองค์กรไม่จดทะเบียน และตัวอย่างบางส่วนเป็นองค์กรที่เป็นสาขาหรือศูนย์ขององค์กรจดทะเบียนขนาดใหญ่ เช่น ศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสานบางแห่งของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน และขององค์กรไม่จดทะเบียนเช่น ศูนย์สังคมพัฒนาบางแห่งของสภาคาทอลิกเพื่อการพัฒนา เป็นต้น และมีองค์กรที่เป็นองค์กรขนาดใหญ่มากเพียงองค์กรเดียว ดังนั้นจึงเป็นข้อมูลที่ส่วนใหญ่เป็นตัวอย่างขององค์กรระดับปฏิบัติการในพื้นที่ต่างๆ จึงเป็นข้อมูลที่มีค่าเฉลี่ยไม่สูงมาก หากเทียบกับตัวอย่างองค์กรที่สถาบันวิจัยสังคมสำรวจที่ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลรวมจากสำนักงานใหญ่และไม่ซ้ำสาขาในพื้นที่ อย่างไรก็ตามค่าเฉลี่ยจากรายงานฉบับนี้ (8) ใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยขององค์กรในภาคการพัฒหน้าที่ไม่จดทะเบียนที่สถาบันวิจัยสังคมสำรวจ คือ 7.69 ต่อองค์กรไม่จดทะเบียน ขณะที่ต่างจากค่าเฉลี่ยขององค์กรจดทะเบียนมาก (36.90 ต่อองค์กร) ซึ่งค่าเฉลี่ยของสถาบันวิจัยสังคมได้รับอิทธิพลจาก

ค่าสูงขององค์กรขนาดใหญ่มากในภาคนี้ คือสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน เมื่อพิจารณาใช้ค่ามัธยฐานแทนค่าเฉลี่ย คือ 11 สำหรับองค์กรจดทะเบียน และ 3 สำหรับองค์กรไม่จดทะเบียน ค่ามัธยฐานที่ได้มาจัดเป็นค่าประมาณการที่ใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยที่คำนวณจากการรายงานของอรอุษา และจาดูรงค์ (8 คนต่อองค์กรทั้งจัดและไม่จดทะเบียน) และน่าจะเป็นค่าประมาณการที่ใกล้เคียงลักษณะทั่วไปขององค์กรส่วนใหญ่ที่ทำงานด้านการพัฒนาในประเทศไทย

5. ภาคสุขภาพ

ใน ทำเนียบองค์กรเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ปัญหาเอดส์ในประเทศไทย 2542-43 โดยกองโรคเอดส์ กรมควบคุมโรคติดต่อ ได้ส่งแบบสอบถามไปองค์กรเอกชน 200 แห่งและได้รับคืนมา 126 แห่ง ได้รายงานผลการสำรวจขององค์กรเอกชน สาธารณประโยชน์ด้านสาธารณสุข (2542) ที่จดทะเบียนกับกระทรวงสาธารณสุข ทั้งที่ทำงานด้านสาธารณสุขโดยทั่วไปและที่เป็นองค์กรทำงานด้านเอดส์โดยเฉพาะ ดังแสดงในสองตารางต่อไปนี้

ข้อจำกัดของรายงานชิ้นนี้คือไม่ได้แยกเจ้าหน้าที่ที่ได้เงินเดือนค่าจ้าง ออกจากอาสาสมัคร จึงนำมาใช้ในเรื่องการจ้างงานโดยตรงไม่ได้ ข้อมูลดังกล่าวบอกได้เพียงขนาดและขอบเขตขององค์กรโดยหยาบๆ เท่านั้น และองค์กรที่สำรวจร้อยละ 67.5 ดำเนินกิจกรรมด้านอื่นด้วยเช่น ด้านสิ่งแวดล้อม พัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาชนบท และไม่ได้ระบุว่ามีการมีกิจกรรมใดเป็นกิจกรรมหลัก

จำนวนบุคลากรด้านสาธารณสุขทั่วไป	จำนวนองค์กร	ร้อยละ
1 - 10 คน	63	50
11 - 20 คน	22	17.5
21 - 50 คน	21	16.7
51 - 200 คน	9	7.2
201 - 1,000 คน	7	5.6
มากกว่า 1,000 คน	2	1.6
ไม่ตอบ	1	0.7
ไม่มีบุคลากรประจำ	1	0.7
รวม	126	100.0

ทำเนียบองค์กรเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ปัญหาเอดส์ในประเทศไทย 2542-43.

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า องค์กรที่ทำงานด้านสาธารณสุขทั่วไปครั้งหนึ่งจะมีคนทำงานและอาสาสมัครอยู่ระหว่าง 1-10 คน ส่วนอีกครึ่งแบ่งเป็นขนาดย่อมและขนาดกลางในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน หรือประมาณร้อยละ 16-18 ส่วนองค์กรขนาดใหญ่เกิน 51 คนขึ้นไปมีร้อยละ 14 หรือ 18 องค์กร ซึ่งรวมตัวอย่างขนาดใหญ่มากอยู่ 2 องค์กร จากการสอบถามจากเจ้าหน้าที่ องค์กรขนาดใหญ่ที่เป็นตัวอย่างมี สภากาชาด และสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน

จำนวนบุคลากรด้านเอดส์	จำนวนองค์กร	ร้อยละ (1)	ร้อยละ (2)
1-3	32	25.5	69.2
4-10	55	43.7	
11-20	19	15.1	15.1
21-50 คน	11	8.8	8.8
51-100 คน	4	3.2	5.5
101-500 คน	1	0.7	
500 คนขึ้นไป	2	1.6	
ไม่ตอบ	1	0.7	0.7
ไม่มีบุคลากรประจำ	1	0.7	0.7
รวม	126	100.0	100.0

ที่มา : ทำเนียบองค์กรเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ปัญหาเอดส์ในประเทศไทย 2542-43

สำหรับองค์กรที่ทำงานด้านเอดส์โดยเฉพาะ ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 69 มีคนทำงานและอาสาสมัครอยู่ระหว่าง 1-10 คน และที่เหลือก็ลดหลั่นไปตามลำดับ เมื่อเทียบกับตารางด้านสาธารณสุขทั่วไปแล้ว ด้านเอดส์มีขนาดคนทำงานขนาดกลาง (21-50) น้อยกว่าครั้งหนึ่งเมื่อเทียบกับด้านสาธารณสุข โดยทั่วไปแล้วองค์กรที่ทำงานด้านเอดส์โดยเฉพาะมีขนาดเล็กกว่าองค์กรด้านสาธารณสุขทั่วไป ทั้งสองกรณีนี้หากมีการคำนวณค่าเฉลี่ยจะได้ค่าเฉลี่ยที่สูงเพราะอิทธิพลขององค์กรขนาดใหญ่ (Extreme Value) ขณะที่องค์กรส่วนมาก ครั้งหนึ่งถึงร้อยละ 69 มีเจ้าหน้าที่คนทำงานและอาสาสมัครเพียง 1-10 คนเท่านั้น

7. ภาคการศึกษา ภาคการณรงค์ ภาควัฒนธรรม และภาคสุขภาพ

ภาคเหล่านี้ที่ไม่มีการศึกษาเฉพาะด้านที่สามารถนำข้อมูลมาเปรียบเทียบได้ ก็จะใช้ตัวเลขที่สถาบันวิจัยสังคมสำรวจมา ซึ่งอยู่ในกรอบระยะที่ว่าจะใช้ได้ ค่ามัธยฐานของแต่ละภาคที่ได้มาไม่เกินค่าเฉลี่ยที่รายงานหรือที่คำนวณมาในการศึกษาเฉพาะด้านของรายงานฉบับต่างๆ และตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า การศึกษาเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์หลายชิ้นมักเป็นกิจกรรมที่ซ้อนทับกันเช่นการกุศลกับภาคบริการสังคมหรือศาสนา แม้ว่าภาคสุขภาพจะมีการสำรวจแต่ก็ไม่อาจนำตัวเลขมาใช้ได้ แม้ว่าในบางภาคจะมีจำนวนตัวอย่างน้อยกว่าที่ผู้วิจัยต้องการ ในที่นี้จำเป็นต้องนำตัวเลขมาใช้ในฐานะกรณีศึกษา

8. บทเรียนจากรายงานการศึกษาเฉพาะด้าน

รายงานการศึกษาเฉพาะด้านช่วยสร้างองค์ความรู้และเพิ่มเติมข้อมูลส่วนต่างๆ ของภาคสาธารณประโยชน์ที่กำลังพัฒนาในประเทศไทยมากขึ้น ทว่ายังขาดการวิจัยอีกหลายด้าน และบางครั้งมีปัญหาในการนำผลมาเปรียบเทียบและปรับใช้เนื่องจากมีความแตกต่างในนิยาม ขอบเขตการศึกษา และระดับการวิเคราะห์กันอยู่บ้าง นอกจากนี้องค์กรบางองค์กรตกเป็นตัวอย่างในการศึกษาเฉพาะด้านหลายด้าน เนื่องจากลักษณะพิเศษขององค์กรสาธารณประโยชน์ที่ทำงานอย่างกระตือรือร้นจะมีกิจกรรมมากและตกอยู่ในหลายกลุ่มกิจกรรม การสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติได้ให้ภาพทั่วไปขององค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย แต่ยังไม่เพียงพอเพราะไม่ได้ให้ภาพขององค์กรบางภาคบางกลุ่มที่มีบทบาทเชิงรุกทางสังคม

การศึกษาด้านต่างๆ เหล่านี้ช่วยในการถกเถียงที่ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีบทบาทต่อสังคมจริงๆ มีเท่าไรกันแน่ และมีลักษณะอย่างไร ซึ่งเห็นได้จากตัวอย่างรายงานการศึกษาขององค์กรสาธารณประโยชน์เฉพาะด้านต่างๆ ที่มักจะมีค่าเฉลี่ยหรือค่ามัธยฐานสูงกว่าของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นเพราะมีตัวอย่างน้อยเท่านั้น แต่มาจากการกำหนดขอบเขตนิยามในการศึกษาแต่ละชิ้นด้วย ซึ่งทำให้การศึกษาเรื่ององค์กรสาธารณประโยชน์ลึกและซับซ้อนเพิ่มขึ้น และลำบากในการนำมาศึกษาเปรียบเทียบ ข้อมูลหลายส่วนขณะนี้ชี้ให้เห็นแนวโน้มที่ชัดเจนว่า ไม่ว่าจะมืองค์กรสาธารณประโยชน์จดทะเบียนอยู่นับหมื่นองค์กรก็ตาม มืองค์กรจำนวนเพียงประมาณพันกว่าองค์กรเท่านั้น ซึ่งเป็นส่วนน้อยของประเทศที่มีบทบาทการทำงานแข่งขัน โดดเด่นทั้งในเชิงรุกและรับ ที่มีกิจกรรมหลากหลายและต่อเนื่องและมีมวลพอที่ทำให้เกิดผลกระทบที่เป็นพลวัตในสังคมทั้งในเชิงคุณภาพชีวิตและในเชิงปริมาณที่ทำให้เกิดการจ้างงานในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์นี้

ภาคผนวก: (5) แบบสอบถาม

โครงการวิจัยภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

โดย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ทำการสำรวจและสัมภาษณ์

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....

ที่อยู่.....

โทรศัพท์ติดต่อ.....

วันที่สัมภาษณ์.....

วันที่ส่งแบบสอบถาม.....

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิงหาคม - กันยายน 2543

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับองค์กรสาธารณประโยชน์

1. ชื่อองค์กร ภาษาไทย.....

2. ภาษาอังกฤษ

3. ที่อยู่

โทรศัพท์.....

4. โทรสาร.....

5. E-mail.....

6. ปีก่อตั้ง.....

7. ปีจดทะเบียน.....

8. ระยะเวลาดำเนินงานมาแล้ว

9. ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....ตำแหน่ง.....

10. ลักษณะขององค์กร

 1. ระดับนานาชาติ 3. ระดับภาค 5. ระดับชุมชน 2. ระดับชาติ 4. ระดับจังหวัด

11. ท่านเป็นสมาชิกองค์กรเครือข่ายใดหรือไม่

 1. เป็น 2. ไม่เป็น

ถ้าเป็นสมาชิกองค์กรเครือข่ายใด กรุณาระบุเครือข่ายที่ท่านเป็นสมาชิก

1.

2.

3.

4.

5.

12. องค์กรจดทะเบียนหรือไม่

 1. จดทะเบียน 2. ไม่จดทะเบียนสถาบันวิจัยและบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 2 กิจกรรมการดำเนินงานขององค์กร

13. วัตถุประสงค์หลักขององค์กร คือ

1.
2.
3.
4.
5.

14. กิจกรรมหลักขององค์กรคืออะไร (5 ลำดับแรก)

1.
2.
3.
4.
5.

15. นอกเหนือจากกิจกรรมหลักในข้อ 14 องค์กรของท่านยังมีกิจกรรมพิเศษอื่นอีกหรือไม่

1. ไม่มี

2. มี

ถ้ามี โปรดระบุกิจกรรม

.....

.....

.....

16. องค์กรของท่านกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการทำงานหรือการให้บริการหรือไม่

1. ไม่มี

2. มี

ถ้ามี โปรดระบุกลุ่มเป้าหมาย

.....

.....

17. จำนวนประชากรที่ให้บริการโดยประมาณ ต่อปี

.....

.....

18. องค์กรของท่านกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการทำงานหรือการให้บริการหรือไม่

1. ไม่มี

2. มี

ถ้ามี โปรดระบุพื้นที่เป้าหมาย

19. ประเภทกิจกรรมหรือประเภทโครงการที่ทำไปแล้วหรือที่กำลังทำอยู่ ซึ่งถือว่าเป็นผลงานสำคัญขององค์กร คืออะไร

1.

2.

3.

4.

5.

20. ผลงานสำคัญที่ทำในข้อ 19 ข้างต้น ปัจจุบันยังทำต่อเนื่องหรือไม่

1. ยังทำต่อเนื่อง เพราะ

2. ไม่ได้ทำแล้ว เพราะ

ในกรณีโครงการเสร็จสิ้นแล้วมีการสรุปผลงาน/ประสบการณ์หรือไม่

1. ไม่มี

2. มี

ถ้ามี ท่านส่งให้องค์กรแม่ข่ายของท่านหรือไม่

1. ไม่มี

2. มี

21. มีแผนงาน กิจกรรมหรือโครงการที่องค์กรของท่านวางแผนจะทำในอนาคตอีกหรือไม่

1. ไม่มี

2. มี ถ้ามี โปรดระบุรายละเอียดในตาราง

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	พื้นที่
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

22. ปีที่ผ่านมา กิจกรรมขององค์กรเป็นการทำโดยองค์กรเพียงลำพังหรือทำร่วมกับองค์กรอื่นด้วย

1. ทำโดยลำพัง

2. ทำร่วมกับองค์กรอื่น

3. มีทั้งทำโดยลำพังและทำร่วมกับองค์กรอื่น

3.1 ทำโดยลำพัง คิดเป็น% ของโครงการทั้งหมด

3.2 ทำร่วมกับองค์กร คิดเป็น% ของโครงการทั้งหมด

23. ระบุชื่อในกรณีที่ทำร่วมกับองค์กรอื่นใน ปีที่ผ่านมา โปรดให้รายละเอียดตามตารางข้างล่างนี้

องค์กรที่ร่วมด้วย	ประเภทกิจกรรม/โครงการ	ลักษณะของความร่วมมือ	ความถี่ของการทำงาน ต่อเดือน/ต่อปี

ลักษณะของความร่วมมือ องค์กรที่ร่วมงานด้วย เช่น

1. ให้ทุนและมีกรรมการร่วมรับรู้อาชีพ

2. มีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลและให้คำปรึกษาเท่านั้น

3. ทำงานแบบ Referral System ส่งเรื่องหรืองานไปให้องค์กรที่มีความชำนาญในด้านนั้น ๆ

4. ถ้าทำกับองค์กรชาวบ้าน องค์กรมีหน้าที่แค่ประสานงานไม่ได้เป็นเจ้าของโครงการ
5. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการทำงานของโครงการนั้น ๆ
6. มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่
7. มีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบประเมินผล
8. อื่น ๆ ระบุ

24. โครงการที่ทำโดยลำพังมีปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง

.....

.....

.....

25. โครงการที่ทำร่วมกับองค์กรอื่นมีปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง

.....

.....

.....

ส่วนที่ 3 ด้านจำนวนคนทำงานขององค์กร

26. องค์กรบริหารและดำเนินงาน โดย

1. คณะบุคคล 2. คณะกรรมการระดับ

27. หากมีคณะกรรมการมากกว่าหนึ่งระดับ กรุณาเขียน โครงสร้างการบริหารองค์กรของท่าน

คณะกรรมการ	จำนวนคน
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

(หากท่านมีแผนภูมิองค์กรของท่าน กรุณาแนบมากับแบบสอบถามด้วย)

28. กรุณาให้รายละเอียดเกี่ยวกับคณะกรรมการระดับนโยบาย (ระดับสูงสุด) หากทำงานในองค์กรนี้เป็นอาชีพประจำ โปรดระบุว่า "ประจำ" ในช่องอาชีพ

ชื่อ-นามสกุล	เพศ	ตำแหน่งในองค์กร	อาชีพ (อาชีพประจำที่ไม่ใช่ในองค์กร)	ค่าตอบแทน	
				เบี้ยเลี้ยง/ครั้ง	ค่าตอบแทน/ปี
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					
11.					
12.					
13.					
14.					
15.					

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์ส่งเสริมพัฒนาระบบงาน : กองการเจ้าหน้าที่ : สำนักส่งเสริมและพัฒนาระบบงาน

29. กรุณาให้รายละเอียดเกี่ยวกับคณะกรรมการระดับปฏิบัติงาน

ชื่อ-นามสกุล	เพศ	ตำแหน่งใน องค์กร	อาชีพ (อาชีพ ประจำที่ไม่ใช่ ในองค์กร)	ค่าตอบแทน	
				เบี้ยเลี้ยง/ครั้ง	ค่าตอบแทน/ ปี
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					

30. ภายในปีที่แล้ว นอกจากคณะกรรมการ/คณะบุคคล/คณะกรรมการบริหารขององค์กรดังในข้อ 28-29 แล้ว องค์กรต้องจ้างเจ้าหน้าที่ทั้งหมด.....คน เป็นชาย.....คน เป็นหญิงคน.....

31. ปีที่แล้ว เจ้าหน้าที่ที่ต้องจ่ายเงินเดือน/ค่าจ้างทั้งหมด แบ่งเป็น

1. เป็นคนทำงานประจำ จำนวน.....คน

2. เป็นคนทำงานชั่วคราว จำนวน.....คน

32. ปีที่แล้ว องค์กรของท่านมีอาสาสมัครช่วยทำงานด้วยหรือไม่

1. ไม่มี

2. มี จำนวนคน

(นิยาม: อาสาสมัครหมายถึงผู้ที่เข้ามาทำงานโดยสมัครใจ ไม่หวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ แต่อาจรับค่าตอบแทนในระดับต่ำกว่าภาครัฐกิจ)

33. ปีที่แล้วอาสาสมัครที่มาช่วยทำงานทำอาชีพอะไรบ้าง ระบุ

.....

.....

.....

.....

ส่วนที่ 4 ด้านค่าใช้จ่ายขององค์กร

39. ภายในปีที่แล้ว องค์กรมีค่าใช้จ่ายเงินเดือน/ค่าจ้างเจ้าหน้าที่และค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานทั้งหมด (ไม่รวมโครงการ) โดยประมาณ

- องค์กรมีค่าใช้จ่ายเงิน/ค่าจ้างเจ้าหน้าที่ เดือนละบาท

- ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานภายในองค์กรเดือนละบาท

40. นอกจากค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานทั้งหมดในข้อ 40 แล้ว ภายในปีที่แล้ว องค์กรมีค่าใช้จ่ายนอกเหนือจากนี้หรือไม่ เช่น ค่าใช้จ่ายโครงการ

1. ไม่มี

2. มี

ถ้ามีประมาณเดือนละบาท หรือ

ปีละบาท

41. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานขององค์กรในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่แล้ว และ 5 ปีที่แล้ว โดยประมาณ

ค่าใช้จ่าย	ปี 2541 (บาท)	ปี 2537 (บาท)
1. ค่าใช้จ่ายเฉพาะเงินเดือนจ้างเจ้าหน้าที่		
2. ค่าใช้จ่ายการดำเนินงาน (ไม่รวมข้อที่ 1)		
3. ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น โครงการ (ไม่รวมข้อ 1 และ ข้อ 2)		

ส่วนที่ 5 ด้านรายได้ขององค์กร

42. ภายในปีที่แล้ว องค์กรของท่านมีรายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานโดยเฉลี่ยประมาณ ปีละบาท/ปี

หากท่านไม่มีตัวเลขที่แน่ชัด กรุณาประมาณหน่วยที่ใกล้เคียงที่สุด

1. ต่ำกว่า 1,000,000 บาท

2. 1,000,001 ถึง 5,000,000 บาท

3. 5,000,001 ถึง 10,000,000 บาท

4. 10,000,001 ถึง 15,000,000 บาท

5. 15,000,001 ถึง 20,000,000 บาท

6. 20,000,001 ถึง 25,000,000 บาท

7. 25,000,001 ถึง 50,000,000 บาท

8. 50,000,001 ถึง 75,000,000 บาท

9. 75,000,001 ถึง 100,000,000 บาท

10. มากกว่า 100,000,000 บาท

43. แหล่งที่มาของรายได้เมื่อปีที่แล้ว โดยประมาณ

1. แหล่งภายในประเทศ คิดเป็น%

2. แหล่งต่างประเทศ คิดเป็น%

44. รายได้จากแหล่งภายในประเทศเมื่อปีที่แล้ว โดยประมาณ

1. เงินที่จ่ายให้โดยภาครัฐบาล เป็น%

2. เงินบริจาคเอกชน เป็น%

มูลนิธิ เป็น.....%

ธุรกิจ/บริษัท เป็น.....%

บุคคล เป็น.....%

3. ค่าธรรมเนียมและค่าบริการ เป็น%

ค่าบริการลูกค้า เป็น.....%

ค่าธรรมเนียมสมาชิก เป็น.....%

รายได้จากการขายสินค้าและบริการ เป็น.....%

รายได้จากการลงทุนและทุน เป็น.....%

รายได้อื่น ๆ เช่น ดอกเบี้ย เป็น.....%

45. รายได้จากแหล่งต่างประเทศเมื่อปีที่แล้วมาจากไหน

แหล่งต่างประเทศ	สัดส่วน (%)
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

46. รายได้ขององค์กร (ทั้งในและต่างประเทศ) เปรียบเทียบปีที่แล้วและ 5 ปีที่แล้ว โดยประมาณ

รายได้	ปี 2541 (บาท)	ปี 2537 (บาท)
1. รายได้ทั้งหมดขององค์กร		
2. รายได้จากแหล่งทุนในประเทศ		
3. รายได้จากแหล่งทุนต่างประเทศ		

47. หากมีการเปลี่ยนแปลงรายได้/แหล่งที่มาของรายได้ในองค์กรของท่าน เช่น เพิ่มขึ้นหรือลดลง การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในเกณฑ์ปกติ (Normal fluctuations) ขององค์กรของท่านหรือไม่

ปกติ

ไม่ปกติ

48. หากเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ปกติสำหรับองค์กรของท่าน กรุณาอธิบายสถานการณ์พอสังเขป

.....

.....

.....

49. ปีที่แล้ว ท่านได้รับทรัพยากรในรูปแบบที่ไม่ใช่เงินจากแหล่งใดบ้าง

แหล่งทรัพยากรที่ไม่ใช่เงิน	รูปแบบที่ได้รับ
☐ 1. ความช่วยเหลือจากภาครัฐบาล
☐ 2. ความช่วยเหลือจากรุรกิจ/บริษัทเอกชน
☐ 3. บริการอาสาสมัครจากบุคคล

หมายเหตุ ลักษณะของทรัพยากรในรูปแบบที่ไม่ใช่เงิน เช่น

- บุคลากร (วิทยากร, ครูฝึก, แรงงาน, ฯลฯ)
- อาคารสถานที่
- เทคโนโลยี
- ยานพาหนะ
- วัสดุอุปกรณ์
- ครุภัณฑ์อื่นๆ
- อาหาร
- ฯลฯ

ส่วนที่ 6 บทบาทต่อสังคมของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย

ท่านคิดว่าองค์กรของท่านจัดอยู่ในประเภทใดตามหลักสากล (International Classification of Non-profit Organization) โปรดใช้เอกสารอ้างอิงที่จัดให้

คำถาม: ท่านมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ทั้งภาคในประเด็นต่อไปนี้

50. การเป็นผู้ให้บริการ (service)

50.1 ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ได้ให้บริการสังคมในด้านใดบ้าง ในระดับใด

บทบาทของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์	1. ไม่มี	2. มีบ้าง	3. มีพอสมควร	4. มีมาก
การเป็นผู้ให้บริการ (รวม)				
1. วัฒนธรรมและสันถนาการ				
2. การศึกษาและวิจัย				
3. สุขภาพอนามัย				
4. บริการสังคม				
5. สิ่งแวดล้อม				
6. การพัฒนาและเคหะ				
7. กฎหมายและการณรงค์				
8. การสงเคราะห์และการอาสาสมัคร				
9. กิจกรรมระหว่างประเทศ				
10. สมาคมธุรกิจและผู้ประกอบวิชาชีพ				
11. อื่น ๆ ที่ไม่เข้าข่ายข้างต้น				

50.2 บทบาทขององค์กรภาคสาธารณประโยชน์ในการให้บริการเป็นอย่างไร โปรดระบุและอธิบาย.....

.....

51. การเป็นผู้นำในการริเริ่มสิ่งใหม่ (Innovation) กรุณาระบุ หรือยกตัวอย่างของบริการ กิจกรรม หรือวิธีการ และผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง

.....

52. การเรียกร้องรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Advocacy / Social Change) (ที่เกี่ยวข้องกับคน สัตว์ สัตว์ป่า พันธุ์พืชและธรรมชาติ)
 กรุณาระบุให้ตัวอย่างและอธิบาย

.....

.....

.....

53. การพัฒนาความเป็นผู้นำและการแสดงออก (Expression / Leadership Development)

บทบาทของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์	1. ไม่มี	2. มีบ้าง	3. มีพอสมควร	4. มีมาก
การพัฒนาความเป็นผู้นำและการแสดงออก				
1. เป็นเวทีสร้างผู้นำระดับองค์กรในภาคที่ไม่แสวงประโยชน์				
2. เป็นผู้นำทางอุดมการณ์เพื่อสังคม				
3. ผลิตบุคลากรที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมให้แก่สังคม				
4. พัฒนาผู้นำระดับชุมชน				
5. ขอมรับ กระตุ้นและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น				
6. ช่วยกระตุ้นให้ประชาชนกล้าคิดกล้าทำ กล้าแสดงออก				
7. ส่งเสริมความคิดและแนวทางการทำงานที่หลากหลาย				
8. อื่น ๆ ระบุ				

54. การสร้างความเป็นชุมชนและการพัฒนาประชาธิปไตย

บทบาทของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์	1. ไม่มี	2. มีบ้าง	3. มีพอสมควร	4. มีมาก
การสร้างความเป็นชุมชนและการพัฒนาประชาธิปไตย				
1. สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนผ่านทางกิจกรรมต่าง ๆ ระบุ...				
2. มีความใกล้ชิดและเข้าใจสภาพและปัญหาของชุมชน				
3. ให้ความรู้แก่กลุ่มประชากรเป้าหมายถึงสิทธิพื้นฐานของตนในฐานะประชาชน				
4. ให้ความรู้แก่กลุ่มประชากรเป้าหมายถึงหน้าที่ของตนในฐานะประชาชน				
5. สนับสนุนให้ประชาชนเรียกร้องสิทธิอันพึงมีพึงได้จากรัฐ				
6. ส่งเสริมให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นคัดค้านแผนงานหรือกิจกรรมที่ผลกระทบต่อชุมชน				
7. ส่งเสริมให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นสนับสนุนแผนงานหรือกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชุมชน				
8. กระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการเมืองการปกครองทุกระดับ				
9. ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล				
10. อื่น ๆ ระบุ				

ส่วนที่ 7 ปัญหา อุปสรรคหรือจุดอ่อนของภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ในประเทศไทย
คำถามต่อไปนี้เป็นคำถามสำหรับทั้งภาคไม่ได้ถามระดับองค์กรใดองค์กรหนึ่ง

55. ท่านมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับศักยภาพขององค์กรในภาคองค์กรสาธารณประโยชน์

บทบาทของภาคองค์กร สาธารณประโยชน์	1.ไม่เป็น ปัญหา	2.เป็นปัญหาบ้าง	3.เป็นปัญหา พอสมควร	4.เป็นปัญหามาก
ศักยภาพขององค์กร				
1.1ทรัพยากรทุน ระบุ....				
1.2ทรัพยากรบุคคล ระบุ...				
1.3ระบบการทำงาน ระบุ...				

56. ท่านมีความเห็นต่อคำวิจารณ์ต่อภาคองค์กรสาธารณประโยชน์ต่อไปนี้อย่างไร
กรุณาระบุว่า เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยว่าประเด็นเหล่านี้เป็นปัญหาในภาคองค์กรสาธารณ
ประโยชน์ มากน้อยแค่ไหน โปรดให้คำอธิบายและพร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะและแนวความคิด
ในการปรับปรุง (ถ้าเป็นปัญหา)

ภาคองค์กรสาธารณประโยชน์มีปัญหาในเรื่องต่อไปนี้

56.1 มีทรัพยากรไม่พอเพียง (Resource Insufficiency)

.....

.....

56.2 ไม่เป็นมืออาชีพ หรือทำงานแบบสมัครเล่นเกินไป (Amateurism or Professionalism)

.....

.....

56.3 ขาดความน่าเชื่อถือ ไม่เป็นที่ไว้วางใจ (Accountability)

.....

.....

56.4 มีความลำเอียง อคติหรือไม่เป็นกลางในประเด็นปัญหา (Particularism)

.....

.....

56.5 ให้ความสนใจดูแลเฉพาะกลุ่ม (Paternalism)

.....

.....